

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĢEOGRĀFIJAS NODAĻA

Ģirts Burgmanis

Promocijas darbs

**JAUNIEŠU ĢEOGRĀFISKĀS TELPAS KOGNITĪVĀ
STRUKTŪRA UN AKTIVITĀTES PILSĒTĀ**

Doktora zinātniskā grāda iegūšanai ģeogrāfijā

Apakšnozare: cilvēka ģeogrāfija

Darba zinātniskā vadītāja:
Dr. geogr. prof. Zaiga Krišjāne

Rīga, 2013

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Ģeogrāfijas nodaļā. Darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā Fonda projekta Nr. 2009/0138/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/004 „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” atbalstu laikā no 2009. līdz 2012.gadam.

Darba vadītāja: Prof. *Dr. geogr. Zaiga Krišjāne*

PROMOCIJAS PADOMES SASTĀVS

Priekšsēdētāja:

Prof. *Dr. geogr. Agrita Briede*

Padomes locekļi:

Prof. *Dr. geogr. Oļģerts Nikodemus*
Prof. *Dr. geogr. Zaiga Krišjāne*
Dr. geogr., Dr. habil. oec. Pārsla Eglīte
Prof. *Dr. geogr. Maija Rozīte*

Recenzenti:

Prof. *Dr. geogr. Maija Rozīte*, Biznesa augstskola Turība
Prof. *Dr. Ivars Austers*, Latvijas Universitāte
Dr. geogr. Māris Bērziņš, Tartu Universitāte

Promocijas darba aizstāvēšana notiks: 2013.gada 1.martā Latvijas Universitātes ģeogrāfijas nozares Promocijas padomes sēdē LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē Rīgā, Alberta ielā 10, 313. telpā.

Ar promocijas darbu var iepazīties: Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

Atsauksmes sūtīt: *Dr. geogr. Zaigai Krišjānei*, LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Latvijas Universitāte, Raiņa bulvāris 19, LV-1586, Rīga, Latvija, Fakss: +371 7332704, e-pasts: zaiga.krisjane@lu.lv

© Latvijas Universitāte, 2013
© Ģirts Burgmanis, 2013

SATURS

ANOTĀCIJA	8
ANNOTATION.....	9
IEVADS	10
1. GALVENO JĒDZIENU RAKSTUROJUMS	14
1.1. Telpiskā kognīcija un telpiskās zināšanas.....	14
1.2. Ikdienas aktivitātes un telpiskā izturēšanās.....	16
1.3. Jauniešu un pusaudžu vecuma posms	18
1.4. Ģeogrāfiskā telpa.....	21
2. JAUNIEŠU AKTIVITĀŠU UN TELPISKĀS KOGNĪCIJAS SAIKNES IZPĒTE ĢEOGRĀFIJĀ.....	23
2.1. Telpiskās kognīcijas attīstība un telpisko zināšanu apguve	23
2.1.1. Telpisko kognīciju veidojošās pamatstruktūras.....	23
2.1.2. Telpiskās kognīcijas ontogēnētiskā attīstība	28
2.1.3. Telpisko zināšanu apguve un telpiskās kognīcijas mikroģenēze	32
2.1.4. Enkurpunktu teorija	37
2.1.5. Telpisko kognīciju ietekmējošie faktori pilsētvidē.....	38
2.1.6. Bērnu un jauniešu telpiskās kognīcijas empīriskie pētījumi	40
2.2. Bērnu un jauniešu sociālās grupas pētniecības teorētiskie virzieni ģeogrāfijā un to attīstība	42
2.2.1. Bērnu un jauniešu izpētes teorētiskās nostādnes ģeogrāfijā.....	42
2.2.2. Teorētisko konceptu izmantojums un nozīmīgākie bērnu un jauniešu sociālās grupas izpētes virzieni	45
2.3. Bērnu un jauniešu mijattiecību ar pilsētvidi veidi un to izpēte.....	50
2.3.1. Bērnu un jauniešu ikdienas aktivitātes un to norises vietas pilsētas publiskajā telpā.....	50
2.3.2. Jauniešu ikdienas pārvietošanās pilsētvidē.....	59
3. PĒTNIECISKIE JAUTĀJUMI UN HIPOTĒZES.....	63
4. DATI UN METODES	67
4.1. Pētījuma teritorija – Rīga un tās pilsētvide.....	67
4.2. Pētījuma dati.....	70
4.2.1. Statistikas dati.....	70
4.2.2. Pētījuma teritoriju un skolu izvēle.....	71
4.2.3. Skolēnu aptauja un aptaujas datu masīvs	76
4.2.4. Fokusa grupu diskusijas	78
4.2.5. Ekspertintervijas	80
4.3. Darbā izmantotās datu ieguves metodes	81

4.3.1. Telpisko prievārdu analīzes metode	81
4.3.2. Sociālo vērtību kartēšanas metode	85
4.4. Ekonometriskās datu apstrādes metodes	89
5. JAUNIEŠU TELPISKĀS KOGNĪCIJAS VEIDOŠANĀS MIJATTIECĪBĀS AR RĪGAS PILSĒTVIDI.....	91
5.1. Jauniešu ikdienas aktivitāšu raksturs un telpiskā struktūra	91
5.1.1. Pilsētas centra un dzīvojamo apkaimju lietojuma biežums un intensitāte	91
5.1.2. Jauniešu ikdienas aktivitātes pilsētā	100
5.1.3. Jauniešu aktivitāšu telpiskā struktūra dzīvesvietas teritorijā.....	110
5.1.4. Jauniešu aktivitāšu telpiskā struktūra Rīgas centrā	118
5.1.5. Jauniešu pārvietošanās paradumi Rīgā.....	122
5.2. Jauniešu telpiskās kognīcijas attīstība mijattiecībās ar Rīgas pilsētvidi.....	133
5.2.1. Telpiskā kognīcija un telpisko zināšanu apguve dzīvesvietas teritorijā.....	133
5.2.2. Jauniešu Rīgas centra kognitīvā struktūra un telpisko zināšanu apguve.....	142
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI.....	151
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	155
PIELIKUMI.....	170

ATTĒLU SARAKSTS

1.att. Telpiskās kognīcijas attīstība	14
2.att. Telpiskās kognīcijas pētniecības galvenie virzieni	16
3.att. Vispārīgs un shematisks aktivitāšu raksturojošo elementu un tipoloģijas attēlojums.....	17
4.att. Telpiskās kognīcijas ģeometrisko struktūru un to ietverto īpašību ontoģenētiskās attīstības shematisks attēlojums	24
5.att. References ietvaru veidi	26
6.att. Nozīmīgāko konstruktīvisma teoriju raksturojums	30
7.att. Telpisko zināšanu apguves modelis	32
8.att. Shematisks A.Sīgela un S.Vaita telpiskās kognīcijas mikroģenēzes modeļa attēlojums	33
9.att. A.Sīgela un S.Vaita un D.Montello telpisko zināšanu apguves modeļu salīdzinājums..	34
10.att. Eenkurpunktu teorijas modelis	37
11.att. Bērna teritorijas apmēra attīstības modelis	55
12.att. Rīgas pilsētas apkaimes.....	67
13.att. 1.etalonteritorija – Brasa/Skanste.....	72
14.att. 2.etalonteritorija – Purvciems.....	73
15.att. 3.etalonteritorija – Zolitūde	74
16.att. 4.etalonteritorija – Teika	75
17.att. Telpisko prepozīciju klasifikācija un piemēri	82
18.att. Telpisko prepozīciju uzdevuma jautājuma shematisks piemērs.....	83
19.att. Figūras objekti un to novietojums pilsētā.....	84
20.att. Sociālo vērtību kartēšanas uzdevuma oriģinālās metodes paraugs	86
21.att. Sociālo vērtību kartēšanas uzdevuma paraugs pētījuma vajadzībām ar promocijas darba autora veiktajām metodes modifikācijām	87
22.att. Dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra apmeklēšanas biežumu salīdzinājums mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā	91
23.att. Dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra apmeklēšanai vidēji dienā patērētā laika salīdzinājums mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā.....	93
24.att. Dzīvesvietas teritorijas izmantošanas biežums etalonteritorijā mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā.....	95
25.att. Pilsētas centra izmantošanas biežums pēc etalonteritorijām mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā.....	96
26.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veiktās aktivitātes	100
27.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc dzimuma.....	101
28.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc vecuma	102
29.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc jauniešu mācībvalodas	104
30.att. Pilsētas centrā biežāk veiktās aktivitātes.....	105

31.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc dzimuma	106
32.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc vecuma	107
33.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc mācībvalodas	109
34.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc dzīvesvietas novietojuma.....	110
35.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 1.etalonteritorijā.....	111
36.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 2.etalonteritorijā.....	112
37.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 3.etalonteritorijā.....	114
38.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 4.etalonteritorijā.....	116
39.att. Jauniešu visbiežāk izmantotās aktivitāšu vietas pilsētas centrā	119
40.att. Jauniešu pārvietošanās veidu salīdzinājums uz izglītības iestādi Rīgā pavasarī/rudenī un ziemā	123
41.att. Jauniešu dzīvesvietas, kuri pārvietojas no Rīgas aglomerācijas uz izglītības iestādi Rīgā	133
42.att. Jauniešu telpisko zināšanu indeksa vidējās vērtības četrās etalonteritorijās.....	141
43.att. Jauniešu Rīgas centra kognitīvā struktūra. Lietoto fona objektu biežumi prievārdu analīzes uzdevumā	147

TABULU SARAKSTS

4.1.tabula. Skolēnu aptaujas datu masīva raksturojums	77
5.2.tabula. Dzīvesvietas teritorijas lietojuma salīdzinājums pēc demogrāfiskajiem rādītājiem un sezonas.....	97
5.3.tabula. Pilsētas centra lietojuma salīdzinājums pēc demogrāfiskajiem rādītājiem un sezonas.....	98
5.4.tabula. 1.modelis. Pierīgas zonā dzīvojošo pusaudžu sabiedriskā transporta un privātās automašīnas lietojuma, dodoties uz skolu, salīdzinājums	124
5.5.tabula. 1.regresijas modeļa marginālie efekti	125
5.6.tabula. 2.modelis. Rīgā dzīvojošo jauniešu pārvietošanās veidu uz skolu lietojuma salīdzinājums	126
5.7.tabula. 2.regresijas modeļa marginālie efekti	127
5.8.tabula. Jauniešu pārvietošanās veida izvēle uz nozīmīgākajām ikdienas aktivitāšu vietām Rīgā.....	129
5.9.tabula. 3.modelis. Jauniešu pārvietošanos uz izglītības iestādēm Rīgā ārpus dzīvesvietas apkaimes un tās robežapkaimēm ietekmējošie faktori	131
5.10.tabula. 3.modeļa marginālie efekti	132
5.11.tabula. Telpisko zināšanu indeksa vidējās vērtības salīdzinājums	135
5.12.tabula. Jauniešu telpisko zināšanu apguvi ietekmējošo faktoru savstarpējā saistība ..	138
5.13.tabula. Saikne starp telpisko zināšanu indeksu un fona mainīgajiem	140
5.14.tabula. Attālumu starp figūras un fona objektiem vidējo vērtību salīdzinājums	143
5.15.tabula. Respondentu aptaujā biežāk norādīto fona objektu klasifikācija, izmantojot K.Linča pieeju	146
5.16.tabula. Nozīmīgākie figūras un fona objektu pāri prievārdu uzdevuma konstrukcijās	149

ANOTĀCIJA

Jauniešu ikdienas mijattiecības ar ģeogrāfisko vidi ir nozīmīgs pētījuma objekts cilvēka ģeogrāfijā. Lai arī konstruktīvistu skatījumā aktīva iesaistīšanās mijattiecībās ar vidi ir nozīmīgs bērnu un jauniešu vispārējās inteliģences attīstības priekšnoteikums, tomēr mūsdienu bērnu un jauniešu ikdienas dzīvē un pieredzē pilsētvidē raksturīga telpiskā marginalizācija un izstumšana no publiskās telpas. Mijattiecības ar ģeogrāfisko vidi raksturo vairākas izpausmes formas, no kurām nozīmīgākās ir ikdienas aktivitātes un pieredzētās ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanās.

Promocijas darbs ir veltīts 12 līdz 17 gadus vecu jauniešu telpiskās kognīcijas attīstības un telpisko zināšanu apguves izpētei ikdienas aktivitāšu norises Rīgas pilsētas publiskajā telpā rezultātā. Jauniešu ikdienas aktivitāšu raksturs, to teritoriālais izvietojums un saiknes ar ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanos Rīgā izpēte veikta izmantojot fokusa grupu diskusijas ar dažādā vecuma, dzimuma un etniskās piederība jauniešiem, ekspertintervijas ar Rīgas policijas iecirkņu nepilngadīgo lietu inspektoriem, kā arī statistiski un kartogrāfiski analizējot skolēnu aptaujas datu masīvu.

Pētījumā aplūkotas divas jauniešu ikdienas dzīvēs aktuālas vides - dzīvesvietas teritorija un pilsētas centrs. Iegūtie rezultāti parāda, ka jauniešu sociālo dzīvju veidošanas paradumi un pārvietošanās raksturs ikdienas ietvaros, kā arī sociāldemogrāfiskie raksturlielumi ir cieši saistīti ar pilsētas ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanos un telpisko zināšanu apguvi. Tāpat Rīgas dažādu teritoriju fiziskās formas atšķirības, pilsētas funkcionāli telpiskā struktūra, kā arī jauniešu ikdienas aktivitāšu teritoriālais izvietojums ir telpisko zināšanu apguvi diferencējošs faktors.

Atslēgas vārdi: jaunieši, publiskā telpa, telpiskā izturēšanās, telpiskā kognīcija, telpiskās zināšanas

ANNOTATION

Young people's daily interaction with the geographical environment is an important study in the field of human geography. Although the recent theoretical and empirical works of constructivists emphasize the role of active interaction with environment as main component of development of general intelligence, however modern daily lives and experiences of children and young people show conscious and unconscious spatial marginalization and exclusion from urban public space. Interactions with the geographical environment is a part of broad and diverse concept primary linked to spatial behavior and development of spatial cognition of experienced environment.

Doctoral dissertation is devoted to research the effect of 12 to 17 years old young people's activities in urban environment on development of young people's spatial cognition and acquisition of spatial knowledge. Young people's daily activities and their spatial distribution as well as link with development of spatial cognition in Riga studied using focus group discussions with youth of various socio-demographic characteristics, deep interviews with the police inspectors of juvenile delinquency and statistical and cartographical analysis of data set acquired from survey of secondary school students.

The study considers two important spatial domains in lives of young people - home area and city centre. Results show that the young people's daily manifestations of social lives travel behavior as well as socio-demographic characteristics have an effect on development of spatial cognition and acquisition of spatial knowledge. The differences of physical form in various territories of Riga, the functional spatial structure of city, the spatial distribution of daily activities also have influence on the acquisition of spatial knowledge in urban environment.

Keywords: young people, public space, spatial behavior, spatial cognition, spatial knowledge

IEVADS

Pēdējās desmitgadēs lokālas un globālas ekonomiskās, politiskās un sociālās pārmaiņas ierosinājušas nozīmīgus transformācijas procesus pilsētās. Apdzīvotuma struktūras, apbūves tempa, infrastruktūras un publiskās telpas izmaiņas ietekmējušas lielo pilsētu iedzīvotāju dzīvesvides kvalitāti, ikdienas ieradumus un izturēšanos. Būtiskas pārmaiņas skārušas pusaudžu vecuma jauniešu mijattiecības ar pilsētvidi. Salīdzinot ar bērniem, kuriem ir speciāli veidoti rotaļlaukumi, vai pieaugušajiem, kuriem var piederēt privātīpašums un ir iespējams uzturēties dažādās publiskās telpās neatkarīgi no diennakts laika, jauniešiem, kuri nav sasnieguši 18 gadu vecumu, sociālajām un fiziskajām aktivitātēm atbilstošu un pieejamu vietu daudzums ir pakāpeniski sarucis. Tāpēc jaunieši bieži ir spiesti iesaistīties aktivitātēs ārpus mājām, skolas un citām formālo nodarbību vietām publiskās telpas daļās, kuras nav veidotas viņiem vai ir paredzētas citam mērķim, konfliktējot ar citām sociālajām grupām. Turklāt dažāda vecuma un dzimuma jauniešu grupām ir atšķirīga publiskās telpas izmantošana un aktivitāšu izvietojums.

20.gadsimta beigās jauniešu ierobežotās mikroģeogrāfijas un mijattiecības ar pilsētvidi, kas atspoguļoja jauniešiem pieejamās iespējas un aktivitātes pilsētā, kļuva par nozīmīgu pētniecības virzienu ģeogrāfijā. Padziļināta jauniešu aktivitāšu pētniecība ģeogrāfijā tradicionāli saistīta ar kognitīvās un izturēšanās ģeogrāfijas ietvaru, kas uzsver mijattiecību ar vidi lomu vispārējās kognīcijas un telpiskās kognīcijas attīstībā. Telpiskā kognīcija jeb ģeogrāfiskās telpas kognitīvā struktūra ir cilvēka un vides mijattiecību rezultātā apgūtās telpiskās informācijas hierarhiski organizēts atspoguļojums. Tā ir cilvēka daudzu ikdienas darbību un lēmumu pamats. Ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras izpēte ģeogrāfijā ļauj izprast jauniešu ikdienas aktivitāšu raksturu un novietojumus pilsētas publiskajā telpā, kā arī atbildes reakcijas uz un attieksmes pret pieejamās pilsētvides fizisko formu un atsevišķiem tās elementiem. Īpaši aktuāli tas ir pilsētu plānošanā, pārvietošanās un ekonomisko aktivitāšu modeļu skaidrošanā, kā arī ģeogrāfiskās izglītības uzlabošanā.

Lai arī 20.gadsimta beigās un 21.gadsimta sākumā ir veikti salīdzinoši plaši jauniešu mikroģeogrāfiju un brīvā laika pētījumi ģeogrāfijā (Lieberg, 1995; Matthews et al., 2000; Matthews, Limb, Percy-Smith, 1998; Travlou, 2004; Travlou, 2008; Kato, 2009; Vanderstede, 2011), tomēr tie galvenokārt atspoguļo tikai Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētu jauniešu mijattiecības ar pilsētvidi. Latvijā, kur līdzīgi kā Rietumvalstīs pēdējās divās desmitgadēs noritējuši aktīvi pilsētu transformācijas procesi, pusaudžu vecuma jaunieši salīdzinoši plaši pētīti galvenokārt socioloģijā, telpiskajai dimensijai piešķirot tikai fona lomu (Koroļeva u.c., 1999; Tisenkopfs, 1995; Koroļeva, 2003; Koroļeva un Trapencieris, 2005; Trapenciere, 2006; Koroļeva u.c., 2007; Koroļeva u.c., 2008). Cilvēka ģeogrāfijā dominējošais pētījumu virziens saistīts ar iedzīvotāju mobilitāti Latvijā un Rīgas aglomerācijā (Bērziņš & Krišjāne, 2008; Bērziņš, Krišjāne & Krūzmētra, 2010; Krišjāne et al., 2007; Krišjāne & Bērziņš, 2009; Krisjane & Berzins, 2011), fokusējoties uz vispārīgām tendencēm, līdz šim nepietiekami analizējot jauniešu pārvietošanos un aktivitātes pilsētvidē. Tāpat Latvijā līdz šim nav veikti pētījumi par jauniešu aktivitātēm dažādās pilsētas teritorijās un to atšķirībām.

Jauniešu un to ikdienas mikroģeogrāfiju un pilsētas publiskās telpas lietojuma izpēte Latvijā ir aktuāla ne tikai tāpēc, lai iekļautu sociālo grupu ģeogrāfijas pētījumos, bet tiem ir arī lietišķa nozīme. Pirmkārt, negatīvā dabiskā pieauguma dēļ samazinoties jauniešu skaitam, Latvijas tautsaimniecības attīstības nākotnes perspektīva ir atkarīga no šīs grupas, radot diskusijas nepieciešamību par jauniešu sociālo un kognitīvo attīstību pilsētvidē, kuru nosaka

mijattiecību ar vidi biežums un noteiktām aktivitātēm atbilstošu vietu pieejamība. Otrkārt, šādi pētījumi atspoguļo sociālās grupas – vienas no aktīvākajām pilsētas publiskās telpas izmantotājiem – vajadzības un viedokli par ikdienas dzīves vides piemērotību aktivitātēm, un to rekomendāciju veidā svarīgi integrēt pilsētplānošanas procesā, lai veidotu pilsētvidi, kā arī sabiedriskās drošības un kārtības pasākumu organizēšanā. Treškārt, jauniešu telpiskās kognīcijas attīstības izpētes rezultāti ir svarīgi, lai pilnveidotu ģeogrāfisko zināšanu apguvi un nostiprināšanu skolās.

Tāpēc promocijas darbā galvenokārt analizēts pusaudžu vecuma jauniešu vecumā no 12 līdz 17 gadiem ikdienas aktivitāšu mikroģeogrāfijas, mijattiecību ar vidi raksturs Rīgā un to saikne ar telpisko zināšanu apguvi un telpiskās kognīcijas attīstību.

Pētījuma priekšmets

Promocijas darba pētījuma priekšmets ir jauniešu Rīgas pilsētvides kognitīvās struktūras veidošanās ikdienas pieredzi un aktivitāšu rezultātā.

Pētījuma objekts un rezultātu interpretācijas mērogs

Promocijas darba pētījuma objekts ir Rīgas dzīvojamās zonas apkaimju un pilsētas centrālās daļas publiskā telpa.

Darba mērķis

Promocijas darba mērķis ir noteikt un raksturot jauniešu ikdienas aktivitātes Rīgas publiskajā telpā un to nozīmi telpisko zināšanu apgūvē un telpiskās kognīcijas attīstības procesā.

Darba uzdevumi

Jauniešu telpiskās kognīcijas veidošanās pilsētvidē un to ietekmējošās aktivitātes analizētas, izvirzot šādus darba uzdevumus:

1. aplūkot bērnu un jauniešu pētniecību ģeogrāfijā;
2. izvērtēt teorētiskās nostādnes par ikdienas aktivitāšu vietām un to nozīmi jauniešu ikdienā;
3. izvērtēt teorētiskās nostādnes un pieejas telpisko zināšanu apgūvē un telpiskās kognīcijas pētīšanai pilsētvidē;
4. apkopot līdzšinējo pētījumu pieredzi par bērnu un jauniešu telpiskās kognīcijas veidošanās procesu;
5. raksturot pusaudžu ikdienas aktivitātes un to norises vietu teritoriālo sadalījumu un intensitāti Rīgā;
6. analizēt pusaudžu pilsētas kognitīvās struktūras veidošanos, kā arī telpiskās informācijas apstrādi ierobežojošos mehānismus;
7. novērtēt pusaudžu ikdienas aktivitāšu un mijattiecību ar Rīgas pilsētvidi nozīmi telpisko zināšanu apgūvē un telpiskās kognīcijas attīstībā.

Darba zinātniskā novitāte

1. Pirmo reizi Latvijā kompleksi raksturotas bērnu un jauniešu ikdienas aktivitātes un to saikne ar pilsētas telpisko struktūru.
2. Salīdzinot dzīvesvietas teritoriju un pilsētas centru, izvērtēts jauniešu aktivitāšu raksturs, iesaistīto dalībnieku sastāvs un intensitātes atšķirības mācību gadā un vasaras brīvlaikā.

3. Pilnveidota un aprobēta metodika, lai novērtētu jauniešu ikdienas aktivitāšu saikni ar pilsētas kognitīvās struktūras veidošanos.
4. Pirmo reizi Latvijā detalizēti analizēta sociālo un sociālekonomisko faktoru saikne ar jauniešu telpisko zināšanu apguvi un telpiskās kognīcijas veidošanos pilsētvidē, izmantojot telpisko zināšanu indeksu.

Darba rezultātu aprobācija

Ar promocijas darba pētījuma rezultātu izklāstu autors ir uzstājies 18 zinātniskajās konferencēs un nozīmīgākos rezultātus publicējis patstāvīgi vai kopīgi ar līdzautoriem 10 publikācijās latviešu un angļu valodā.

Starptautiskās konferences

Uzstāšanās 18 zinātniskajās konferencēs no tām 12 starptautiskajās konferencēs:

1. **Burgmanis Ģ.** 2012. Children's independent mobility in the urban public space: the case of Riga, Latvia. The 32nd International Geographical Congress. August 26-30. Cologne, Germany
2. **Burgmanis Ģ.** 2011. The adolescents' use of city center in post-socialist city, the case of Riga, Latvia. The 7th International Scientific Conference: Urban and Regional Development in Global Context. September 29-30. Klaipeda, Lithuania
3. **Burgmanis Ģ.** 2011. The adolescents' use of public space in post-socialist city, the case of Riga, Latvia. Doktorantūras skolas „Baltijas jūras reģiona valstu integrācija ES nozīmīgākās sadarbības dimensijās” organizētajā starptautiskajā konferencē: European Integration and Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives. September 26-27. Riga, Latvia.
4. **Burgmanis Ģ.** 2011. Daily Mobility and Travel Modes of Young People in a Post Socialist City. 4th international workshop: Urban geographies of Post-communist States: Space, Culture and Transition in Post-Socialist states. September 14-17. Bucharest, Romania.
5. **Burgmanis Ģ.** 2011. Young People's Microgeographies in Post-socialist Urban Environment - the Case of Riga, Latvia. 3th EUGEO congress: EUGEO 2011 – Geography's stake in Europe: People, environment, politics. August 28-31. London, United Kingdom.
6. Šķilters, J., **Burgmanis, Ģ.**, Krišjāne, Z., & Apse, L. 2011. Spatial Cognition and Perception of Large Scale Object Constellations: Evidence from Search Domain Analysis in Urban Environment. 33rd Annual meeting of Cognitive Science Society. July 20-23. Boston, USA.
7. **Burgmanis Ģ.** 2010. Young People's Environment Friendly Daily Mobility to Activity Places in Post-Socialist City: the Case of Riga, Latvia. Annual International Conference 2010 of the RGS-IBG. September 1-3. London, United Kingdom.
8. **Burgmanis Ģ.**, Krišjāne Z., Apse L., Šķilters J., Strautmanis N. 2010. Perceptual mapping onto spatial cognition of environment. Las Navas 20th Anniversary Meeting on Cognitive and Linguistic Aspects of Geographic Space. July 5-9. Las Navas del Marques, Avilla, Spain.
9. Apse L., **Burgmanis Ģ.**, Krišjāne Z., Šķilters J. 2010. The Structure of Spatial Cognition and Perception of Environment: Evidence from Latvia Annual Meeting of the European Society for Philosophy and Psychology 2010. August 25-28. Bochum and Essen, Germany.
10. **Burgmanis Ģ.** 2009. Youth in Shadow of Economic Crisis: Juvenile Delinquency in Riga Neighbourhoods. The 7th International Scientific Conference: Social Sciences in

Global World: Possibilities, Challenges and perspectives. October 8-9. Klaipeda, Lithuania

11. **Burgmanis Ģ.** 2009. Juvenile Delinquency in the Post-Soviet City: the Case of Riga, Latvia. 3rd International Workshop on Post-communist Urban Geographies. Actors Shaping Urban Change. September 17-19. Tartu, Estonia.
12. **Burgmanis Ģ.** 2009. Dangerous Territories in Riga: Juvenile Delinquency in Riga Neighbourhoods. 2nd EUGEO congress: EUGEO 2009 - Challenges for the European Geography in the 21st Century. August 13-16. Bratislava, Slovakia.

Publicētie zinātniskie raksti

1. **Burgmanis, Ģ.** An Exploration of Children's Independent Mobility in Post-socialist Urban Environment. *Journal of Educational and Social Research*, 2, 6, 269-275.
2. **Burgmanis, Ģ.** (2012) Children's Everyday School Travel and Mode Choice in a Post Socialist city: the case of Riga, Latvia. *International Proceedings of Economics Development and Research*, 31, 47-56.
3. **Burgmanis, Ģ.** (2012) Travel patterns of children living in rural areas of Riga agglomeration: an exploration of school trips to Riga. *Proceedings of International Scientific Conference: Economic Science for Rural Development*, 30, 234-244.
4. **Burgmanis, Ģ.** un Šķilters, J. (2012) Vide un identitāte: no fizikālās uz socio-kognitīvo identitāti. In J.Šķilters (eds.) *Nacionālā identitāte un vide*. Rīga: Sociālo un politisko pētījumu institūts, 4-15.
5. Šķilters, J. un **Burgmanis, Ģ.** (2012) Identitāte, paškategorizācija un vide. In J.Šķilters (eds.) *Nacionālā identitāte un vide*. Rīga: Sociālo un politisko pētījumu institūts, 16-27.
6. **Burgmanis, Ģ.** (2011) The adolescents' use of public space in post-socialist city, the case of Riga. In T.Muravska (eds.) *European Integration and Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives*. Riga: University of Latvia Press, 444-459.
7. **Burgmanis, Ģ.** (2011) The adolescents' use of city center in post-socialist city, the case of Riga, Latvia. *Journal of Social Sciences: Human resources- the main factor of regional development*, 5, 56-68.
8. Pencis J., **Burgmanis, Ģ.**, Apse L., Krišjāne Z., Šķilters J. (2010) Telpiskā kognīcija. Drošas un nedrošas vietas identitātes konstruēšana pilsētvidē: Rīgas piemērs. In J.Šķilters un S.Lasmane (eds.) *Nacionālās identitātes komunikācija Latvijas kultūras telpā*. Rīga: LU SZF, 154-173.
9. **Burgmanis Ģ.** (2010) Nepilngadīgo jauniešu noziedzība Rīgas centrā. *Latvijas Universitātes raksti: Zemes un vides zinātnes*, 752, 197-210.
10. **Burgmanis, Ģ.** (2009) Youth in Shadow of Economic crisis: Juvenile Delinquency in Riga neighbourhoods. *Tiltai/Bridges*, 39, 364– 372.

Pateicības

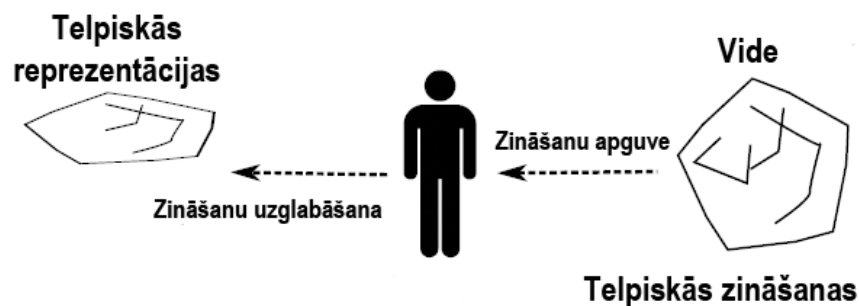
Promocijas darba sagatavošanu un aprobāciju ievērojami veicināja Eiropas Sociālā Fonda projekts "Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē".

1. GALVENO JĒDZIENU RAKSTUROJUMS

1.1. Telpiskā kognīcija un telpiskās zināšanas

Plašākā izpratnē cilvēka kognīciju veido sajūtas, uztvere, domāšana, iztēle, atmiņa, valodas lietojums, spriestspēja, izziņas un sensorimotorās spējas. Telpiskā kognīcija (*spatial cognition*) ir senākā cilvēka kognitīvās sistēmas pamatstruktūra, kura vēsturiski ir nodrošinājusi iespēju indivīdiem vai sociālajām grupām izdzīvot mainīgajā ģeogrāfiskajā vidē, ļaujot ātri un precīzi izmantot zināšanas par telpu ikdienas aktivitāšu veikšanai un komunikācijā par vidi. Citi nozīmīgi kognitīvās sistēmas komponenti, kā, piemēram, valoda un analītiskās spējas, filoģenētiski veidojušies ievērojami vēlākā evolūcijas posmā – tikai pēc tam, kad pirmatnējais cilvēks bija iemācījies atšķirt objektu formas un, adaptējoties vidē, aptvert to izmērus, izmantojot eiklīdisku izpratni par telpiskajām attiecībām (Wynn, 2010). Mūsdienās, pieaugot apdzīvojuma sarežģītības pakāpei, arī cilvēka mijattiecības ar vidi ir kļuvušas vēl sarežģītākas, tāpēc telpiskās izturēšanās un komunikācijas sekmes ir īpaši atkarīgas no spējas veikt mentālas vides transformācijas un izmantot uzkrātās telpiskās zināšanas, kurām iespējams piekļūt brīdī, kad tiek pieredzēta noteikta situācija (Hendriks, Hickmann & Lindner, 2010). Arī ontogēnētiski telpiskā kognīcija cilvēkam attīstās daudz agrāk nekā citas kognitīvās sistēmas apakšstruktūras, bērnam veidojot primitīvas telpiskās struktūras – shēmas –, kuru pamatā ir priekšstats par objekta ceļu (*path*), virzieniem uz leju–uz augšu, daļa–vesels, ietverts, saistīts, koordinējot un internalizējot savas kustības vai ārēju faktoru/stimulu rosināto darbību rezultātus (Mandler, 1992; Piaget & Inhelder, 1967).

Promocijas darbā telpiskā kognīcija tiek konceptualizēta kā cilvēka kognitīvās sistēmas mentāla struktūra, kura satur un uzglabā telpiskās zināšanas par liela mēroga telpas struktūru un to raksturojošām īpašībām: objektu, vietu un cilvēku novietojumu, attālumu, izmēru, virzienu, nošķirtību un saikni ar citiem objektiem, formu, struktūru un kustību. Darbā lietotā koncepta izpratne veidota, izmantojot tradicionālu skatījumu zinātniskajā literatūrā un atsaucoties uz iepriekšējiem klasiskiem telpiskās kognīcijas pētījumiem ģeogrāfijas nozarē (Hart & Moore, 1973; Mark, 1993; Montello, 2001).

1.att. Telpiskās kognīcijas attīstība

Avots: izveidojis autors pēc Tomko, 2007

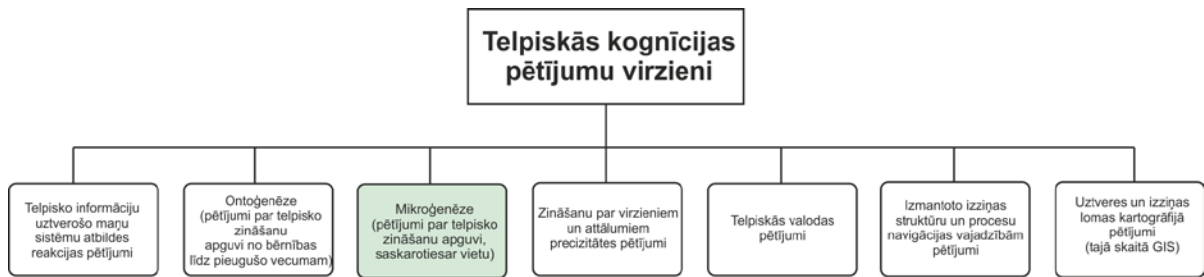
Telpiskā kognīcija darbojas divos līmeņos (1.att.). Pirmajā norisinās telpisko zināšanu apguve, kuras tiek iegūtas, integrējot veiksmīgas uztveres pieredzes (Siegel & White, 1975). Cilvēki telpiskās zināšanas iegūst bez īpašas piepūles un izmanto, lai pārvietotos no vienas vietas uz citu, kā arī lai atcerētos vietu relatīvo novietojumu ģeogrāfiskajā telpā un lietu to (Kuipers, 1990). Tāpat telpiskās zināšanas ietver informāciju par virzieniem un attālumiem (Montello, 1998), to nozīmīgumu un cilvēku savstarpējām attiecībām (Devlin, 2001), kā arī par citiem fiziskiem un sociāliem elementiem, kas strukturēti konceptos un kategorijās

pieredzētajās liela mēroga telpās – pilsētās, apkaimēs, ēkās. Telpisko zināšanu kvantitāte un kvalitāte visa cilvēka mūža laikā mainās attīstības un mijattiecību ar vidi rezultātā. Otrajā līmenī telpiskās zināšanas tiek reprezentētas psihē telpisko reprezentāciju veidā, kuras var uzskatīt par ģeogrāfiskās vides iekšēju jeb mentālu atspoguļojumu, respektīvi, tas ir uztveres un kognīcijas galaprodukts, kas ietver objektīvās vides subjektīvu atspoguļojumu domās. Vairāku paralēlu kognitīvo procesu iesaistīšanās uztvertās informācijas apstrādē nosaka, ka telpiskajām reprezentācijām raksturīgi informācijas zudumi uztverto stimulu sistemātiskas vienkāršošanas dēļ, kā arī dalījums kategorijās un savietojamība ar iepriekšējā pieredzē veidoto vides kognitīvo struktūru (Kaplan & Kaplan, 1983). Tāpat telpiskās reprezentācijas subjektivitāti ietekmē telpas uztvere, iepriekšējās informācijas apjoms par telpu, kā arī sociāldemogrāfiskie raksturlielumi (dzimums, vecums, etniskā piederība). Līdz ar to kognitīvā ģeogrāfiskās vides struktūra ir atšķirīga no reālās, tai raksturīgas objektu un vietu nobīdes, kā arī ietvertās informācijas neprecizitāte. Literatūrā telpisko reprezentāciju kopas tiek aprakstītas, arī izmantojot citus jēdzienus, no kuriem nozīmīgākais un biežāk lietotais ir „kognitīvās kartes” (*mental maps*) (Kitchin & Blades, 2002).

Telpiskās kognīcijas loma cilvēka ikdienā ir ļoti plaša, ļaujot no zīdaiņa līdz pat pieaugušā vecumam ne tikai iegūt, uzkrāt un atspoguļot zināšanas, bet arī tās organizēt, izprast un izmantot mijattiecībās ar vidi, kā arī pievērst uzmanību noteiktiem objektiem, mentāli manipulēt ar šiem objektiem, komunicēt par tiem un par vietām ar citiem, lai katru dienu nokļūtu mājās, aprakstītu un veidotu navigācijas instrukcijas, interpretētu kartes un plānotu ceļojumus (Tversky & Lee, 1998; Freksa et al., 2010). Tas nozīmē, ka telpiskā kognīcija ir būtisks cilvēka darbības pamats. Mērķtiecīga motoriskā telpiskā izturēšanās nebūtu iespējama bez telpiskās informācijas ieguves, uzglabāšanas un apstrādes (Spence & Feng, 2010). Tomēr jāņem vērā, ka cilvēka darbības, kā arī spriedumi nav tieša atbildes reakcija uz ģeogrāfiskās vides stimuliem, bet gan uz tās telpiskajām reprezentācijām.

Ļoti bieži vides psiholoģijā, pilsētplānošanā, antropoloģijā un attīstības psiholoģijā, lai definētu cilvēka iepriekš aprakstīto izpratni par telpas konfigurāciju, maršruti, vietām un spējām uzkrāt informāciju par dažādām vidēm, tiek lietots jēdziens „vides kognīcija” (*environmental cognition*) (Matthews, 1992). Lai arī lielākoties abu jēdzienu skaidrojumi zinātniskajā literatūrā ir līdzīgi, tomēr šī darba kontekstā nepieciešams tos nošķirt. Vides, tāpat kā telpiskā kognīcija, raksturojama kā zināšanas par telpu, kuras ļauj meklēt objektus vai savu atrašanās vietu, ļauj plānot brīvdienas ceļojumus, sniegt svešiniekiem informāciju par virzieniem, atpazīt dažādas apkāmes pilsētā, izvēlēties, kur dzīvot, vai veidot telpiskās reprezentācijas, izmantojot informāciju no sociālajiem medijiem. Tomēr vides kognīcija ietver arī vēl citus komponentus, no kuriem svarīgākie ir kultūras (Rapaaport, 1976) un emocionālie komponenti, t.i., sajūtas, attieksme, vērtības un cilvēka emocionālās attiecības ar telpu (Golledge & Stimson, 1997).

Tāpat būtiski nošķirt telpas kognīcijas konceptu no telpas jeb vides uztveres. Ģeogrāfijā šie koncepti lielākoties tiek lietoti kā sinonīmi, telpisko uztveri aprakstot kā cilvēka spējas iegaumēt un atcerēties vietas un objektus pieredzētajās vidēs. Tomēr šāda izpratne ir pārlietu vispārināta, jo uztveres funkciju apjoms ir ievērojami šaurāks. Iesaistot visas cilvēka maņas, uztvere ļauj saņemt vides stimulus, kuri tālāk tiek kategorizēti, veicot salīdzināšanu ar iepriekšējā pieredzē uzkrātajām telpiskajām zināšanām un veidotajām reprezentācijām (Golledge & Stimson, 1997). Savukārt telpiskā kognīcija ir mentālo procesu kopa, kura ietver informācijas uztveršanu, domāšanu, iztēli, spriešanu, novērtēšanu, atcerēšanos. Līdz ar to telpiskā uztvere ir tikai viena no apakšsistēmām, kura ir pakļauta augstākiem mentāliem procesiem.

2.att. Telpiskās kognīcijas pētniecības galvenie virzieni (iekrāsotais shēmas elements norāda promocijas darbā veiktā pētījuma virzienu)

Avots: izveidojis autors pēc Montello & Freundschuh, 2005.

Cilvēka telpiskās kognīcijas pētījumi ir veicinājuši nozīmīgas starpdisciplināras saiknes veidošanos starp tādām zinātņu nozarēm kā, piemēram, ģeogrāfija, psiholoģija, bioloģija, filozofija, neirozinātne, lingvistika, arhitektūra un datorzinātne (Denis & Loomis, 2007). Pētniecība ģeogrāfijā ir nozīmīga vairākās jomās, kurās mūsdienās aktīvi tiek izmantota ģeogrāfiskā informācija: datu uzglabāšanā, vizualizācijā, nogādāšanā tās lietotājiem, telpiskajā analīzē un plānošanā, ģeogrāfiskās informācijas sistēmu attīstīšanā, kuras paredzēts nodot plašākas sabiedrības lietošanā (Montello & Freundschuh, 2005) (2.att.). Ģeogrāfijā telpiskā kognīcija tiek pētīta triju iemeslu dēļ. Pirmais un nozīmīgākais no tiem balstās uz priekšstatu, ka tā var atspoguļot cilvēka un vides savstarpējo saikni. Otrkārt, ģeogrāfi uzskata, ka telpiskās kognīcijas pētniecība var uzlabot izpratni par vispārzināmiem fenomeniem, piemēram, kur cilvēki izvēlas iepirkties un cik nozīmīga šajā procesā ir viņu izpratne par attālumiem un ielu krustojumiem. Visbeidzot, tie ir centieni uzlabot no cilvēku izpratnes par telpiskajām attiecībām atkarīgu karšu un citu ģeogrāfiskās informācijas produktu lietojumu un veidošanu (Montello, 2001).

1.2. Ikdienas aktivitātes un telpiskā izturēšanās

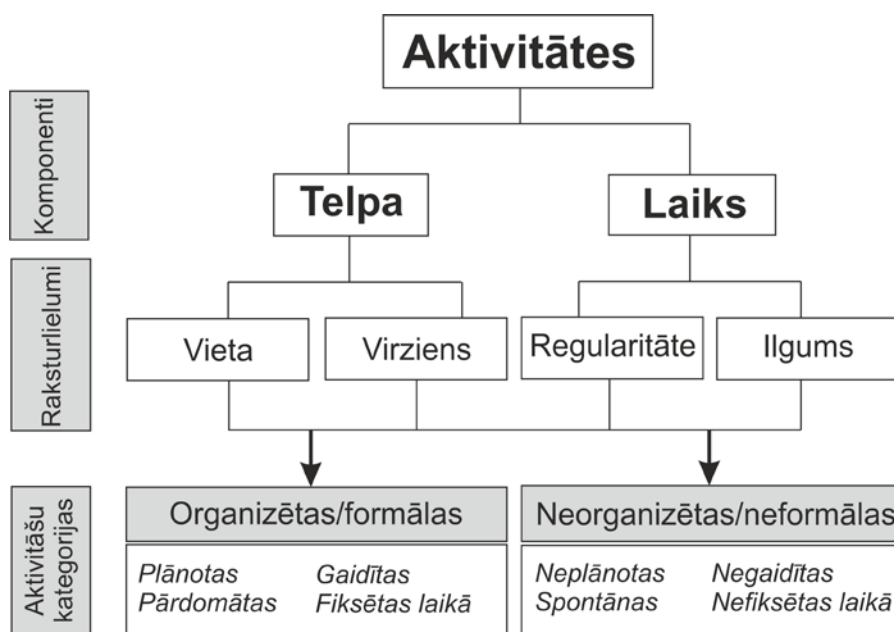
Tradicionāli jēdziens „aktivitātes” zinātniskajā literatūrā tiek saprasts ļoti plaši. Vairumā gadījumu ar aktivitātēm sociālajā ģeogrāfijā saprot tās darbības, kuras cilvēki veic diskrētā laika periodā, t.i., ar noteiktu regularitāti un ilgumu un konkrētu novietojumu ģeogrāfiskajā telpā. Tādējādi ikviena cilvēka aktivitāte ir fiksēta gan laikā, gan telpā. Laika ģeogrāfijas aizsācējs T.Hagerstrands 20.gadsimta 70.gados, analizējot cilvēku laiktelpas takas un trajektorijas, secināja, ka aktivitātēm piemīt trīs ierobežojumu kategorijas, kuras izriet no laika un telpas savstarpējās mijiedarbības:

1. iespēju (*capability*) ierobežojumi – nosaka cilvēka kustību ierobežojumus fizisko un bioloģisko faktoru ietekmē. Viens un tas pats cilvēks nevar atrasties vienlaicīgi divās vietās, kā arī momentāni pārvietoties starp divām vietām. Pārvietošanās starp vietām veido gan telpas, gan laika nobīdes. Tādējādi aktivitāšu skaits un norises vietu daudzums dienas laikā cilvēkam ir ierobežots un atkarīgs no obligātajām aktivitātēm (darbam, mācībām) patērētā laika ;
2. savienošanās (*coupling*) ierobežojumi – jebkura aktivitāte norisinās noteiktā vietā, un tai tiek patērēts konkrēts laika daudzums, turklāt ļoti bieži ar citu cilvēku klātbūtni;
3. autoritatīvie (*authority*) ierobežojumi – cilvēku grupu vai institūciju veidotie piekļuves noteikumi indivīdiem vai to grupām attiecībā uz noteiktām ģeogrāfiskās telpas daļām (Hagerstrand, 1970; 1975).

R.Golledžs (Golledge, 2001) aktivitātes no ģeogrāfijas perspektīvas definē kā telpiskas cilvēku darbības jeb „telpisku izturēšanos” (*spatial behavior*), ko iespējams izteikt kā ikdienas

vai epizodisku aktivitāšu kopu un kas ietver došanos uz darbu, iepirkšanos un pārvietošanos uz dzīvesvietu, izklaidi, sociālās saskarsmes, mācības un bērnu pieskatīšanu. Vairāki pētnieki norāda, ka telpisko izturēšanos ir grūti nošķirt no „izturēšanās telpā” (*behavior in environment*) (Golledge & Stimson, 1997), kas ietekmē lēmumu pieņemšanu par veicamajām aktivitātēm noteiktā vietā un vidē. Koncepts „izturēšanās telpā” ietver vietas izmantošanas nosacījumu kopu, kas atkarīga no indivīdu, sociālo grupu un institūciju pagātnē un tagadnē pieņemtajiem lēmumiem, kuri noteikuši vides fizisko elementu telpisko sistēmu. Arī citi pētnieki, galvenokārt vides psiholoģijas pārstāvji, aktivitātes definē gan kā telpisku, gan mentālu darbību kopu, kur pēdējās nodrošina lēmumu pieņemšanu par aktivitātes norises vietu, ņemot vērā tās pievilcību, attālumu un pārzināšanu (Garling, 1995). Lēmumu pieņemšanā par pārvietošanās, sociālo un citu aktivitāšu iespējām nozīmīga loma ir ārējās vides faktoriem, kuri veido nozīmīgus telpiskās izturēšanās nosacījumus, tomēr ne mazāk svarīga ir arī vietas sociālā un kultūras vide, tai raksturīgās sociālās normas darbības veicēju sociālās lomas, kā arī situācijas un notikumu programmas (Nassar, 2011).

3.att. Vispārīgs un shematisks aktivitāšu raksturojošo elementu un tipoloģijas attēlojums

Avots: izveidojis autors pēc Cullen, 1978; Golledge & Stimson, 1997; Osgood & Andersson, 2004; Denault & Poulin 2009.

Apkopojot literatūrā dažādas vispārīgas jēdziena „aktivitātes” izpratnes un veidotās tipoloģijas, redzams, ka aktivitātes ir nošķiramas pēc telpisko komponentu raksturlielumiem – vietas un virziena –, kas ietver arī fizisko un sociālo kontekstu, kā arī pēc laika – regularitātes un ilguma (3.att.). Ņemot vērā šos raksturlielumus, visas cilvēku veiktās aktivitātes iespējams klasificēt divās grupās: organizētas/formālas aktivitātes un neorganizētas/neformālas aktivitātes. Organizētās aktivitātes raksturo vadītāja klātbūtne, t.i., ir atbildīgais par sociālās kontroles nodrošināšanu un norises vietas un laika izvēli, ir vispārzināmi noteikumi, definēta aktivitātes regularitāte un ilgums. Savukārt neorganizētajām un laikā nestrukturētajām aktivitātēm raksturīga spontanitāte, norise bez vadītāja klātbūtne, sociālās kontroles trūkums, neregularitāte un nenoteikts norises ilgums.

Šajā pētījumā, rezumējot iepriekš aprakstītās izpratnes, aktivitātes tiek konceptualizētas kā telpiskā izturēšanās, kura ir noteiktu lēmumu pieņemšanas rezultāts un ietver visas tās sociālās attiecības, ekonomiskās darbības un pārvietošanās noteiktos ģeogrāfiskās telpas apgabalos ar noteiktu regularitāti un ilgumu, caur kurām cilvēks iesaistās mijattiecībās ar vidi,

pieredzot un pārveidojot to, kā arī apgūstot telpiskās zināšanas, veidojot telpiskās reprezentācijas un piešķirot simboliskas nozīmes noteiktām telpas daļām. Tādējādi šāda aktivitāšu izpratne apliecina, ka nozīmīgākais cilvēka mijattiecību ar vidi elements ir telpiskā kognīcija, kura nemītīgi tiek papildināta ar zināšanām, veicot regulāras aktivitātes, savukārt apgūtās zināšanas ļauj veikt aizvien sarežģītāk organizētas un mērķtiecīgāk koordinētas telpiskās darbības nākotnē.

Bērnu un jauniešu sociālās grupas ikdienas aktivitāšu pētījumu kontekstā tiek uzsvērtā sociālo sistēmu un sociālo lomu nozīme. Aktivitātes tiek saprastas kā brīvā laika nodarbes, kuru raksturošanai tiek izmantots jēdziens „rotaļa” (*play*) (Matthews, Limb, Percy-Smith, 1998; James & James, 2008), kas ietver izpratni par patīkamām aktivitātēm, kurās bērni un jaunieši iesaistās brīvprātīgi ārpus skolas. Jēdziena „rotaļa” nozīme atspoguļo nevis tradicionālo izpratni, bet gan vairāk konceptualizē skatījumu, kurš ir pretējs jēdzienam „darbs” un raksturo pieaugušo ikdienas dzīvi. Bērnu un jauniešu dzīves ciklam un dzimumam ir daudz nozīmīgāka loma, nosakot ne tikai aktivitāšu veidu, bet arī aktivitāšu/darbības telpas atšķirības nekā tas ir pieaugušo gadījumā (Mathews, 1987; Mason & Korpela, 2009).

Organizētas un laikā strukturētas jauniešu un bērnu aktivitātes ir ārpusskolas aktivitāšu pulciņi, kuros var apgūt un uzlabot noteiktas prasmes (sports, šūšana, datorzināšanas, dejošana utt.). Savukārt nestrukturētas un neorganizētas/neformālas aktivitātes nav organizētas laikā un telpā, tām nav atbildīgā par sociālo kontroli, līdz ar to tās ir vairāk pakļautas spontanitātei (satikšanās, iepirkšanās kopā ar draugiem, kinoteātra apmeklējums, pastaigāšanās utt.).

Nozīmīgs telpisko darbību rezultāts ir to sniegtās pieredzes un to pozitīvās un negatīvās kvalitātes. Pozitīvā pieredze veidojas divos līmeņos: 1) personīgās attīstības līmenī, kura norisinās katrā indivīdā atsevišķi un ietver iespēju izvēlēties dzīvesstilu, veidot identitāti un uzņemties iniciatīvu, kā arī emocionālo, kognitīvo un fizisko attīstību; 2) starppersonu līmenī, kam raksturīga komandas darba izpratnes un sociālo prasmju veidošanās, sociālā tīkla paplašināšanās, saskarsmes spēju un kontaktēšanās pieredzes ar pieaugušajiem iegūšana (Hansen, Larsson & Dworkin, 2003). Negatīvā pieredze, brīvajā laikā iesaistoties it īpaši neorganizētajās un laikā nestrukturētajās aktivitātēs, tiek saistīta ar stresu, kuru izraisa nemiers un sāncensība noteiktā draugu, paziņu vai ārpusklases nodarbību grupā, kā arī ar iesaistīšanos antisociālās aktivitātēs (Osgood & Andersson, 2004). Tomēr tajā pašā laikā aktīvas nestrukturētās aktivitātes, kuras norisinās ārpus pieaugušo uzmanības un formālās izglītības iestādēm, daudzos pētījumos tiek uzlūktas kā nozīmīgākais mijattiecību ar vidi avots, neformālās mācīšanās iespējas un telpisko zināšanu apguvi veicinošs faktors (Bjarnadottir, 2004; Matthews, 1992; Rissotto & Tonucci, 2002; Rissotto & Giuliani, 2006). Tāpēc viens no promocijas darba pamatfokusi ir aplūkot neorganizētas un laikā nestrukturētas jauniešu aktivitātes un to nozīmi pilsētas ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanās procesā.

1.3. Jauniešu un pusaudžu vecuma posms

Darbā izvēlētās vecuma grupas 12–17 gadi definēšanai literatūrā tiek izmantoti divi jēdzieni – jaunatne (*youth*) un pusaudžu vecums (*adolescence*). Lai arī abu šo jēdzienu nozīmes atspoguļo pārejas posmu starp bērnību un pieaugušo vecumu un galvenokārt balstās uz hronoloģisko vecumu, tomēr to definējumi veidojušies atšķirīgās teorētiskās pieejās, kuras uzsver arī šī cilvēka dzīves posma fizisko un sociālo attīstību (James & James, 2008).

Jēdzienu „jaunatne” un „jaunietis” nozīmes galvenokārt veidojas, ņemot vērā noteikta vecuma posma sociālās un kultūras pieredzes pārmaiņas. Latviešu socioloģe, jauniešu

pētniece Ilze Trapenciere (2006) jauniešus definē kā neviendabīgu, dinamisku sociāli demogrāfisku vecuma grupu no 13 līdz 25 gadiem, kura pārsvarā ir ekonomiski atkarīga no vecākiem vai citiem pieaugušajiem. Kā kritērijus vecuma grupas robežu noteikšanai Trapenciere izmanto pubertātes aizsākšanos un aptuveno vecumu, kad indivīds ir atradis savu personīgo un sociālo identitāti, par ko liecina ekonomiskā patstāvība (nodarbinātība, ienākumi) un sociālā patstāvība (patstāvīga dzīve, ģimenes dibināšana) (Trapenciere, 2006). Šeit gan būtu jānorāda, ka Trapancieres izvēlētais kritērijs jaunatnes apakšējās vecuma grupas robežas vecuma posma definēšanā nav pilnībā piemērots, jo pubertātes iestāšanās vecums dažādiem bērniem var būt atšķirīgs un atkarīgs, piemēram, no dzimuma.

Eiropas Komisija (2009) jauniešus definējusi kā vecuma grupu no 15 līdz 25 gadiem, tomēr arī šajā gadījumā izvēlētais vecuma robežas atspoguļo tikai noteiktu statistisku demogrāfisko vienību. Padziļināti aplūkojot jaunatnes un jauniešu jēdzienu skaidrojumus Rietumu literatūrā, secināms, ka uz tiem jāraugās piesardzīgi, jo tie lielākoties atspoguļo nozīmes, kuru veidošanās pamatā ir līdzīgā Rietumeiropas un Ziemeļamerikas ekonomiskā un sabiedrības struktūras attīstības vēsture. Dž.Valentina (2003), aprakstot „Ziemeļu” jeb attīstīto valstu bērnu un jauniešu pieredzes, ņemot vērā sociāldemogrāfiskās īpatnības, uzsver formālās izglītības posmu nozīmi cilvēka dzīvē, norādot, ka jauniešs ir aptuveni 16 līdz 25 gadus vecs cilvēks, kurš atkarībā no izglītības sistēmas valstī, spējām un vecāku materiālajām iespējām var mācīties vidusskolā, koledžā, arodvidusskolā, strādāt algotu vai brīvprātīgo darbu (Valentine, 2003). Arī daudzi citi pētījumi apraksta formālās izglītības izveidošanās un attīstības lomu bērniem un vēlāk arī jaunības kā dzīves posmu nošķiršanā cilvēka mūžā. Bērniem un jauniešiem strukturējošās robežas, kuras saistītas ar laiku, modernajā pasaulē balstās uz izglītības sistēmu, kurā bērni un jaunieši progresē kopā ar vienaudžiem cauri izglītības pakāpēm hierarhiski strukturētā secībā, un pārlicību, ka cilvēkiem ir nepieciešams ilgs laika periods mācībai, lai tie spētu uzņemties pieaugušo lomas un atbildību (James, Jenks & Prout, 1998).

A.Džeimsa (James, 1986), aprakstot neviennozīmīgi interpretējamo jauniešu vecuma posmu, norāda, ka vienīgās robežas, kas veido robežšķirtni starp bērnu un jauniešiem, ir atstumšanas robežas, kuras nosaka, ko jauniešs drīkst un ko nedrīkst darīt. Tādā veidā mijiedarbojas fiziskā ķermeņa vecums ar sociālā ķermeņa darbībām. Jauniešus raksturo daudz mazāks telpisko ierobežojumu skaits (gan vecāku veidotu, gan likumos noteiktu) nekā bērniem, iespējas patstāvīgi nopelnīt naudu, dzīvot atsevišķi no vecākiem, kā arī iegūt motorizēta pārvietošanās līdzekļa vadītāja apliecību, paplašinot pārvietošanās iespējas un attālumus (Valentine, 2003). Došanās prom no ģimenes psiholoģiskā, sociālā un telpiskā kontekstā, kā arī paškategorizācija un identitātes meklēšana jauniešus rosina iesaistīties vienaudžu grupās, kuras kļūst par izturēšanās, attieksmes un vērtību veidošanās atskaites punktu (James & James, 2008).

Rietumu zinātnē pēdējos 150 gados jauniešu definīcijas pamatā ir ietverta strādnieku šķiras jauniešu un to veidoto grupu nekontrolējamā daba, kas lielākoties aplūkota kā agresīva un noziedzīga, raksturojot „jauniešus kā nepatikšanas” (Valentine, Skelton & Chambers, 1998). Šādu stereotipisku skatījumu lielā mērā ir noteicis jauniešu atainojums masu medijos (Cohen, 2002; Collins & Kearns, 2001; Andersson & Lundstrom, 2007). 20.gadsimta 50.gados, pieaugot patēriņam, stila un modes nozīmei, brīvajam laikam, kā arī preču ražošanai un pakalpojumu attīstībai, kuru mērķauditorija bija jaunieši, paralēli konceptam „jaunieši kā nepatikšanas” izveidojās cita izpratne „jaunieši kā izklaide” jeb „jaunieši kā patēriņnieces simbols”, simbolizējot morālo un kultūras vērtību pārmaiņas sabiedrībā (Wyn & White, 1997). Tomēr jēdziena izpratnes pārmaiņas pēdējos 50–60 gados joprojām saglabājušas šī koncepta duālo dabu – jaunieši joprojām simbolizē gan sabiedrības nākotni, gan tās upurus.

Jēdziena „jaunatne” nozīmes skaidrošana un jauniešu vecuma posma konceptualizēšana sniedz tikai ierobežotu un nepilnīgu promocijas darbā aplūkotās vecuma grupas raksturojumu un izvēles motivāciju. Promocijas darbā aplūkotā vecuma jaunieši atbilst pusaudžu vecuma posmam, kura robežas ir izplūdušas, jo tas uzskatāms par pārejas periodu starp bērnam raksturīgo iracionalitāti un pieaugušo racionalitāti, kā arī pāreja no vienkāršības uz sarežģītību (James, Jenks & Prout, 1998). Vācu psihoanalītiķis un attīstības psihologs Ēriks Ēriksons (*Erik Erikson*), iesaistot arī sociālos un kultūras aspektus, uzsver, ka pusaudzis šajā posmā vairs nav bērns, bet vēl nav pieaugušais, līdz ar to dzīve kļūst daudz sarežģītāka, jo tiek meklēta identitāte, pārciestas dažādas sociālās saskarsmes formas un cīņa ar morālām problēmām par atbildības uzņemšanos (Erikson, 1968). Pusaudžu vecums Ēriksona izpratnē aizsākas no 11 gadiem ar pubertātes iestāšanos, kurai raksturīgas nozīmīgas fizioloģiskas un psihoemocionālas pārmaiņas jaunā cilvēka dzīvē, un ilgst līdz aptuveni 18 gadiem, kad pakāpeniski norisinās pāreja uz pieaugušo vecuma posmu.

Attīstības psihologs un bērna vispārējās attīstības teorijas izveidotājs šveicietis Ž.Piažē (*Jean Piaget*) uzskata, ka indivīda attīstība notiek stadijās, kuru laikā norisinās kvalitatīvas pārmaiņas indivīda kognitīvo spēju organizācijā un sarežģītībā. Aptuveni 12 gadu vecumā aizsākas pārejas posms starp bērnu un pieaugušo. Tas ir cilvēka mūža posms, kas atbilst formālo operāciju periodam un Ēriksona norādītajam pusaudžu vecumam, kad bērns ir spējīgs veikt loģiskas operācijas, kad mentālas telpiskās operācijas ir nodalītas no reālām darbībām, objektiem vai telpas un kad aizsākas pārejas posms starp bērnību un pieaugušo vecumu (Piaget & Inhelder, 1967).

Viena no nepārprotamākajām un precīzākajām šajā nodaļā aplūkoto jēdzienu diferenciacijā izmantojamajām robežām no bērnības uz pieaugušo vecumu un no pusaudža uz jaunieša vecumu ir 18 gadi. Sasniedzot šo vecumu, pusaudzis neatkarīgi no psiholoģiskā un sociālā brieduma pakāpes juridiski kļūst pilngadīgs, beidzas Bērna tiesību konvencijā (*Convention of Children Rights*, 1989) noteiktie tiesību un aizsardzības pasākumi, tiek iegūtas juridiskas tiesības izdarīt lēmumus par savu dzīves ritējumu un piekļūt pieaugušo pasaulei (telpas un laika ierobežojumu atcelšana), paplašinās mobilitātes iespējas (starpvalstu ceļošana, auto vadītāja tiesību iegūšana). Šādas ievērojamas transformācijas galvenokārt atspoguļojas cilvēka dzīves cikla – strādāšana algotā darbā, dienests militārajos bruņotajos spēkos, mācības universitātītē vai koledžā, no vecākiem neatkarīga dzīvošana, meitenēm bērna piedzimšana un mātes lomas, savukārt puīšiem tēva lomas uzņemšanās (Elder, 1998) –, kā arī ikdienas aktivitāšu telpas un apjoma pārmaiņas.

Ģeogrāfijā abi koncepti ietver gan bērna, gan jaunieša jēdzienu nozīmes, jo precīzs to nošķirums zinātniskajā literatūrā nav atrodams, kas lielākoties saistīts ar to, ka bērnība un jaunība ir relatīvas kategorijas, kuras savas raksturiezīmes iegūst, pretnostatot tās pieaugušo vecuma iezīmēm. Politikas dokumentos atrodamajās definīcijās tiek uzsvērts, ka jaunieši vecumā līdz 18 gadiem ir uzskatāmi par bērniem (Horschelmann & van Blerk, 2012), tāpēc, aprakstot ģeogrāfijā bērnus un jauniešus vecumā līdz 18 gadiem, lielākoties izmanto konceptus „bērnība” un „bērns”. Savukārt, ja ir precīzi zināma vecuma grupas robeža, tiek izmantoti jēdzieni „jaunība” un „jaunietis”. Autors, lai atspoguļotu jauniešu sociālās grupas neviendabību publiskās telpas lietojumā un pieejamajās iespējās pilsētvidē pētījumā iekļautās vecuma grupas – 12–17 gadi – definēšanai izmantojis abus jēdzienus – „bērni” un „jaunieši”. Šī iemesla dēļ arī, analizējot skolēnu aptaujas masīvu, lielākoties izmantots jauniešu daļījums divās grupās – 12–14 un 15–17 gadi.

1.4. Ģeogrāfiskā telpa

Lai gan telpa ir fundamentāls objektus un notikumus organizējošs koncepts ģeogrāfijā, tas ir nepilnīgi definēts jēdziens, kas, pakāpeniski attīstoties filozofiskajai un sociālajai domai zinātnē, ieguvis dažādas nozīmes un kļuvis ievērojami kompleksāks nekā 19.gadsimtā un 20.gadsimta pirmajā pusē. Mūsdienās pastāv vairāki priekšstati par telpu, kuri to apraksta pēc dažādām pazīmēm: mēroga, sociālā rakstura, objektu attiecībām un funkcionalitātes.

Tradicionāli līdz pat 20.gadsimta 70.gadiem telpa tika aprakstīta kā absolūta, t.i., kā uz Eiklīda ģeometrijas un Ņūtona mehānikas pamatiem veidots statisks kontainers, rāmis, kurā ir ievietoti objekti un norisinās notikumi (Hubbard et al., 2002). Priekšstats par ģeogrāfiskās telpas absolūto dabu, kas veidojās ģeogrāfijas zinātnē, pamatojoties uz pozitīvisma filozofiskajām nostādnēm un kvantitatīvu pieeju parādību pētniecībā, noteica, ka telpa ir veidota pēc iepriekš zināmiem fizikas likumiem, kurus iespējams empīriski izpētīt un aprakstīt, izmantojot instrumentālas, matemātiskas un grafiskas tehnikas (Valentine, 2001), tāda veidā padarot to par viegli klasificējamu, standartizējamu un kartējamu. Tomēr šāda izpratne par ģeogrāfisko telpu kā diskrētu un autonomu konteineru, kurš pastāv neatkarīgi no jebkādiem objektiem vai to attiecībām, neapraksta un nespēj aprakstīt telpiskuma problemātiku (Crang & Thrift, 2001), procesu dinamiku un objektu attiecības telpā, cilvēku telpisko izturēšanos un telpas izzināšanu, kā cilvēka un vides mijattiecību rezultātu.

Otra pieeja, aprakstot ģeogrāfisko telpu, to konceptualizē kā relatīvu vienību, kura neeksistē pati par sevi (Soja, 1996; Thrift, 2003). Attiecību telpas jēdziena izpratne sakņojas humānistiskās ģeogrāfijas skatījumā, uzlūkojot telpu kā cilvēka individuālas un unikālas pieredzes, kura pārsniedz ģeometrisko attiecību un likumsakarību rāmi, rezultātu, kas ietver nozīmes, kuras veidojušās kā sajūtu, uztveres un priekšstatu saplūšanas sekas (Relph, 1976; Tuan, 1977). Sociālo attiecību nozīmi telpas veidošanā kā viens no pirmajiem ieviesa un precīzi raksturoja franču sociologs H.Lefevrs (Lefebvre, 1991), aprakstot telpu kā sociālo veidojumu vai produktu, kura pamatā ir trīs pamatelementi: telpiskās prakses, telpu reprezentācijas un reprezentācijas telpas. Cilvēka ikdienas darbībām saplūstot ar telpas tekstūru, kuras pamatā ir valdošās varas izpratne, kā arī ikdienas dzīves laikā izdzīvoto un izjusto telpu, tiek iezīmēts telpas sociālais raksturs. Šāda interpretācija ir mūsdienīga attiecību telpas izpratne ģeogrāfijā.

Attiecību telpa ir veidota, un tai ir piešķirta nozīme cilvēka ikdienas darbību un pieredžu rezultātā, tā nav neitrāla un pasīva ģeometrija, bet gan veidota sociāltelpiskajās attiecībās starp telpu, telpiskajām formām un telpisko izturēšanos (Hubard et al., 2002). Apgūtas un pieredzētas telpas nodrošina nepieciešamos resursus un robežas, kļūstot par vietām (Agnew, 2011). Tomēr, lai arī mūsdienu ģeogrāfijas ietvaros priekšstati par ģeogrāfisko telpu balstās uz izpratni par telpu kā objektu attiecību kopu, ir skaidrs, ka nav iespējams pilnībā norobežoties un atteikties no ģeometriski un matemātiski aprakstāmām telpas nozīmēm Eiklīda ģeometrija ietvaros (Couclelis, 1992; Thrift, 2003).

Īpaši nozīmīgi modernajā ģeogrāfijā ir izprast telpu kā struktūru, kurā vienlaicīgi līdzās var pastāvēt atšķirīgas objektu identitātes. Šāda telpas izpratne maina tradicionālajai ģeogrāfijai raksturīgo iesīkstējušo fokusu no Rietumu, pieaugušo, vīriešu un balto identitāšu trajektorijām uz daudzām citām iepriekš neapzinātām, bet līdzās pastāvošām identitātēm un to trajektorijām. Pieņemot šādu identitāšu heterogenitātes pastāvēšanu, telpa un objektu attiecības tajā kļūst daudz kompleksākas.

Turklāt tas nozīmē, ka vienlaicīgi var pastāvēt vairākas dinamiskas telpas, kuras tiek veidotas un uzturētas cilvēka ikdienas darbību rezultātā un kuru pamatnosacījumus nosaka mentāli pieņemti lēmumi, kas ir subjektīvi un balstīti uz telpiskajām reprezentācijām

(Coulcelis, 1992). Tāpēc īpaši nozīmīgs ir ikdienas darbību un mijattiecību ar fizisko vidi mērogs.

Pētnieki izšķir dažādus telpas mērogius (Montello, 1993). Lielākoties raksturīga dihotoma pieeja, t.i., tiek izšķirtas maza mēroga (*small-scale*) objektu telpas un liela mēroga (*large-scale*) telpas (Freundschuh, 2000). Izmantojot iepriekšējās klasifikācijas, M.Freindšuh un M.Egenhofers (Freundschuh & Egenhofer, 1997) ierosina izturēšanās telpas pētījumos izmantot sešu kategoriju modeli:

1. *Manipulējama objektu telpa* – ļoti maza, manipulējama telpa, kurā nav nepieciešama lokomotorā pieredze. Dažādos iepriekšējos modeļos šī telpa tiek definēta kā objekta, personiska, maza mēroga, fiziska un figurāla telpa.
2. *Nemanipulējama objektu telpa* – sastāv no nemanipulējamām, mazām telpām, kurās nepieciešama lokomotorā darbība, lai tās pieredzētu. Šī telpa ietver lielākus objektus nekā cilvēka ķermenis, bet mazākus nekā mājas izmēra telpas (auto, koki). Citos modeļos tā tiek aprakstīta kā objektu, darba/dzīves, maza mēroga un vidēja mēroga telpa.
3. *Vides telpa* – ietver nemanipulējamās, lielas telpas, kurās nepieciešama lokomotorā darbība, lai tās pieredzētu. Ietver mājas iekštelpas, apkaimes, pilsētas izmēra telpas. Visi modeļi, kuri aplūko līdzīga izmēra telpas, izmanto apgabalus un telpiskos reģionus.
4. *Ģeogrāfiska telpa* – ļoti liela, nemanipulējama telpa, kuru praktisku ierobežojumu dēļ nav iespējams pieredzēt, izmantojot lokomotoras darbības. Tā ir daudz lielāka telpa nekā pilsētas, valstis un visums.
5. *Panorāmas telpa* – nemanipulējama telpa, kura var variēt no maza līdz pat lieliem mērogam. Tā ir telpa, kurai nav nepieciešamas lokomotoras darbības, lai to pieredzētu. Tā ietver istabu, auditorijas un lauka skatus.
6. *Kartes telpa* – nemanipulējama, maza un liela mēroga telpa. Tā ir telpa, kurai nav nepieciešamas lokomotoras darbības, lai to pieredzētu. Kartes ir simboliskas reprezentācijas, kuru mērķis ir samazināt un vienkāršot telpisko informāciju un parādīt to lietojamā formā. Kartes ir kartogrāfiskās ģeneralizācijas process. Citi modeļi šo telpu nepiemin un neapraksta.

Telpiskās kognīcijas un kognīcijas karšu pētījumos lielākoties tiek izmantotas pirmās četras kategorijas. Promocijas darba ietvaros tiek aplūkots galvenokārt vides telpas mērogs, kas sasaistās ar cilvēka ģeogrāfijā izmantotajām modernajām ģeogrāfiskās telpas izpratnēm. Rezumējot dažādās pieejas, ņemot vērā atšķirīgas un savstarpēji savietojamas izpratnes un papildinot promocijas darba telpas skatījumu, ir skaidrs, ka ģeogrāfisko telpu nav iespējams uztvert no viena skatpunkta un tā neeksistē pati par sevi ārpus cilvēka ikdienas darbībām un pieredzēm. Tikai iesaistoties nepārtrauktās sociālās, ekonomiskās un politiskās mijattiecībās telpisko prakšu un ikdienas aktivitāšu rezultātā un piešķirot noteiktām telpas daļām nozīmes, ir iespējams konceptualizēt, aptvert, veidot un pārveidot ģeogrāfisko telpu. Promocijas darba ietvaros ģeogrāfiskā telpa tiek konceptualizēta, izmantojot konstruktīvisma pieeju, t.i., tā tiek saprasta kā relatīvi sakārtota fiziskās infrastruktūras, vides objektu, elementu un cilvēku sociālo saskarsmju kopa, kuru strukturē sociālie, kultūras, politiskie un citi nosacījumi.

2. JAUNIEŠU AKTIVITĀŠU UN TELPISKĀS KOGNĪCIJAS SAIKNES IZPĒTE ĢEOGRĀFIJĀ

2.1. Telpiskās kognīcijas attīstība un telpisko zināšanu apguve

2.1.1. Telpisko kognīciju veidojošās pamatstruktūras

Telpiskā kognīcija ietver vairākas apakšsistēmas, kuras specializējas noteiktu uzdevumu veikšanā. Šāds pieņēmums balstās uz jaunākajiem kognitīvo zinātņu empīrisko pētījumu rezultātiem, kuri norāda, ka dažādas cilvēka telpiskās kognīcijas funkcijas iespējams izpildīt dažādās apakšsistēmās (Landau, 2003). Šādu telpiskās kognīcijas īpatnību iemesls ir funkcionāla nepieciešamība veikt telpisko zināšanu ieguvu un apstrādi dažādās vietās atšķirīgos apstākļos, kā arī vienlaicīgi iegūt zināšanas par dažādām telpiskajām īpašībām noteiktā situācijā. Tādējādi konkrētā pieredzes brīdī tiek veidotas atšķirīgas telpiskās reprezentācijas. B. Landau (Landau, 2003) norāda, ka cilvēks vienlaicīgi spēj noteikt gan objekta formu, lai to atpazītu, gan novietojumu attiecībā pret pašu vērotāju, gan arī novietojumu attiecībā pret citiem objektiem, lai identificētu tā kustību.

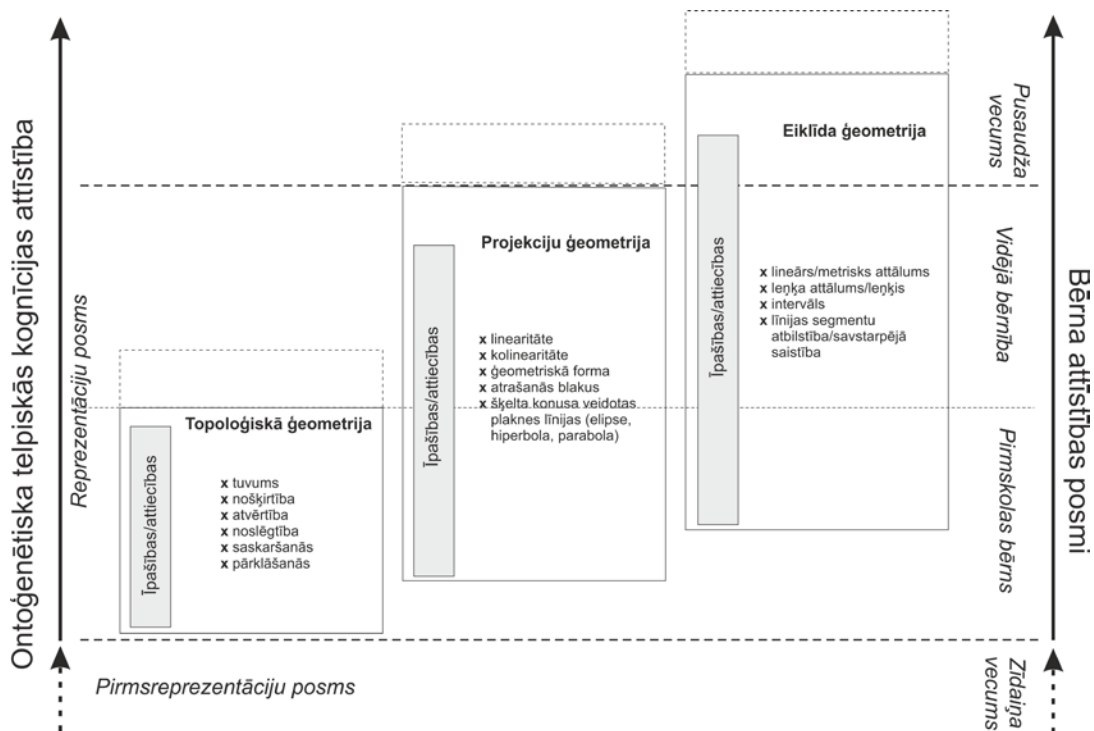
Telpiskās kognīcijas pamatstruktūras jeb apakšsistēmas ļauj apstrādāt, organizēt un integrēt telpiskās zināšanas un reprezentācijas par pieredzētajiem vides elementiem vienotā loģiskā struktūrā (Tversky, 2000). Zinātniskajā literatūrā pavisam tiek izšķirtas trīs telpisko kognīciju veidojošās pamatstruktūras, kuras savā starpā atrodas mijiedarbībā: ģeometriskās struktūras, references ietvari un funkcionālās zināšanas. To pamatfunkcijas ir noteikt objektu novietojumu, telpisko attiecību un mijiedarbības raksturu starp objektiem un vietām, kā arī piešķirt objektiem un vietām subjektīvas nozīmes, veidojot to hierarhiskas kognitīvas struktūras. Tāpat kā apgūto telpisko zināšanu apjoms un reprezentācijas, arī telpiskās kognīcijas pamatstruktūras pakāpeniski attīstās cilvēka dzīves laikā.

Ģeometriskās struktūras

Ģeometrisko struktūru klātbūtni telpiskajā kognīcijā apstiprina vairāki argumenti. Pirmkārt, fizisko vidi iespējams aprakstīt, izmantojot daudz dažādu veidu telpiskās ģeometrijas īpašību (Landau, 2003). Otrkārt, cilvēki vadās un orientējas vidē, izmantojot ģeometriskās īpašības un ģeometrisko intuīciju (Wang & Spelke, 2002). Ģeometriskās struktūras, ietverot noteiktas ģeometriskās īpašības, ļauj veidot objektu attiecību telpiskās reprezentācijas, kuras vienkāršo telpiskās izturēšanās pielāgošanu vidē pieredzētajās situācijās. Cilvēkiem ir vienkāršāk uztvert un apgūt liela mēroga telpas ar regulāru un pēc noteiktiem ģeometriskiem principiem veidotu struktūru. Piemēram, pilsētās ar režģveida ielu tīklu ir vieglāk orientēties nekā pilsētās ar neregulāru ielu tīklu. Tas nozīmē, ka arī telpiskajām reprezentācijām piemīt diskrētas ģeometrijas pazīmes, un līnija varētu būt viens no raksturīgākajiem un dominējošajiem ģeometriskajiem elementiem, kas nodrošina informācijas ieguvu un kopējā vides pārskata veidošanu (Hiller, 2009). Treškārt, ikvienam cilvēkam ir nepieciešams veikt ģeometriskus aprēķinus, lai noteiktu leņķus un attālumus, jo tie ir nozīmīgi objektu identificēšanā un kategorizācijā (Izard, et al., 2011). Visbeidzot, jaunākie kognitīvās un attīstības psiholoģijas, kognitīvās antropoloģijas, dzīvnieku kognīcijas un kognitīvās neirozinātnes pētījumi apliecina, ka ģeometrisko struktūru klātbūtne telpiskajā kognīcijā ir universāla, visiem cilvēkiem raksturīga iezīme neatkarīgi no izglītības un dzīvesveida, kura izveidojusies evolūcijas ceļā un paredzēta, lai apgūtu un interpretētu vidi (Izard, et al., 2011; Spelke & Kinzler, 2007; Spelke, Lee & Izard, 2010).

Piažē bērnu kognitīvās attīstības pētījumu rezultāti bija vieni no pirmajiem, kuros plaši tika raksturota ģeometrisko struktūru klātbūtne telpiskās kognīcijas attīstībā. Pavisam

pētījumos tika identificēta triju – topoloģiskās, projekciju un Eiklīda – ģeometriju un to īpašību iesaistīšana, apgūstot telpiskās zināšanas un veidojot reprezentācijas (Piaget & Inhelder, 1967). Arī ģeometriskajām struktūrām, tāpat kā telpiskajai kognīcijai, raksturīga pakāpeniska un progresīva attīstība no vienas pakāpes uz nākamo. Ontoģenētiski izpratne par topoloģiskajām īpašībām veidojas pirms izpratnes par projekciju un Eiklīda ģeometrijas īpašībām (4.att.).

4.att. Telpiskās kognīcijas ģeometrisko struktūru un to ietverto īpašību ontoģenētiskās attīstības shematiskais attēlojums

Avots: izveidojis autors pēc Hart & Moore, 1973; Landau, 2003; Piaget & Inhelder, 1967.

Visām trim ģeometrijām raksturīgs noteikts īpašību kopums, kas tiek saglabāts nemainīgs pēc objektu transformācijām un konceptualizēts telpisko reprezentāciju veidā. Topoloģiskajā ģeometrijā telpiskās reprezentācijas atspoguļo kvalitatīvas objektu telpiskās ģeometriskās īpašības un attiecības, kuras paliek nemainīgas pēc transformāciju veikšanas. Projekciju ģeometrija ļauj aplūkot objektu no dažādām projekcijām un perspektīvām, neizmainot izpratni par to attiecībām. Pēdējā posmā, kad veidojas izpratne par Eiklīda ģeometrijas īpašībām, cilvēks spēj reprezentēt objektu attiecības metriskā formā un koordinātu asu sistēmā.

Dažādās situācijās tiek lietotas atšķirīgas ģeometriskās struktūras, tomēr telpiskās kognīcijas pamatā noteicošie ir šādi ģeometriski aspekti: spēja reprezentēt objektu attiecības abstrakti, t.i., veidot telpiskās struktūras, kas ir kopīgas vairākām situācijām; spēja uztvert informāciju par attālumu un izkārtojumu; spēja izdarīt secinājumus par atrašanās vietas novietojumu attiecībā pret dažādiem objektiem un nozīmīgām vietām konkrētā situācijā (Spelke, Lee, & Izard, 2010). Lai arī cilvēka ģeometriskā struktūra progresē no spējas identificēt primitīvākās ģeometriskās īpašības uz sarežģītākajām, kas vienlaicīgi apliecina intelektuālo attīstību, tomēr, cilvēkiem apgūstot telpiskās zināšanas un reprezentējot objektu attiecības, galvenokārt būtiskas ir vienkāršākās „ne-Eiklīda” ģeometriskās īpašības (Montello, 1992). Ikdienā cilvēka telpiskajā kognīcijā primāras ir topoloģiskās ģeometriskās, kā arī citas nemetriskās īpašības. Tas saistīts ar jau iepriekš minēto nepieciešamību lielākajā daļā dienas

situāciju vidē vienlaicīgi iegūt telpiskās zināšanas par atšķirīgiem notikumiem, objektu novietojumu un to izmaiņām, veidot daudzas telpiskās reprezentācijas un salīdzināt tās jau ar esošajām, lai plānotu turpmākās darbības. Šāda liela informācijas daudzuma apstrādāšana un aptveršana īsā laika posmā nosaka nepieciešamību to vienkāršot, atsakoties no sarežģītākajām matemātiskajām skaitļošanas darbībām, kuras vajadzīgas, izmantojot metriskās īpašības.

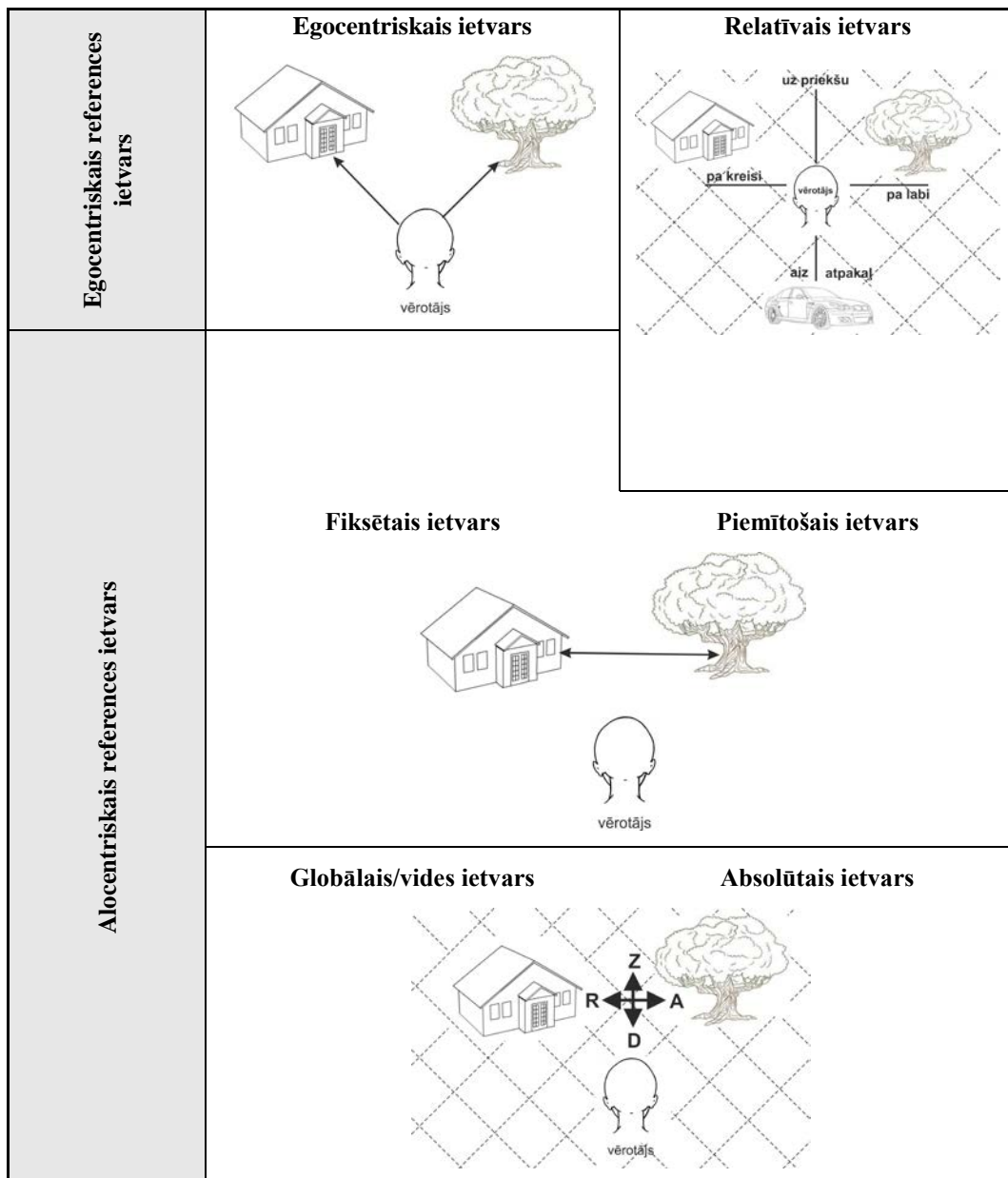
References ietvari

References ietvarus (*reference frames*) iespējams definēt kā objektu telpisko attiecību sistēmas. References ietvari ļauj atcerēties objektu un vietu novietojumu ģeogrāfiskajā telpā, noteikt kustības virzienu, veiksmīgi orientēties un pārvietoties, kā arī veikt citas telpiskas darbības vidē. Tāpat tie ļauj cilvēkiem komunicēt par objektiem un vietām, kuras tie redz un sajūt (Levinson, 1996). Izšķiroša ietvaru nozīme cilvēku ikdienā ir koordinēt un integrēt pieredzes rezultātā apgūtās telpiskās zināšanas reprezentāciju formā vienotā sistēmā. Pakāpeniski iegūstot zināšanas par noteiktu teritoriju, references ietvari ļauj veidot kvantitatīvi un kvalitatīvi progresējošu tās telpiski kognitīvo struktūru.

Lai arī references ietvari ir nozīmīga telpiskās kognīcijas pamatstruktūra, tomēr to funkcionēšana atsevišķi no ģeometriskajām struktūrām un funkcionālajām zināšanām pati par sevi ir nepietiekama. To apliecina arī ietvaru ontogēnētiskā attīstība, kas norisinās paralēli ar izpratnes veidošanos par objektu ģeometriskajām attiecībām, kuras tiek reprezentētas šajā savdabīgajā „koordinātu sistēmā” (Kitchin & Blades, 2002). Tāpat references ietvaru pamatu veido noteiktas ģeometriskās struktūras – taisnstūrveida asu kopa un tai piemītošās īpašības – linearitāte, krustošanās, kā arī leņķis (Landau, 2003). R.Klackija, vispārīgi aprakstot references ietvaru funkcionēšanu telpiskajā kognīcijā, norāda, ka ietvara asis iespējams veidot starp cilvēku un objektu, kā arī objektu un objektu tādā veidā, lai būtu iespējams noteikt tā atrašanās novietojumu un virzienu (Klatzky, 1998).

Lielākā daļa dažādu kognitīvo zinātņu nozaru pētnieku apliecina, ka cilvēki izmanto divu veidu references ietvarus jeb sistēmas: egocentrisko un alocentrisko (5.att.), nošķirot tos, pamatojoties uz ietvaru funkcionālajām īpašībām un veidotajām reprezentācijām (Werner & Schmidt, 1999; Iachini & Ruggerio, 2006; Evans, 2010). Egocentriskā ietvara gadījumā ģeogrāfiskās telpas daļa tiek organizēta un elementi, ko tā satur, reprezentēti no cilvēka uztvērēja-vērotāja perspektīvas. Egocentriskā ietvara asu sākumpunkti var atrasties dažādās cilvēka ķermeņa daļās: acs tīklenē, galvā, kā arī citās ķermeņa daļās atkarībā no pieredzētās situācijas (Landau, 2003). Savukārt alocentriskā ietvara izmantošana nodrošina telpisko zināšanu iegūšanu par objekta atrašanās vietu, virzienu, ģeometriskajām īpašībām un attiecībām neatkarīgi no cilvēka novietojuma un perspektīvas. Šajā gadījumā references ietvara sākumpunkti atrodas objektos, starp kuriem tiek noteiktas attiecības.

Vairāki pētnieki alocentriskā ietvara definēšanai izmanto atšķirīgu jēdzienu – vides jeb ģeocentriskais references ietvars –, norādot, ka tas ļauj noteikt un reprezentēt arī telpiskās attiecības, izmantojot tādus absolūtus un nemainīgus vides elementus kā gravitācijas virziens un Zemes magnētiskais lauks (Shelton & McNamara, 2001; McNamara, Rump & Werner, 2003). Citos pētījumos tiek nošķirtas divas alocentriskā ietvara apakšstruktūras, ņemot vērā to funkcijas, – fiksētā un globālā (Acredolo, 1976). Fiksētais references ietvars tiek izmantots ikdienas situācijās, meklējot objektus ar zināmu atrašanās vietu. Savukārt globālais ietvars darbojas kā karšu koordinātu sistēma, ja nepieciešams atrast objektu ar nezināmu novietojumu vai pārvietoties iepriekš neapgūtā teritorijā.

5.att. References ietvaru veidi

Avots: izveidojis autors pēc Evans, 2010; Kitchin & Blades, 2002; Landau, 2003; Levinson, 1996.

Telpisko reprezentāciju pētījumos lingvistikā, kā arī psiholoģijā, par pamatu pieņemot tradicionālo references ietvaru dalījumu, veido nedaudz atšķirīgu klasifikāciju, uzsverot ietvaru funkcionālo noturīgumu (Levinson, 1996; Levinson, 2003):

1. Piemītošie (*intrinsic*) references ietvari – projekciju asis tiek mentāli ģenerētas starp diviem objektiem vai to daļām un savstarpēji pretnostatītas. Piemēram, šādas attiecības iespējams izteikt šādi: „bumba atrodas mašīnas priekšpusē”. Līdz ar to, izmantojot šo references ietvaru, tiek veidotas tipiskas alocentriskas telpiskās reprezentācijas.
2. Relatīvie (*relative*) references ietvari – objektu attiecības tiek noteiktas no vērotāja perspektīvas un koordinātēm telpā. Tādējādi vienlaicīgi tiek veidotas gan egocentriskas, gan alocentriskas telpiskās reprezentācijas. Izmantojot šo ietvaru, cilvēki spēj konceptualizēt tādas attiecības starp objektiem kā uz priekšu–atpakaļ, pa labi–pa kreisi.

3. Absolūtie (*absolute*) references ietvari – veido objektu attiecības neatkarīgi no situācijas un perspektīvas. Ietvara lietojums ļauj pretnostatīt objektus, izmantojot asis ziemeļi–dienvidi, rietumi–austrumi.

Dažādas telpiskās izturēšanās dažādās vidēs iesaista atšķirīgus references ietvarus. Lai arī noteicošā ir egocentriskā perspektīva, tomēr, lai nodrošinātu veiksmīgu aktivitāšu veikšanu vidē un telpisko zināšanu apgūšanu, cilvēka telpiskajai kognīcijai nepieciešams iesaistīt vairākus references ietvarus vienlaicīgi, pieredzot noteiktu situāciju. Šādai telpiskās kognīcijas īpatnībai ir ievērojama praktiska nozīme, jo gadījumos, kad tiek izmantots tikai viens references ietvars, samazinās telpisko zināšanu precizitāte un to reprezentācijas ātrums (Werner & Schindler, 2004). Tādējādi, iegūstot zināšanas par objektu novietojumu un interpretējot teritorijas telpisko struktūru, references ietvari mijiedarbojas, ģenerējot telpiskās references sistēmas, kurās cilvēki paši izvēlas ietvaru asis, izmantojot tām konkrētas teritorijas fiziskos elementus (Mou & McNamara, 2002). References ietvaru pamatu var veidot pieredzētās vides klātesošie fiziskie elementi un iezīmes: sienas, ielas, upes teritorijas slīpums, tekstūra, nosakot telpisko reprezentāciju raksturu (Shelton & McNamara, 2001).

Funkcionālās zināšanas

Regulārs objektu lietojums un to mijiedarbības novērošana ikdienas pieredzēs veido trešo telpiskās kognīcijas pamatstruktūru – funkcionālās zināšanas jeb ģeometriskās attiecības papildinošos ierobežojumus (*extra-geometric constraints*). Funkcionālās zināšanas ietver objektu attiecības raksturojošo faktoru kopu, kuri nav saistīti ar ģeometriskajām īpašībām, t.i., funkcionālās objektu attiecības, objekta vai tā atsevišķu daļu funkcionalitāte, novietojuma konteksts. Funkcionālo zināšanu klātbūtnes nozīmi telpiskajās attiecībās starp objektiem pirmie, izmantojot veikto telpisko prepozīciju pētījumu rezultātus, uzsvēra K.Koventrijs un S.Gerods (Coventry & Garrod, 2004), norādot, ka rutinētās darbībās ar objektiem cilvēkiem veidojas zināšanas par tiem un to savstarpējām attiecībām, pamatojoties uz iepriekšēju pieredzi. Līdz ar to, apgūstot telpiskās zināšanas par objektiem un apjēdzot telpiskās attiecības starp tiem, cilvēki spēj projicēt to funkcionālās attiecības reālajā pasaulē (Coventry & Garrod, 2005; Coventry et al., 2010).

Funkcionālo zināšanu veidošanās pirmavotiem iespējams, nošķirt divas to kategorijas: konceptuālās zināšanas un dinamiskās-kinemātiskās darbības (Coventry & Garrod, 2004; Coventry & Garrod, 2005). Konceptuālās zināšanas veido pieredzes par noteiktu objektu savstarpējām telpiskajām attiecībām standarta situācijās un objektu vai to atsevišķu daļu funkcionālajām iezīmēm. Savukārt otrā kategorija saistīta ar objektu savstarpējās mijiedarbības prognozēšanu, mentālu simulēšanu, balstoties uz to aktuālo vai potenciālo dinamiku (skat. arī Carlson & Kenny, 2006).

Zināšanas par objektu funkcionālajām iezīmēm rada lielāku iespējamību tos iesaistīt mentālās telpisko attiecību simulācijās ar citiem konkrētā situācijā pieredzētiem objektiem (Miller, Carlson & Hill, 2011). A.Klipels, T.Tenbrinka un D.Montello (Klipel, Tenbrink & Montello, 2010), analizējot verbālus pētījuma dalībnieku pārvietošanās maršruta virzienu aprakstus, izmantojot karti, norāda, ka vietās (ielu krustojumos), kurās cilvēki pieņem lēmumus par pagrieziena izdarīšanu vai turpmāku kustību, nozīmīga loma ir funkcionāli svarīgiem objektiem vai vides iezīmēm. Tādējādi noteiktu objektu izvēle telpiskās izturēšanās vajadzību nodrošināšanai vidē ir pakārtota cilvēku iepriekšējā pieredzē analogās situācijās apgūtām zināšanām par to izmantošanas iespējām un saistīta ar pazīstamu attiecību veidošanu starp objektiem.

Funkcionālās zināšanas darbojas arī kā ierobežojošs faktors, kas cilvēka telpiskajā kognīcijā nosaka objektu un to veidoto telpisko attiecību strukturēšanu, telpiskajām

reprezentācijām piešķir loģiskumu un padara tās jēgpilnas. Piemēram, atspoguļojot divu objektu telpiskās attiecības teikumos ar dažādu uzbūvi – 1) „velosipēds atrodas pie mājas” un 2) „māja atrodas pie velosipēda” –, redzams, ka funkcionālo zināšanu klātbūtne nosaka, ka pirmais teikums ir jēgpilns, savukārt otrajā teikumā jēga pazūd.

2.1.2. Telpiskās kognīcijas ontoģenētiskā attīstība

Zinātniskajā literatūrā pastāv trīs nesaistītas un atšķirīgas filozofiskās un intelektuālās tradīcijas cilvēka telpiskās kognīcijas ontoģenētiskās attīstības izpētē un skaidrošanā. Vēsturiski aktīvs dialogs psiholoģijā, bioloģijā, filozofijā, antropoloģijā un kognitīvajā ģeogrāfijā norisinās divu savstarpēji idejiski pretēju zinātnisko virzienu – natīvisma un empīrisma – pārstāvju starpā, kuri cenšas atbildēt uz jautājumiem, vai telpiskās zināšanas ir pārmantotas un iedzimtas, vai tomēr tās tiek iegūtas mijattiecībās ar vidi.

Natīvistu pārstāv viedokli, ka pamata zināšanas par telpiskajām sakarībām ir iedzimtas un tās ir pieejamas pirms pieredzes, nosakot bērnu reakciju uz ārējiem stimuliem neatkarīgi no vides konteksta (Spencer, Blades & Morsley, 1989; Kitchin & Blades, 2002). Daži zinātnieki apgalvo, ka jau no bērna dzimšanas noteikta smadzeņu daļa (hipokamps), kura ir attīstījusies evolūcijas gaitā, ir paredzēta, lai uzglabātu zināšanas par objektu telpiskajām attiecībām Eiklīda ģeometrijas ietvaros (O’Keefe & Nadel, 1978). Natīvistu pilnībā nenoliedz zināšanu apguvi cilvēka dzīves gaitā, tomēr uzskata, ka telpiskās kognīcijas pamatstruktūras ir veidojušās evolucionārā adaptācijā un telpiskās zināšanas atklājas bioloģiskās nobriešanas rezultātā (Matthew, 1992).

Kognitīvās ģeogrāfijas ietvaros, atsaucoties uz N.Čomska (Chomsky, 1985) paveikto lingvistikas teorijā par iedzimta valodas apguves mehānismu (*language acquisition device*) nozīmi valodas apgūvē, Dž.Blauts izvirzīja iedzimtās kartēšanas teoriju (*natural mapping theory*) un empīriski apstiprināja to, norādot, ka bērniem neatkarīgi no vecuma un kultūras tradīcijām piemīt iedzimtas spējas attēlot apkārtējo pasauli, izmantojot simbolus, zīmējot tos, rakstot vai kartējot (Blaut & Stea, 1971; Blaut, 1991). Blauts uzskata, ka šādas kartēšanas un karšu izmantošanas spējas tāpat kā valodas apgūvē nosaka speciāla kognitīvā struktūra/sistēma „kartēšanas apguves mehānisms” (*mapping acquisition device*). Tomēr jāņem vērā, ka iedzimtās kartēšanas teorija un citi to apstiprinoši pētījumi (Blades et al, 1998) ir plaši kritizēti, jo lielākoties apraksta bērnu telpiskās kognīcijas attīstību nevis no pirmajiem dzīves mēnešiem, bet gan no triju gadu vecuma (Downs & Liben, 1997).

Jaunākie pētījumi, atspoguļojot natīvisma pētniecisko tradīciju pārmaiņas, mūsdienās telpiskās kognīcijas un telpisko zināšanu ontoģenētisko attīstību atkal skaidro ar speciālas iedzimtas kognitīvās sistēmas klātbūtni un darbību (Spelke & Newport, 1998). Sistēma, kura satur zināšanas par vides ģeometriju, ļauj uztvert attālumus, leņķus un objektu attiecības noteiktās telpas daļās (Cheng & Newcombe, 2005; Spelke & Kinzler, 2007). Turklāt sistēma satur vairākus savstarpēji neatkarīgus kognitīvos modulūkus, kuros vienlaicīgi ir iespējams apstrādāt atšķirīga rakstura telpisko informāciju un risināt telpiskas problēmas: 1) pārvietojoties veikt dinamisku informācijas atjaunošanu (*path integration*); 2) atpazīt vietu; 3) meklēt līdzības starp dažādiem teritorijas plānojumiem (Newcomb & Huttenlocher, 2006; Wang & Spelke, 2002).

Empīrisma raksturīga natīvismam pretēja teorētiskā nostāja, kurā tiek uzsvērts, ka izturēšanos un zināšanas veido un kontrolē ģeogrāfiskā vide. Cilvēkiem priekšstati par ģeogrāfisko telpu veidojas, uzkrājot vizuālās un taustes pieredzes (Liben & Christensen, 2011). Tādējādi telpiskās zināšanas tiek uzlūkotas kā pieredzes rezultātā iegūtu veiksmīgu sajūtu produkts, kuras bērns pakāpeniski uzkrāj, aizpildot dzimšanas brīdī bez satura esošo

„izturēšanās telpu” (Coucelelis, 1992). Bērns piedzimst atkarīgs no vides, kura ļauj saņemt nepieciešamos stimulus, lai būtu iespējams tai pielāgoties un tajā izdzīvot. Empīrisma tradīcijas telpiskās kognīcijas attīstības pētniecībā tiek dēvētas par vides determinismu.

Zinātniskajos avotos iespējams nošķirt trīs empīrisma teorētiskās nostādnes, kuras apraksta vides un cilvēka nozīmi telpiskās izturēšanās kontrolē un telpisko zināšanu apguvē. Stimulu-reakcijas teorija un tās modificētā versija uzsver pilnīgu vai daļēju ārējās vides nozīmi stimulu veidošanā un kontrolē pār telpisko izturēšanos un zināšanām (atbildes reakciju). Trešā teorija definējama kā „kognitīvās kartēšanas teorija” (*cognitive mapping*), kas kognitīvajā ģeogrāfijā ienākusi no kognitīvā biheiviorisma un mūsdienās ir viena no cilvēka telpiskās kognīcijas stūrakmeņiem. Teorijas pamatlicējs E.Tolmans (Tolman, 1948), veicot eksperimentus ar žurkām, izvirzīja pieņēmumu, ka arī cilvēka smadzenes darbojas kā telpisko zināšanu uzkrāšanas mehānisms, kas veic ne tikai vienkāršas saglabāšanas, bet arī apstrādes darbības, veidojot ārējās vides kognitīvo struktūru jeb kognitīvo karti. Turklāt telpiskā izturēšanās tiešā veidā ir saistīta un atkarīga no viņa individuālās kognitīvās kartes (Downs & Stea, 1973). Lai arī dzīvnieku un maza mēroga vides izmantošana eksperimentos ir galvenais empīrisma tradīciju kritikas iemesls (Matthews, 1992), to rezultātus, kuri apstiprina motorisko darbību (galvenokārt pārvietošanās) lomu paralēli vizuālajai uztverei telpisko zināšanu apguvē, atspoguļo arī mūsdienu pētījumi (Newcombe, 2002).

Mūsdienās lielākā daļa attīstības psihologu, filozofu un kognitīvo zinātņu pārstāvju atbalsta viedokli, ka gan bioloģiskajiem – iedzimtajiem – faktoriem, gan videi ir būtiska loma cilvēka kognitīvajā attīstībā. Šāda pieeja raksturīga „konstruktīvismam”, kura pozīcija cenšas apvienot divas iepriekš minētās polāri pretējās teorētiskās nostādnes – natīvismu un empīrismu. Telpiskās zināšanas nav tikai ārēju stimulu pastiprinātu sajūtu rezultāts uz pasīvu organismu vai arī iedzimtu struktūru produkts, kuras pastāvējušas jau pirms pieredzes, bet gan konstrukcija, kura veidojusies aktīva organisma nodomātu darbību rezultātā no sajūtu un cēloņu mijattiecībām (Moore, 1976; Liben & Christensen, 2011).

Kopīgās konstruktīvisma tradīciju svarīgākās iezīmes sešos punktos apraksta G.Mūrs (Moore, 1976):

1. Vides apguve un izpratnes par telpu veidošanos nav tikai informācijas uzkrāšana, bet gan process, kura laikā bērns cenšas izprast pasauli un tās kārtību un veido noteiktas kognitīvās struktūras, kas balstītas uz pieredzi un izmantojamas, saskaroties ar līdzīgām situācijām nākotnē.
2. Vides zināšanu apguve ir mērķtiecīga un norisinās mijattiecībās starp indivīda iekšējiem faktoriem (vajadzības, personība, motivācija) un situāciju (vides ierobežojumi). Tas nozīmē, ka nozīmīga loma ir tādiem ierobežojošiem faktoriem kā pieejamībai un noderīgumam, kā arī individuālajiem, sociālajiem un kultūras apstākļiem.
3. Cilvēki ir dabiski zinātkāri un spējīgi adaptēt iegūto informāciju. Tie aktīvi meklē un asimilē vides informāciju, kura atrodas ārpus ikdienas nepieciešamības vajadzībām un arī turpmāk ļauj pielāgoties un tikt galā ar apkārtesošo vidi.
4. Mijattiecības ar vidi tiek papildinātas ar iepriekš konstruētiem konceptiem, kurus kognīcija veido no iepriekšējās pieredzes.
5. Telpiskās kognīcijas attīstībai un zināšanu apguvei ir raksturīga pakāpju sistēma, un tā ir cieši saistīta ar bērna intelektuālo attīstību, kurā katrai pakāpei ir raksturīga atšķirīga telpas izpratnes un vides zināšanu struktūra.
6. Konstruktīvisms ietver divus pētījumu virzienus: ontogēnēzi – bērna attīstības pārmaiņas, kuras saistītas ar dzīves ciklu; mikroģenēzi – īslaicīgu vides pārmaiņu

adaptāciju, kura var norisināties tikai dažas dienas vai arī vairākas nedēļas, mēnešus un gadus.

Bērna attīstības posmi	Pusaudžu vecums	Konstruktīvais perspektīvisms Bērns pakāpeniski spēj pieņemt un izprast citu cilvēku skatpunktus	Formālo operāciju posms Bērns ir spējīgs loģiski spriest un nošķirt mentālas telpisko situāciju simulēšanas no reālām darbībām	Kordinētās references sistēmas attīstības posms Bērns spēj telpu aptvert, izmantojot abstraktus ģeometriskos modeļus, ir apguvis telpiskās prasmes, kuras koordinētas telpā, izmantojot dažādus ģeometriskos principus	15	Vecums
					14	
					13	
					12	
	Vidējā bērnība		Konkrēto operāciju posms Mentālās konstrukcijas iegūst stabilitāti un atspoguļojas kā augstākas formas telpas reprezentācijas. Telpiskās struktūras var apgūt abstraktā veidā, koordinējot telpu no dažādiem skatpunktiem. Notikusi pāreja no egocentriskās perspektīvas uz alocentrisko	Fiksētās references sistēmas attīstības posms Bērns vidi aptver attiecībā pret pazīstamām un zināmām vietām	11	
					10	
					9	
	Pirmskolas vecums	Progresīvais konstruktīvisms Bērnā paaugstināta aktivitāte, tiek veidots ārējās vides iekšējs individuālais atspoguļojums	Pirmsoperacionālais posms Bērns var reprezentēt ārējo pasauli simbolos un operēt ar tiem mentāli. Mentālās operācijas ir tālu no sistemātiskām, tās ir tikai intuitīvi un daļēji koordinētas. Bērna telpas atspoguļojums ir egocentrisks	Egocentriskās orientācijas posms Bērns vidi uzfūko no savas perspektīvas	8	
					7	
					6	
					5	
	Zīdaiņa vecums	Progresīva sevis-objektu diferencēšana Bērns mācās nošķirt sevi no apkārtējās vides	Sensimotorais posms Vispārīga izpratne par telpu. Bērns mainās no vienkārša organisma, kurš spējīgs uz reflektīvām aktivitātēm, uz individuālām koordinētām darbībām un internalizētām domām		4	
					3	
					2	
					1	
<i>Teorija</i>	<i>Organisma attīstības teorija</i>	<i>Telpas izpratnes speciālā teorija</i>	<i>Telpiskās kognīcijas attīstības teorija</i>			
<i>Autors</i>	<i>Werner, 1948</i>	<i>Piaget & Inhelder, 1967</i>	<i>Hart & Moore, 1973</i>			

6.att. Nozīmīgāko konstruktīvisma teoriju raksturojums

Avots: izveidojis autors pēc Matthews, 1992; Piaget & Inhelder, 1967; Hart & Moore, 1973.

Vairākas klasiskā konstruktīvisma teorijas apraksta telpiskās kognīcijas attīstību, sākot ar bērna pirmo telpisko konceptu rašanos un beidzot ar liela mēroga vides telpisko zināšanu

struktūru izveidošanos pieaugušajiem. Organisma attīstības teorija (Werner, 1948) un telpas izpratnes attīstības speciālā teorija (Piaget & Inhelder, 1967) ir nozīmīgākās teorijas, un tās ir empīriski pamatotas, savukārt telpas kognīcijas attīstības teorija (Hart & Moore, 1973) papildina Ž. Piažē idejas (sīkāku raksturojumu un salīdzinājumu skat. 6.att.).

H.Metjūss (Matthews, 1992), aprakstot austriešu psihologa H.Venera (Werner, 1948) pieejas pamatnostādnes, norāda, ka viņa izšķirto vispārējās bērna intelektuālās attīstības posmu laikā bērns sākotnēji sevi cenšas nošķirt no vides, savukārt vēlāk integrēt atpakaļ. Pakāpeniska progresēšana intelektuāli, paša mijattiecību ar vidi aptveršana, kā arī objektu telpisko attiecību apgūšana bērnam ļauj veidot „fundamentālu ideju par telpu” (Matthews, 1992) un zināšanas par to.

Ievērojamākā un dominējošākā ietekme 20.gadsimtā bērnu un jauniešu pētniecībā ir šveiciešu attīstības psihologam Ž.Piažē, kurš kopā ar vairākiem līdzautoriem 20.gadsimta 50. un 60.gados izveidoja bērna attīstības teoriju, kuras ietvaros tika definēta bērna telpas koncepta attīstības teorija (Piaget & Inhelder, 1967). Ž.Piažē uzskata, ka telpiskās zināšanas veidojas, koordinējot un internalizējot veiktās darbības gan liela, gan maza mēroga vidēs. Tas nozīmē, ka apgūtās zināšanas ir manipulāciju un darbību ģeogrāfiskajā vidē jeb mijattiecību ar to rezultāts. Tāpat kā Venera, arī Piažē secina, ka bērna telpiskās kognīcijas attīstībai un zināšanu apguvei ir vairākas organizācijas pakāpes, kuras atkarīgas no bioloģiskā vecuma un vides pieredzes, norādot, ka telpiskās kognīcijas attīstība norisinās vienlaicīgi ar vispārējo kognitīvo un intelektuālo attīstību. Tāpēc telpiskās kognīcijas attīstība ir cieši saistīta ar vispārīgās attīstības teorijā ietvertajiem četriem personas kognitīvās attīstības posmiem (6.att.).

Neskatoties uz alternatīvas teorijas trūkumu, Piažē izstrādātās teorētiskās nostādnes zinātniskajā literatūrā pēdējo 40 gadu laikā ir plaši kritizētas (skat. kopsavilkumu Lourenco & Machado, 1996). Vairāki pētījumi kritizē empīriskajos pētījumos izmantoto metodoloģiju, kura ietver valodas izmantošanu, eksperimentu veikšanu maza mēroga vidē un iegūto rezultātu vispārināšanu, attiecinot uz liela mēroga vidi (Donaldson, 1978). M.Donaldsone norāda, ka konkrētā vecuma bērniem (5–7 gadi), kuri piedalījās Piažē eksperimentos, bija salīdzinoši grūti saprotami verbāli aprakstīt uzdevuma vajadzībām simulētās situācijas. Tāpat empīriskajos pētījumos un iegūto rezultātu interpretācijā tiek ignorēts jebkāda veida kultūras un sociālais konteksts. Vairāki pētījumi norāda, ka kultūras un sociālajam kontekstam ir būtiska nozīme ne tikai bērna vispārīgās, bet arī telpiskās kognīcijas attīstībā (Bronfenbrenner, 1979; Tomassello, 1999). Dž.Mandlere (Mandler, 1992) norāda, ka attīstības teorija pilnībā neizskaidro definētos posmus, ignorējot bērnu spēju apgūt primitīvas telpiskās objektu attiecības pirmajos dzīves mēnešos, jo tiek pieņemts, ka fiziskas mijattiecības telpisko zināšanu apgūvē ir būtiskākas nekā objektu un darbību novērošana.

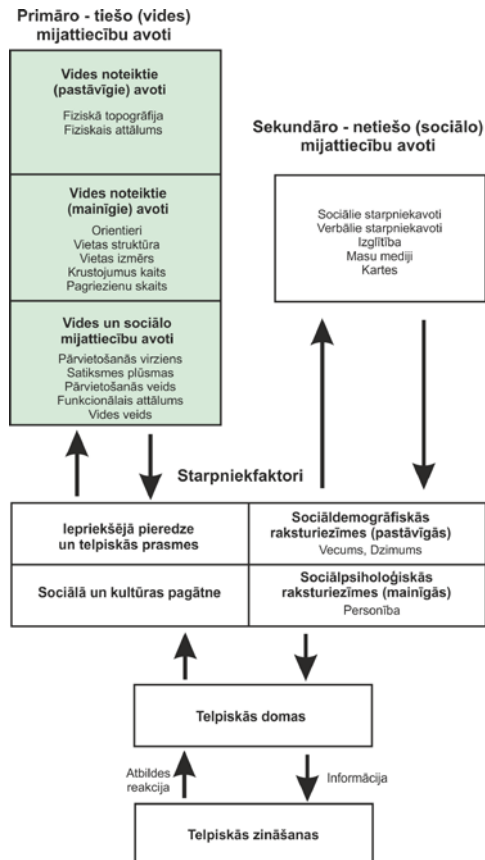
Apkopojot Venera un Piažē teorētiskās nostādnes, R.Hārta un G.Mūrs (Hart & Moore, 1973) izveido bērna telpiskās kognīcijas attīstības skaidrojumu kognitīvās ģeogrāfijas ietvaros. Hārta un Mūra teorija izmanto Piažē attīstības posmu sistēmu, no kuras izslēdz sensimotoro pakāpi, pamatojot, ka bērni šajā vecumā spēj uztvert objektus un darboties telpā, bet viņiem nav reālu telpisko zināšanu reprezentāciju. Hārta un Mūrs bērna attīstību galvenokārt uzlūko tieši no telpisko reprezentāciju skatpunkta, pieņemot, ka to ģeometriskā jeb telpisko attiecību (topoloģiskās, projekcijas, Eiklīda) satura pārmaiņas un spēja mentāli koordinēt objektus ir kritērijs, lai identificētu telpas kognitīvās sistēmas un kognitīvo karšu veidošanās norisi. Teorijas devums ir kognitīvās ģeogrāfijas skatījums ārpus Piažē ierosinātās vienkāršotās abstraktās bērna un vides mijattiecību prizmas, precizējot šo savstarpējo attiecību saturu un iekļaujot gan pieejamās un pieredzētās liela mēroga vides apjoma, gan pieredzes regularitātes nozīmi telpiskajā kognīcijā, telpisko spēju attīstīšanā un telpisko zināšanu apgūvē.

Mūsdienās, neskatoties uz ievērojamo kritiku, Piažē idejas joprojām ir aktuālas un dominē ne tikai attīstības psiholoģijas ietvaros, bet arī kognitīvajā ģeogrāfijā. Jaunākajos pētījumos tiek norādīts, ka bērni daudz agrākā vecumā, nekā Piažē apraksta, ir spējīgi izmantot alocentrisko references ietvaru, lai nokodētu vietu un objektu novietojumus, kā arī egocentrisko ietvaru, lai pārvietojoties atjaunotu savu novietojumu attiecībā pret galamērķi (Liben & Christensen, 2011; Newcombe & Huttenlocher, 2006; Vasilyeva & Lourenco, 2010; Vasilyeva & Lourenco, 2012). Tāpat daudz agrākā vecumā bērni ir spējīgi izmantot ģeometriskās struktūras, lai meklētu objektus. Tomēr tajā pašā laikā kopējā telpiskās kognīcijas attīstība gan pakāpeniskās nobriešanas, gan ierobežoto pieredžu rezultātā aizņem ilgāku laiku nekā aprakstījis Piažē, un tādējādi ietekmē jaunāku bērnu telpiskās izturēšanās spējas.

Rezumējot dažādās pieejas telpiskās kognīcijas un telpisko zināšanu ontogēniskās attīstības skaidrošanā, autors promocijas darbā, analizējot jauniešu pilsētas kognitīvās struktūras veidošanos ikdienas aktivitāšu rezultātā, izmanto un atbalsta konstruktīvisma pozīciju. Promocijas darbā netiek apstrīdēta iedzimtu kognitīvo struktūru klātbūtne, kā arī telpiskās pieredzes nozīme telpiskās kognīcijas attīstībā, drīzāk autors uzskata, ka abām ir vienlīdzīga un savstarpēji papildinoša loma un kādas neesamība vai nepilnvērtīga darbība ierobežo ne tikai cilvēka telpisko, bet arī kopējo intelektuālo attīstību.

2.1.3. Telpisko zināšanu apguve un telpiskās kognīcijas mikroģenēze

Telpiskās kognīcijas veidošanās pamatā ir zināšanu par vidi apguve, kas norisinās vairākos posmos un ietver informācijas iegūšanu par novietojumiem, attālumiem un virzieniem, cilvēkam iesaistoties tiešās mijattiecībās gan ar fizisko vidi, gan sociālajiem avotiem (7.att.).

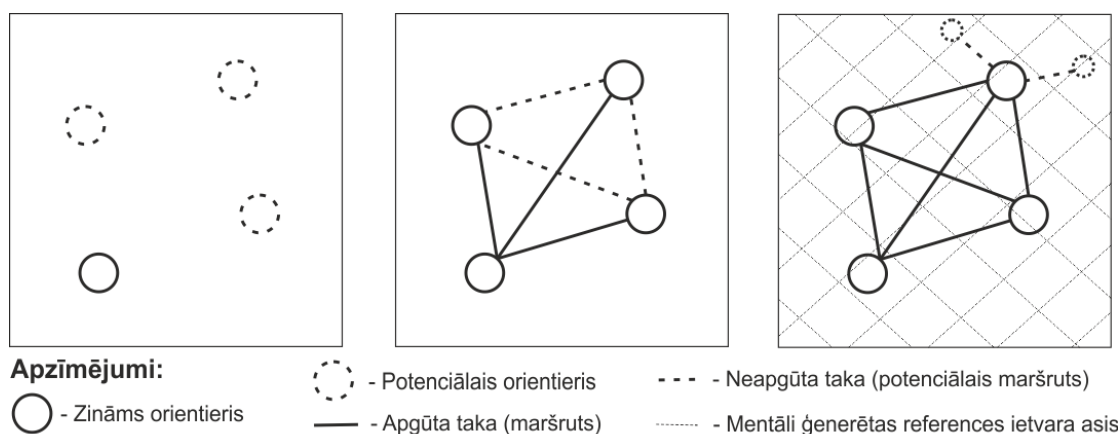
7.att. Telpisko zināšanu apguves modelis (iekrāsots promocijas darba ietvars)

Avots: izveidojis autors pēc Kitchin & Blades, 2002

Tomēr, ņemot vērā promocijas darba ietvaru, autors apakšnodaļā aplūkos tikai telpisko zināšanu apguvi, cilvēkam iesaistoties mijattiecībās ar vidi un iegūstot tiešu pieredzi par objektu un vietu telpiskajām attiecībām.

Telpisko zināšanu un teritorijas atpazīstamības pieaugums pieredzes rezultātā jeb telpiskā mikroģenēze ir viens no visvairāk diskutētajiem jautājumiem telpiskās kognīcijas pētījumos, kuros nozīmīga loma bijusi un joprojām ir A.Sīgela un S.Vaita (Siegel & White, 1975) izvirzītajam modelim (8.att.). Tajā tiek argumentēts, ka telpisko zināšanu apguve norisinās trīs posmos jeb hierarhiskās stadijās, kad vispirms tiek atpazītas nozīmīgas vietas un objekti – orientieri (*landmarks*), kuru noteiktas raksturiezīmes spēcīgi stimulē cilvēka telpisko uztveri, ļaujot tos vieglāk iegaumēt un atpazīt. A.Sīgels un S.Vaits ar orientieriem saprot diskrētus, funkcionālus un viegli uztveramus objektus un vietas, ko cilvēki izmanto kā pārvietošanās izejas punktus, galamērķus vai objektus, kurus iesaistot komunikācijā iespējams ērti sniegt navigācijas norādes. Vēlākajos pētījumos un telpisko zināšanu apguves modeļos orientieri tiek raksturoti un pieņemti kā kognitīvie enkuri jeb enkurpunkti (Golledge, 1978; Couclelis et al., 1987).

8.att. Shematisks A.Sīgela un S.Vaita telpiskās kognīcijas mikroģenēzes modeļa attēlojums

Avots: izveidojis autors pēc Siegel & White, 1975

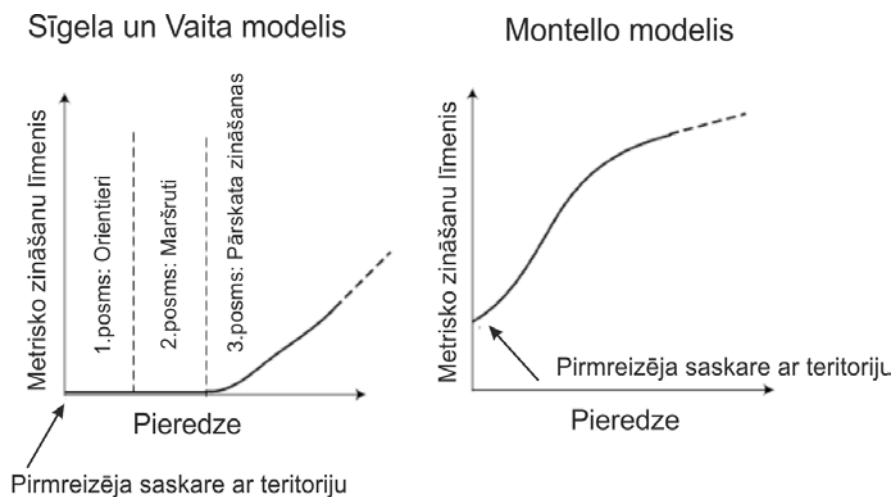
Otrā telpisko zināšanu apguves stadija ietver zināšanu apguvi par maršrutiem (*routes*) starp orientieriem, kas ir cieši saistīta ar sensori motorām darbībām, no kurām nozīmīgākā ir pārvietošanās. Maršruti raksturojami kā orientieru „ķēdes”, kas saistītas ar pārvietošanās takām, kuru izmantošanas izvēle cieši saistīta ar pieredzi par efektīvu (laika, mazākas piepūles utt. kontekstā) konkrēta galamērķa – orientiera – sasniegšanas iespējamību. Saskaņā ar telpiskās mikroģenēzes autoriem sākotnēji maršrutiem un takām nav pievienota metriskā informācija. Tikai pēc telpisko zināšanu akumulācijas regulāru cilvēka un vides mijattiecību pieredžu rezultātā šiem elementiem tiek pievienota kvantitatīva rakstura informācija par attālumiem starp orientieriem.

Pēdējā A.Sīgela un S.Vaita modelī definētajā stadijā no uzkrātajām zināšanām par maršrutiem starp orientieriem norisinās pārskata (*survey/configurational*) zināšanu veidošanās, kuras ļauj atspoguļot metrisko informāciju par attālumiem un virzieniem. Pārskata zināšanas ļauj organizēt un strukturēt orientierus un takas koordinētos references ietvaros, veidojot dažādu teritoriju mentālus klasterus, un uzturēt nozīmīgākās topoloģiskās attiecības starp tiem (Golledge & Stimson, 1997).

Pretēji Sīgela un Vaita modelim, kurā tiek uzsvērts, ka indivīdam, ierodoties jaunā vietā, ir nepieciešams laiks, lai iegūtu metriskās zināšanas un novietotu šo vietu koordinētā kognīcijas kartē, D.Montello (Montello, 1998), kurš raksturo A.Sīgela un S.Vaita teoriju kā

„dominējošo modeli”, piedāvā nedaudz atšķirīgu teorētisko modeli, ierosinot, ka telpisko zināšanu apguve notiek nemitīgi un sākas tūlīt pēc pirmās saskarsmes ar noteiktu vietu.

Modelis sastāv no pieciem pamatprincipiem. Pirmkārt, indivīdi iegūst metriskās zināšanas nekavējoties pēc ierašanās jaunā vietā, turklāt nav tāda brīža telpisko zināšanu apgūvē, kad informācija par objektiem un to telpiskajām attiecībām netiktu iegūta. Otrkārt, telpisko zināšanu apguvei piemīt progresējošs raksturs. Pieaugot indivīda saskarsmei ar vidi, pieaug telpisko zināšanu kvantitāte un precizitāte par noteiktu teritoriju. Šis process var turpināties bezgalīgi un ir tieši saistīts ar tālāko telpiskās pieredzes apjomu.

9.att. A.Sīgela un S.Vaita un D.Montello telpisko zināšanu apguves modeļu salīdzinājums

Avots: izveidojis autors pēc Ishikawa & Montello, 2006

Treškārt, vienīgais posms D.Montello modelī, kurš ir saistīts ar kvalitatīvām pārmaiņām telpisko zināšanu apgūvē, ir zināšanu par dažādām savstarpēji nošķirtām un nesaistītām vietām/objektiem integrēšana un organizēšana vienotā telpas kognitīvajā struktūrā. Ceturtkārt, indivīdiem, kuru saskarsmes apjoms ar noteiktu vietu ir vienāds, var atšķirties iegūtās telpiskās informācijas daudzums un precizitāte par šo vietu. Lielākoties tas ir saistīts ar spēju integrēt atsevišķi apgūtas vietas vienotā struktūrā. Visbeidzot, Montello modelis pieļauj telpisko zināšanu uzkrāšanu lingvistiskā formā, kā arī lingvistiskās sistēmas nozīmi zināšanu izplatīšanā ne tikai par objektu metriskajām, bet arī topoloģiskajām attiecībām.

Montello modelis parāda skaidri noteiktu telpisko zināšanu apguves nepārtrauktības pozīciju, raksturojot metrisko zināšanu nepārtrauktu apguvi un attīstību, kā arī izskaidrojot arī neprecizitātes Sīgela un Vaita teorijā. Pirmkārt, lai veidotos izpratne par metriskajām zināšanām starp objektiem un to novietojumu virzieniem, ir nepieciešama minimāla saskarsme ar jaunu vidi (9.att.). Otrkārt, ģeogrāfiskās telpas kognitīvā struktūra satur kvalitatīvu jeb nemetrisku informāciju par objektiem reālajā pasaulē, savukārt telpiskās zināšanas, kuras tiek apgūtas fiziskajā vidē, satur tikai metrisku informāciju. Montello (1998) norāda, ka cilvēka kognitīvajai sistēmai ir ļoti sarežģīti saskaņot šīs divas tik atšķirīgās objektu attiecību ģeometrijas. Lai arī D.Montello modelis ir ievērojami precīzāks un pilnīgāks nekā Sīgela un Vaita, tomēr atsevišķi empīriskie pētījumi parāda, ka arī tas nav pilnībā precīzs. T.Išikavas un D.Montello (Ishikawa & Montello, 2006) pētījuma rezultāti parāda, ka ne visi cilvēki ļoti strauji spēj apgūt telpiskās zināšanas un īsā laikā veidot pārskata zināšanas par noteiktu teritoriju.

Telpisko zināšanu apguves empīriskie pētījumi parāda, ka telpisko zināšanu kognitīvajām struktūrām raksturīgas neprecizitātes, kļūdas un nobīdes, salīdzinot ar fiziskajā vidē pieejamo informāciju, kuru cēloņus paralēli jau D.Montello modelī aprakstītajām

pieredzes veidotajām atšķirībām dažādi pētnieki skaidro atšķirīgi. S.Kaplans un R.Kaplana (Kaplan & Kaplan, 1983) norāda, ka telpisko zināšanu neprecizitātes raksturīgas ikvienam cilvēkam, kā cēloņus uzsverot iegūtās telpiskās informācijas mentālas apstrādāšanas nepieciešamību un atmiņas iesaistīšanu zināšanu uzglabāšanā. B.Tverskī (Tversky, 1993) norāda arī citus kļūdu iemeslus: kognitīvās perspektīvas ietekmi (attālumi starp tuviem objektiem šķiet tālāki, savukārt starp tālākiem – tuvāki), objektu novietojuma rotāciju atbilstoši references ietvaram, tuvu novietotu objektu/vietu grupēšanu (tuvu esoši objekti tiek atspoguļoti tuvāk, nekā fiziskajā vidē tie ir novietoti), fiziskās vides kognitīvo vienkāršošanu (ceļš tiek atspoguļots taisnāks nekā patiesībā), kā arī teritorijas fiziskās struktūras īpatnības (iela ar vairāk pagriezieniem cilvēkiem šķiet garāka).

Promocijas darba kontekstā vairāk nozīmīgi, salīdzinot ar iepriekš minētajiem, ir divi citi faktori, kuri nosaka un ierosina telpisko zināšanu apguves īpatnības un reprezentāciju neprecizitātes. Pirmkārt, tās ir telpisko zināšanu apguves atšķirības, kuru pamatā ir indivīdu sociālekonomiskās iezīmes. Pētījumi par dzimuma lomu telpisko zināšanu apgūvē parāda neviennozīmīgus rezultātus. Ilgu laiku tika uzskatīts un stereotipiski pieņemts, ka vīriešu kārtas pārstāvji spēj apgūt telpiskās zināšanas kvantitatīvi vairāk un to telpiskās spējas ir labāk attīstītas, ļaujot tiem veikt telpiskos uzdevumus ievērojami ātrāk un precīzāk nekā sievietēm. Tomēr jaunākie pētījumi parāda, ka šādas telpisko zināšanu apguves un atspoguļošanas atšķirības ir minimālas (Kitchin, 1996; Montello et al., 1999) vai tās ir novērojamas tikai noteiktu telpisko uzdevumu izpildē (Iachini, Ruotolo & Ruggiero, 2009; Ruggiero, Sergi & Iachini, 2008). D.Montello ar kolēģiem (1999), skaidrojot atšķirību izlīdzināšanos telpisko zināšanu apgūvē un izmantošanā dzimumu starpā, uzsver feminisma lomu, kas rosinājis sievietes iesaistīties iepriekš vīriešiem paredzētajās aktivitātēs, attiecīgi ietekmējot aktivitāšu telpas apjomu un veicinot apjomīgākas vides telpiskās pieredzes veidošanos (Montello et al., 1999). Tomēr Montello un viņa kolēģu pētījums tāpat parāda, ka nenožīmīgas atšķirības starp dzimumiem var veidot ne tikai pētījumos izmantoto uzdevumu veids, bet arī vides atpazīstamības līmenis. Nepazīstamā un iepriekš nepieredzētā vidē vīrieši apgūst un spēj atspoguļot telpiskās zināšanas ievērojami ātrāk un lielākā apjomā nekā sievietes, savukārt pazīstamā vidē šādas atšķirības nav novērojamas.

Nedaudzie telpiskās kognīcijas starpkultūru aspektu pētījumi, kuros aplūkotas vairāku etnisko grupu pieredzes, liecina, ka izteiktas atšķirības telpisko zināšanu apgūvē dažādu kultūras pārstāvju starpā nav novērojamas (Frank, 2009; Montello & Xiao, 2011). Tas saistīts ar līdzībām nervu sistēmas un ķermeņa uzbūvē, motorajā un maņu orgānu sistēmā, kas nosaka, ka jebkuram cilvēkam neatkarīgi no kultūras raksturīga nepieciešamība pēc socializācijas, kuras laikā norisinās aktīvs mācīšanās process. Tāpat universālas iezīmes novērojamas dzīvojamajā vidē, kura veidota atšķirīgās vietās pēc līdzīgiem principiem (Montello, 1995). Savukārt iespējamās atšķirības tiek saistītas ar atšķirībām telpiskajā valodā, attēlu uztverē, aktivitāšu telpu apmēros, izpratnē par telpas mērogu un vides objektu/vietu subjektīvo hierarhiju.

Pārvietošanās ir nozīmīgākais cilvēka un vides mijattiecību veids, kura norises laikā multimodāli, t.i., izmantojot vienlaicīgi vairākas maņu orgānu sistēmas, tiek apgūtas telpiskās zināšanas par objektu telpiskajām īpašībām un attiecībām (Montello & Friendschuh, 1995). Tādējādi ir skaidrs, ka dažādu pārvietošanās veidu izmantošana, neapšaubāmi, rosina atšķirības telpisko zināšanu apgūvē, un tas ir saistīts ar nepieciešamību lietot un iesaistīt atšķirīgas maņu orgānu sistēmas telpiskās informācijas iegūšanai. D.Montello (Montello, 1997) norāda, ka piepūle un patērētais laiks, pārvietojoties starp diviem objektiem, ietekmē attāluma starp šiem objektiem novērtējumu. Veicot vienādu attālumu ar auto un kājām, pirmajā gadījumā attālums šķiet īsāks, nekā to pašu ceļu ejot. D. Montello to skaidro ar faktu,

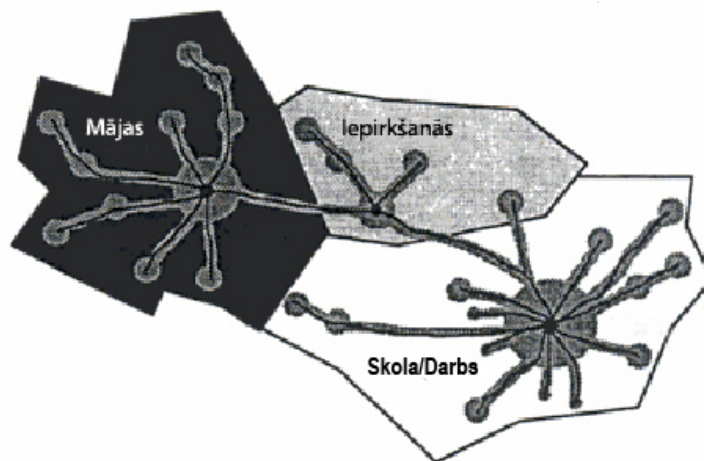
ka, ejot ar kājām, iegūtā tiešā pieredze ietver gan izmantoto piepūli, pārvarot teritorijas ģeogrāfiskās īpatnības (virsmas slīpums, posmojums) un telpiskās konfigurācijas iezīmes, gan ievērojami lielāku uztvertās kontekstuālās telpiskās informācijas apjomu. Citi pētnieki norāda, ka ievērojami precīzāka noteiktas teritorijas kognitīvā struktūra veidojas, izmantojot tādas pārvietošanās veidus, kuros cilvēkiem nepieciešams aktīvs telpiskās kognīcijas lietojums (Mondschein, Blumenberg & Taylor, 2010). Līdz ar to ievērojami vairāk telpisko zināšanu par objektiem un to savstarpējām telpiskajām attiecībām tiek apgūts, ne tikai ejot ar kājām, bet arī vadot automašīnu. A.Mondšeins, E.Blumenbergs un B.Teilors (2010) to skaidro ar nepieciešamību pārvietošanās vajadzībām izmantot norādes un orientierus vidē. Savukārt auto pasažieru vides kognitīvajās struktūrās novērojamas būtiskākas neprecizitātes un nepilnības, jo viņu telpiskā kognīcija pārvietošanās brīdī ir pasīva. Regulārs un biežs sabiedriskā transporta lietojums pārvietošanās vajadzībām veicina viduvēju telpisko zināšanu apguvi, salīdzinot ar iepriekšējām divām aprakstītajām grupām. Tas saistīts ar pārvietošanās veida dihotomo raksturu, aktīvi iesaistot telpisko kognīciju mezgļpunktos sabiedriskā transporta pieturās un galapunktos, gaidot vai pārsēžoties citā transporta līdzeklī, bet, pārvietojoties maršruta ietvaros, tās lietojums ir ievērojami pasīvāks. Tāpat noteiktu telpisko zināšanu apgūvē nozīmīgs ir pārvietošanās mērķis un maršruta funkcionālā nozīme konkrēta cilvēka ikdienā (Golledge & Garling, 2001). Biežāka noteiktas takas izmantošanas nepieciešamība rosina aktīvāk apgūt tās ietvaros esošos objektus un vietas (orientierus) un integrēt tos kopējā teritorijas kognitīvajā struktūrā, lai nākotnē atvieglotu lēmumu pieņemšanu par iespējamajiem maršrutiem un noteiktu pārvietošanās veidu izmantošanu, tā vienkāršojot pārvietošanos.

Citi pētnieki norāda, ka, cilvēkiem novērtējot objektu atrašanās vietas un attālumus starp tiem, atspoguļoto zināšanu nobīdes saistītas ar dzīvesvietas novietojumu konkrētajā teritorijā un nozīmīgāko transporta asu izvietojumu (Lloyd & Heivly, 1987). Cilvēki, kuri dzīvo tuvāk pilsētas centram, atspoguļo precīzāku objektu novietojumu un attālumus starp tiem.

Otrkārt, telpiskās zināšanas par objektiem/vietām ir hierarhiski strukturētas telpiskajā kognīcijā (Hirtle & Jonides, 1985). Zināšanu hierarhiskā strukturēšana saistīta ar to, ka daži objekti un vietas konkrētas teritorijas ietvaros, ņemot vērā to vizuālo uztveramību, funkcionalitāti un atpazīstamību, ir nozīmīgākas nekā citas (Mark et al., 1999). Turklāt telpisko zināšanu kognitīvās struktūras ir izteikti subjektīvas, jo objektu un vietu nozīmes ir cieši saistītas ar to ikdienas individuālā lietojuma regularitātes un intensitātes īpatnībām, tādējādi nosakot, ka vieni un tie paši objekti vairākiem cilvēkiem vai sociālajām grupām var būt hierarhiski atšķirīgi organizēti. Vairāki pētnieki uzsver, ka kognitīvajā struktūrā telpiskās zināšanas par orientieriem un to novietojumu tiek organizētas galvenokārt hierarhiski, un tas ietekmē attālumu un virzienu novērtējumu (Winter et al., 2008). Telpiskajā kognīcijā funkcionē lokālie orientieri, kuri tiek izmantoti komunikācijā par „skata telpu” (Montello, 1993), kā arī tās lietojumā, savukārt globālie orientieri tiek izmantoti ievērojami lielāku teritoriju reprezentēšanā. Tomēr arī šāda hierarhija nav absolūta, un tai raksturīga subjektivitāte. Citi pētnieki norāda, ka ne tikai orientieri, bet arī takas un maršruti hierarhiski tiek organizēti telpiskajā kognīcijā pēc to subjektīvās nozīmības un funkcionalitātes, ļaujot apgūt un precīzāk atspoguļot biežāk izmantoto ielu novietojumu, virzienu un struktūru (Tomko, Winter & Claramunt, 2008). Plašāku diskusiju par telpisko zināšanu hierarhiskas organizēšanas teorētiskajiem un empīriskajiem aspektiem promocijas darba autors aplūkos nākamajā apakšnodaļā kognitīvo enkurpunktu kontekstā, izceļot to nozīmi telpiskās kognīcijas mikroģenēzē.

2.1.4. Enkurpunktu teorija

Cilvēkiem ģeogrāfiskajā vidē dažas vietas ir nozīmīgākas nekā citas. To nosaka konkrētu vietu apmeklējuma biežums, pieejamās zināšanas par to, kā iespējams izmantot tajās izvietoto infrastruktūru, vizuālā pievilcība vai ievērojamība teritorijas ietvaros, kā arī sociālās vides kvalitāte. Apgūstot zināšanas par šādām vietām, veidojas telpas kognitīvā struktūra, kurā citas vietas un objekti tiek sakārtoti atbilstoši šīm „prominentajām” vietām jeb tā dēvētajiem kognitīvajiem enkuriem. Apgūto vietu un par tām iegūto zināšanu strukturēšana un organizēšana atbilstoši kognitīvajiem enkuriem ir svarīga cilvēka ikdienas darbībās un nosaka izturēšanos ģeogrāfiskajā vidē.

10.att. Enkurpunktu teorijas modelis

Avots: izveidojis autors pēc Golledge, 1978

Izmantojot minētos argumentus, R. Golledžs (Golledge, 1978) un R.Goledžs kopīgi ar A.Spektoru (Golledge & Spector, 1978) izvirzīja un apstiprināja enkurpunktu hipotēzi, kura apstiprināja telpisko zināšanu apguves modeli par vidi galvenokārt tieši no ģeogrāfiskās perspektīvas (10.att.). Šajā teorētiskajā ietvarā uzmanība tika pievērsta galvenokārt atrašanās vietas relatīvajai nozīmībai, takām un teritorijām katram indivīdam nozīmīgā vidē. Sākotnēji katram indivīdam ir savi enkurpunkti jeb primārie mezglpunkti, tādi kā mājas, darba vieta, skola, iepirkšanās vietas, kuri ir nozīmīgi ikdienas rutīnā. Primārie vides enkuri atšķiras atkarībā no telpas lietotāju zināšanām, kultūras un socioekonomiskā konteksta un veicamā uzdevuma. Tādējādi ir enkuri, kas ir salīdzinoši universāli (piem., dzīvesvieta/mājas), un ir arī enkuri, kas ir ļoti atkarīgi no konteksta (darba vieta, iepirkšanās centrs). Būtisks nosacījums, ka šie enkurpunkti savā starpā tiek savienoti, indivīdiem ikdienā starp tiem pārvietojoties. Pārvietojoties starp enkurpunktiem, izmantojot ceļus (*path*), tiek apgūtas jaunas zināšanas par objektiem un vietām jeb zemākas pakāpes mezglpunktiem, kuri telpiskajā kognīcijā hierarhiski tiek sakārtoti pēc to relatīvās nozīmības (apmeklēšanas biežuma, pievilcības, drošības sajūtas utt.) (skat. arī Hirtle & Jonides, 1985). Tāpēc vienas noteiktas vietas un ceļi ir svarīgāki nekā citi. Pārvietošanās laikā apzinātās vietas R.Goledžs un R.Stimsons (Golledge & Stimson, 1997) definē kā „sekundāros, terciāros un zemākas pakāpes mezglpunktus”.

Izmantojot takas pārvietošanās vajadzībām starp primārajiem mezglpunktiem, mijiedarbībā ar apkārtesošo vidi norisinās teritoriālo konceptu (apkaimes, kopienas, reģiona) nostiprināšanās un veidošanās kognīcijas sistēmā. Arī enkurpunktu teorija uzsver indivīda mijattiecību ar vidi nozīmi un ikdienas aktivitāšu lomu telpisko zināšanu apgūvē. Šī iemesla dēļ indivīdi dzīvesvietas teritoriju iepazīst daudz ātrāk nekā citas vietas.

Katram cilvēkam kognitīvo enkuru struktūra ir atšķirīga, un tā visbiežāk ir atkarīga no kognitīvajām īpatnībām, nevis no telpiskā mēroga. Līdz ar to subjektīvi nozīmīgas iezīmes kalpo kā vides kognitīvie enkuri iezīmēm ar mazāk svarīgu nozīmi, savukārt tās veido enkurus vēl zemāka līmeņa pazīmēm. (Couclelis et al., 1987). Tātad kopumā vide, kurā mēs atrodamies (un tas attiecas gan uz fizisko, gan arī virtuālo vidi), ir funkcionālu kognitīvo enkuru sistēma, kurai raksturīga arī telpiskā mēroga dimensija. Viens un tas pats cilvēks var veidot enkuru hierarhijas starptautiskā, nacionālā, reģionālā, pilsētas, apkaimes vai pat vienas takas līmenī, un tas nozīmē, ka telpiskās pazīmes, kas noteiktam cilvēkam kalpo kā enkurs, var būt atšķirīgas un atkarīgas no kognitīvajās reprezentācijās lietotā telpiskā mēroga (Couclelis et al., 1987).

Tāpat enkuru struktūru var veidot gan aktīvas, gan pasīvas telpiskās uztveres formas. Aprakstu lasīšana, fotogrāfijas un kartes ir pasīva telpas uztveres forma, savukārt fiziska pārvietošanās telpā ir aktīva telpiskās uztveres forma (Golledge, 2003). Būtiski, ka abos gadījumos – gan pasīvajā, gan aktīvajā – cilvēki veido kognitīvo enkuru struktūru. Turklāt visbiežāk mēs telpas uztverē izmantojam gan pasīvās, gan aktīvās uztveres formas vienlaikus kā savstarpēji papildinošas.

Pamatojoties uz iepriekš aplūkotajām teorijām, ir iespējams izvirzīt šādu argumentu: jo aktīvāka ir cilvēka saskarsme (mijattiecības) ar apkārtējo vidi, jo plašāku telpisko pieredzi indivīds iegūst. Izvirzītā argumenta rezultātā jāatspoguļojas iegūto telpisko zināšanu apjomā, un uzglabātās informācijas precizitātē.

2.1.5. Telpisko kognīciju ietekmējošie faktori pilsētvidē

Pētījumi, kuros tiek aplūkota ikdienu pilsētās, parāda, ka lielo pilsētu iedzīvotāju dzīves temps ir daudz intensīvāks, atšķirīgāks un tajās tiek piedzīvotas daudz plašākas ikdienas pieredzes nekā citās ģeogrāfiskajās vidēs (Wirth 1938; Prohansky 1978; Valentine 2001).

Ikdienas rutinēto aktivitāšu, izturēšanās un komplekso mijattiecību panākumi ir atkarīgi no pieredzētās vides kognitīvajām transformācijām un uzkrātās informācijas kvalitātes, kurai ir iespējams piekļūt brīdī, kad nepieciešams izpildīt konkrētu uzdevumu, vai gadījumos, kad noteikta situācija tiek pieredzēta (Golledge, Richardson and Gale, 1987). Pilsētvides kognīcija un uztvere kā telpiskās un vides uztveres komponenti (Ittelson, 1978) ļauj izpildīt telpiska rakstura uzdevumus.

Pirmos nozīmīgos pilsētas telpiskās kognīcijas pētījumus veica arhitekti un pilsētu plānotāji, kuri centās uzlabot cilvēka radītās vides vizuālo pievilcību un funkcionalitāti (Lynch, 1960; Appleyard, 1973). Kevins Linčs (*Kevin Lynch*), analizējot triju Amerikas pilsētu vizuālo formu no to iedzīvotāju skatpunkta, secina, ka pastāv pieci pilsētas formas elementi, kuri veido noteiktas telpiskās reprezentācijas jeb „tēlus” (*images*). Pēc Linča domām, pilsētas kognitīvo struktūru veido:

- orientieri (*landmarks*) jeb redzami un funkcionāli nozīmīgi objekti;
- takas (*path*) jeb pārvietošanās kanāli;
- malas (*edges*) jeb robežas, šķēršļi;
- apgabali (*districts*) jeb apkaimes vai teritorijas ar līdzīgām iezīmēm;
- mezglpunkti (*nodes*) jeb stratēģiskas vietas pilsētā, piemēram, vilciena stacija (Lynch, 1960).

Donalds Aplejards (*Donald Appleyard*), aplūkojot to, kā pilsētas formas elementi tiek uztverti, norāda, ka pilsētvides uztverē nozīmīga loma ir trim tās apakšstruktūrām – operacionālajai, atbildes un inferenciālajai uztverei –, kurām katrai piemīt noteikta funkcija un izmantošanas iespēja. Operacionālā uztvere ļauj uztvert pilsētas iezīmes, kuras ir svarīgas, lai

varētu izpildīt noteiktas darbības un uzdevumus kompleksajā pilsētvidē. Daudz pasīvākā atbildes uztvere ļauj atbildēt uz fiziskās vides stimuliem, kuri savā starpā sacenšas par visu cilvēka maņu uzmanību. Inferenciālā uztvere kā cilvēka pilsētvides uztveres apakšstruktūra attīstās cilvēka progresējošās telpiskās pieredzes rezultātā un vides kategoriju un konceptu sistēmas veidošanās gaitā (Appleyard, 1973). Šis uztveres tips nosaka iespēju izturēties jaunā un nepazīstamā pilsētvidē tāpat kā iepriekš zināmā.

Telpisko zināšanu apguve pilsētas teritorijās ir atkarīga no cilvēka pārvietošanās vidē. Cilvēki novēro vidi, kamēr tajā pārvietojas, uztverot takas un citus vides elementus kā savā starpā saistītus un sakārtotus noteiktā secībā (Lynch, 1960). Vairāki pētījumi šādu viedokli apstiprina un ierosina ideju, ka lielmēroga vides struktūra un īpašības tiek atklātas, integrējot vairākus lokālos novērojumus no dažādiem skatpunktiem, nevis no viena skatpunkta (Kuipers, 1982). Tādējādi telpisko zināšanu ieguve pilsētvidē ir atkarīga ne tikai no tiešās uztveres, bet daudz biežāk no „mācīšanās” pieredzes, nosakot, ka veids, kādā cilvēks apgūst pilsētvidi un veido telpiskās reprezentācijas, galvenokārt ir balstīts uz atpazīstamību. Vides elementi, kuri tiek biežāk pieredzēti, ir daudz pieejamāki cilvēka kognīcijas kartēs, un tos būs daudz vieglāk atpazīt gadījumos, kad tas būs nepieciešams.

Pilsētvides kognīcijas pētniecībā nozīmīga ir jau iepriekš detalizēti aprakstītā enkurspunktu teorija (Golledge, 1978; Golledge, Spector, 1978). Izmantojot Linča un Goleža idejas, vairāki pētījumi apstiprina, ka orientieri, tāpat kā citas Linča aprakstītās pilsētvides kategorijas, ir nozīmīgi pilsētas teritoriju apgūvē, strukturēšanā un pārvietošanās ceļa meklēšanā (Aragones & Arredondo, 1985; Loomis et al., 1999; Wang & Spelke, 2000). Cilvēki iegūst telpisko informāciju un zināšanas veiksmīgai lēmumu pieņemšanai un ceļa meklēšanai pilsētvidē, izmantojot pārvietošanās maršrutu objektu rindas, apgūstot orientieru pozīcijas, izvērtējot attālumu un virzienu.

Lai gan Linča kategorijas ir daudz izmantotas pilsētas kognīcijas pētījumos, atsevišķi autori mūsdienās kritiski vērtē šo objekta centrēto pieeju, jo, pirmkārt, nepieciešams aplūkot pilsētas telpiskās reprezentācijas daudz vispārīgākā veidā – kā punktus, līnijas, teritorijas un virsmas (Golledge, 1999). Otrkārt, daži autori uzsver, ka Linča aprakstītie pilsētas elementi ir pārāk vienkāršoti. Orientieri un citas objektu kategorijas nav statiskas, un tāpēc nepieciešams tās aplūkot kā dinamiskas vienības, kuras attīstās un mainās starp pārējām lietām aģenta uztveres, lēmumu pieņemšanas un telpiskās uztveres rezultātā (Portugali, 2011). Zināšanas, kas apgūtas mijattiecībās ar vidi, par pilsētas elementiem, kuri ir pakļauti dinamiskām pārmaiņām, ietver arī kontekstuālas zināšanas saturošu lielu informācijas apjomu par telpiskām iezīmēm, telpisko mijiedarbību starp lietotājiem un apkārtējās teritorijas telpiskajiem nosacījumiem (Stevens, 2006). Līdz ar to pilsētvides kognīcijas attīstībā nozīmīgi ir ne tikai atsevišķi objekti, bet arī pilsētas teritorijas funkcionalitāte, simboliskā nozīme un forma, kur konkrētais objekts atrodas. Saskaņā ar Stīvensa (Stevens, 2006) uzskatiem, šāds paplašināts skatījums par to, kā telpiskie elementi ietekmē izturēšanos pilsētā un kā tie tiek uztverti, spēj daudz detalizētāk izskaidrot un atspoguļot saikni starp telpisko formu, kognīcijas elementiem, cilvēku ķermeņiem un darbībām pilsētvidē.

Šādu pieeju izmanto un daļēji apstiprina empīriskie pētījumi, kuros izmantota virtuāli ģenerēta vide, atvieglojot telpiskās izturēšanās pētniecību lielmēroga teritorijās (Waller, Lomis & Stack, 2003; Newman et al., 2007), parādot, ka telpisko zināšanu apguve pilsētās var būt atkarīga no pilsētas morfoloģijas. Telpiskās zināšanas cilvēki apgūst kā telpiskus teritorijas izklājumus, un nelielas izmaiņas tajos var ietekmēt kognīcijas kartēšanu un veicināt nobīdes. Šajā gadījumā vispārīgajai vizuālajai informācijai par noteiktu pilsētas teritoriju un tās konfigurāciju ir daudz nozīmīgāka loma nekā atsevišķām teritorijas iezīmēm. Orientēšanās pilsētā ir tieši atkarīga no teritorijas morfoloģijas, kura ietekmē telpisko zināšanu iegūvi,

turklāt, jo iekšēji neviendabīgāka teritorijas telpa ir sadalīta atšķirīgās daļās pēc krāsas, plānojuma un izklājuma sarežģītības, jo daudz grūtāk to uztvert rutinēto uzdevumu veikšanai (Montello & Sas, 2006).

Teritorijas telpiskās konfigurācijas ietekmi uz pilsētvides telpisko kognīciju pēdējās divās desmitgadēs daļēji izskaidro Bila Hillera (*Bill Hiller*) izveidotā telpas sintakses teorija (*Space syntax theory*). Telpas sintakse apraksta morfoloģiskos un funkcionālos pilsētas telpas modeļus, ļaujot arhitektiem to izmantot kā analītisku rīku, lai simulētu teritoriju plānojumu sociālos efektus un nodrošinātu tādus kvantitatīvus mērījumus kā piekļuve un redzamība. Saskaņā ar telpas sintakses teoriju cilvēka ģeometriskā intuīcija nosaka vairākus vispārīgus telpiskos likumus, kuri ir iekodēti vai iemiesoti pilsētas projektā plānošanas procesā un tajā pašā laikā ļauj uztvert pilsētvides iezīmes un veidot telpiskās izturēšanās modeļus (Hiller, 2009). Kompleksas telpas kognīcijas reprezentācijām piemīt diskrētas ģeometrijas pazīmes, un līnija ir visatbilstošākais elements šāda tipa ģeometrijai, nodrošinot informācijas ieguves stabilitāti indivīdiem, kuri pārvietojas, kā arī redzamību un kopējo sistēmas ainu (Hiller, 2002; 2012). Līdz ar to izriet loģisks pieņēmums, ka pilsētas morfoloģiju veidojošs režģveida ielu tīkls intuitīvi ir daudz vienkāršāk uztverams nekā neregulārs un sarežģīts ielu tīkls. Lai gan telpas sintakses teorija veiksmīgi skaidro atsevišķus pilsētvides kognīcijas jautājumus, tomēr arī tā tiek kritizēta, jo tikai daļēji parāda indivīda kognīcijas iezīmes, kuras ietekmē noteiktas telpiskās izturēšanās motivāciju pilsētvidē (Penn, 2003). Šī teorija spēj izskaidrot, „kā” cilvēki pārvietojas, bet nespēj paskaidrot, „kāpēc” tie pārvietojas.

Pilsētas morfoloģijas un formas nozīmi apstiprina arī pētījumi, kuros telpiskās izturēšanās un kognīcijas izpētē izmantoti dzīvnieki. Lai arī pieeja, kura izmanto dzīvnieku telpiskās izturēšanās novērojumus simulētas pilsētvides apstākļos, cilvēku telpiskās kognīcijas izpētē nav jauna (Tolman, 1948; Wang and Spelke, 2002), tomēr tikai daži pētījumi parāda, ka pilsētas forma un izklājums ietekmē to, kā cilvēks apgūst zināšanas par vidi (Yaski, Portugali and Eilam, 2011). Pilsētas izklājumi ar skaidri un viegli saprotamu ģeometriju, galvenokārt ar režģveida ielu tīklu, intuitīvi ir daudz vieglāk uztverami un izpētāmi nekā neregulāri un asimetriski izklājumi. Tomēr šajos pētījumos arī norādīts, ka nav iespējams pavisam atteikties no K.Linča pieejas un R.Goledža enkurpunktu teorijas, jo telpisko zināšanu apguve nepazīstamā un pazīstamā pilsētvidē joprojām ir cieši saistīta ar noteiktiem primāriem enkuriem un orientieriem, galvenokārt mājām.

2.1.6. Bērnu un jauniešu telpiskās kognīcijas empīriskie pētījumi

Plaši bērnu un pusaudžu kognīcijas un telpiskās uzvedības pētījumi aizsākās 20.gadsimta 60.gados ar Ž.Piažē un B.Inhelderas (Piaget & Inhelder, 1967) izveidoto vispārīgo attīstības teoriju. Kā jau iepriekš tika minēts, teorija pieņēma četrpakāpju bērna kognīcijas attīstības modeli no zīdaiņa līdz pusaudžu vecumam. Piažē uzskatīja, ka no dzimšanas līdz aptuveni 12 gadiem bērns mācīšanās procesa rezultātā iegūst telpiskās pamatzināšanas tālākās kognīcijas attīstībai un telpisko uzdevumu risināšanai. Ž.Piažē darbs ierosināja kognīcijas attīstības pētījumu rašanos arī ģeogrāfijā un noteica to ievirzes līdz pat mūsdienām. Pirmie nozīmīgākie pētījumi galvenokārt aprakstīja pirmskolas vecuma (3–6 gadi) bērnu kartēšanas spējas (Blaut & Stea, 1971) un telpisko zināšanu apguvi liela mēroga vidē (Hazen, Pick & Lockman, 1978; Hazen, 1982).

Citi pētījumi aprakstīja arī vecāku bērnu telpisko zināšanu apguves līmeņa atšķirības, ņemot vērā dažādus faktoros (Golledge et al., 1985; Matthews, 1987; Rissotto & Tonucci, 2002). H.Metjūss (Matthews, 1987) norādīja, ka bērna vecumam un dzimumam ir ievērojama ietekme uz viņa telpiskās pieredzes līmeni. Izmantojot mentālo karšu zīmēšanas,

kartogrāfisko karšu un aerofoto karšu interpretācijas metodes, Metjūss secināja, ka 6 līdz 11 gadu vecu bērnu zināšanu apjoms par vidi ir atkarīgs no viņu ikdienā pieejamā telpas apjoma, kurā viņi var brīvi pārvietoties. Jaunāka vecuma bērni un meitenes, kuriem bija raksturīgi ievērojamāki telpiskie ierobežojumi, parādīja vājāku izpratni par dzīvesvietas tuvumā esošo vidi. Atšķirības starp dzimumiem un vecumu kļūst acīmredzamas astoņu gadu vecumā, kad zēniem samazinās telpiskie ierobežojumi, savukārt ikdienas telpiskās pieredzes apjoms pieaug.

Līdzīgus rezultātus parādīja R. Goledža un viņa kolēģu pētījums (Golledge et al., 1985), kurā 9 līdz 11 gadu vecu bērnu telpisko zināšanu apguves raksturošanai izmantota maršruta navigācijas starp diviem punktiem metode. Pēc pārvietošanās starp divām vietām bērniem tika lūgts aprakstīt viņu navigācijas stratēģiju, kā arī zīmēt karti un identificēt dažādas vietas no veiktā pārgājiena videofilmā. Pētījuma laikā tika novērots, ka bērniem, kuri dzīvo vienā apkaimē, ir atšķirīgs telpisko zināšanu apjoms. Iegūtie rezultāti liecināja, ka primāro mezglpunktu skaitam bērna maršrutā ir ievērojama nozīme telpisko zināšanu apjoma atšķirībās (Golledge et al., 1985). Jaunākiem bērniem ar lielākiem izmantojamās vides ierobežojumiem dzīvesvietas apkaimē bija sarežģītāk identificēt atrašanās vietas un objektus nekā tiem, kuriem bija plašāka ikdienā pieejamā telpa. Vietas, kuras bija pazīstamas un ikdienā biežāk pieredzētas, bērni atpazīna ātrāk un daudz precīzāk.

Risoto un TONUČI (Rissotto & Tonucci, 2002), pētot neatkarīgu un atkarīgu no vecākiem pārvietošanos kā ierobežojošu faktoru, lai bērns apgūtu zināšanas par vidi, apstiprina aktīvu indivīda un vides mijattiecību nozīmi. Pētījumā, testējot bērnus vecumā no 8 līdz 11 gadiem, tika secināts, ka telpisko zināšanu apjoms ir cieši saistīts ar pārvietošanās veidu. Bērni, kuri pārvietojās uz skolu neatkarīgi no vecākiem, uzrādīja labākus rezultātus pētījumā iekļautajos uzdevumos (mentālo karšu zīmēšanā, tukšas kartes aizpildīšanā un maršruta „mājas–skola” zīmēšanā).

Abi iepriekš aprakstītie pētījumi veido pamatu vienam no šī darba būtiskākajiem pieņēmumiem: nodzīvotais laiks dzīvesvietā, pārvietošanās regularitāte un aktivitāšu skaits noteiktā apkaimē ir nozīmīgi faktori telpisko zināšanu apgūvē.

Tikai neliela daļa pētījumu aplūko 12 līdz 17 gadu vecu pusaudžu telpisko zināšanu apguvi. Iespējams, šīs vecuma grupas izstumšana no kognīcijas pētījumu redzesloka ir saistīta ar pieņēmumu, ka telpiskie ierobežojumi pakāpeniski samazinās un izzūd, savukārt no vecākiem neatkarīgas pārvietošanās regularitāte pieaug 14 gadu vecumā (O'Brien et al., 2000). Šādas pārmaiņas veicina tālākas izmaiņas bērnu telpiskajā uzvedībā un telpisko zināšanu apgūvē, kas vairāk ir līdzīga pieaugušo nekā bērnu uztverei. Attiecībā uz jauniešiem pēc 18 gadu vecuma un vecākiem interese par telpisko zināšanu apguvi ģeogrāfijas nozarē pieaug atkal (Ishikawa and Montello, 2006).

Neskatoties uz aprakstītajiem pieņēmumiem, var uzskatīt, ka pusaudžu vecuma posms un šajā darbā aplūkotā 12–17 gadīgo jauniešu vecuma grupa var būt piemērota, lai analizētu sociālekonomisko faktoru ietekmi uz pilsētas ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanos, kā arī identificētu faktorus, kuri ierobežo precīzu reālās vides uztveri. Šis pieņēmums ir balstīts uz tēzi, ka bērni un pusaudži, salīdzinot ar pieaugušajiem, kuri daudz biežāk savā dzīvē ir mainījuši dzīvesvietas un kuru telpiskā pieredze aptver plašākas teritorijas, tostarp ne tikai vietas tuvējā apkaimē vai pilsētā, bet arī citas pilsētas un valsts reģionus, vēl nav pieredzējuši nozīmīgas vides transformācijas (dzīvesvietas maiņu, mazāk ceļojumu). Tas nosaka, ka bērnu un pusaudžu telpisko zināšanu precizitāte ir vairāk atkarīga no ikdienas pieredzēm un mijattiecībām ar vidi.

2.2. Bērnu un jauniešu sociālās grupas pētniecības teorētiskie virzieni ģeogrāfijā un to attīstība

2.2.1. Bērnu un jauniešu izpētes teorētiskās nostādnes ģeogrāfijā

Lai izprastu ne tikai bērnu un jauniešu sociālās grupas pētniecības attīstību un nozīmīgāko pētījumu virzienus ģeogrāfijā, bet arī promocijas darba kontekstu, nepieciešams aplūkot vairākas teorētiskās nostādnes. Bērnu un jauniešu pētījumos ģeogrāfijā ir nošķirami divi nozīmīgākie teorētiskie virzieni, kuru pieejas atspoguļojas konceptu „bērība” un „bērns” atšķirīgās izpratnēs: attīstības pieeja un sociālais konstruktīvisms.

Vēsturiski pirmās mūsdienu bērnu un jauniešu sociālās grupas pētniecības teorētiskās nostādnes ģeogrāfijā veidojušās attīstības un izturēšanās psiholoģijas ietvaros. Vairāki pētnieki 20.gadsimta 50.gados, analizējot bērna un vides mijattiecības, bērību uzskatīja par cilvēka dzīves sākuma posmu, kurš raksturīgs visiem cilvēkiem un sabiedrībām. Bērībā nozīmīga loma ir straujai fizioloģiskajai un psiholoģiskajai attīstībai, kas atspoguļojas kā nobriešanas process un kļūšana par pieaugušo, bērnam pakāpeniski sasniedzot pieaugušā racionalitātes līmeni spriedumos un darbībās un izejot vairākas attīstības stadijas. Attīstības modelis Rietumu pasaulē sāka dominēt, sasaistot bioloģisko un sociālo attīstību: bērnu aktivitātes – viņu valodu, rotaļāšanos un saskarsmes ar apkārtējiem cilvēkiem – un šīs pazīmes tika uzskatītas par nozīmīgu attīstības progresa atskaites punktu (James & Prout, 1997). Šāda bērības koncepta izpratne bērnu un jauniešu pētniecībā ģeogrāfijas ietvaros tiek raksturota kā attīstības pieeja, kuras pamatā ir vairākas cilvēka telpiskās kognīcijas sistēmas attīstības jeb tā dēvētās konstruktīvisma teorijas.

Iepriekš aprakstītās attīstības psiholoģijas un kognitīvās ģeogrāfijas teorētiskās nostādnes 20.gadsimta otrajā pusē socializācijas teorijas attīstības rezultātā bez ievērojamas kritikas pārņēma arī sociālās zinātnes, pie kurām attiecināma arī cilvēka ģeogrāfija. Modelis, kuru paralēli attīstības teorijām veidoja arī strukturālā funkcionālisma idejas, ietvēra uzskatu, ka bērniem un pusaudžiem ir jāmacās, lai kļūtu par sabiedrības daļu, izejot noteiktus socializācijas posmus. Tādā veidā bērni tika saprasti kā nenobrieduši, iracionāli, nekompetenti, asociāli, nekulturāli, kamēr pieaugušie tajā pašā laikā tika uzlūkoti kā nobrieduši, racionāli, kompetenti, sabiedriski un autonomi savās darbībās (James & Prout, 1997). Tas nozīmēja, ka tie bērni un jaunieši, kuri neiekļāvās standarta socializācijas modelī, t.i., nespēja „harmoniski” socializēties un iekļauties sabiedrības funkcionālajā modelī, potenciāli tika iekļauti tādās kategorijās kā, piemēram, skolas neveiksmes un antisociālas uzvedības bērni. Tādējādi tiem daļēji tika liegtas iespējas izpaust savam vecuma posmam raksturīgo aktīvo uzvedību, radot stingri definētu sociālo attiecību rāmi un vadot šo izturēšanos pēc noteiktas trajektorijas novirzes, kuras tiek interpretētas kā bīstamas un riskantas (Horschelmann & van Blerk, 2012). Par šādu tendenci liecina arī T.Skeltones, Dž.Valentainas un D.Čambersas (Skelton, Valentine & Chambers, 1998) aprakstītie bērnu un jauniešu antisociālas uzvedības pētījumu virzieni ģeogrāfijas kontekstā 20.gadsimta 60. un 70.gados.

Somu socioloģe Līna Alanena (Alanen, 1988) viena no pirmajām norādīja, ka bērības pētījumiem sociālajās zinātnēs ir nepieciešama pastiprināta uzmanība. Pēc viņas domām, socializācijas pieeja nespēja izskaidrot bērna ikdienas dzīves norisi, galvenokārt tikai aprakstot „kļūšanu” par pieaugušo, savukārt „būšanu” par bērnu ignorējot. Tāpat viņa uzsver, ka dominējošās attīstības pieejas kontekstā ārpus redzesloka ir atstātas bērna darbības un loma Rietumu bērībā raksturīgajos sociālajos institūtos – ģimenē un skolā –, kuros bērnu dzīves ne tikai tiek veidotas, bet viņi paši piedalās to veidošanā un pārveidošanā. J.Kvortrups (Qvortrup et al., 1994) u.c. norāda, ka mūsdienu bērības un bērnu dzīves ir izteikti

institucionalizētas, kas nozīmē, ka bērni izdzīvo savas dzīves organizētos apstākļos (skolās, ārpuskolas pulciņos, aprūpes centros) un tiek apgādāti ar lietām, kas atbilst viņu sociālajam statusam (drēbēm, televīzijas programmām). Speciālu institūtu izveidošana bērības labklājības nodrošināšanai bērnu ļauj uzlūkot kā noteiktu sociālo statusu jeb plašākā izpratnē kā sociālo konstruktū. Paralēli institucionalizācijai Kvortrups apraksta arī triju citu sociālo procesu nozīmi bērības interpretēšanā – ģimenes lomas pieaugumu, individuāciju un individualizāciju. Rietumu bērības konceptā ģimenes loma ir saistīta ne tikai ar bērna audzināšanu un socializācijas veicināšanu, bet arī kā bērības pastāvēšanu ietekmējošs faktors, jo atkarībā no ekonomiskajām iespējām vecāki cenšas nodrošināt izglītības iespējas ilgstošā laika posmā, sniedzot iespēju bērnam pēc iespējas ilgāk uzturēties ārpus darba tirgus un līdz ar to ārpus pieaugušajiem raksturīgā dzīves posma. Tāpat bērības institucionālā konteksta ietvaros nozīmīga loma ir arī bērnu tiesībām (individuācija) un izpratnei par to, ka bērns ir aktīvs sociālo darbību veicējs, kurš spēj veidot savu dzīvi un identitāti (individuācija) (Qvortrup et al., 1994). Protams, šāds aprakstītais modelis nedarbojās visā pasaulē, tāpēc, lai daļēji universalizētu bērnu pieredzes un mēģinātu nodrošināt dzīves apstākļu uzlabošanu, jau 1989.gadā tika pieņemts nozīmīgs politikas dokuments jeb „pirmais universālais cilvēces likums” (Matthews & Limb, 1999) – ANO bērnu tiesību konvencija, kurā tika ietverti visi iepriekš aprakstītie punkti.

Kritisko pieeju veidošanās un sociālās domas pārmaiņas bērības koncepta interpretācijā, kā arī ANO bērnu tiesību konvencijas pieņemšana veicināja otra bērnu un jauniešu pētniecības teorētiskā virziena – sociālā konstruktīvisma – attīstību. Jāuzsver, ka, tāpat kā bērna pakāpjveida attīstības modeļi sākotnēji veidojās psiholoģijas ietvaros, arī bērības sociālais konstruktīvisms vispirms tika definēts un attīstījās socioloģijas nozarē, izmantojot simboliskā interakcionisma un sociālās fenomenoloģijas pieejas, kas veicināja interesi par bērniem un jauniešiem kā sociālo darbību veicējiem un bērību kā noteikta veida sociālo realitāti, kura raksturojama kā ikdienas aktivitāšu kopa (James & Prout 1997).

Jaunā teorētiskā virziena jeb tā dēvētās „bērības jaunās paradigmas” pamatu sociālajās zinātnēs veidoja bērnu attīstības modeļa kritika trīs pozīcijās. Pirmkārt, attīstības pieejai raksturīgi, ka bērni tiek uzlūkoti kā topoši cilvēki, kuri socializācijas rezultātā veido pilnvērtīgu pieaugušā cilvēka būtību, nevis kā esoši cilvēki (Qvortrup et al., 1994; Holloway & Valentine, 2000a; Valentine, 2004), padarot bērību par dzīves posmu, kura laikā jāmacās, lai apgūtu pieaugušo lomas, un tādā veidā ignorējot socializācijas saturu veidojošās bērnu un jauniešu ikdienas pieredzes plašākā kontekstā (James, Jenks & Prout, 1998). Otrkārt, bērniem nav pilnvērtīga piekļuve sociālajām tiesībām, jo viņi tiek raksturoti kā nespējīgi uzņemties atbildību (Brannen & O'Brien, 1995; Horschelmann & van Blerk, 2012). Treškārt, kategorija „bērība” ir universalizēta, jo bērni tiek definēti attiecībā pret pieaugušajiem, turklāt visas novērojamas atšķirības izriet tikai no bērns-pieaugušais šķērsgrizuma (Aitken, 2001; Jenks, 2005; Valentine, 2004), nosakot, ka primāra ir bērna izturēšanās un bioloģiskā brieduma aprakstīšana, atstājot bez uzmanības sociālās identitātes veidošanos atkarībā no sociālekonomiskā statusa, rases, etniskās piederības, dzimuma, vietas un laika.

A.Džeimsa un A.Prouts (James & Prout, 1997), rezumējot sociālās domas maiņas pētījumus, izšķir sešus „jaunās paradigmas” atslēgas punktus, kuros ietvertā bērības koncepta izpratne un interpretācija mūsdienās bērnu un bērības pētījumos ir ļāvusi iesaistīties ne tikai socioloģijai, bet arī antropoloģijai, kultūras studijām un cilvēka ģeogrāfijai:

1. Bērība ir sociālā konstrukcija. Bērība nav bioloģiskā brieduma trūkums, tā ir dabiska cilvēku grupas iezīme, kas parādās dažādās sabiedrībās kā strukturāls un kultūras komponents.

2. Bērnība ir mainīgais, kuru var pakļaut sociālajai analīzei. To nekad nevar pilnībā nošķirt no citiem mainīgajiem: šķiras, dzimuma vai etniskās piederības. Salīdzinoša starpkultūru analīze atklāj drīzāk dažādas bērnības, nevis vienu un universālu fenomenu.
3. Bērnu un jauniešu sociālās attiecības un kultūras ir vērts pētīt neatkarīgi no pieaugušo perspektīvas.
4. Bērnu un jauniešu nepieciešams uzlūkot kā aktīvus dalībniekus savu dzīvju, cilvēku, kas dzīvo viņiem apkārt, un sabiedrības, kurās viņi dzīvo, veidošanā un noteikšanā. Bērni nav tikai pasīvi sociālo struktūru un procesu subjekti.
5. Bērnu un jauniešu pētījumos vēlams izmantot etnogrāfiskās metodes, tās ļauj plašāk atspoguļot bērnu pieredzes nekā socioloģisko datu veidošana dažādos eksperimentos un anketēšanās.
6. Bērnība ir fenomens, kurā būtiska nozīme ir bērnu sociālajām attiecībām ar citiem. Tas nozīmē, ka, izvirzot jaunu bērnības paradigmu, socioloģijā tiek atbildēts uz tiem bērnības veidošanas un pārveidošanas procesiem, kuri norisinās sabiedrībā mūsdienās.

No Džeimsas un Prouta definētajiem atslēgas punktiem divi ir būtiski ietekmējuši aktīvu bērnu un jauniešu sociālās grupas izpēti dažādās zinātnes nozarēs un ir nozīmīgi arī šī promocijas darba ietvaros. Pirmais no tiem – bērns un jauniešs kā aktīvs sociālo darbību veicējs un bērnība kā dzīves posms, kurā tiek veidotas un kurā tiek apgūtas un pārveidotas dažādas sociālās identitātes. Lai arī „jaunā paradigma” īpaši uzsver jauniešu aktīvu iesaistīšanos sociālajās darbībās, tomēr tā nenoliedz to spēku ietekmi, kuri atrodas ārpus viņa kontroles, t.i., sociālo struktūru, kurās iekļaujas bērns, vai fiziskās vides ietekmes (Holloway & Valentine, 2000a).

Otrais – bērnība kā mainīgs lielums, kas nozīmē, ka tā nevar būt universāla kategorija vai jebkādā citādā veidā ģeneralizēta vienība. Bērnu identitātes vienmēr ir plurālas un veidotas atkarībā no dažādiem sociāldemogrāfiskajiem raksturlielumiem, vietas un laika (Valentine, 2003). Bērnības heterogenitātes aspektu raksturo arī Dž.Branena un M.O’Braeina (Brannen & O’Brien, 1995), norādot, ka bērnība jāuzlūko nevis kā homogēna, bet gan kā iekšēji diferencēta vienība, kuru veido atšķirīgi strukturālie apstākļi un nevienlīdzība. Turklāt tieši sociālo, ekonomisko, politisko, vēsturisko un ģeogrāfisko apstākļu dažādībai būtu jābūt pētījumu par bērniem mērķim, skaidrojot viņu pieredzes un ikdienas dzīves veidošanas iespējas (Brannen & O’Brien, 1995; Aitken, 2001).

Šāds skatījums uz bērnību un jaunākā vecuma jauniešiem uzsver telpiskās dimensijas nozīmi un nepieciešamību analizēt abus konceptus ne tikai no sociālās, bet arī no ģeogrāfiskās perspektīvas, kuras pamatu veidotu dominējošā izpratne par telpu kā objektu un sociālo attiecību produktu. S.Holoveja un Dž.Valentina (Holloway & Valentine, 2000b) norāda, ka ģeogrāfiskajā perspektīvā svarīgs ir izmantotais mērogs bērnu sociālo darbību raksturošanai. Turklāt tradicionālais dihotomais dalījums globāls–lokāls bērnu un jauniešu ikdienas aktivitāšu un identitāšu veidošanas kontekstā jāsaprot nevis kā divas atšķirīgas kategorijas, bet gan kā kategorijas, kas var pārklāties. Tāpat nozīmīgas identitātes veidošanā un pārveidošanā kļūst bērniem pieejamās vietas un tajās veikto sociāltelpisko darbību veids (Holloway & Valentine, 2000b), veidojot bērnu un jauniešu mikroģeogrāfijas. Telpiskās dimensijas klātbūtne un ģeogrāfiskās pieejas izmantošana nepārprotami papildina izpratni par to, ka bērnība nav un nevar būt universāla kategorija un paralēli diferenciacijai pēc sociālekonomiskā statusa, dzimuma, vecuma, etniskās piederības, veselības atšķirībām ir jāvērs uzmanība vietai un laikam, kurā šī bērnība norisinās.

2.2.2. Teorētisko konceptu izmantojums un nozīmīgākie bērnu un jauniešu sociālās grupas izpētes virzieni

Bērni un jaunieši tradicionāli ir bijuši ārpus ģeogrāfijas zinātnes redzesloka. Tikai kopš 20.gadsimta 70.gadiem un Piažē fundamentālajiem pētījumiem par bērnu telpas izpratnes veidošanos (Piaget & Inhelder, 1967) pakāpeniski Ziemeļamerikā un Rietumeiropā bērni un jaunieši tika iekļauti ģeogrāfijas pētījumos, kuru mērķis bija izprast mijattiecības ar vidi, kognitīvos procesus, telpisko izturēšanos, vides pieredzes, saikni ar vietu, telpas pieejamību un izmantošanu. Īpaša nozīme bērnu un jauniešu sociālās grupas pētniecības attīstībai ģeogrāfijā bija starpdisciplināriem pētījumiem, kuri vairāk atbilda attīstītības un vides psiholoģijas nozarei un kuros tika aplūkota telpisko zināšanu apguve, kā arī dabiskās kartēšanas un karšu lasīšanas spējas (Blaut & Stea, 1971). Lielākoties pirmie pētījumi uzskata, ka ģeogrāfiskā telpa ir kontainers bērna aktivitātēm. Svarīga šo darbu pamatideja, izmantojot empīriskus pētījumus, bija Ž.Piažē pieņēmuma, ka bērni līdz pat septiņu gadu vecumam nespēj izmantot kartes, kritika. Dž.Blauts un viņa kolēģi noraidīja Piažē ideju, apstiprinot, ka bērna telpas un telpisko sakarību izpratne, kas ir svarīga mācīšanās procesā, veidojas daudz ātrāk, nekā norāda Piažē, un ir atkarīga no pieredzes liela mēroga vidēs, ar kurām bērni ikdienā saskaras. Blauta pētījumu nozīme atspoguļojās arī turpmāk, rosinot vairāku nozīmīgu starpdisciplināru vides psiholoģijas un cilvēka ģeogrāfijas pētījumu rašanos par bērnu, telpisko spēju, telpas izpratnes un kognīcijas attīstību (Matthews, 1987; 1992; Downs & Liben, 1990; Blades et al., 1998). Lielākā daļa šo pētījumu aplūkoja jaunāka vecuma bērnus, galvenokārt no 3 līdz 12 gadiem, ko var uzskatīt par Piažē aizsāktās tradīcijas turpinājumu, kuras pamatā bija uzskats, ka tikai līdz aptuveni 12 gadu vecumam norisinās progresīva kognīcijas sistēmas attīstība. Turklāt šādu sakarību iespējams empīriski vienkārši pierādīt arī no ģeogrāfiskās perspektīvas, jo bērna ikdienas dzīvesvides un aktivitāšu telpas apjoma pieaugums līdz 12 gadiem būtiski korelē ar telpiskās kognīcijas attīstību un telpisko zināšanu pieaugumu (Matthews, 1987). Lai arī savu uzplaukumu ģeogrāfijas ietvaros bērnu telpisko spēju un telpiskās kognīcijas pētījumi sasniedza 20.gadsimta 70. un 80.gados, tomēr arī mūsdienās to nozīme ir ievērojama, apstiprinot pieņēmumu, ka visiem bērniem agrā bērnībā (3–5 gadi) neatkarīgi no ikdienas dzīvesvides vai piederības noteiktai kultūrai piemīt spēja nolasīt un izmantot kartes, ko var uzskatīt par fundamentālu cilvēka ekoloģiskās adaptācijas sastāvdaļu (Blaut et al., 2003).

Paralēli Dž.Blauta pētījumiem vairāki zinātnieki 20.gadsimta 70.gadu sākumā uzlūkoja bērnus un jauniešus no sociālās ģeogrāfijas skatpunkta kā sociālus darbības veicējus, kuri ir telpiski apspiesta minoritātes grupa pieaugušo pasaulē (Bunge, 1973). Izmantojot gan kvantitatīvas, gan kvalitatīvas metodes, lai izpētītu telpisko struktūru un bērnu mijattiecības, V.Bunge secina, ka bērni ir politisko, sociālo un ekonomisko spēku upuri, kas atspoguļojas pilsētvides cilvēka radītajā fiziskajā struktūrā. Nozīmīgs Bunges devums bērnu un jauniešu ģeogrāfijas ietvaros ir bērnu kā pilnvērtīgu sociālo darbību veicēju konceptualizēšana, kas savukārt norāda, ka šīs sociālās grupas pārstāvji ir pietiekami kompetenti, lai spētu patstāvīgi atspoguļot savu viedokli, piedaloties intervijās un aptaujās, kā arī šādu anketu un interviju jautājumu sagatavošanā (skat. arī Holloway & Valentine, 2000a). Šāda inovatīva izpratne par bērnu un jauniešu sociālo grupu un tās ierobežotajām iespējām pilsētā veicināja pastiprinātu interesi par bērnu un jauniešu un pilsētvides mijattiecībām. Kevins Linčs (Lynch, 1977), aizsākot savu pētījumu UNESCO projekta GUIC (*Growing Up in Cities*) ietvaros, kurš vēlāk turpinājās vairāk nekā divas desmitgades (skat. arī Kruger & Chawla, 2002), un veicot mazu jauniešu grupu izpēti četrās pilsētās (Melburna, Varšava, Solta un Mehiko) dažādos pasaules reģionos, mēģināja atklāt, kā jaunieši izmanto un vērtē savu dzīves vidi. Galvenais Linča

secinājums norāda, ka pilsētas telpa ir ļoti svarīgs resurss jaunieša attīstībai no pusaudžu vecuma posma līdz pat pieaugušo vecumam un ka ir nepieciešama arī turpmāka diskusija par jauniešu mijattiecību ar savas dzīves vidi izpēti, lai uzlabotu šīs grupas dzīves kvalitāti. Daudz plašāk bērnu un ikdienas vides mijattiecības aplūko R.Hārts (Hart, 1979) savā nozīmīgākajā darbā *Children's Experience of Place*, norādot, ka bērniem ir atbilstošs/pietiekams kompetences līmenis, lai darbotos ikdienā pieejamā vidē, to veidojot un pārveidojot. Lai arī bērni atšķirīgi no pieaugušajiem uztver sev apkārt esošo vidi, izmanto vietas un tiem ir ierobežots pieejamās aktivitāšu telpas apjoms, tomēr ikvienam bērnam ir vēlēšanās izpētīt un iepazīt plašāku teritoriju, kā arī veidot tikai savai izpratne raksturīgas vietas, tādā veidā apstiprinot un sajūtot savu kompetenci mijattiecībās ar vidi. Izmantojot visdažādākās metodes, ieskaitot novērojumus, strukturētās un etnogrāfiskās intervijas, R.Hārts viens no pirmajiem novēroja, ka bērni vidi izmanto arī kā socializācijas instrumentu.

K.Linča un R.Hārta pētījumus var uzskatīt par sākuma punktu mūsdienu bērnu un jauniešu sociālās grupas izpētei ģeogrāfijā. Abos pētījumos autori mēģināja apvienot bērnu un jauniešu vides pieredzi un uztveri ar vietas nozīmi un izmantošanu ikdienā. Tomēr tikai šīs saiknes izpēte nošķirti no plašākas perspektīvas vairākos turpmākajos pētījumos tika būtiski kritizēta (James, 1990), uzsverot, ka bērnu un jauniešu dzīves, pieredzes, attieksmes un iespējas nepietiekami tiek aplūkotas sociāltelpiskajā kontekstā. S.Džeimsa (James, 1990) norādīja, ka padarīt bērnus vienkārši „redzamus”, uzlūkojot tos kā atsevišķu sabiedrības apakšgrupu, nav pietiekami. Tas nozīmē, ka nepieciešams saistīt vecumu ar sabiedrībā pastāvošo sociālo attiecību ietvaru, kas tiek strukturēts, izmantojot ne tikai vecuma atšķirības, bet arī citus faktorus. Kritiskā pieeja noteica jaunu posmu bērnu un jauniešu sociālās grupās pētījumos ģeogrāfijā, rosinot cilvēku ģeogrāfus, kultūras ģeogrāfus un sociologus iesaistīties aktīvā bērniības pētniecībā (skat., piemēram, Valentine, 1996; 1997b; 1997c; Matthews, Limb & Percy-Smith 1998; Matthew et al., 2000; Matthews, Limb & Taylor, 2000). Visas bērnu un jauniešu sociālās grupas pētījumu perspektīvas ģeogrāfijā, aplūkojot telpiskās pieredzes, apliecina, ka ikdienā pieejamās vides izmantošana visiem jauniešiem nav vienāda. Tāpat bērniem un jauniešiem ir liegtas iespējas iesaistīties savas dzīvesvides uzlabošanā, jo lielākoties viņi netiek iesaistīti publiskajās apspriešanās un pilsētplānošanā. Telpiskā izturēšanās, kas reducējama kā jaunieša un vides mijattiecības, šajā vecumā ir atkarīga no vecāku veidotajiem ierobežojumiem, pieejamo vietu kvalitātes un atbilstības ikdienas sociālo vajadzību apmierināšanai, piederības noteiktai mikrokulturai, kā arī sociālā statusa, vecuma un dzimuma. H.Metjūss un M.Limba (Matthews & Limb, 1999) rakstā *Defining an agenda for the geography of children: review and prospect*, rezumējot iepriekšējos pētījumus, uzsver, ka sociālo zinātņu lomas palielināšanās bērnu un jauniešu pētniecībā ģeogrāfijā uzskatāma par pagrieziena punktu, kas nosaka, ka bērnus un jauniešus turpmāk ir nepieciešams konceptualizēt kā neviendabīgu sociālo grupu, kura piedzīvo dažādas sociāltelpiskās marginalizācijas formas un atšķirīgas vides pieredzes. Tas nozīmē, ka bērnu dzīves ir nepieciešams aplūkot kā kompleksas un savā starpā atšķirīgas, tādas, kuras nav iespējams aprakstīt ārpus sabiedrības konteksta, kurā tie dzīvo, viņu vietas sabiedrībā un apkārt esošajām kultūras vērtībām. Tā kā jauniešu pieredzes un telpas, kuras tie veido, ir unikālas, ir svarīgi apzināties, ka pastāv vairākas jauniešu ģeogrāfijas vienlaicīgi (Skelton, Valentine & Chambers, 1998). Jaunā pieeja ievērojami sašķobīja un apšaubīja kopš Blauta pastāvošo viedokli, ka visiem bērniem ir līdzīgas telpiskās pieredzes un izpratne par telpu, kas veidojas vienotu telpiskās kognīcijas principu un psihoemocionālās attīstības rezultātā.

S.Holoveja un Dž.Valentina (Holloway & Valentine 2000) šo posmu jeb pagrieziena punktu apzīmē kā „kritiskās masas sasniegšanu” bērnu un jauniešu ģeogrāfiskajos pētījumos, kas atspoguļojās iziešanā ārpus Ziemeļamerikas, Austrālijas un Lielbritānijas robežām,

jauniem pētniecības projektiem parādoties ne tikai Eiropas valstīs, bet arī citos pasaules reģionos (Katz, 1991; 1994; Matthews, 1995). S.Katzas pētījumi Sudānā piedāvā no tradicionālā atšķirīgu skatījumu, kurā paralēli „Ziemeļu” bērniem pastāv arī citu pasaules reģionu bērnu un jauniešu telpisko pieredžu trajektorijas un kurš iezīmē jaunās pieejas ietvaru, aplūkojot globālo sociālekonomisko pārmaiņu ietekmi uz lokālo praksi norisi un transformācijām. D.Maseja (Massey, 1998), izmantojot savus novērojumus Meksikā un analizējot atšķirīgu mērogu jauniešu kultūru mijattiecības un to telpiskās izpausmes, padziļināti apraksta, ka šāda dažādu struktūru saikne veidojas triju iemeslu dēļ: 1) jebkurai kultūrai ir raksturīga atvērtība, kas arī jauniešu gadījumā ļauj dažādām kultūras vērtībām pārvarēt ģeogrāfisko mērogu robežas, līdz ar to veidojot „hibrīdkultūras”; 2) pieņemot, ka sociālās telpas organizācijas pamatā ir nevis mērogs, bet gan objektu savstarpējo sakaru sarežģītība, tā ļauj jauniešiem no dažādām vietām pasaulē aizgūt un apgūt, piemēram, ieradumus un modi; 3) tā kā telpu veido sociālās attiecības, jāapzinās, ka tās nav neitrālas, bet gan saistītas ar spēka pozīciju, kura nosaka kādas kultūras un to veidi dominē šajās attiecībās. Lai arī, ievērojot iepriekš minētās tradīcijas ģeogrāfijā, kuras ierosināja konceptuālas bērniem jēdziena pārmaiņas sociālajās zinātnēs, ir pieaudzis pētījumu skaits par bērnu un jauniešu dzīvesvides veidošanas raksturiem dažādās pasaules vietās (Sommer, 2010, Woods, 2006; Diouf, 2003), tomēr joprojām ārpus bērnu un jauniešu ģeogrāfijas redzesloka ir palikušas 20.gadsimta 90.gadu ievērojamas politiskās un sociālekonomiskās pārmaiņas pieredzējušās postsociālistiskās bērniem un to telpiskās izpausmes. Centrālās un Austrumeiropas valstīs dzīvojošo bērnu ikdienas telpiskās pieredzes ir „nozaudētas” bērnu un jauniešu ģeogrāfijā pastāvošajā dihotomajā dalījumā Globālie Ziemeļi un Globālie Dienvidi (Holt & Holloway, 2006), kas pilnībā neatbilst mūsdienu ģeogrāfijas izpratnei par pasauli un norisošajiem sociālekonomiskajiem un politiskajiem procesiem.

S.Aitkens (2001), rezumējot bērnu un jauniešu pētniecības pozīcijas ģeogrāfijā uz 21.gadsimta sliedzi, norāda, ka ģeogrāfiskajā literatūrā galvenokārt tiek aplūkoti jauniešu ikdienas dzīve, kopienas, kurās viņi iekļaujas, kā arī vietas un institūcijas, kuras veido viņu dzīvi. Tās ir lokālās ģeogrāfijas, kurās bērni tiek atspoguļoti izmisuši, un tās ir visuresošās globālās ģeogrāfijas ar nevienlīdzīgiem iznākumiem, kuri gan slepus labiekārto, gan izmanto jauniešu dzīves (Aitken, 2001). Jaunības un bērniem ideāli, kuri ir raksturīgi attīstītajiem Rietumiem, pēdējā pusgadsimta laikā globalizācijas ietekmētās informācijas apmaiņas ātruma pieauguma dēļ ir pārņemti mazāk attīstītajās pasaules daļās, kur nepietiek resursu, lai šīs vērtības iedzīvinātu, un tas atspoguļojas bērnu nodarbinātībā, nepilnvērtīgā izglītībā un ierobežotās brīvā laika un atpūtas iespējās (Katz, 2004). Būtiski norādīt, ka arī Latvijā ir veikti plaši jauniešu pārejas posma no bērniem uz pieaugušo vecumu pētījumi par izglītības, brīvā laika pavadīšanas iespējām, izredzēm darba tirgū, līdzdalību formālās un neformālās organizācijās (Koroļeva et al., 1999; Trapanciere, 2006; Koroļeva et al., 2007). Tajos tiek aplūkoti riski, saistīti ar pārmaiņām darba tirgū, pieaugošajām prasībām pēc kvalificēta darbaspēka, elastīgas specializācijas un izglītības ceļa paildzināšanās, kuri apdraud bērnu un jauniešu iespējas iekļauties globālās ekonomikas lokālajās struktūrās. Tomēr jāuzsver, ka šo pētījumu konteksts vairāk ir attiecināms uz socioloģijas izpratni par minētajiem procesiem un tikai daļēji atspoguļo ikdienas dzīvesvides sociālekonomiskā rakstura un sociāltelpisko darbību nozīmi, norādot, ka iekļaušanās rādītāji darba tirgū ir atšķirīgi reģionālā griezumā – augstāki lielajās pilsētās, it īpaši Rīgā, savukārt zemi Latgalē un ārpus pilsētām.

Globalizācijas ietekmes pētījumi uz bērnu un jauniešu ikdienas dzīvi dažādās zemeslodes vietās atspoguļo atšķirīgas pieredzes, kuru atšķirības saistītas ar 1989.gadā ANO pieņemtajā Bērnu tiesību aizsardzības konvencijā noteikto tiesību ievērošanu vai neievērošanu. Aizvien plašāk, galvenokārt bērnu un jauniešu pētījumos, ģeogrāfijā tiek diskutēts par šīs

sociālās grupas iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā dažādos politiskos līmeņos, kuros tiek veidota un ietekmēta tās ikdienas dzīve, aprakstot to kā jauniešu aktīvismu (*youth agency*) (Jeffrey, 2012). Šādu tiesību realizēšana, kuras ir noteiktas Bērnu tiesību aizsardzības konvencijā, kā būtiska bērnu tiesību sastāvdaļa paralēli nodrošinātībai un aizsardzībai ir nozīmīga ne tikai kā demokrātijas stiprināšanas tradīcija, bet arī kā sociālo attīstību un izpratnes par atbildības uzņemšanos veicinošs faktors bērībā. Vairāki pētnieki norāda, ka turpmāka izpratnes veidošana par jauniešu klātbūtni politiskās veidošanā ir veids kā bērnu un jauniešu pētniecības starpdisciplināritāti padarīt vēl plašāku, sasaistot to ar politiskās ģeogrāfijas un ģeopolitikas pētījumiem (Skelton, 2010). Kā norāda K.Džefrijs (2012), jauniešu aktīvisms norisinās četros politiskās darbības sociāltelpiskajos līmeņos: 1) mājās, attiecībās ar vecākiem izsakot savu viedokli; 2) apkaimes līmenī, cenšoties uzlabot savas dzīvesvietas apkārtni gan ar vienkāršām darbībām (lasot atkritumus, sakārtojot futbola laukumu), gan ar kompleksākām daudzpakāpju aktivitātēm (iesaistoties sociālās kustībās kopienā un apkaimes līmenī); 3) reģionālā līmenī, veidojot politiskos tīklus starp skolām, kuras atrodas dažādās valsts teritorijās; 4) globālā jeb pārkontinentālā līmenī, ko pieļauj mūsdienu tehnoloģiju attīstība un piekļuve plašiem elektroniskajiem sociālajiem tīkliem, veidojot plašas aktīvistu kustības, kuras cenšas panākt nozīmīgas sociālās pārmaiņas dažādās pasaules vietās (Jeffrey, 2012).

Pēdējās desmitgades laikā bērnu un jauniešu pētniecība ģeogrāfijā pēc straujās izaugsmes ir nonākusi likumsakarīgā attīstības punktā, kurā ir nepieciešams izvērtēt turpmākās perspektīvas un nozīmīgākos nākotnes pētījumu virzienus. H.Metjūss (Matthews, 2005) norāda, ka bērnu un jauniešu ģeogrāfija tradicionāli ir ievērojusi kritiskās ģeogrāfijas tradīcijas, izceļot netaisnību un nevienlīdzību telpas izmantošanā, aplūkojot šīs sociālās grupas pieredzes. Viņš arī apgalvo, ka ģeogrāfijai, kurā tiek aplūkotas dažādas un savā starpā atšķirīgas bērības, bērnus nepieciešams aprakstīt kā heterogēnus sabiedrības pārstāvjus un aktīvus sociālo darbību veicējus, kuri izdzīvo un veido savu dzīvi sev apkārt esošajās struktūrās. Turklāt nepietiek tikai atklāt un interpretēt ikdienas dzīves sociālo vidi bez tālejoša mērķa, t.i., bērnu un jauniešu ģeogrāfijai ir jāklūst par lietderīgu zinātni, kuras pētījumu rezultātus būtu iespējams izmantot arī praktiski (Matthews, 2005). Savukārt Dž.Hortons un P.Kraftls (Horton & Kraftl, 2005) uzsver, ka bērnu un jauniešu ģeogrāfija, kura ir strauji augoša starpdisciplināra nozare, nedrīkst savā attīstībā kļūt tikai un vienīgi „lietderīga”, jo tas varētu liegt tai sasniegt plašākus mērķus un saglabāt savu daudzšķautņaino raksturu. Tāpat, lai šī nozare nekļūtu par politikas veidošanas un ieviešanas problēmu aprakstošu nebeidzamu empīrisko pētījumu kopumu, kas ir raksturīgi mūsdienu modernajai ģeogrāfijai, tās pētījumos kā ietvaru būtu nepieciešams izmantot jaunākās cilvēka ģeogrāfijas teorētiskās pieejas (Horton & Kraftl, 2005), kas vairāk koncentrējas uz cilvēka darbībām un praksēm, nevis šo darbību rezultātu. Padziļinātai teorētiskai izpētei būtu jāpapildina modernās teorijas ar izpratnēm par bērnu un jauniešu ikdienas ritmiem, materiālajām lietām, kurām ir nozīme viņu dzīvē, ārējām ietekmēm, darbībām, ķermeņa sociālajām un telpiskajām pieredzēm, kā arī izglītību, sniedzot atbildes uz jautājumu, kāpēc tām lietām, kuras notiek bērnu dzīvēs, ir nozīme (Horton & Kraftl, 2006). R.Evanss un L.Holts (Evans & Holt, 2011), aplūkojot šos divus minētos skatpunktus, noraida šādu duālistiski veidotu bērnu un jauniešu ģeogrāfijas attīstību, uzskatot, ka pētījumiem ir jābūt gan interesantiem, gan lietišķiem un orientētiem uz politikas veidotājiem un ka ir jāattīsta jaunas, saistošas teorijas, tādā veidā ļaujot apzināties, ka ir vairāki veidi kā attīstīt „bērnu un jauniešu ģeogrāfiju”. Arī promocijas darba autors pievienojas šādam liberālam uzskatam, kas turpmāk ļautu saglabāt šajā apakšnodalā aprakstīto nozares daudzšķautņainību, ietverot dažādas izpratnes, kuras sniegtu plašāku skatījumu uz bērnu un jauniešu ikdienas dzīves telpām.

Rezumējot bērnu un jauniešu pētniecības ģeogrāfijas attīstības virzienus, izpētes problēmas un pastāvošās nostādnes, ir nepieciešams norādīt trīs kritiskus punktus, kuri promocijas darbā iezīmē vairākus nozīmīgus argumentus. Pirmkārt, jāatzīst, ka bērnu un jauniešu izpēte ir kļuvusi drīzāk par socioloģijas apakšnozari, nevis ar ģeogrāfiju saistītu disciplīnu. Ģeogrāfijas klātbūtne bērnu un jauniešu pētījumos galvenokārt saistās tikai un vienīgi ar telpiskās dimensijas klātbūtni, kurā norisinās sociālās attiecības un saskarsmes. Tas nozīmē, ka tradicionālās Rodžera Hārta un Kevina Linča izstrādātās ģeogrāfiskās pieejas, kurās tika parādītas bērnu un vides mijattiecības interesantā un visaptverošā veidā, sabalansējot fiziskās vides, telpas, sociālo attiecību un uztveres nozīmes, ir daļēji pazaudētas vai modernizētas un pārnestas uz pilsētas plānošanas pētījumiem. Pēdējos gados tikai dažos pētījumos šāda pieeja ir izmantota (Travlou, 2008; Vanderstede, 2011; Kato, 2009). Neskatoties uz bērnu un jauniešu ģeogrāfijas virziena maiņu, sākoties 21.gadsimtam, un modernās filozofiskās izpratnes par ģeogrāfisko telpu klātbūtni, fiziskajai videi joprojām ir nozīmīga loma cilvēka telpiskās rīcības veidošanā, līdz ar to pētījumu aktualitāte, kurās tiek aplūkotas bērnu un vides mijattiecības, nesamazinās, tikai veido tās atšķirīgās pieejas bērnu un jauniešu pētniecībā, kuras uzsvēra Holta un Holoveja (2006). Līdz ar to šajā darbā bērnu un jauniešu ikdienas dzīve skatīta pilsētvides ietvaros, kura aplūkota ne tikai kā sociālo attiecību un prakšu fons, bet arī kā nozīmīgs komponents pieredžu un telpiskās kognīcijas veidošanā paralēli dzimumam, vecumam, etniskajai piederībai un telpiskās izturēšanās paradumiem.

Otrkārt, jaunās bērniības paradigmas ieviešana sociālajās zinātnēs, pie kurām bērnu un jauniešu kontekstā ir pieskaitīta arī ģeogrāfija, neapzināti noteikusi šīs sociālās grupas dalījumu tās pētniecībā. Bērni, kuri atbilst pusaudžu vecumam (aptuveni 14–16 gadu veci), ņemot vērā faktu, ka jaunā paradigma tos atzīst par kompetentiem sociālo darbību veicējiem, lielākoties tiek uzlūkoti no sociālā, kultūras, politiskā un ekonomiskā skatpunkta, ņemot vērā, kā tie šajā posmā atražo tradicionālās vērtības un veido savu dzīvi dažādās valstīs globālo pārmaiņu ietekmē. Savukārt ģeogrāfiskajā literatūrā, kurā tiek aplūkotas jaunāka vecuma bērnu (aptuveni 5–14 gadi) pieredzes, lielākoties dominē pētījumi (Rasmussen, 2004; Christensen & O'Brien, 2003), kas atspoguļo gan to, kā viņi uztver fizisko vidi, gan to, kā viņi veido un pārveido telpu un sev nozīmīgas vietas ikdienas veikto aktivitāšu rezultātā. Te ir jāpapildina D.Siblejs (1995), norādot, ka pusaudži ir viena no marginalizētākajām grupām ne tikai sabiedrībā un publiskajā telpā, bet arī bērnu un jauniešu ģeogrāfijas pētījumos, kuros tiek aplūkotas mijattiecības ar vidi, konceptualizējot tās kā telpisko izturēšanos, vides uztveri un telpisko kognīciju. Paralēli jaunās bērniības paradigmas ietekmei jāmin arī vēl divi faktori, kuri nosaka iemeslus, kāpēc dažāda vecuma bērnu grupas tiek aplūkotas ģeogrāfijas pētījumos atšķirīgi. Viens no faktoriem jau tika minēts un ir saistīts ar Ž.Piažē iedibinātajām bērnu un vides mijattiecību pētniecībā dominējošajām tradīcijām, kuru pamatā ir uzskats, ka bērnu kognīcijas attīstība noslēdzas 12 gadu vecumā, tādējādi vecākus jauniešus padarot „neinteresantus” telpiskās kognīcijas pētniecības kontekstā. Otrs iemesls ir cieši saistīts ar mūsdienās attīstīto Rietumu bērniškai raksturīgo institucionalizāciju, kam vistiešākajā veidā ir pakļauti jaunāka vecuma bērni. Līdz ar to pētījumos aktuālas kļūst tieši jaunāku bērnu mijattiecības ar vidi, cenšoties noskaidrot ierobežotās piekļuves vietām publiskajā telpā ietekmi uz viņu dzīvi un izpratnes par telpiskajām attiecībām veidošanos, atstājot ārpus šāda tipa pētījumu ietvara vecākus bērnus un pusaudžus. Tādā veidā iespējams formulēt otru promocijas darbā ietvertu problēmu, kura, ņemot vērā bērnu un jauniešu ģeogrāfijas pārskatu, raksturojama kā pētījumu trūkums bērnu un jauniešu ģeogrāfijā par dažāda vecuma pusaudžu mijattiecībām ar vidi un šīs saiknes lomu kognitīvajā attīstībā. Promocijas darbā šī problēma risināta, aplūkojot jaunākos pusaudžus ārpus mājām, spēļu laukumiem un ikdienas formālo un

organizēto aktivitāšu „salām” publiskajā telpā veikto ikdienas aktivitāšu un telpiskās kognīcijas kontekstā. Savukārt vecākie pusaudži uzlūkot mazāk kā kultūras vērtību atražotāji, sociālo darbību veicēji un politiskie aktīvisti, bet kā cilvēki, kuru ikdienas dzīvē videi un tajā veiktajām aktivitātēm ir būtiska nozīme psihoemocionālo vajadzību apmierināšanā un sociālo prasmju attīstīšanā, kas ļauj tiem mentāli un fiziski nobriest un pāriet no bērnības uz pieaugušo vecumu.

Treškārt, neskatoties uz plašiem bērnu un jauniešu pētījumiem dažādās pasaules valstīs ģeogrāfijas ietvaros, Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, kuru skaitā ir arī Latvija, jauniešu sociāltelpisko pieredžu pētījumi joprojām nav veikti. Tas nozīmē, ka šo valstu grupai, kurai ir izteikti atšķirīga vēsturiskā pieredze, ir ierobežotas iespējas pilnvērtīgi iesaistīties gan akadēmiskajās, gan H.Metjūsa (2005) norādītajās lietišķajās diskusijās par jauniešu ģeogrāfijas problemātiku. Līdz ar to trešais promocijas darba fokuss ir vērsts uz Latvijas un plašākā kontekstā uz postsociālistisko valstu pilsētās dzīvojošo bērnu un jauniešu pieredžu atainošanu un salīdzināšanu ar citu valstu pieredzēm, kuras tradicionāli ir bijušas pārstāvētas ģeogrāfijas pētījumos.

2.3. Bērnu un jauniešu mijattiecību ar pilsētvidi veidi un to izpēte

2.3.1. Bērnu un jauniešu ikdienas aktivitātes un to norises vietas pilsētas publiskajā telpā

Publiskā telpa un tās transformācijas

Publiskā telpa vēsturiski ir bijusi nozīmīga pilsētas iedzīvotāju ikdienas sociālās dzīves un aktivitāšu norises vieta. Tā ne tikai ietver sociālo saskarsmju kopu kā ikdienas dzīves atainojumu, bet arī kā kultūras vērtības un pārliecības, kuras veido šīs saskarsmes. Publiskā telpa ir personu izturēšanās, sociālo procesu un konfliktējošo sabiedrisko vērtību atspoguļojums. Pilsētas publiskā telpa ietver visas vietas un teritorijas, kuras ir atvērtas un pieejamas jebkuram sabiedrības loceklim vai to grupai neatkarīgi no vecuma, dzimuma, etniskās, reliģiskās vai politiskās piederības aktivitāšu veikšanai (Francis, 2011). Paralēli sociālajai videi publiskā telpa ietver arī sabiedriskajai dzīvei nepieciešamo fizisko vidi, kura var veidoties dabiski vai plānošanas un politisko uzstādījumu rezultātā. Mūsdienās privatizācijas un komercializācijas, kā arī citu pilsētas transformācijas procesu rezultātā publiskajā telpā visas pieejamās vietas ir nošķiramas pēc to īpašumtiesību rakstura (privātās un sabiedriskās telpas) un pēc atrašanās vietas (ārtelpās vai iekštelpās). Mūsdienās publiskās telpas koncepts ietver arī virtuālo telpu, tajā cilvēkiem pieejamās vietas un sociālos tīklus, kuros iespējams satikties un komunicēt (Neal, 2010), tomēr promocijas darbā bērnu un jauniešu ikdienas aktivitātes autors aplūkos tikai fiziskās vietas un vietu kontekstā.

Pilsētas laukumi, ielas, ietves, krastmalas un kanālmalas ir svarīgākās publiski un brīvi pieejamās telpas pilsētas iedzīvotāju ikdienā, kuras sniedz iespējas satikties, atpūsties, pastaigāties vai vienkārši vērot notiekošo. Pilsētās brīvi pieejamās publiskās telpas mežus un parkus vairāki pētnieki definē kā publisko zaļo telpu (Makinen & Tyrvaiven, 2008; Tyrvaiven, Makinen & Schiperijn, 2007). Publiskās iekštelpas, tādas kā skolas, baznīcas, bibliotēkas u.c., lielākoties ir pakļautas noteiktiem ierobežojumiem, kas nosaka vietas apmeklēšanas laiku, sociālās grupas, kurām šīs vietas ir pieejamas, kā arī sociālās organizācijas un kontroles modeļi, kas ietver gan iepriekš aprakstītas, gan nerakstītas normas.

Pēdējos gados aizvien biežāk Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētu pētījumos tiek uzsvērts, ka publiskā telpa ir transformējusies un kļuvusi daudz kompleksāka nekā pirms dažām desmitgadēm. Privatizācijas, komercializācijas, masu mediju radīto negatīvo stereotipu un globālo procesu dēļ publiskā telpa tiek daudz intensīvāk novērota, precīzāk un pārdomātāk

plānota, kļūst kosmopolītiska, komerciāla un patērnieciska, kā arī piesātināta ar auto un tiem paredzētajām infrastruktūras būvēm (Tranter & Doyle, 1996).

Pēdējās divās desmitgadēs līdzīga tendence ir novērojama arī Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs, kur sociālistiskajām pilsētām raksturīgā ideoloģiski veidotā monofunkcionālās publiskās telpas pārbagātība (paredzēta tikai sociālajām mijattiecībām) ir strauji samazinājusies (Stanilov, 2007). Privatizācijas un komercializācijas rezultātā iepriekš sabiedriskajām vajadzībām izmantotās vietas (spēļu laukumi, nelieli parki) gan pilsētas centrālajā daļā, gan ārpus tās ir kļuvušas par jaunu dzīvojamo ēku, lielveikalu, autostāvvietu un reklāmas aizņemtām teritorijām. Savukārt tādi faktori kā privāto auto pieaugums un publiskā transporta nozīmes samazināšanās noteikuši ielu kā publiskās telpas daļas transformēšanu auto vajadzībām, padarot ietves un laukumus par vietām, kur novietot auto. Daudzas vēsturiski atvērtas un pilsētas iedzīvotājiem pieejamas sociālo mijattiecību vietas, galvenokārt postsociālistisko pilsētu centros, ir kļuvušas par legālām un nelegālām autostāvvietām (skatīt arī Grava, 2007).

Kā norāda M.Lībergs (Lieberg, 1995a), šādas publiskās telpas pārmaiņas ir ierosinājušas daļu pilsētas sociālās dzīves pārnesei uz mājām, organizētām biedrībām vai privāto publisko telpu. Līdz ar to publiskās telpas funkcijas ir mainījušās un vērstas nevis uz spontānu un neparedzamu sociālās dzīves veidošanas iespēju, bet gan noteiktu ikdienas aktivitāšu norises nodrošināšanu (pārvietošanos, organizētu pulcēšanos), padarot to par tranzīttelpu, kas savieno nozīmīgākās ikdienas aktivitāšu vietas (mājas, darbs, skola, veikals u.c.). Paralēli šādu sociālajai saskarsmei svarīgu vietu trūkumu ietekmē arī fakts, ka socializācijai un citām brīvā laika aktivitātēm paredzētās vietas bieži vien ir pārpildītas ar nepazīstamiem cilvēkiem, kuru klātbūtne rada nepatīkamas sajūtas. Tomēr tajā pašā laikā publiskā dzīve nav izzudusi, bet ir pieņēmusi citas formas un pārvietojusies uz privātajām publiskajām telpām, tādām kā kafejnīcas, bāri, restorāni, iepirkšanās centri, lielveikali, sporta un izklaides klubi (Lieberg, 1995a).

Tādējādi, lai arī tehniski visām publiskajām telpām būtu jābūt brīvi pieejamām, tomēr mūsdienās daudzos gadījumos tajās paralēli iepriekš minētajiem transformācijas procesiem tiek apzināti vai neapzināti realizētas dažādu sociālo grupu, tostarp bērnu un jauniešu, izslēdzošas prakses. Fiziskās vides kvalitāte (soliņi, apgaismojums, ietvju esamība un sakoptība u.c.), videonovērošanas kameru un apsargu klātbūtne, kā arī formālie un neformālie noteikumi nosaka publiskās vietas reālo pieejamību un atvērtību (Neal, 2010).

Publiskās telpas nozīme jauniešu dzīvē

Mūsdienās publiskās telpas nozīmi jauniešu ikdienas dzīvē pētnieki tradicionāli aplūko no „kļūšanas” par pieaugušo perspektīvas. Pavisam kopā iespējams izšķirt vairākas pozīcijas, kuras apraksta jauniešu ieguvumus, viņiem iesaistoties pilsētas publiskajā dzīvē ārpus telpā un laikā organizētām aktivitātēm. Lībergs (Lieberg, 1995a) norāda, ka šajā dzīves posmā jaunieši cenšas saraut attiecības ar bērnību un vecākiem, savukārt, no otras puses, cenšas sevi iekļaut pieaugušo pasaulē, kurā telpiskajai dimensijai un darbībām tajā ir liela nozīme. Publiskajā telpā jaunieši var izdzīvot dubultas dzīves, jo vairs nav bērni, kuri dzīvo mājās drošībā, bet tajā pašā laikā vēl nav arī pieaugušie ar iespējām brīvi pārvietoties un iekļūt izvēlētajās vietās (Matthews et al., 2000). Pilsētas publiskā telpa, kā arī dažādas tās vides un vietas kļūst svarīgas, jo tur var satikt draugus ārpus vecāku kontroles un uzmanības, novērot citus jauniešus un pieaugušos, pieredzēt dažādas situācijas un izprast atšķirīgas vērtības (Lieberg, 1995a). Tomēr jāuzsver, ka publiskajai telpai jauniešu dzīvē ir dihotoma daba – no vienas puses, tā ļauj atteikties no bērnībai raksturīgajiem ierobežojumiem un izjust brīvību, bet, no

otras puses, kā jau iepriekš tika aprakstīts, pieaugušo attieksmes un darbības dēļ tā var būt neviesmīlīga (Holoway & Valentine, 2000c; Matthews, 2003).

Neformālas un nestrukturētas mijattiecības ar vidi, veicot ikdienas aktivitātes publiskajā telpā, var kalpot par mācīšanās procesu, kura laikā jaunieši tiek sagatavoti tam, kas viņu sagaida, kļūstot par pieaugušo, cenšoties pastāvēt pašam par sevi, pieredzot jaunas negaidītas situācijas un satiekot citus cilvēkus (Lieberg, 1995a; Lieberg, 1995b).

Vairāki autori uzsver, ka nozīmīga publiskās telpas funkcija bērnu un jauniešu ikdienas dzīvē ir emocionālo un kognīcijas spēju atjaunošana, apmeklējot sev svarīgās vietas, kuras ļauj izjust mieru un komfortu (Korpela, Kytta & Hartig, 2002). Tādējādi iemīļotā vieta publiskajā telpā neatkarīgi no tā, vai konkrētajā vietā klātesošie elementi ir dabas vai cilvēka veidoti, jauniešiem ļauj norobežoties no pieaugušajiem un citām nevēlamām personām, nomierināties un atjaunot mentālo veselību pēc ikdienā nevēlamu pārdzīvojumu, sociālā un psiholoģiskā stresa piedzīvošanas. Iemīļotās vietas jaunieši var apmeklēt gan individuāli, gan kopā ar draugiem. Pusaudžu grupās šāda nepieciešamība pēc „mentālas pārstāšanās” un emocionālas atjaunošanās var norisināties, lietojot alkoholu, mainot iemīļotās vietas izvēles kritērijus no psiholoģiskajiem (miers, klusums un komforts) uz sociālajiem (ārpus pieaugušo uzmanības, vāja vai neefektīva sociālā kontrole, slepenība) (Mason & Korpela, 2009). Jauniešu vietas izvēle antisociālo aktivitāšu kontekstā promocijas darbā tiks plašāk izvērstas arī nākamajās apakšnodalās.

Citi autori norāda, ka publiskā telpa ir nozīmīga teritorija, kurā bērni un jaunieši var izdzīvot savas ikdienas sociālo dzīvi kopā ar draugiem, atrodoties ārpus pieaugušo uzmanības, kā arī veidot savas individuālās un sociālās identitātes (Valentine, 2004; Travlou, 2007). Lai arī sociālo un personīgo identitāšu veidošanas saiknes ar pilsētas publisko telpu izpēte nav šī darba mērķis, tomēr nepieciešams tam pievērst uzmanību, jo tas ir viens no svarīgākajiem neapzinātajiem iemesliem, kāpēc jaunieši uzturas ārtelpās un iesaistās ikdienas aktivitātēs un sociālajās saskarsmēs. Publiskajā telpā jaunieši ārpus ģimenes, skolas un pulciņu izvirzītajām prasībām un noteikumiem atrod vietas, kurās, veicot visdažādākās aktivitātes, izmantojot apģērbu un savas spējas, var sevi parādīt atbilstoši savam skatījumam par sabiedrības sociālajām un kultūras vērtībām. K.Malouna (Malone, 2002) un P.Travlu (Travlou, 2007) pielīdzina šo publiskās telpas funkciju „skatuvei” (*stage*), kura ļauj jauniešiem veidot sociālās identitātes mijattiecībās ar draugiem un citiem pilsētas dzīves dalībniekiem. Lielākā daļa šo identitāšu ir pretrunīgas un pretējas dominējošajām kultūras vērtībām (netīri, skaļi, smēķējoši, izaicinoši), izraisot dažādus konfliktus ar pieaugušajiem, savukārt citi iekļaujas šajās vispārpieņemtajās normās (tīri, glīti, pieklājīgi) (Malone, 2002). Jaunieši ne tikai veido un pārveido savu identitāti, bet arī to vietu identitāti, kuras tie regulāri apmeklē pilsētā. Vietu fiziskās iezīmes kopā ar jauniešu izturēšanos atkarībā no apgūtajām sociālajām un individuālajām identitātēm noteiktās vietās ļauj šīs vietas pārņemt un pielāgot savām vajadzībām un izpratnei, padarot tās īpašas, drošas, komfortablas, izmantojamas vai arī bīstamas un haotiskas (Robinson, 2000). Tās ir situācijas, kad sociālā konstruktīvisma un jaunās bērniības paradigmas teorētiku idejas iegūst reālas aprises, parādot, ka bērns un jaunieši nav tikai pasīvs vērotājs, bet arī aktīvs publiskās dzīves dalībnieks savu ikdienas praksi rezultātā. Aktīva dalība publiskās telpas pārveidošanā parasti pētījumos tiek aplūkota arī kā pieaugušo vērtību un izveidoto ierobežojumu izaicināšana (Matthews, Limb & Taylor, 1999). Citu sociālo un kultūras grupu pārstāvju un publiskās telpas izmantotāju vidū vietas ar pārveidotu fizisko un sociālo struktūru tiek uztvertas atšķirīgi no pierastā skatījuma. Piemēram, bērnu spēļu un sporta laukumi, kā arī lielveikali var tikt uztverti kā bīstami gadījumos, ja jaunieši šīs vietas publiskajā telpā ir izvēlējušies kā atbilstošas savu identitāšu

veidošanai un izmanto atšķirīgi no to primārajām funkcijām. Bieži tas rada apdraudējumu privātajai komerciālajai telpai, rosinot negatīvu pieaugušo attieksmi pret jauniešiem kopumā.

Ikdienas sociālās aktivitātes un citas darbības, kas atspoguļojas kā saskarsmes ar pazīstamiem un nepazīstamiem cilvēkiem, notikumu pieredzes publiskajā telpā, kā arī regulāras mijattiecības ar pilsētvidi attīsta bērnu un jauniešu telpiskās kognīcijas mehānismus un telpiskās spējas (Hart, 1979; Matthews, 1992; Rissotto & Giuliani, 2006). Regulāru aktivitāšu publiskajā telpā rosinātās vides pieredzes jauniešiem palīdz organizēt savu ikdienas dzīvi, izmantojot iegūtās zināšanas par funkcionāli nozīmīgu vietu un objektu atrašanos, iespējām tur nokļūt, to izmantošanu, kā arī dalīties ar paziņām un draugiem šajās zināšanās. A.Rissotto un V.Džuliani (Rissotto & Giuliani, 2006), aplūkojot ikdienas aktivitāšu norisi publiskajā telpā no pilsētplānošanas perspektīvas, norāda, ka vides pieredzes laikā jaunieši iegūst ne tikai zināšanas par to vietu, kur dzīvo, bet, tās reprezentējot, spēj aprakstīt, ko šajās vietās uzlabot un ko par iespējamām pārmaiņām domā citi iedzīvotāji.

K.Kehila (Cahill, 2000) šādas telpiskās un vides aptveršanas spējas definē kā „ielas izglītību” (*street literacy*) un salīdzina to ar lasīt un rakstīt prasmi, ko bērni galvenokārt parasti apgūst izglītības iestādēs. Viņa uzskata, ka ielas izglītības jēdziens ir daudz plašāks un ietver ne tikai atsevišķu zināšanu ieguvu, kas attīsta telpisko kognīciju un telpisko zināšanu apguvi, bet arī sevis veidošanu un izturēšanās sociālo formu apgūšanu specifiskā kontekstā pilsētas publiskajā telpā, eksperimentējot ar savām lomām un interpretējot sev pieejamo vidi. Sociāltelpisko praksi rezultātā jaunietis gan iegūst kognitīvajā attīstībā svarīgas zināšanas par fizisko vidi, ar kuru tas saskaras, gan apgūst konkrētajā vietā noteiktās uzvedības un kultūras normas, kā arī personīgās īpašības (pašapziņu, kritisku spriestspēju, atbildības sajūtu, laika izjūtu, spēju izvērtēt situācijas, noteikt konkrētas publiski pieejamo institūciju funkcijas), ko, aplūkojot plašāk, iespējams conceptualizēt kā sociāltelpiskās kompetences. P.Tranters un K.Melouna (Tranter & Malone, 2004) papildina Kehilu un norāda, ka zināšanas par telpu nevar apgūt tikai formālā veidā, jo bērnu un jauniešu izpratne par vidi veidojas tikai caur saikni ar to. Svarīga kļūst šo zināšanu apguves forma un kvalitāte. Līdz ar to nozīmīga kļūst arī piekļuve publiskajai telpai, tās piedāvātās iespējas, kā arī drošība tajā.

Vairāki pētnieki ir konstatējuši, ka mūsdienās, samazinoties vides pieredzes apjomam pilsētas publiskās telpas transformācijas un pieaugošās ikdienas dzīves institucionalizācijas rezultātā, telpiskās kognīcijas procesā ir pieaugusi sekundārās vides informācijas avotu jeb netiešās pieredzes loma. Jaunieši aizvien vairāk paļaujas uz sociālo mediju (interneta portālu un virtuālo sociālo tīklu formā), televīzijas, navigācijas ierīču, grāmatu, parasto un elektronisko karšu atspoguļoto informāciju. Līdz ar to veidojas nepilnīgi un virspusēji priekšstati par apkārtējā vidē esošajiem objektiem un procesiem (Beeneker et al., 2010). Līdz ar to var secināt, ka aktīva ikdienas dzīves izdzīvošana pilsētas publiskajā telpā caur dažādām sociālajām aktivitātēm un vietām ir nozīmīga jauniešu telpiskās attīstības un vides izpratnes sastāvdaļa, kuru nav iespējams aizstāt ar netiešās pieredzes avotiem.

Rezumējot dažādās pieejas, kuras aplūko publiskās telpas nozīmīgumu jauniešu dzīvē, jāuzsver, ka visas atsauces uz tās piedāvāto telpisko autonomiju, t.i., iespēju izmantot dažādas vietas pilsētās bez vecāku un citu pieaugušo klātbūtnes. Tikai ārpus pieaugušo uzmanības jaunieši spēj pilnvērtīgi izmantot tās iespējas, ko publiskā telpa var piedāvāt, piemēram, izzināt un pieņemt sevi, iepazīt vides sociālās un fiziskās struktūras, izprast savu vietu tajās, kā arī iesaistīties to veidošanā. Piemēram, K.Nairna, R.Panelli un Dž.Makormaks (Nairn, Pannelli & McCormack, 2003) konstatē, ka regulāra uzturēšanās ārpus mājām ļauj apzināties izstumšanas un iekļaušanas prakses dažādās pilsētas vietās un iemācīties pieņemt lēmumus, kā rīkoties pieredzētajās situācijās. Jauniešu pilsētas publiskās telpas izmantošanas pētījumi

Rietumeiropā un Ziemeļamerikā apraksta divas svarīgas un regulāri izmantotas teritorijas jauniešu dzīvē: dzīvesvietas apkaime un pilsētas centru.

Jauniešu ikdienas dzīves norisēs nozīmīgākās pilsētas publiskās telpas daļas

Dzīvesvietas apkaime ir vissvarīgākā telpa ar neaizstājamām fiziskām un sociālām iezīmēm ikdienas aktivitātēm, saskarsmei un vispārējās kognīcijas attīstībai. Šī telpa funkcionē kā „iekļaujoša vide”, kur ikviens jauniešs neatkarīgi no etniskās piederības, ekonomiskajiem apstākļiem, subkultūras, dzimuma un vecuma var iegūt zināšanas par citiem cilvēkiem un vietām, izjust neatkarību un autonomiju, veidot savu identitāti un pārbaudīt pieaugušo pasaules robežas.

Dzīvesvietas apkaime ir nozīmīga vieta bērnu un jauniešu ikdienā. Tā nodrošina publiskās telpas pieejamību svarīgāko nestrukturēto ikdienas aktivitāšu veikšanai, kā arī regulāru iespēju satikt un novērot pieaugšos, tā veicinot sociālo, fizisko un psiholoģisko attīstību. V.van Vliets (van Vliet, 1983) dzīvesvietas apkaimes publisko telpu definē kā „ceturtu vidi”, kura atrodas ārpus visām jauniešu vecumam raksturīgajām institucionālajām vidēm: mājām, skolām un organizētajām ārpuskolas aktivitātēm. Tradicionāli Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās dzīvesvietas apkaime jauniešiem piedāvā atbilstošas vietas, kur iepirkties vai izklaidēties, kā arī kur satikties un socializēties. Tomēr vairāki autori norāda, ka mūsdienās dzīvesvietas apkaimes pieredzes jauniešiem var būt atšķirīgas ne tikai dažādu valstu, bet arī vienas pilsētas ietvaros, kur tās nosaka ģimenes ienākumi, sastāvs, mājokļa kvalitāte un citi sociālie faktori (Horschelmann & van Blerk, 2012). Dzīvesvietas apkaimes nodrošinājums ir atkarīgs no tās novietojuma attiecībā pret pilsētas centru, funkcionalitātes, cilvēka veidotās vides rakstura un struktūras, kā arī dabiski vai mākslīgi apzaļumoto teritoriju klātbūtnes.

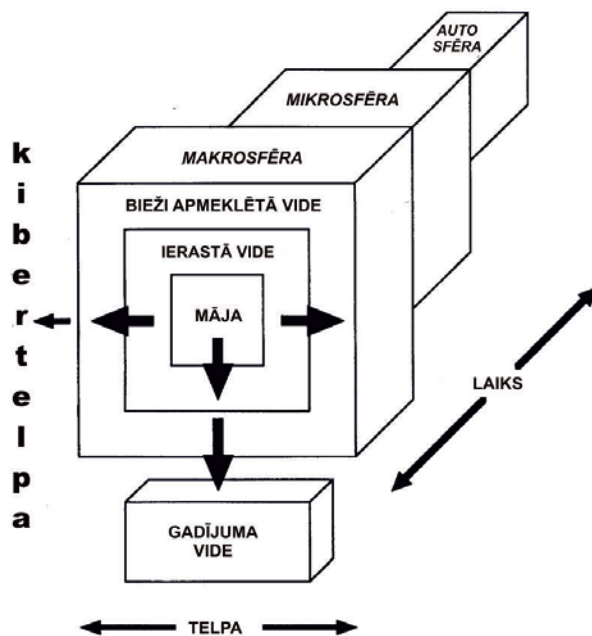
Tajā pašā laikā dzīvesvieta ietver ne tikai ikdienas aktivitāšu vietas un ir pilsētas publiskās telpas daļa, kur jauniešu regulāru uzturēšanos nosaka vecums, vecāku veidotie laika un telpas ierobežojumi, patstāvīgu pārvietošanās iespēju trūkums lielos attālumos, bet arī teritorija, kura veido piederības sajūtu. Aktīva apkaimes izmantošana un regulāras sociālās saskarsmes tajā veido spēcīgu pieķeršanos teritorijai dzīvesvietas tuvumā. Saiknes ar dzīvesvietu izveidošanos un tās nozīmīgumu ikdienas dzīvē nosaka arī citu pilsētas teritoriju iedzīvotāju skatījums (van der Burgt, 2008). Tas nozīmē, ka apkaime ir savdabīga dzīvesvietā pieejamo sociālo saskarsmju un komunikācijas iespēju ar citiem jauniešiem, pārējo pilsētas iedzīvotāju reprezentāciju un fiziskās teritorijas apvienojums. Tās veidotās kopienas un teritorijas piederības sajūta nosaka, cik daudz brīvā laika jaunieši pavada ārpus mājām un cik bieži apmeklē dažādas vietas ārpus apkaimes, piemēram, pilsētas centru (Lieberg, 1995a).

Bērniem ir atšķirīga izpratne par pilsētplānošanā un zinātnē konceptualizētu jēdzienu „apkaime”, kas ietver fiziskos, sociālos un kognīcijas aspektus. Bērniem un jauniešiem sapratni par apkaimi veido ikdienas aktivitāšu un saskarsmju laikā iegūta telpas pieredze par dzīvesvietas tuvumā esošo teritoriju, kuru bērni neatkarīgi no vecuma pārzina vislabāk, spējot atspoguļot detalizētas un plašas zināšanas par tajā dzīvojošiem cilvēkiem un dzīvniekiem, vietām un objektiem (Rasmussen & Smidt, 2003). Lai arī šādai teritorijai nav fiziski nosakāmas robežas un tā nav precīzi izmērāma, tomēr tās apmērs ir izsakāms, aplūkojot aktivitāšu attālumu no mājām, ko zinātniskajā literatūrā definē kā „bērna teritorijas apmēru” (*child's teritorial range*) (Moore, Chawla & McGinty 1986) vai „telpas apgabals” (Thompson & Philo, 2004). Visbiežāk tiek izmantots jēdziens „mājas apgabals” (*home range*) (Matthews, 1987; Matthews, 1992; Spilsbury, 2005), un tas ietver bērniem un jauniešiem regulāri pieejamo publisko telpu (ietves, ielas, parkus), kā arī privāto telpu (pagalmus, iebraucamo daļu, iekšpagalmu, mājas dārzu u.c.).

Mūrs, Čavla un Makgintijs (Moore, Chawla & McGinty 1986) izveidoja sociāltelpisko modeli, kurā tika apkopota bērna un jauniešu teritorijas apmēra attīstība, ietverot kultūras, vides un individuālos ierobežojošos faktoros. Pēc viņu domām, teritorijas apmērs ir dinamisks un pieaug bērna personības nobriešanas, vecāku, kultūras nosacījumu, aktivitāšu iespēju un pastāvošo piekļuves fiziskajai videi šķēršļu mijattiecību rezultātā. Viņi izšķir trīs bērna teritorijas apmērus:

1. ieradumu teritorija, kura ietver galvenokārt bērna māju tuvumā, kura ir pieejama ikdienā un kuras apmēru nosaka laika, nevis vecuma un attāluma ierobežojumi;
2. bieži jeb regulāri apmeklētā teritorija, kuru nosaka fiziski ierobežojumi, ceļi ar aktīvu satiksmi un vecāku aizliegumi. Regulāri apmeklētās teritorijas apmērs palielinās, pieaugot vecumam, iespējām aktīvi pārvietoties, brīvajam laikam un draugu klātbūtnē;
3. gadījuma teritorija, kura ir regulāri apmeklētās teritorijas paplašinājums un ir tieši atkarīga no pārvietošanās iespējām (veida un pavadošās personas klātbūtnes jaunāka vecuma pusaudžiem), jaunieša personības, personīgās brīvības pakāpes, ko nosaka vecāki, kā arī pieejamās informācijas par pievilcīgiem galamērķiem. Jaunietim pieaugot, gadījuma teritorijas var kļūt par regulāri apmeklētajām teritorijām.

Vairāki pētījumi norāda, ka bērnam un jaunietim pieejamās teritorijas apmērs korelē ar telpiskās kognīcijas attīstību. Respektīvi, palielinoties bērna un jaunieša dzīvē pieejamās teritorijas apmēram, pieaug vides un telpisko zināšanu apjoms. Tomēr, kā norāda van Vliets (van Vliet, 1983), sakarība var nebūt viennozīmīgi lineāra un var būt atkarīga no vairākiem blakusapstākļiem, kas nosaka ikdienā pieejamās teritorijas apmēru, piemēram, sabiedriskā transporta izmantošanas iespējām, funkcionāli nozīmīgu un interesantu vietu klātbūtnes dzīvesvietas apkaimē, vecāku nodarbinātības vai ienākumiem.

11.att. Bērna teritorijas apmēra attīstības modelis

Avots: izveidojis autors pēc Matthews, 1992; Matthews & Limb, 1999

Metjūss (Matthews, 1992) G.Mūra bērna attīstības sociāltelpisko modeli papildina ar Ērika Ēriksona attīstības idejām, kuras nosaka, ka bērns, pakāpeniski pieaugot, iesaistās mijattiecībās ar trim hierarhiski pēc mēroga sakārtotiem vides līmeņiem: autosfēru, mikrosfēru un makrosfēru (11.att.). Autosfēra ir bērna pirmo aktivitāšu un saskarsmju

ģeogrāfija, kas dinamiski palielinās, bērnam pieaugot. Mikrosfēra ietver telpu, kuru veido pazīstamas lietas, ar kurām bērns var rotaļāties. Savukārt makrosfēra ir telpa, kura tiek dalīta ar citiem ģimenes un sabiedrības locekļiem un ietver vietas ārpus mājām.

Savukārt Metjūss un Limba (Matthews & Limb, 1999), ņemot vērā gan tehnoloģiskās, gan bērnu ikdienas dzīves pārmaiņas, modelim pievieno arī kibertelpu jeb virtuālo vidi, uzskatot, ka pieejamo elektronisko mediju piedāvātās iespējas daļēji paplašina arī pieejamās telpas robežas. To apstiprina arī citi pētījumi, parādot, ka aktivitātes virtuālajā vidē ļauj apgūt informāciju, kuru vēlāk ir iespējams izmantot, lai apmeklētu jaunas vietas un veiktu aktivitātes, kā arī iesaistīties sociālajās saskarsmēs un vēlāk tās pārnest reālajā vidē (Valentine & Holloway, 2002).

Otra bērnu un jauniešu ikdienā nozīmīga darbības telpas daļa ir pilsētas centrs. Lielbritānijā un Ziemeļamerikā 20.gadsimta pēdējās divās desmitgadēs daudzu pilsētu centri pēc darba dienas beigām ir kļuvuši par otršķirīgām vietām vietējo iedzīvotāju ikdienā, kas galvenokārt saistīts ar suburbanizācijas norisēm, satiksmes problēmām, iepirkšanās centru atrašanos piepilsētā un iedzīvotāju drošību dažādos diennakts laikos. Tomēr, neskatoties uz drošības problēmām, ierobežotajām izklaides iespējām un bieži vien lielo attālumu no dzīvesvietas, jaunieši aktīvi izmanto pilsētas centra piedāvātās publiskās vietas, lai satiktos, izklaidētos, atpūstos un iepazītos. Svarīgs arguments šādai rīcībai ir salīdzinoši niecīgās izklaides iespējas dzīvesvietas apkaimē (Watt and Stenson, 1998), kā arī tas, ka tās fiziskās un sociālās vides prasības neatbilst pusaudžu socializācijas vajadzību apmierināšanai. Pilsētas centrs papildina to vietu klāstu pilsētvidē, kur jauniešiem pieejama telpiskā autonomija, iespēja būt patstāvīgiem un aktīvi iekļauties publiskajā dzīvē, veicot ikdienā formālās un neformālās aktivitātes. T.Os un S.Tīsdels (Oc & Tiesdell, 1998) norāda, ka pilsētas centrs ir pēdējā universāli pieejamā publiskā telpa, kurā jebkura sociālā grupa neatkarīgi no sociāldemogrāfiskā un sociālekonomiskā fona var piekļūt vietām, kur iekļauties sociālo vērtību apmaiņā un iesaistīties saskarsmēs ar citām sociālajām grupām un cilvēkiem.

Vairāki pētījumi liecina, ka jaunieši uz pilsētas centru dodas retāk nekā uzturas dzīvesvietas teritorijā, pilsētas centru galvenokārt apmeklējot nedēļas nogalēs un brīvdienās, kā arī īpašos gadījumos (koncerts, teātris) (Vanderstede, 2011). Lai arī pilsētas centra apmeklējumi ir ievērojami retāki un tā lietojuma intensitāte zemāka nekā dzīvesvietas teritorijai, kurā tiek veiktas svarīgas ikdienas aktivitātes, tomēr mūsdienām aktuālā iespēja patstāvīgi veidot un izpaust savu identitāti un dzīvesstilu, izmantojot drēbes, brīvā laika aktivitātes, ēšanas paradumus (Featherstone, 1991), nosaka, ka pilsētas centrs ir pusaudžu sociālās dzīves veidošanai piemērota un nepieciešama vide. Pilsētas centrā jauniešiem ir iespēja izvēlēties no dažādiem dzīvesstiliem, pārņemt tos un iesaistīt savas identitātes veidošanā (Lieberg 1995; Lieberg 1995b). D.Maseja (Massey, 1998) norāda, ka šāda veida telpas un vietas, kur sociālajās saskarsmēs sajaucas globālās un lokālās kultūras izpausmes, veicina jauniešu hibrīdkultūru veidošanos.

Lai arī pusaudži bieži pilsētas centra publisko telpu izmanto tāpat kā dzīvesvietas teritoriju, tomēr pilsētas centrs spēj nodrošināt zemāku neformālās kontroles līmeni un anonimitāti no cilvēkiem, ar kuriem pastāv iespēja ikdienā saskarties skolā, kā arī vecākiem, tā veicinot jauniešus iesaistīties aktivitātēs, kuras dažādu apsvērumu dēļ nav iespējams veikt dzīvesvietas teritorijā (Travlou 2004). Tādējādi sociālā dzīve pilsētas centrā jauniešu skatījumā simbolizē moderno un aizraujošo – iespējas satikties ar svešiniekiem, anonimitāti un mijattiecības ar globālajām jauniešu kultūrām, kā arī izvairīšanos no garlaicības (Lieberg, 1995a; Robinson, 2000). Citos pētījumos norādīts, ka pilsētas centra publiskās telpas izmantošana tiek saistīta ar racionāliem apsvērumiem – tā ir vienlīdz labi pieejama no visām ārpus centram izvietotajām teritorijām, padarot to par nozīmīgu satikšanās vietu, un tā spēj

piedāvāt nepieciešamo infrastruktūru noteiktām aktivitātēm (skeitbords) (Wooley & Johns, 2001).

Jaunieši un to grupas biežāk izvēlas vietas pilsētas centrā, kurās var būt labi redzami, tajā pašā laikā cenšoties izvairīties no tiešas saskarsmes un iesaistīšanās konfliktos ar citām jauniešu grupām. Šādas vietas kļūst par drošām un ērti lietojamām telpas daļām, kur pulcēties, apstiprināt savu identitāti un iegūt sajūtu par piederību draugu un paziņu grupai. Drošība noteiktā pilsētas centra publiskās telpas daļā ir līdzvērtīgs faktors anonimitātei vietas izvēlē neformālo aktivitāšu organizēšanā. Bailes par fizisko drošību pilsētas centra publiskajā telpā, saskaroties ar intensīvu satiksmi un salīdzinoši vairāk cilvēku nekā dzīvesvietas teritorijā, no kuriem lielākā daļa ir nepazīstami, ietekmē aktivitāšu vietu izvēli. Lai arī drošības jautājums publiskajā telpā tiek risināts, izmantojot novērošanas kameras, tomēr iegūtais efekts nav viennozīmīgs. Tas nozīmē, ka tiek veicināta jaunāko pusaudžu drošības sajūtas veidošanās un viņu iekļaušana pilsētas centra publiskajā telpā, savukārt vecākos pusaudžos, kā jau tika minēts, novērošanas kameras rada pretēju efektu, t.i., izstumšanu no publiskās telpas (Wooley et al., 1999).. Atsevišķi pētnieki norāda, ka jauniešu ikdienas sociālās dzīves veidošanai pilsētas centrā visatbilstošākās un vieglāk pieejamās vietas ir iepirkšanās centri, kinoteātri un komerciālās pilsētas teritorijas (iepirkšanās ielas) (Travlou, 2004; Travlou et al., 2008). Līdz ar to, ņemot vērā pilsētas centra piemēru, nepārprotami jāsecina, ka, tāpat kā citas sociālās grupas, arī bērni un jaunieši savu sociālo dzīvi ir spiesti pārnest uz publiskajām iekštelpām.

Pilsētas publiskās telpas lietojums

Daudzi pētnieki ir atzinuši, ka publiskās telpas transformācijas un tiesību aktu ierosināto izslēdzošo prakšu (Sibley, 1995; Malone, 2002), vecāku satraukuma (Valentine, 1997b), mūsdienu bērniem raksturīgās ikdienas dzīves institucionalizācijas (Zeiher, 2003), stereotipisko priekšstatu par pusaudžu antisociālo izturēšanos (Collins & Kearns, 2001; Valentine, 1996) un personisko ienākumu trūkuma dēļ viena no telpiski marginalizētākajām sociālajām grupām ir bērni un jaunieši. Redzamākos publiskās telpas izmantošanas ierobežojumus veido formāli un neformāli noteikumi. Formālos noteikumus veido juridiski aprakstītas normas, kuras nosaka konkrētus laika ierobežojumus, kad bērni un jaunieši drīkst atrasties publiskajā telpā, kā arī noteikumi publiskajās iekštelpās, kuras tie drīkst apmeklēt.

Malone un Hasluks (Malone & Hasluck, 1998), apkopojot vairākus citus pētījumus par bērnu un jauniešu dzīvi pilsētās, identificē trīs galvenos iemeslus, kuri nosaka šīs sociālās grupas telpisko marginalizāciju:

1. dzīvesvietas apkaimes fiziskā forma attur jauniešus uzturēties vietās, kuras atrodas tālu no lielajām ielām un centriem – vietām, kur viņi var paslēpties no pieaugušo kontroles un uzmanības;
2. jauniešu tradicionālo aktivitāšu vietu komercializācija ir novedusi pie jauniešu ikdienas ģeogrāfijas sarūkuma. Investīcijas jaunu vietējā mēroga sporta kompleksu celtniecībā noved pie izstumšanas, jo jauniešiem nav līdzekļu, lai samaksātu par to izmantošanu;
3. gan reālās noziedzības pieauguma, gan masu mediju kultivētās panikas dēļ bērni un jaunieši izjūt bailes par savu drošību, un tas ietekmē brīvu publiskās telpas izmantošanu un piekļuvi videi.

Juridiski noteiktie laika ierobežojumi, aizbildinoties ar nedrošību un bailēm no jauniešu noziedzības, padara publisko telpas par pieaugušo pilsētas iedzīvotāju telpu, apzināti no tās izraidot jaunākos pilsētas iedzīvotājus (Collins & Kearns, 2001). Dažādās valstīs un pilsētās ir atšķirīgi noteikumi. Latvijā Rīgā 2007.gadā pieņemtie Sabiedriskās kārtības iekšējie noteikumi nosaka, ka jaunieši līdz 15 gadu vecumam nedrīkst atrasties publiskajās vietās bez

pieaugušo klātbūtnes no plkst. 23.00 līdz 6.00, līdz 16 gadiem izklaides vietās no plkst. 23.00 līdz 6.00, kā arī datorsalonus no plkst. 23.00 līdz 7.00. Savukārt tādas privātās publiskās vietas kā kazino un spēļu zāles ir pieejamas tikai tiem jauniešiem, kuri ir vecāki par 18 gadiem.

Neformālie publiskās telpas noteikumi, kuri ietver vispārpieņemtas morāles normas, vecāku veidotos telpas un laika ierobežojumus, kā arī privāto publisko telpu īpašnieku izturēšanos, daudz ievērojamāk atsaucas uz jauniešu ikdienas dzīvi nekā juridiski atrunātie. Vecāki, satraucoties par bērnu kompetenci tikt galā ar pilsētvides piedāvātajām iespējām, veido ierobežojumus, nosakot, kādas vietas drīkst apmeklēt, kā arī laiku, kad jāatgriežas mājās. Turklāt lielākoties tie nesakrīt ar juridiski definētajiem laika ierobežojumiem un ir cieši saistīti ar vecāku izpratni par audzināšanu, ģimenes sastāvu, bērna dzimumu un vecumu. Kamēr vienprātīgi tiek apstiprināts, ka jaunāka vecuma bērnu iespējas publiskajā telpā ir daudz ierobežotākas nekā vecākiem bērniem, ievērojamākās diskusijas zinātniskajā literatūrā ir saistītas ar dzimuma nozīmi jauniešu ikdienas ģeogrāfijas veidošanā. Pētnieku viedokļi par to, vai vecākiem, nosakot telpiskos ierobežojumus, bērna dzimums ir svarīgs, atšķiras. Vairākos sākotnējos bērnu un jauniešu ģeogrāfijas pētījumos tiek norādīts, ka meiteņu dzīves ir daudz ierobežotākas nekā zēnu, jo meitenēm ir vairāk pienākumu mājās (Lynch, 1977; Hart, 1979; Matthews, 1987), bet vēlāk, ka meitenēm ir ierobežota vietu pieejamība, kurās uzturas zēnu grupas (Tucker & Matthews, 2001), un ka vecāki nespēj pienācīgi novērtēt meiteņu telpiskās kompetences līmeni (Prezza et al., 2001). Valentaina, Skeltone un Čambersa (Valentine, Skelton & Chambers, 1998), apkopojot feministu kritisko pieeju bērnu un jauniešu ģeogrāfijā, secina, ka nozīmīga ietekme vecāku lēmumu pieņemšanā par noteiktiem ierobežojumiem ir bijusi izpratnei, kas bija veidojusies noteiktas kultūras kontekstā, par meitenes un jaunas sievietes lomu sabiedrībā un izturēšanās normām publiskajā telpā. Savukārt citos pētījumos meitenes tiek parādītas kā daudz spējīgākas apgūt publisko telpu un uzturēties tajā, jo, pēc vecāku domām, ir pašapzinīgākas un nobriedušākas nekā zēni (Valentine, 1997b; 1997c). Savukārt zēnus vecāki uzlūko kā vientiesīgus, iracionālus, bezatbildīgus, viegli ietekmējamus un līdz ar to nespējīgus tikt galā ar publiskās telpas piedāvātajiem izaicinājumiem. Līdz ar to vecāku noteiktais ikdienas ģeogrāfijas apmērs pilsētas publiskajā telpā meitenēm var būt līdzīgs zēniem vai pat plašāks. Citi pētnieki norāda, ka mūsdienās ievērojami telpiskie un laika ierobežojumi dzimumu starpā ir izlīdzinājušies. Mainījies ir vecāku izpratne par dzimumu kompetenci publiskajā telpā, vecākiem daļēji atsakoties no iepriekš minētajām kultūras uzspiestajām normām (Valentine & McKendrick, 1997), meiteņu ikdienas telpiskā dzīve un ikdienas aktivitātes ir pieņēmušas atšķirīgas un drošākas formas nekā zēnu, un meitenes aktīvāk iesaistās kompromisu meklēšanā ar vecākiem, padarot tos mazāk satrauktus un vairāk pretimnākošus, veidojot dažādus ierobežojumus (Valentine, 1997b; Matthews, Limb & Taylor, 2000; Brown et al., 2008).

Aprakstītie telpiskie ierobežojumi, kā arī televīzijas un informāciju tehnoloģiju attīstība mūsdienās rosinājusi nozīmīgas bērnu un jauniešu ikdienas dzīves un aktivitāšu daļas pārcelt uz iekštelpām – mājām, labākā drauga vai draugu mājām, skolām vai ārpuskolas organizētajām aktivitātēm – pulciņiem. Lai arī iekštelpas aktivitātes spēj nodrošināt brīvā laika piepildīšanu un daļēju aizsargāšanu no nepatīkšanām, kas var draudēt, iesaistoties aktivitātēs publiskajā telpā, tomēr darbošanās ar informācijas tehnoloģijām, televīzijas skatīšanās, mūzikas klausīšanās un grāmatas lasīšana mājās, tāpat kā deju vai sporta nodarbības ārpuskolas organizētajos pulciņos, nespēj pilnībā atsvērt publisko ārtelpu un pilsētvides sniegtās iespējas un nozīmi jaunieša psihosociālajā, psihoemocionālajā un kognitīvās sistēmas attīstībā. Līdz ar to publiskā ārtelpa joprojām ir nozīmīgs resurss ikdienas sociālās dzīves organizēšanā. Tomēr, tā kā jauniešiem nevar piederēt privātpašums,

pieejamais publiskās telpas apmērs jauniešiem ir ievērojami mazāks nekā pieaugušajiem, nosakot ievērojami mazāku pieejamo vietu skaitu neformālo aktivitāšu veikšanai. H.Čaidress (Childress, 2004), vispārīgi aprakstot vietas, kurās jaunieši ikdienā pilsētas publiskajā telpā iesaistās dažādās aktivitātēs, norāda, ka visbiežāk tās mēdz būt ietves, parki, pludmales un iepirkšanās centri. Lai parādītu jauniešiem pieejamo vietu raksturu un nozīmi, zinātniskajā literatūrā tiek lietots termins „iela” (*street*) (Matthews, Limb & Taylor 2000), kas ietver visas bērniem un jauniešiem pieejamās publiskās vietas pilsētvidē: ielas, alejas, iepirkšanās centrus, autostāvvietas, parkus un pamestas mājas. Tās ir vietas, kurās jauniešiem iespējams veikt nestrukturētas neformālas aktivitātes, kuras norisinās ārpus institūciju, grupu vai indivīdu veidotiem sarakstiem un normām.

M.Lībergs jauniešu ikdienā izmantotās vietas pilsētas publiskajā telpā klasificē divās grupās: nošķirtības vietas (*places of retreat*) un sociālo mijattiecību vietas (*places of interaction*) (Lieberg, 1995a). Abu vietu tipi atspoguļo jauniešu vajadzības noteiktā vecuma posmā – no vienas puses, vajadzību būt nošķirti no pieaugušo pasaules, atsevišķos gadījumos arī distancēties no saviem draugiem; no otras, iepazīt pieaugušo ikdienu, konfrontēt ar to, kā arī būt redzamiem, parādīt sevi, satikties un iepazīties ar citiem jauniešiem. Cītu dalījumu apraksta H.Metjūss, M.Limba un B.Persijs-Smits (Mathews, Limb & Percy-Smith, 1998), definējot jauniešu ikdienā neformālo aktivitāšu norises vietas kā speciālās vietas. Autori norāda, ka tās ir vietas, kuras jauniešiem ikdienas dzīvē ir nozīmīgas un to izvēli nosaka vērtējumi atkarībā no pieredzētās situācijas un nepieciešamības. Pavisam tiek izdalītas četras vietu kategorijas: vietas ārpus pieaugušo uzmanības (*places away from authority*), vietas, kur būt kopā ar draugiem (*places to be with friends*), piedzīvojumu vietas (*places of adventure*), vientulības vietas (*places of solitude*) (Mathews, Limb & Percy-Smith, 1998). Speciālās vietas nozīmes piešķiršanai noteiktai publiskās telpas daļai ir individuāls raksturs, nosakot, ka jauniešiem ar atšķirīgām interesēm, pieredzēm un sociāldemogrāfiskajām pazīmēm var būt atšķirīga speciālo vietu struktūra pilsētas publiskajā telpā.

2.3.2. Jauniešu ikdienas pārvietošanās pilsētvidē

Viena no jauniešiem svarīgām ikdienas aktivitātēm pilsētvidē ir pārvietošanās, kas visbiežāk notiek ar kājām, velosipēdu vai automašīnu. Parasti, lai izpētītu bērnu un jauniešu pārvietošanos pilsētas publiskajā telpā, tiek izmantotas vairākas metodes vienlaicīgi: daļēji strukturētās intervijas, anketēšana (O'Brien et.al., 2000), fotofiksācija, ģeogrāfiskās pozicionēšanas sistēmas, dienasgrāmatas (Brown et.al., 2008). Parasti šādu pētījumu uzdevums ir ne tikai noteikt, kā un kur jaunieši pārvietojas, bet īpaša uzmanība tiek pievērsta tam, kāda vecuma un dzimuma jaunieši pārvietojas biežāk un kādas ir viņu pārvietošanās telpiskās robežas. Tāpēc visbiežāk, veicot pētījumus par jauniešu mobilitāti pilsētās, tiek pētīti bērni un jaunieši, kuri pārstāv dažādas vecuma grupas, piemēram, 14–27 vai 4–12 gadi (Brown et.al., 2008).

Ģimeņu mazaktīva un uz auto orientēta pārvietošanās kā „modernās dzīves kompleksitātes sekas, kuras atspoguļojas laika trūkumā” (Mackett, 2002), tiešā veidā ietekmē pilnībā nenobriedušo un no pieaugušajiem atkarīgo bērnu un jauniešu pārvietošanās modeļus. Tomēr bērnu un jauniešu pārvietošanās pētījumiem Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās ir ļoti nesena vēsture. Pieaugošā interese galvenokārt saistīta ar ievērojamu auto izmantošanas pieaugumu braucienos uz skolu un organizētajām brīvā laika aktivitātēm pēdējos 15–20 gados (McDonald, 2007; Pooley et al., 2005) un šādu pārvietošanās paradumu pārmaiņu negatīvajiem efektiem uz jauniešu veselību un attīstību. Degvielas cenu samazināšanās un

pieaugošā labklājība Rietumeiropā, Ziemeļamerikā un citās pasaules valstīs pēdējos 50–60 gados pēc Otrā pasaules kara ir noteikusi izteiktu auto dominanci pārvietošanās veida izvēlē. Automobilizācija veicina nozīmīgas pārmaiņas cilvēka ikdienas rutīnā ieraduma spēka un plūsmu fragmentācijas (Sheller & Urry, 2000), kā arī pilsētas transformācijas rezultātā, izkļiedējot aktivitāšu vietas telpā, kuras pakāpeniski izpletušās pilsētas nomalē, veidojot zema blīvuma teritorijas. Tādā veidā tiek ietekmēta cilvēku pārvietošanās uzvedības maiņa, samazinot gājēju pieejamību aktivitāšu vietām, pieaugot braukšanas attālumiem un samazinoties iespējām piekļūt sabiedriskā transporta maršrutiem.

Dažādu Rietumeiropas valstu pētījumi parāda, ka pārvietošanās uzvedības pārmaiņas ir raksturīgas gan jaunākiem, gan vecākiem bērniem (Mackett et al. 2005). Privātā auto izmantošanas pieaugums braucienos uz skolu Lielbritānijā ir pietiekami ievērojams – 1976.gadā 15% bērnu vecumā no 11 līdz 16 gadiem izmantoja auto, bet 2001.gadā – 39% (Pooley et al., 2005). Ilgstošs pētījums no 1969. līdz 2001. gadam ASV uzrāda vēl ievērojamākas pārmaiņas. Iešana un braukšana ar velosipēdu, dodoties uz skolu, bērniem vecumā no 5 līdz 18 gadiem ir samazinājusies no 41% līdz 12%, savukārt auto izmantošana pieaugusi no 17% līdz 55% (McDonald, 2007). K.Pūlija un viņa kolēģu (Pooley et al., 2005) pētījumā ir uzskaitīti četri faktori, kuri ietekmē pārvietošanos uz skolu pēc Otrā pasaules kara beigām: transporta līdzekļu veidu izvēles iespējas ģimenēm, plašāka skolu izvēle vecākiem un bērniem plašākās teritorijās, ikdienas dzīves ritma pieaugums laiktelpas kompresijas un mūsdienu pārvietošanās kompleksitātes rezultātā, kā arī moderno masu mediju ietekme uz potenciālā riska uztveri. Vairāki pētnieki pārvietošanās uzvedības pārmaiņu saikni ar bērnu un jauniešu dzīves apstākļu uzlabojumiem, vecāku rūpēm un pakāpenisku ikdienas aktivitāšu institucionalizāciju konceptualizējuši kā „telpiskā burbuļa bērniības” (*spatial bubble childhoods*) (Matthews & Limb, 1999) vai „siltumnīcas bērniības” (*glasshouse childhoods*) (Zeiger, 2003). Tādējādi, pakāpeniski pieaugot auto lietojumam, dodoties uz skolu, ārpuskolas nodarbībām un pie draugiem, tiek ierobežota viena no pēdējām iespējām bērniem un jauniešiem interaktīvā veidā iesaistīties mijattiecībās ar pilsētvidi, padarot viņus par novērotājiem, nevis darbību veicējiem.

Pieaugošajai bērnu ikdienas atkarībai no auto ir divas negatīvas sekas, kuras ļoti bieži tiek aplūkotas kā faktori, kas ietekmē pārvietošanās uzvedību un pārvietošanās veida pētījumus. Pirmkārt, fizisko aktivitāšu samazināšanās un pieaugošā aptaukošanās ir visvairāk pētītās un aprakstītās negatīvās problēmas, kas saistītas ar auto izmantošanas bērnu vidū pieaugumu (Fotel and Thomsen, 2004; Hume et al, 2009). Aktīva pārvietošanās uz skolu kā, piemēram, iešana un braukšana ar velosipēdu tiek uzlūkotas par pietiekamām, lai paaugstinātu bērna ikdienas aktivitāšu līmeni un zēniem uzlabotu veselību (Cooper et al., 2005). Otrkārt, tāpat salīdzinoši plaši tiek aprakstīts, ka regulāra auto izmantošana samazina bērna patstāvīgas pārvietošanās un autonomijas iespējas (O'Brien et al., 2000; Prezza et al, 2001; Fotel & Thomsen, 2004), ierobežojot sociālo un telpisko spēju attīstību (Rissotto and Giuliani, 2006; Rissotto and Tonucci, 2002) un auto alternatīvu transporta līdzekļu un veidu izmantošanas pieredzi, kas vēlāk var veicināt neilgtspējīga pārvietošanās veida izvēli (Line et al., 2010).

Regulāras auto izmantošanas ikdienas pārvietošanās vajadzībām negatīvās sekas ir stimulējušas sistemātisku pētījumu skaita pieaugumu, kuros tiek aplūkotas iespējas bērniem mainīt pārvietošanās paradumus no motorizētiem uz nemotorizētiem, no neilgtspējīgiem uz ilgtspējīgiem un no pasīviem uz aktīviem pārvietošanās veidiem. Lielākā daļa šo pētījumu apraksta bērna pārvietošanās modeļus un uzsver divu faktoru grupu nozīmi pārvietošanās veida izvēles ierobežošanā.

Cilvēka veidotai videi jeb pilsētas morfoloģijai un apkaimes blīvumam, kas izteikts attālumos starp dažādām aktivitāšu vietām, tāpat kā transporta infrastruktūras kvalitātei un

drošībai, ir ievērojama ietekme uz pārvietošanās veida izvēli (Cervero, 1996). Ievērojami retāka auto izmantošanu novērojama apkaimēs, kurās ir pieejams plašs sociālās un ekonomiskās infrastruktūras objektu klāsts, kas ievērojami samazina ikdienā veicamo attālumu starp objektiem, tādējādi veicinot cilvēkus līdz aktivitāšu vietām pārvietoties ar kājām vai velosipēdu. Vairāki pētījumi no ASV (McDonald, 2008a), Apvienotās Karalistes (Black, Collins & Snell, 2001), Norvēģijas (Fyhr and Hjorthol, 2009), Īrijas (Nelson et al., 2009) un Austrālijas (Timperio et al., 2006) parāda, ka attālums starp dzīvesvietu un skolu vai jebkuru citu aktivitāšu vietu veicina bērnus un jauniešus iet ar kājām vai izvēlēties citu pārvietošanās veidu. N. Makdonalda (McDonald, 2008a), analizējot respondentu pārvietošanās dienasgrāmatas ASV, norāda, ka pārvietošanās laiks un attālums, kā arī iedzīvotāju blīvums teritorijā ir nozīmīgākie pārvietošanās veida izvēli ietekmējošie faktori, un secina, ka bērni ies ar kājām uz skolu daudz regulārāk, ja viņi dzīvos tuvāk tai par 1,6 kilometriem. Līdzīgus rezultātus uzrāda arī citi pētījumi, kuri parāda, ka auto izmantošana pārvietošanās vajadzībām ievērojami pieaug, jau sākot no 800 metru attāluma (Schlossberg et al., 2006; Timperio et al., 2006). Šīs atšķirības šajos pētījumos lielākoties tiek skaidrotas ar iedzīvotāju blīvumu un izvietojumu apkaimē. Pieaugot iedzīvotāju blīvumam, pārvietošanās attālums uz skolu un citām aktivitāšu vietām pieaug, novedot pie mazākas bērnu aktīvas pārvietošanās (Nelson et al., 2009). Tādi pilsētas formas un morfoloģijas elementi kā krustojumu blīvums, vienvirziena ielas, slikta apgaismojums vietās, kur jāšķērso iela, gājēju vides kvalitāte, kalnaini maršruti un fiziskās vides iezīmes, kuras saistītas ar drošību, ievērojami ietekmē pārvietošanos uz skolu (McMillan, 2007; Schlossberg et al., 2006; Timperio et al., 2006). Arī vecāku un pašu bērnu dzīvesvietas apkaimes fiziskās vides uztvere ietekmē pārvietošanās veida izvēli (McMillan, 2007).

Otra pētījumu grupa aplūko sociālās vides nozīmi pārvietošanās modeļu izvēlē. Aplūkojot bērnu un jauniešu telpiskās pārvietošanās robežas, redzams, ka, bērniem pieaugot, ikdienā pieejamās telpas robežas palielinās un arī paplašinās veicamo aktivitāšu skaits. Tā, piemēram, lielākajai daļai pirmskolas vecuma bērnu ir atļauts braukt ar velosipēdu, šķērsot ielas, iet uz drauga māju ciemos. Savukārt skolas vecuma bērniem bez vecāku klātbūtnes ir atļauts arī braukt ar velosipēdu apkaimes apkārtnē, braukt ar sabiedrisko autobusu, bet, bērniem pieaugot pusaudžu vecumā, telpiskie ierobežojumi izzūd gandrīz pavisam. Bērns vai jaunieša ikdienas pārvietošanās telpiskie ierobežojumi ir atkarīgi ne tikai no vecuma, bet arī no dzimuma. Tomēr lielākoties pētījumos tiek uzsvērts, ka novērojamās atšķirības ir tikai pārvietošanās formās, jo zēni biežāk pārvietojas ar sabiedrisko transportu un dodas lielākos attālumos nekā meitenes. Piemēram, meitenes pilsētvidē pārvietojas tikpat regulāri kā zēni, bet relatīvi mazāk iet ar kājām un brauc ar velosipēdu uz skolu (Brown et al., 2008). Tomēr šādas atšķirības lielākoties ir balstītas uz vecāku stereotipiskiem uzskatiem par meiteņu drošību (Valentine, 1997b; Valentine and McKendrick, 1997). Tās pakāpeniski izzūd pēc 14 gadus sasniegšanas (O'Brien et al., 2000) vai nav novērojamas, ja aktīvās pārvietošanās veidi ir iesakņojušies ģimenes vērtību sistēmā (McMillan et al., 2006).

Ģimenes paradumi un vecāku veidotie ierobežojumi ļoti būtiski ietekmē pārvietošanās veida izvēli. Apkaimes sociālās kontroles līmenim, kā arī vecāku uztverei un pašu pieredzi par drošību ir līdzīga loma. N. Makdonaldas (McDonald, 2010) pētījuma rezultāti parāda, ka vecāki daudz biežāk atbalsta bērnu pārvietošanos uz skolu ar kājām un velosipēdu, ja viņi zina, ka citi pieaugušie, kuri dzīvo tajā pašā teritorijā, uzmanīs viņu bērnus. Rūpes par satiksmes drošību un nolaupīšanu ir iemesli, kuri ietekmē vecāku lēmumus par neatkarīgas pārvietošanās ierobežošanu un palielina varbūtību aizvest bērnus uz skolu un citām aktivitāšu vietām (Fyhr and Hjorthol, 2009; Hume et al., 2009; Mattson, 2002; Prezza et al., 2006). Daži pētījumi parāda, ka pasīva un aktīva pārvietošanās ir atkarīga no mājāsaimniecības

ienākumiem, ģimenei piederošo auto skaita (Pont et al., 2009) un ģimenes pārvietošanās paradumiem, kuri saistīti ar vecāku ērtībām (McDonald, 2008b). Bērni no ģimenēm, kurām pieder vairāki auto un ir nepieciešamība tos izmantot, dodoties uz darbu, daudz retāk dosies uz skolu ar kājām vai velosipēdu.

Pēdējās divās desmitgadēs postsociālistiskajās pilsētās ekonomiskās un sociālās pārmaiņas, tāpat kā pilsētas transformācijas dinamiskie procesi (iedzīvotāju dekoncentrācija, sabiedriskā transporta sistēmas pārmaiņas), ir ietekmējušas pārvietošanās uzvedību tajās, strauji pārejot no iešanas ar kājām un sabiedriskā transporta izmantošanas uz auto lietošanu (Dogson et al., 1998; Grime and Duke, 1996; Pucher, 1999; Grava, 2007). Izņēmums nav bijusi arī Rīga, kur dramatisks auto pieaugums un to izmantošana ir neizbēgami novedusi pie satiksmes sastrēgumiem, publiskās telpas sarūkuma, satiksmes negadījumu pieauguma, dažādām sociālām un vides problēmām. Šādas pārmaiņas pārvietošanās uzvedībā ir novedušas pie vairāku pētījumu parādīšanās pēc 2000.gada, kuros aprakstītas auto izmantošanas pieauguma sekas un ietekme uz pilsētas iedzīvotāju dzīves kvalitāti, transporta infrastruktūras problēmas un iespējamie risinājumi, kā arī daudz zaļāka un videi draudzīgāka transporta izmantošanas iespējas un ilgtspējīgas transporta sistēmas veidošana nākotnē (Grava, 2007; Kublačovs & Pavils, 2010; Vircavs, 2001). Tomēr šo pētījumu fokuss lielākoties ir vērsts uz pieaugušajiem un vispārīgām transporta sistēmas attīstības tendencēm, nevis uz atsevišķu sociālo grupu ikdienas pārvietošanās izskaidrošanu. Līdz ar to viens no promocijas darba uzdevumiem ir raksturot bērnu un jauniešu pārvietošanās modeļus Rīgā pilsētas transformācijas procesu, transporta sistēmas pārmaiņu un automobilizācijas kontekstā.

3. PĒTNIECISKIE JAUTĀJUMI UN HIPOTĒZES

Pēdējos 40 gados bērnu un jauniešu sociālās grupas pieredze pilsētā ir bijis nozīmīgs izpētes objekts cilvēku ģeogrāfijā. Iepriekš veikto pētījumu rezultāti atspoguļo atšķirīgas izpratnes par jauniešu ikdienu pilsētvidē, tomēr lielākā daļa pētnieku norāda, ka pilsētas publiskās telpas transformācija, tiesību aktos ierosināto izslēdzošo prakšu, vecāku satraukuma, ikdienas dzīves institucionalizācijas un automobilizācijas rezultātā bērni un jaunieši ir viena no telpiski marginalizētajām sociālajām grupām (Sibley, 1995; Valentine, 1996; Rissotto & Tonucci, 2002; Zeiher, 2003). Konstruktīvistu skatījumā aktīva iesaistīšanās mijattiecībās ar vidi jeb ikdienas aktivitātes publiskajā telpā ir nozīmīgs bērnu un jauniešu vispārējās inteliģences attīstības priekšnoteikums (Piaget & Inhelder, 1967; Hart & Moore, 1973). Telpiskās pieredzes laikā ne tikai tiek veidota un pārveidota sociālā identitāte, apgūtas sociālās prasmes un izprastas uzvedības normas, bet arī apgūtas telpiskās zināšanas, stimulējot telpiskās kognīcijas attīstību (Matthews, 1992; Rissotto & Giuliani, 2006). Telpiskā kognīcija jebkuram cilvēkam neatkarīgi no sociāldemogrāfiskajām iezīmēm ir nepieciešama, lai pieņemtu racionālus lēmumus par izturēšanos ģeogrāfiskajā telpā un spētu par to komunicēt ar citiem.

Bērnu un jauniešu mijattiecību ar vidi pētījumi galvenokārt veikti Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās, tikai retos gadījumos atspoguļojot arī citu pasaules reģionu jauniešu pieredzes. Neskatoties uz salīdzinoši ilgo bērnu un jauniešu sociālās grupas izpēti cilvēku ģeogrāfijā, kā arī uz ievērojamām politiskajām, sociālajām un ekonomiskajām pārmaiņām Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīs pirms divām desmitgadēm, šo valstu pilsētās dzīvojošo jauniešu pieredzes no ģeogrāfijas perspektīvas ir salīdzinoši maz pētītas un palikušas ārpus akadēmiskās uzmanības. Līdz ar to promocijas darbā veiktā pētījuma motivācija saistīta ar vēlēšanos noskaidrot jauniešu pieredzes Rīgā, mijattiecību ar pilsētvidi izpausmes un raksturu, kā arī to ietekmi uz telpiskās kognīcijas attīstību.

Pamatojoties uz jaunākajām teorētiskajām nostādnēm un empīriskiem pētījumiem par jauniešu mijattiecībām ar vidi citu valstu pilsētās, promocijas darbā izvirzīti vairāki pētnieciskie jautājumi un hipotēzes.

Jauniešu aktivitāšu mikroģeogrāfijas pilsētā tradicionāli tiek aprakstītas divu ikdienā svarīgu teritoriju – dzīvesvietas apkaimes (van Vliet, 1983; Cahill, 2000) un pilsētas centra (Lieberg, 1995; Malone, 2002) – kontekstā, kurās mijattiecību ar vidi veidi un intensitāte atšķiras.

1.jautājums. Kādi mijattiecību veidi ar pilsētvidi raksturo jauniešu ikdienu Rīgā, kāda ir to norises intensitāte un telpiskā struktūra dzīvesvietas teritorijā un pilsētas centrā?

Daļēji uz šo jautājumu ļauj atbildēt nedaudzie iepriekš veiktie jauniešu aktivitāšu pētījumi Rīgā un citās postsociālistiskajās pilsētās (Burgmanis, 2009; 2010; Spilkova & Radkova, 2011).

Iepriekšējie pētījumi pilsētās liecina, ka jauniešu mijattiecību ar vidi intensitāti un telpisko organizāciju pilsētā ietekmē sociāldemogrāfiskie faktori, pārvietošanās paradumi un pilsētvides fiziskā un sociālā struktūra (Matthews, Limb & Percy-Smith, 1998; Matthews & Limb, 1999; O'Brien et al., 2000). Promocijas darbā izmantoti vairāki primāro datu avoti, kuri raksturo jauniešu ikdienas aktivitātes Rīgā, – skolēnu aptaujas datu masīvs, fokusa grupu diskusijas ar dažāda vecuma, dzimuma un etniskās piederības jauniešiem, kā arī ekspertintervijas ar Rīgas policijas iecirkņu nepilngadīgo lietu inspektoriem –, tādēļ pamatoti var izvirzīt nākamo izpētes jautājumu.

2.jautājums. *Kādi faktori nosaka un ietekmē jauniešu ikdienas aktivitāšu intensitāti un telpisko organizāciju Rīgā, kāda loma jauniešu mijattiecībās ar pilsētvidi ir sociāldemogrāfiskajiem faktoriem, pārvietošanās veidam un pilsētas funkcionāli telpiskajai struktūrai?*

Darbā ne vien skaidrots ikdienas aktivitāšu veidu, intensitāti un telpisko struktūru ietekmējošo faktoru raksturojums, bet arī ikdienas aktivitāšu kā jauniešu mijattiecību ar pilsētvidi formas saikne ar telpisko zināšanu apguvi un telpiskās kognīcijas veidošanos. Dažādām bērnu un jauniešu grupām, kuras raksturo noteiktas sociāldemogrāfiskās pazīmes, pārvietošanās veids, ikdienas aktivitāšu raksturs un brīvi pieejamo vietu skaits, novērojama atšķirīga telpisko zināšanu apguve un pilsētas teritoriju kognitīvo struktūru precizitāte. Tomēr jānorāda, ka par 12 gadiem vecāku jauniešu mijattiecības ar pilsētvidi un to saiknes ar telpiskās kognīcijas attīstību akadēmiskajos pētījumos ir analizētas salīdzinoši maz. Atsevišķos pētījumos, analizējot jauniešu telpisko zināšanu apguvi pilsētvidē, visbiežāk tiek uzsvērtā vecuma un dzimuma nozīme (Matthews, 1987; Kitchin, 1996; Iachini, Ruotolo & Ruggiero, 2009). Tāpat aplūkota aktivitāšu veida, intensitātes, pasīvas un aktīvas pārvietošanās pilsētvidē nozīme telpisko zināšanu apgūvē un telpiskās kognīcijas attīstībā (Matthews, 1992; Rissotto & Tonucci, 2002; Rissotto & Giuliani, 2006; Mondschein, Blumenberg & Taylor, 2010). Promocijas darbā saikne starp ikdienas aktivitātēm un ģeogrāfiskās telpas struktūras veidošanos pilsētā tiks raksturota, izmantojot klasiskās telpisko zināšanu apguvi skaidrojošās teorijas (Siegel & White, 1975; Golledge, 1978; Montello, 1998) un citu līdzīgu empīrisku pētījumu rezultātus.

3.jautājums. *Kā jauniešu ikdienas mijattiecības ar pilsētvidi Rīgā atspoguļojas telpisko zināšanu apgūvē un telpiskās kognīcijas attīstībā; cik lielā mērā jauniešu sociāldemogrāfiskās iezīmes, veikto aktivitāšu intensitāte un pārvietošanās paradumi ietekmē dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra kognitīvo struktūru veidošanos?*

Telpisko zināšanu apguve un telpiskās kognīcijas attīstība nav atkarīga tikai no jaunieša mijattiecību ar pilsētvidi rakstura, bet arī no tajā pieejamo vietu fiziskās, sociālās un funkcionālās struktūras. Minētie komponenti veido ikdienā pieejamo vietu subjektīvo nozīmīgumu jeb tā dēvētos vides kognitīvos enkarpunktus, kas ietekmē lietoto teritoriju kognitīvās struktūras veidošanos (Golledge, 1978; Golledge & Stimson, 1997). Jaunāki pētījumi liecina, ka nozīmīgas ir ne tikai atsevišķas vietas, bet noteiktu pilsētas teritoriju kopējā funkcionalitāte, simboliskā nozīme un forma, kurā tās atrodas (Coventry & Golledge, 2004; Stevens, 2006). Līdz ar to nozīmīgs telpisko zināšanu apgūvē kļūst teritorijas telpiskās struktūras plānojums (Montello & Sas, 2006; Hiller, 2009). Tādēļ ir svarīgi noskaidrot, vai un kā Rīgas telpiski funkcionālā struktūra un jauniešu biežāk lietoto aktivitāšu vietu teritoriālais izvietojums ir saistīts ar ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanos.

4.jautājums. *Kā Rīgas pilsētas funkcionāli telpiskā struktūra un jauniešu ikdienas aktivitāšu telpiskā struktūra ietekmē telpisko zināšanu apguvi noteiktā teritorijā un tās kognitīvās struktūras veidošanos?*

Saistībā ar formulētajiem darba pētnieciskajiem jautājumiem izvirzītas arī vairākas hipotēzes, kas palīdzēs raksturot jauniešu ikdienas mijattiecību ar pilsētvidi veidus un intensitāti Rīgas publiskajā telpā, kā arī to nozīmi telpisko zināšanu apgūves un telpiskās kognīcijas veidošanās procesā.

Iepriekšējie pētījumi liecina, ka jauniešu sociālā dzīve ikdienā tiek veidota divās teritorijās, kuras spēj piedāvāt nepieciešamos resursus sociālās dzīves veidošanai un ir brīvi

pieejamas. Dzīvesvietai apkārtējā teritorija tiek uzskatīta par nozīmīgāko un biežāk lietoto, jo ir viegli pieejama, savukārt pilsētas centrs tiek apmeklēts retāk, tomēr tas ir ne mazāk svarīgs jauniešu ikdienā, jo simbolizē visu moderno un aizraujošo. Pilsētvides lietojuma intensitāti nepieciešams aplūkot sezonālās kontekstā, jo promocijas darba pētījuma vajadzībām izvēlēta vecuma posma jaunieši ir arī skolēni, kuru pilsētvides lietojums ir cieši saistīts ar sezonālām pārmaiņām. Turklāt iepriekšējos jauniešu ikdienas aktivitāšu un telpiskās izturēšanās pētījumos sezonālās aspekts ir maz pētīts. Skolēnu dzīves sezonālās raksturo dalījums divos periodos: mācību gads, kad brīvā laika daudzums mācību dēļ ir ierobežots, un vasaras brīvlaiks, kad brīvā laika daudzums ievērojami pieaug.

1.hipotēze. Jauniešu ikdienas aktivitāšu intensitātei Rīgā ir raksturīga sezonālās, kura atspoguļojas atšķirīgā dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra publiskās telpas lietojumā dažādos gadalaikos. Pilsētas publiskās telpas lietojuma intensitāte un biežums pieaug vasaras mēnešos, savukārt samazinās mācību gada laikā, jauniešiem samazinoties brīvā laika daudzumam. Neatkarīgi no sezonas augstāka lietojuma intensitāte raksturīga dzīvesvietas teritorijai.

Nākamā hipotēze izvirzīta, lai raksturotu ikdienas aktivitāšu intensitāti pilsētas publiskajā telpā ietekmējošos faktoros, izvērtējot dzimuma, vecuma un etniskās piederības nozīmi.

2.hipotēze. Pilsētas publiskās telpas lietojuma intensitātes un veida atšķirības ir cieši saistītas ar jauniešu sociāldemogrāfiskajām pazīmēm. Augstāka varbūtība biežāk brīvo laiku pavadīt pilsētas publiskajā telpā ir vecākiem jauniešiem, savukārt dzimuma un etniskās piederības loma ir ievērojami mazāka.

Dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra lietojuma telpisko struktūru nosaka vēsturiskās padomju pilsētplānošanas iezīmes, pilsētas postsociālistiskās transformācijas, kuras raksturo publiskās telpas privatizācija un komercializācija, kā arī strauji noritējušā automobilizācija.

3.hipotēze. Dzīvesvietas teritorijā un pilsētas centrā biežāk izmantoto aktivitāšu vietu telpisko organizāciju nosaka vēsturiskās pilsētplānošanas un būvniecības sekas un mūsdienu pilsētu transformācijas procesu tendences, kā arī pieejamo vietu funkcionalitāte.

Turpinot raksturot jauniešu ikdienas mijattiecības ar pilsētvidi formas un intensitāti, analizēta jauniešu pārvietošanās, izvirzot nākamo hipotēzi:

4.hipotēze. Jauniešu pārvietošanos ietekmējošo faktoru kopu veido dzīvesvietas novietojums, vecāku auto izmantošanas paradumi, sabiedriskā transporta pieejamība un sociāldemogrāfiskās iezīmes. Augstāka varbūtība izmantot pasīvās pārvietošanās veidus raksturīga jauniešiem, kuru dzīvesvietas teritorijā sabiedriskā transporta pieejamība ir augstāka, kuri ir jaunāki un dzīvo tālāk no aktivitāšu vietām (skolas) un kuru vecāki biežāk izmanto auto, lai dotos uz darbu.

Aktīvas ikdienas mijattiecības ar vidi veicina telpisko zināšanu apguvi. Tādēļ ir svarīgi noskaidrot ikdienas pārvietošanās paradumus, ārpus mājām un skolas pavadītā brīvā laika daudzuma, lomu zināšanu par objektu telpiskajām attiecībām apgūvē un teritorijas kognitīvās struktūras attīstībā.

5.hipotēze. Jauniešu ikdienas mijattiecību ar pilsētvidi intensitāte atspoguļojas telpisko zināšanu apgūvē un noteiktu pilsētas teritoriju kognitīvās struktūras precizitātē. Intensīvāks un aktīvāks Rīgas pilsētvides lietojums veicina jauniešiem

plašāku telpisko zināšanu apguvi un precīzāku dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra kognitīvās struktūras veidošanos.

Ikdienas aktivitāšu raksturu un telpisko struktūru nosaka jauniešu sociāldemogrāfiskās pazīmes. Savukārt ikdienas aktivitātēs apgūtās telpiskās zināšanas tiek organizētas un iekļautas konkrētas teritorijas kognitīvajā struktūrā. Līdz ar to veidojas loģisks pieņēmums, ka pēc dažādām sociāldemogrāfiskajām pazīmēm atšķirīgām jauniešu grupām raksturīga atšķirīga vienas un tās pašas ikdienā pieredzētās teritorijas kognitīvā struktūra.

6.hipotēze. Telpiskās kognīcijas atšķirības dažādu sociāldemogrāfisko grupu starpā nosaka to ikdienas mijattiecību ar vidi intensitāte un telpiskās pieredzes apjoms. Vecākiem jauniešiem un zēniem apgūto telpisko zināšanu apjoms ir lielāks un ikdienas dzīvē aktuālo teritoriju kognitīvā struktūra precīzāka.

Teritorijas kognitīvās struktūras veidošanās cieši saistīta ar ikdienā funkcionāli nozīmīgo vietu lietojumu. Līdz ar to telpiskajā kognīcijā nozīmīgas ir vietas un objekti, kuri biežāk tiek pieredzēti un iesaistīti dažādās aktivitātēs, apmeklējot konkrētu teritoriju. Tāpat būtiska nozīme ir pilsētas telpiski funkcionālajai struktūrai. Teritorijās ar heterogēnu fizisko, sociālo un funkcionālo struktūru daudzveidīgu objektu/vietu klātbūtnes dēļ, salīdzinot ar homogēnām teritorijām, telpisko zināšanu reprezentācijas tiek ģenerētas ievērojami lielākā apjomā.

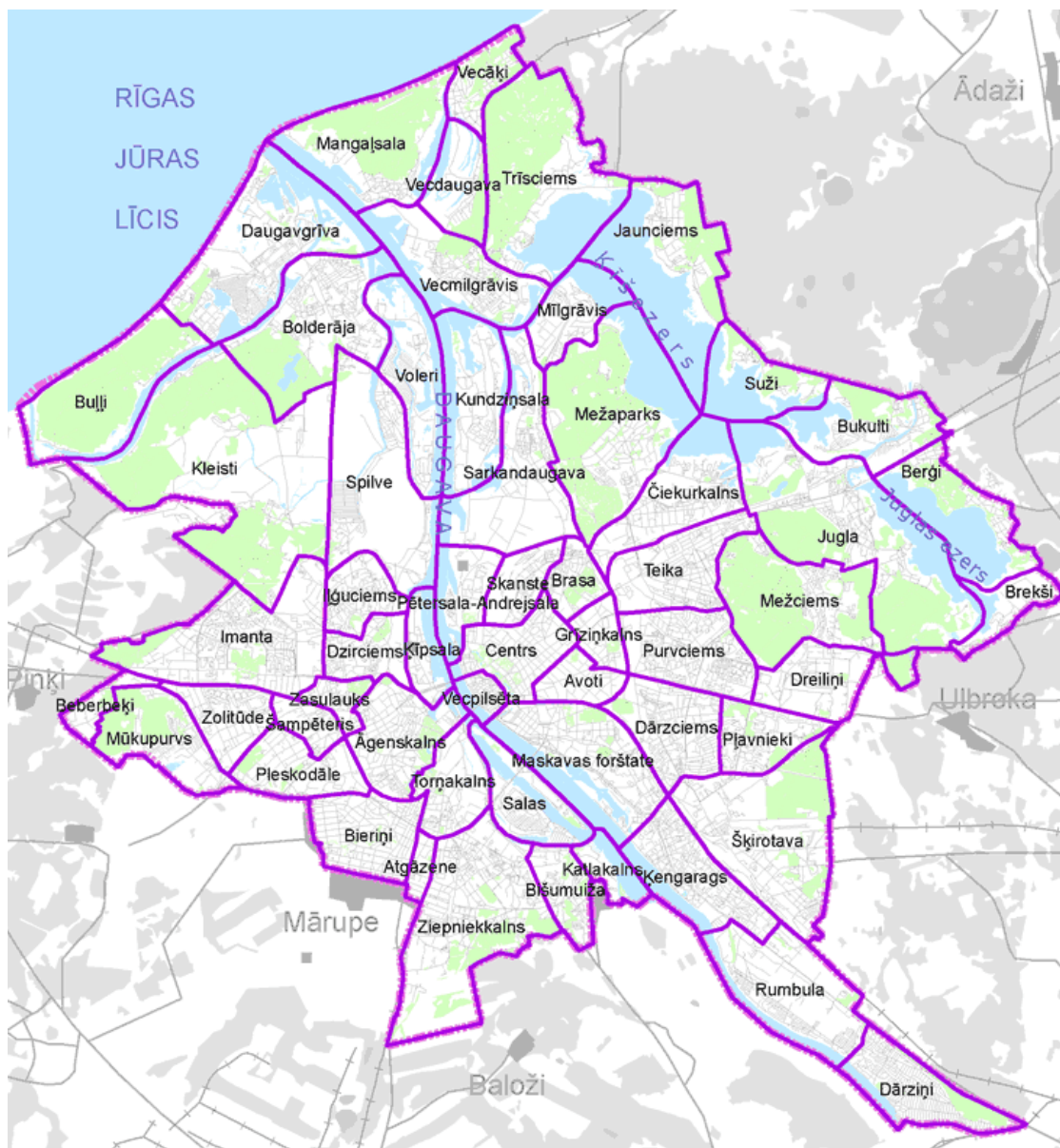
7.hipotēze. Pilsētvides fiziskā, sociālā un funkcionālā struktūra, kā arī jauniešu ikdienas aktivitāšu un nozīmīgo vietu izvietojums pilsētā ietekmē telpisko zināšanu apguvi un noteiktas teritorijas kognitīvās struktūras veidošanos.

Ikdienas aktivitāšu telpiskās struktūras un norises intensitātes izvērtējums ļauj izdarīt secinājumus par jauniešu un vides mijattiecību saiknes ar telpisko zināšanu apguvi un telpiskās kognīcijas attīstības ciešumu arī attiecībā uz jauniešiem, kas vecāki par 12 gadiem.

4. DATI UN METODEDES

4.1. Pētījuma teritorija – Rīga un tās pilsētvide

Pētījumos par aktivitāšu saikni ar telpisko kognīciju ir būtiski aplūkot un raksturot vidi, ar kuru jaunieši iesaistās ikdienas mijattiecībās. Tāpat kā citu pilsētu gadījumā, arī aplūkojot Rīgas pilsētvidi, nepieciešams pievērst uzmanību gan fiziskās, gan funkcionālās struktūras vēsturiskajai attīstībai, kā arī mūsdienu attīstības tendencēm pēdējās divās desmitgadēs un šādu pārmaiņu ietekmei uz pilsētas iedzīvotāju ikdienu.

12.att. Rīgas pilsētas apkaimes

Avots: Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments

Latvijas galvaspilsētā Rīgā (12.att.), pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 307 km² lielā teritorijā 2012.gada sākumā dzīvoja 650478 iedzīvotāji, kas no kopējā valsts iedzīvotāju skaita veidoja 31,8%. Jauniešu skaits skolas vecumā no 7 līdz 17 gadiem 2012.gadā bija 54609 (8,4% no kopējā iedzīvotāju skaita Rīgā). Savukārt darbā aplūkotās vecuma grupas jauniešu vecumā no 12 līdz 17 gadiem skaits Rīgā 2012.gadā bija 28390 jeb 4,4% no kopējā iedzīvotāju skaita.

Lielākā daļa iedzīvotāju dzīvo blokmājās dzīvojamajos rajonos, kas ir izveidojušies padomju laikā. Salīdzinot gan jauniešu skaita, gan kopējā Rīgas iedzīvotāju skaita izmaiņas, kopš 1990.gada vērojama tendence šiem rādītājiem samazināties. Šādām iedzīvotāju skaita pārmaiņām ir vairāki iemesli. Pirmkārt, iedzīvotāju skaita samazināšanās saistīta ar negatīvo iedzīvotāju pieaugumu, kas raksturīgs ne tikai Rīgai, bet arī visai valstij. Otrkārt, šādas pārmaiņas norisinājušās iedzīvotāju dekoncentrācijas un suburbanizācijas dēļ. Iedzīvotāju dekoncentrācijas procesu Rīgā raksturo apdzīvojuma modeļa maiņa no pilsētas centra uz perifēriju. Pārsvārā šādas izmaiņas Rīgā un citās postpadomju pilsētās saistītas ar nozīmīgām pārmaiņām mājokļu tirgū pēc 1990.gada, kas nodrošināja iedzīvotājiem finansiālos resursus jaunu mājokļu iegādei (Stanilov, 2007). Ekonomisko resursu pieaugums ļāva cilvēkiem uzlabot savas dzīves kvalitāti, tajā skaitā vides kvalitāti un estētiku (Bērziņš un Krišjāne, 2008). Bieži vien pārvākšanās ietver arī mājokļa veida nomaiņu – iedzīvotāji pārvācas no blokmāju dzīvokļiem uz savrupmājām. Apdzīvojuma modeļa izmaiņas Rīgā un tās priekšpilsētas zonā veicina strauju piepilsētu izaugsmi (Krišjāne un Bērziņš, 2009).

Rīgas mūsdienu telpiski funkcionālo struktūru nosaka pilsētas attīstības vēsturiskie aspekti un postsociālistisko pilsētu transformācijas procesi pēdējo divdesmit gadu laikā. Rīgas telpiskās struktūras attīstība ir norisinājusies vairāk nekā 800 gadu, pakāpeniski izveidojot koncentrisku sistēmu, kura pilsētas vēsturiskās augšanas rezultātā pakāpeniski ir paplašinājusies. Pakāpeniski, sākot no centra, virzienā uz pilsētas perifēriju pievienotas jaunas dzīvojamās un industriālās teritorijas (Grava, 1993).

Nozīmīgas pilsētas telpiskās struktūras transformācijas galvenokārt norisinājušās Padomju Savienības periodā, kad Rīgas straujā policentriskās struktūras attīstība aizsāka jaunu apkaimju/mikrorajonu būvniecību ārpus pilsētas vilciena loka abos Daugavas krastos. Visu jaunbūvēto mikrorajonu plānošanas principi bija pārņemti no Rietumu apkaimju koncepcijas (Grava, 1993). Pavisam ir iespējams nošķirt trīs nozīmīgus pilsētas un tās publiskās telpas transformācijas posmus. Pirmais – pilsētas izplešanās pirms padomju periodā tika veidotas teritorijas, kuras mūsdienās sakrīt ar Rīgas centrālo daļu un dažām dzīvojamām apkaimēm, kur tika uzbūvētas savrupmājas un izveidoti parki (Šampēteris, Mežaparks). Otrais posms norisinājās padomju periodā straujās industrializācijas un urbanizācijas rezultātā. Latvijā, tāpat kā citās Baltijas valstīs, imigrēja ievērojams skaits strādnieku no citām Padomju Savienības valstīm, no kuriem lielākā daļa Latvijā koncentrējās Rīgā. Lai nodrošinātu iebraukušos strādniekus ar dzīvesvietām, tika uzsākta plaša jaunu daudzstāvu apbūves mikrorajonu būvniecība. Ikviens dzīvojamās zonas mikrorajons bija viegli sasniedzams un nodrošināja dažādus ikdienā nepieciešamos pakalpojumus: bērnudārzus, skolas, pārtikas veikalus, poliklīnikas, sadzīves pakalpojumus, kultūras namus, kā arī publisko telpu un apzaļumotās teritorijas iedzīvotāju atpūtai. Lielākā daļa jauniešu, tāpat kā citi pilsētas iedzīvotāji, mūsdienās joprojām dzīvo šajos mikrorajonos/apkaimēs, kur dominējošais apbūves tips ir daudzstāvu mājas. Šajā pilsētas attīstības periodā Rīgas centram bija dzīvojamās zonas funkcijas, kur vēsturiskās celtnes tika pielāgotas dzīvošanai.

Trešais posms norisinājās 20.gadsimta 90.gados, kad pēc Padomju Savienības sabrukuma un ievērojamām politiskajām, sociālajām un ekonomiskajām pārmaiņām, kas tam sekoja, un neatkarības atjaunošanas aizsākās aktīva pilsētas centra komercializācija, kuras dēļ lielākā daļa iepriekš pilsētas centram raksturīgo aktivitāšu no Rīgas centrālās daļas pārvietojās uz pilsētas perifēriju. Strauji attīstoties jaunizveidotajam nekustamā īpašuma tirgum, tika ierosināta iedzīvotāju dekoncentrācija un jaunu mājokļu celtniecība pilsētas dzīvojamajās teritorijās (Stanilov, 2007). Tāpat citu privatizācijas un automobilizācijas ierosinātu globālu un lokālu procesu rezultātā strauji samazinājās publiskā telpa pilsētā, tādā veidā ierobežojot iedzīvotāju ikdienas aktivitātes. Pilsētas centrs pakāpeniski no dzīvojamās zonas pārtapa par

komerciālo darījumu centru, piesaistot ievērojamu daļu no Rīgā un Pierīgā dzīvojošajiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Mūsdienās joprojām pilsētas centram raksturīga augsta lokālu un globālu uzņēmumu (veikalu, bāru, viesnīcu, kinoteātru, restorānu, deju klubu) koncentrācija, piesaistot pilsētas apmeklētājus, pieaugušos un galvenokārt jauniešus gan dienas, gan nakts laikā. Lai arī Rīgā notikusi ievērojama uzņēmumu biroju pārvietošana pilsētas centra virzienā, tomēr atsevišķi komercuzņēmumi, pakalpojumu sektora uzņēmumi un virkne citu institūciju savus birojus saglabājuši dzīvojamajā zonā vai tās tuvumā. Neskatoties uz to, Rīga, tāpat kā citas postpadomju un Rietumeiropas pilsētas, joprojām ir saglabājusi monocentrisku pilsētas telpisko struktūru (Stanilov, 2007, Grava, 2007), ko raksturo fakts, ka nozīmīgs skaits darbavietu, skolu, izklaides un atpūtas vietu atrodas pilsētas centrā. Salīdzinot šādu objektu blīvumu dažādās pilsētas daļās, ir acīm redzams, ka centrālajā pilsētas daļā blīvums ir izteikti augstāks nekā perifērijā. Arī sabiedriskā transporta struktūra parāda, ka Rīgai piemīt monocentrisks struktūra, jo liela daļa maršrutu šķērso pilsētas centru vai izmanto to kā termināli, veidojot uz centru vērstu sistēmu (Grava, 2007).

Padomju laikā lielpaneļu mājokļu un liela mēroga ēku būvniecība ievērojami ietekmējusi mūsdienu iedzīvotāju izvietojumu un blīvumu dažādās Rīgas daļās un mikrorajonos. Lielākās apdzīvotās teritorijas pēc iedzīvotāju skaita ir koncentrētas Daugavas labajā krastā (Purvciems, Ķengarags, Pļavnieki), kur liela mēroga ēku masīvu ir ievērojami vairāk. Lielākais iedzīvotāju blīvums ir novērojams Pļavnieku apkaimē, sasniedzot 16000 iedz./km². Savukārt Purvciemā un Ķengaragā aptuveni 10000–12000 iedz./km². Vidējs iedzīvotāju blīvums ir raksturīgs Daugavas kreisā krasta – Pārdaugavas – apkaimēs, kuru apbūvei raksturīgas maza mēroga dzīvojamās ēkas, kā arī tādās daudzdzīvokļu māju dzīvojamajās teritorijās kā Imanta un Zolitūde (Rīgas dome, 2008). Rīgas, tāpat kā citu postsociālistisko dzīvojamo teritoriju, fiziskajai struktūrai, kurai raksturīga daudzdzīvokļu māju apbūve, ir negatīva dzīvesvides sociālpsiholoģiskā ietekme uz indivīdu. Telpisko robežu trūkums starp teritorijām ar dažādām nozīmēm var iznīcināt dzīves vides sociāli ekoloģisko struktūru un ierobežot piederības sajūtas dzīvesvietai veidošanos. Grūtības sevi identificēt ar teritoriju, kurā cilvēks dzīvo, var izraisīt apātiskas attieksmes veidošanos pret šo vietu. Paaudzei, kura augusi šādās dzīvojamajās teritorijās, vietas izjūtas trūkums veicina nevērīgu izturēšanos pret dzīvesvides elementiem (Marana, 1999).

Rīgā, tāpat kā citās postsociālistiskajās pilsētās, apdzīvojuma segregācija nav izteikta, bet ir atsevišķi novērojumi, ka šāds process norisinās. To apstiprina fakts, ka nav iespējams identificēt izteikti homogēnas teritorijas pilsētā, kurās koncentrētos iedzīvotāji ar noteiktu ienākumu līmeni un sociālo statusu. Šādai iezīmei ir vairāki izskaidrojumi. Pirmkārt, jau sākotnēji postsociālistiskajās pilsētās sociālekonomiskās segregācijas līmenis ir bijis zemāks nekā Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās (Ceccatto and Oberwittler, 2008). Otrs iemesls, kas novērojams tieši Rīgā, ir saistīts ar to, ka ievērojams skaits cilvēku neatkarīgi no piederības noteiktai sociālajai grupai ir apmierināti ar savu mājokli un dzīvesvietu. Nekustamā īpašuma tirgus Rīgā, tāpat kā citās pasaules pilsētās, ir nozīmīgākais apdzīvojuma segregāciju veicinošais faktors. Dzīvokļu īres cenu atšķirības un jaunu dzīvojamo māju celtniecība, galvenokārt pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004.gadā, ieplūstot investīcijām un struktūrfondu līdzekļiem, noteica dzīvokļu cenu atšķirības un cenas dažādās pilsētas apkaimēs, ierosinot dzīvesvietas maiņu starp dažādām teritorijām. Nekustamā īpašuma tirgus nosaka, ka visdārgākie mājokļi atrodas pilsētas centrā vai tuvu tam (Centrā, Vecrīgā, Mežaparkā), apkaimēs, kurās ir attīstīta sociālā infrastruktūra, atrodas darījumu iestādes un jaunas dzīvokļu mājas. Zemākas dzīvokļu cenas novērojamas attālākās apkaimēs (Bolderājā, Šķīrotavā, Vecmīlgrāvī, Juglā), kurās novērojama slikta piekļuve sabiedriskajam

transportam un sociālā vide, kas veidojusies pēc trūcīgo un nelabvēlīgo ģimeņu pārvākšanās turp zemo dzīvokļu pārdošanas un īres cenu dēļ.

4.2. Pētījuma dati

4.2.1. Statistikas dati

Promocijas darbā, lai vispārīgi raksturotu bērnu un jauniešu no 12 līdz 17 gadiem sociālo grupu un to dzīvesvidi Rīgā, aprakstītu ikdienā pieejamos pārvietošanās resursus un aktivitātes, izmantoti vairāki sekundārie statistisko datu avoti. Rīgas kopējā iedzīvotāju skaita, vecumstruktūras un dzimumstruktūras raksturošanai izmantoti Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes sagatavotie dati par 2010.gadu. Lai arī Centrālās statistikas pārvaldes publiski pieejamie statistikas dati tiek uzskatīti par nozīmīgu datu avotu cilvēka ģeogrāfijas problēmu izpētē un regulāri tiek aprobēti dažādos šķēsgriezumos, tomēr jauniešu pētījumos vienas pilsētas ietvaros to izmantošanas iespējas ir ierobežotas. Tas galvenokārt saistīts ar augsto datu telpiskās ģeneralizācijas pakāpi, sniedzot tikai vispārīgu informāciju valsts statistisko reģionu līmenī, kas ierobežo jauniešu ikdienas dzīves teritoriālo aspektu izvērtēšanu ievērojami mazākos mērogos.

Galvenais statistikas datu avots Rīgas pilsētas apkaimju raksturošanai ir Rīgas domes Pilsētas attīstības departamenta (RD PAD) apkopotie un 2007.gadā publicētie statistikas dati un materiāli Rīgas apkaimju projekta ietvaros. Pieejamie dati par Rīgas teritorijām tika kategorizēti atbilstoši RD PAD izstrādātajam 58 apkaimju modelim. Dati darbā izmantoti apkaimju teritoriju izmēra, iedzīvotāju skaita un blīvuma, zemes lietojuma veida sadalījuma, pieejamo sabiedriskā transporta maršrutu skaita noteikšanai, kā arī vairāku papildu aprēķinu veikšanai (transporta maršrutu skaits uz 1000 apkaimes iedzīvotājiem, ielu/ceļu tīkla blīvums) jauniešu dzīvesvietas apkaimes aprakstīšanai.

Pētījumā izmantotās skolēnu aptaujas sagatavošanā un aptaujas norises vietu izvēlē tika izmantots Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta sagatavotais un uzturētais izglītības iestāžu katalogs. Katalogs satur publiski pieejamu informāciju par Rīgas vispārējās vidējās izglītības iestādēm, to skaitu, izmaiņām pēc izglītības iestāžu tīkla optimizācijas, mikrorajoniem un skolēnu skaitu izglītības iestādēs. Paralēli aptaujas veikšanai nepieciešamo izglītības iestāžu izvēles vajadzībām pieejamie dati darbā tika izmantoti, arī lai raksturotu skolēnu skaita dinamiku no 2003. līdz 2011.gadam un ikdienas pārvietošanās plūsmas uz skolām.

Pieejamie sekundārie dati Latvijas un Rīgas mērogā jauniešu ikdienas dzīvi un tās mikroģeogrāfijas atspoguļo nepilnīgi. Pēc autora domām, tas saistīts ar bērnu un jauniešu pētniecības tradīciju trūkumu ne tikai ģeogrāfijā, bet arī citās zinātņu nozarēs, kuras apraksta cilvēku mijattiecības ar tiem pieejamo sociālo, kultūras un ekonomisko vidi, reducējoties uz ierobežotu datu apkopošanu valstiskā līmenī. Pieejamā statistiskā informācija par jauniešu dzīves sociālekonomiskajiem apstākļiem ir pietiekama, lai veiktu vispārīgus bērnu un jauniešu dzīves kvalitātes pētījumus (Trapaniere, 2006), aprakstītu pārejas posmu no bērnības uz pieaugušo vecumu, pieņemtu politikas lēmumus institucionālā līmenī, mainot izglītības, jauniešu nodarbinātības un veselības stratēģiskās nostādnes, kā arī fiksētu šādu pārmaiņu rezultātus. Tomēr telpiskās dimensijas trūkums statistiskajos datos izslēdz iespēju raksturot un analizēt nozīmīgu jauniešu ikdienas dzīves daļu, mijattiecības ar fizisko vidi, kurās vistiešāk atspoguļojas visu pieņemto politisko lēmumu un sociālekonomisko apstākļu ietekme. Līdz ar to galvenais pētījuma datu materiāls ietver primāros datus, kas iegūti

oriģināla lauka pētījuma laikā, darba autoram aptaujājot Rīgas vispārējās vidējās izglītības iestāžu skolēnus.

4.2.2. Pētījuma teritoriju un skolu izvēle

Bērnu un jauniešu aktivitāšu telpiskās struktūras raksturošanai, sekojot teorētiskajā literatūrā aprakstītajām sakarībām par jauniešu ikdienas aktivitāšu teritoriālo izvietojumu, ir izmantota etalonteritoriju pieeja, kas ievērojami atviegloja pētījuma veikšanu un iegūto datu apstrādi. Izvēlēta pieeja ļauj salīdzināt noteiktā apkaimē iegūtos rezultātus ar citām izvēlētajām etalonteritorijām, kā arī vispārināt tos pilsētas mērogā un salīdzināt ar situācijām citu valstu pilsētās. Etalonteritoriju veidošanā, kura turpmākajā pētījuma stadijā norisinājās divos posmos, par pamatu tika izmantots Rīgas domes Pilsētas attīstības departamenta (RDPAD) izstrādātais 58 apkaimju modelis.

Pirmajā posmā tika izvēlētas tās pilsētas apkaimes, kuras veidos pētījuma etalonteritoriju pamatu. Lai aptvertu un atspoguļotu atšķirīgas un daudzpusīgas jauniešu telpiskās pieredzes, kuras veidojušās, ikdienā saskaroties ar atšķirīgām sociālajām, fiziskajām un funkcionālajām pilsētvides iezīmēm, tika izvēlētas četras Rīgas apkaimes, kas pamatojamas ar šādiem kritērijiem:

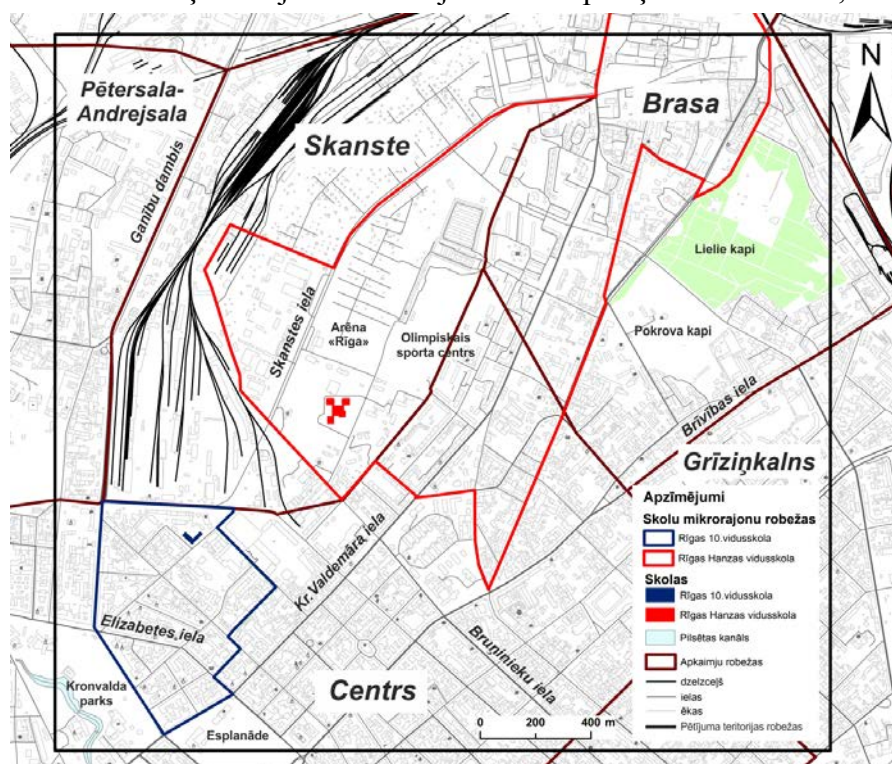
1. Apkaimē jāatrodas vispārējās vidējās izglītības iestādēm ar latviešu un krievu mācībvalodu. Kritērija izvēli noteica pētījuma raksturs un pieņēmums, ka apkaimes, kurās nav neviena no abu mācībvalodu izglītības iestādēm vai ir tikai viena no tām, nespēj nodrošināt pietiekamu reprezentativitāti. Tas izskaidrojams ar vairākiem faktoriem. Pirmkārt, ar darbā izvēlēto datu vākšanas metodoloģiju. Otrkārt, skolas trūkums apkaimē veicina izglītības iespēju meklēšanu citās pilsētas teritorijās, samazinot dzīvesvietas apkaimes nozīmi ikdienā un veicinot ievērojamas atšķirības jauniešu pieredzēs. Līdz ar to, lai izvairītos no sistemātiskām kļūdām turpmākajā savāktu aptaujas datu statistiskajā analīzē un nodrošinātu iegūto rezultātu ticamību, tika nolemts apkaimes, kuras neatbilst šim kritērijam, izslēgt no etalonteritoriju veidojošo apkaimju saraksta.
2. Apkaimju funkcionāli telpiskā struktūra un dominējošais zemes lietojuma veids – tā noteikšanai tika izmantots RDPAD izstrādātais Apkaimju ekonomiski – ģeogrāfiskais apraksts (RDPAD, 2007). Pavisam šī kritērija ietvaros, vienojoties ar promocijas darba vadītāju, tika izvirzīti četri apakšnosacījumi, pēc kuriem visas apkaimes tika sadalītas četrās grupās: apkaimes, kurās dominē centra apbūves teritorijas, t.i., primārais zemes izmantošanas veids ir intensīva jaukta apbūve ar daudzveidīgām funkcijām (darījumu iestādes, tirdzniecības un pakalpojuma objekti) un arī dzīvojamo funkciju, izslēdzot ražošanas funkcijas; apkaimes, kurās dominē daudzstāvu dzīvojamās apbūves teritorijas; apkaimes, kurās dominē savrupmāju apbūves teritorijas; apkaimes, kurās nav izteikta dominējošā zemes lietojuma veida, t.i., sastopama savrupmāju, daudzstāvu un jaukta apbūve.
3. Apkaimes, kurās izvietotas abu mācību valodu vispārējās vidējās izglītības iestādes ar vislielāko skolēnu skaitu. Lai noteiktu skolēnu (izglītojamo) skaitu, tika izmantots Rīgas domes Izglītības un kultūras departamenta veidotais izglītības iestāžu katalogs un tajā pieejamie dati par skolēnu skaitu izglītības iestādēs 2010./2011.mācību gadā.
4. Apkaimes novietojums attiecībā pret pilsētas centru. Vismaz vienai apkaimei jāatrodas pilsētas centrā, vienai – Daugavas labajā krastā un vienai – Daugavas kreisajā krastā jeb Pārdaugavā.

Pirmajā solī no 58 Rīgas apkaimēm, atlasot tās, kuras atbilda 1.kritērijam, tika izveidots potenciālais turpmākajā izvērtēšanā izmantojamais apkaimju saraksts. Nākamajā solī iepriekš izveidotais apkaimju saraksts tika sašaurināts un sadalīts četrās grupās atbilstoši otrajam kritērijam. Trešajā posmā visas apkaimes katrā grupā tika sakārtotas dilstošā secībā pēc kopējā skolēnu skaita abu mācībvalodu lielākajās izglītības iestādēs. Trešais kritērijs tika izvirzīts, ne tikai lai aptvertu lielākās pēc iedzīvotāju skaita apkaimes, bet arī lai iegūtu pēc iespējas augstāku aptaujāto skaitu un datu reprezentativitāti. Tāpat šāda kritērija izvirzīšana ievērojami samazināja nepieciešamo laika un darba resursu patēriņu aptaujas veikšanai (anketu sagatavošana, nogādāšana, aptaujas veikšana). Pēdējais solis ietvēra iegūto četru grupu izvērtēšanu un galīgo etalonteritoriju veidojošo apkaimju atlasu, kā kritēriju izmantojot apkaimes novietojumu attiecībā pret pilsētas centru. Respektīvi, tas nozīmēja, ka trešais un ceturtais kritērijs tika izsvērti vienlaicīgi, nosakot, ka vismaz vienai no katras grupas apkaimēm ir jābūt izvēlētai, ņemot vērā gan skolēnu skaitu izglītības iestādēs, gan novietojumu pilsētā.

Rezultātā tika iegūtas četras apkaimes, uz kuru bāzes darba turpinājumā tika veidotas etalonteritorijas un veikts pētījums:

1. Zolitūde (Ziemeļvalstu ģimnāzija un Zolitūdes ģimnāzija);
2. Brasa/Skanste (Rīgas Hanzas vidusskola un Rīgas 10.vidusskola);
3. Teika (Teikas vidusskola un Rīgas 60.vidusskola);
4. Purvciems (Rīgas 84.vidusskola un Rīgas Purvciema vidusskola).

Otrajā posmā, ņemot vērā izvēlētajās apkaimēs izvietoto vispārējās vidējās izglītības iestāžu mikrorajonus, kā arī kritiski vērtējamo un nepilnīgo RDPAD plānošanas vajadzībām izveidoto apkaimju modeli, kurā ietvertās apkaimju robežas acīmredzami nesakrīt ar apkaimē dzīvojošo jauniešu un citu iedzīvotāju funkcionālo teritoriju robežām, tika izveidotas četras etalonteritorijas. Visu izglītības iestāžu mikrorajoni pārsniedza pirmajā posmā izvēlēto apkaimju robežas. Līdz ar to katra no četrām etalonteritorijām ietvēra vairāk nekā vienu pilsētas apkaimi vai tās daļu. Pētījumā teritorijām netika piešķirti nosaukumi, tās ir numurētas.

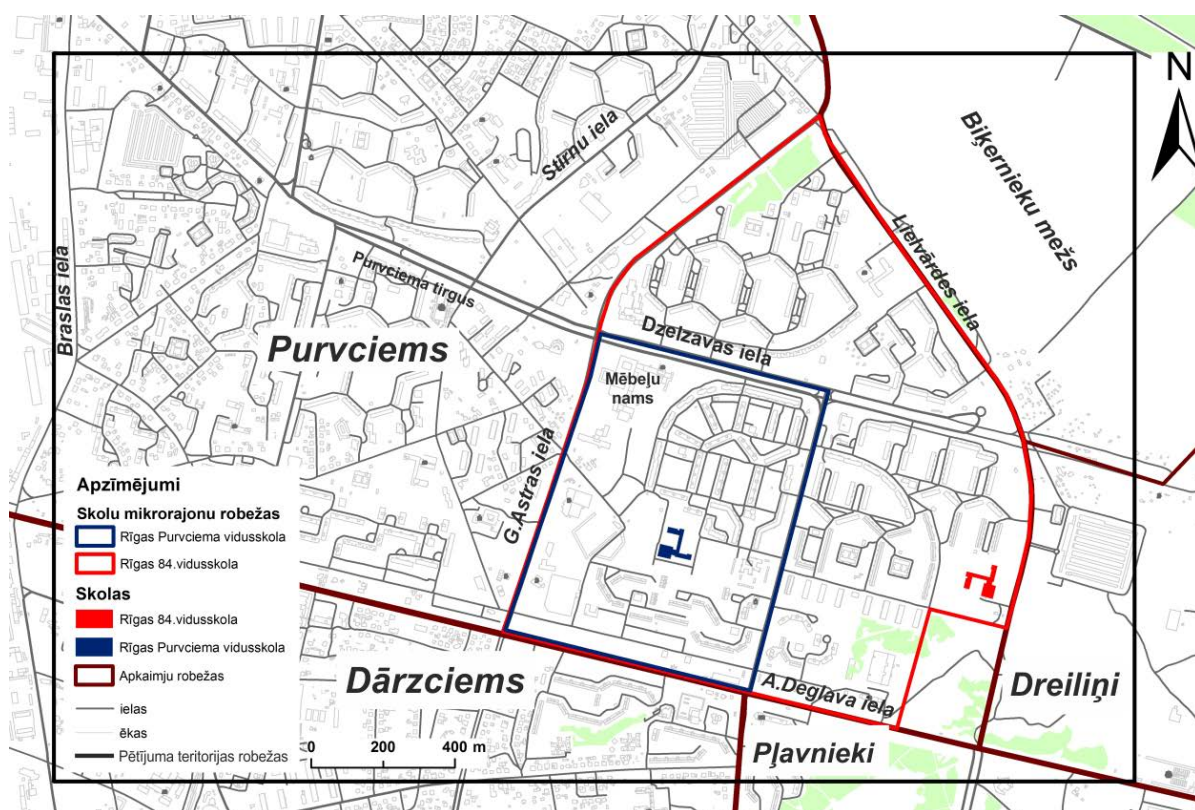

13.att. 1.etalonteritorija – Brasa/Skanste

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Pirmo teritoriju noteica Skanstes apkaimē izvietoto Rīgas Hanzas vidusskolas un Centra apkaimē Rīgas 10.vidusskolas mikrorajonu robežas. Papildus Centra apkaimes ziemeļaustrumu daļai etalonteritorijas izveidē tika iekļautas divas citas apkaimes – Skanste un Brasas apkaimes ZR daļu (13.att.). Abas apkaimes var raksturot kā pilsētas centra paplašinājumu (neformāli saukts par pilsētas kluso centru) ar vidēji blīvu apbūvi, kur dzīvojamās mājas sajaucas ar dažādām komerciālām, industriālām un sabiedrisko pakalpojumu celtnēm. Lielākā daļa dzīvojamo ēku ir piecstāvēgas un celtas 20.gadsimta sākumā. Daudzas ēkas tika uzbūvētas 20.gadsimta 60.gados straujas industrializācijas laikā, kad šajās teritorijās ienāca iedzīvotāji ar ļoti atšķirīgu sociālekonomisko statusu. Šobrīd pētījumā iekļautā teritorija kopā aizņem 6,5 kvadrātkilometrus lielu teritoriju, kurā dzīvo aptuveni 15 000 pilsētas iedzīvotāju (Rīgas dome, 2010), un to raksturo heterogēna sociālā struktūra.

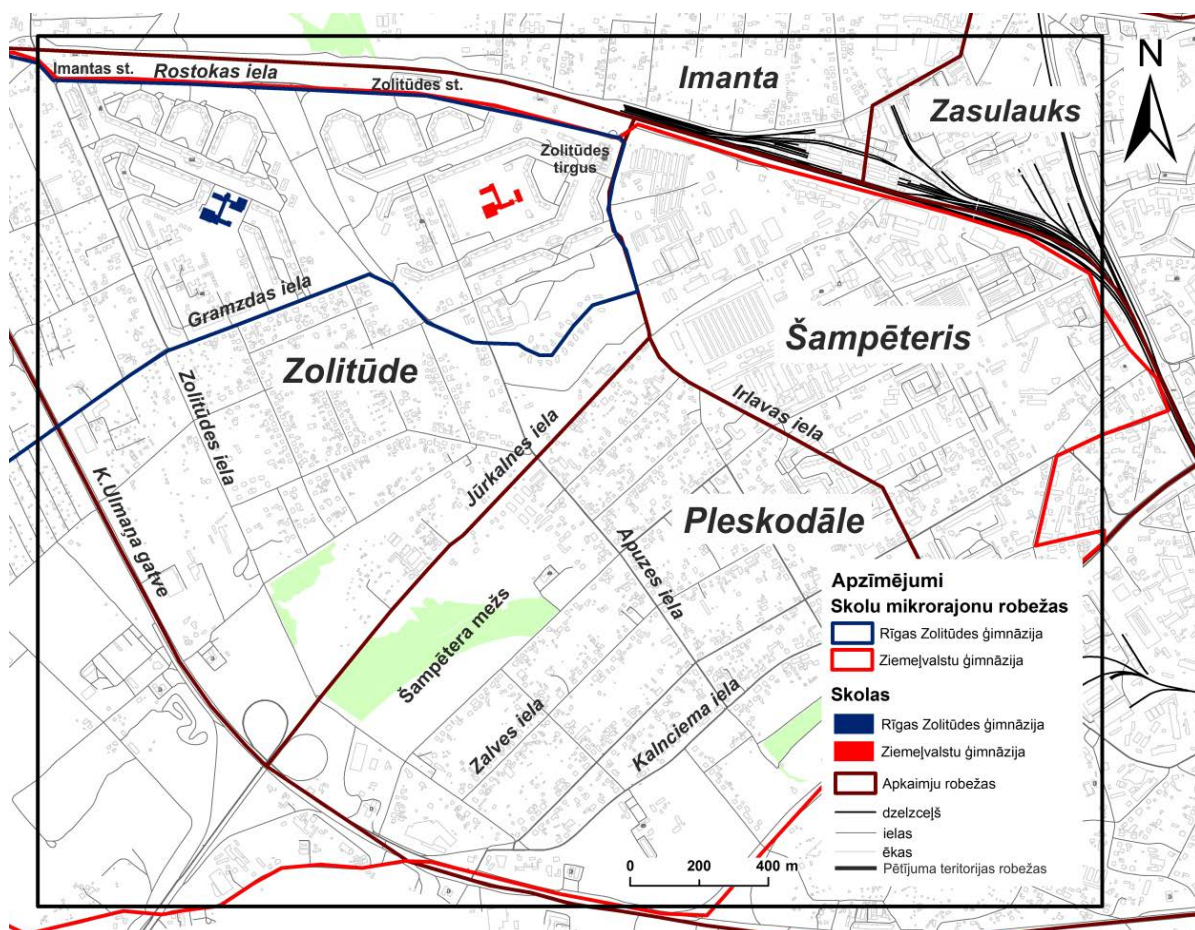
14.att. 2.etalonteritorija – Purvciems

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Otrā teritorija ir izvietota Daugavas labajā krastā, un tajā iekļaujas divas apkaimes – Purvciems un Dreiliņi (14.att.). Teritorijas robežas veidoja Purvciema apkaimē izvietoto Rīgas 84.vidusskolas un Rīgas Purvciema vidusskolas mikrorajonu robežas. Etalonteritorijai raksturīga homogēna fiziskā pilsētvides struktūra. To ierobežo vairākas lielās ielas, kas veido ievērojamas barjeras Purvciema apkaimē dzīvojošajiem jauniešiem, kuri vēlas izmantot publisko un apzaļumoto pilsētas telpu, un ierobežo jauniešu telpisko pieredzi drošības apsvērumu dēļ. Šajā teritorijā dzīvo aptuveni 85 000 iedzīvotāju, un tā aizņem 13 kvadrātkilometrus (Rīgas dome, 2010). Dzīvojamās ēkas lielākoties celtas no 1970. līdz 1990. gadam, laika posmā, kas atbilst Padomju Savienības pilsētplānošanas, arhitektūras un būvniecības periodam. Tas atspoguļojas arī augstajā piecstāvu, deviņstāvu, divpadsmitstāvu un sešpadsmitstāvu dzelzbetona dzīvojamo daudzdzīvokļu ēku blīvumā, kas padara teritorijas fizisko un funkcionālo struktūru homogēnu. Lai arī Dreiliņu apkaimes dzīvojamo ēku un sociālās infrastruktūras komplekss tika pabeigts 2006.gadā, tā fiziskās telpas raksturs

veidojies 20.gadsimta 90.gados, kad šajā teritorijā tika uzsākta dzīvojamo ēku būvniecība. Abās apkaimēs, tāpat kā citās postsociālistisko pilsētu dzīvojamajās teritorijās, raksturīga daudzdzīvokļu māju un nelielu apzaļumotu teritoriju, kā arī funkcionāli jauktu teritoriju mozaīka.

Trešā teritorija ir izvietota Rīgas rietumu daļā Daugavas kreisajā krastā – Pārdaugavā (15.att.). Šī teritorija pētījumā iekļauta, jo tai raksturīga jaukta apbūve un zemes lietojuma veids. Teritorija, kuru veido Ziemeļvalstu ģimnāzijas un Rīgas Zolitūdes ģimnāzijas mikrorajoni, ietver trīs apkaimes – Zolitūdi, Pleskodāli un Šampēteri. Kopējā 3.etalonteritorijas platība ir 12 kvadrātkilometru, un tajos ietvertās apkaimes ievērojami atšķiras pēc apdzīvojuma un apbūves blīvuma.

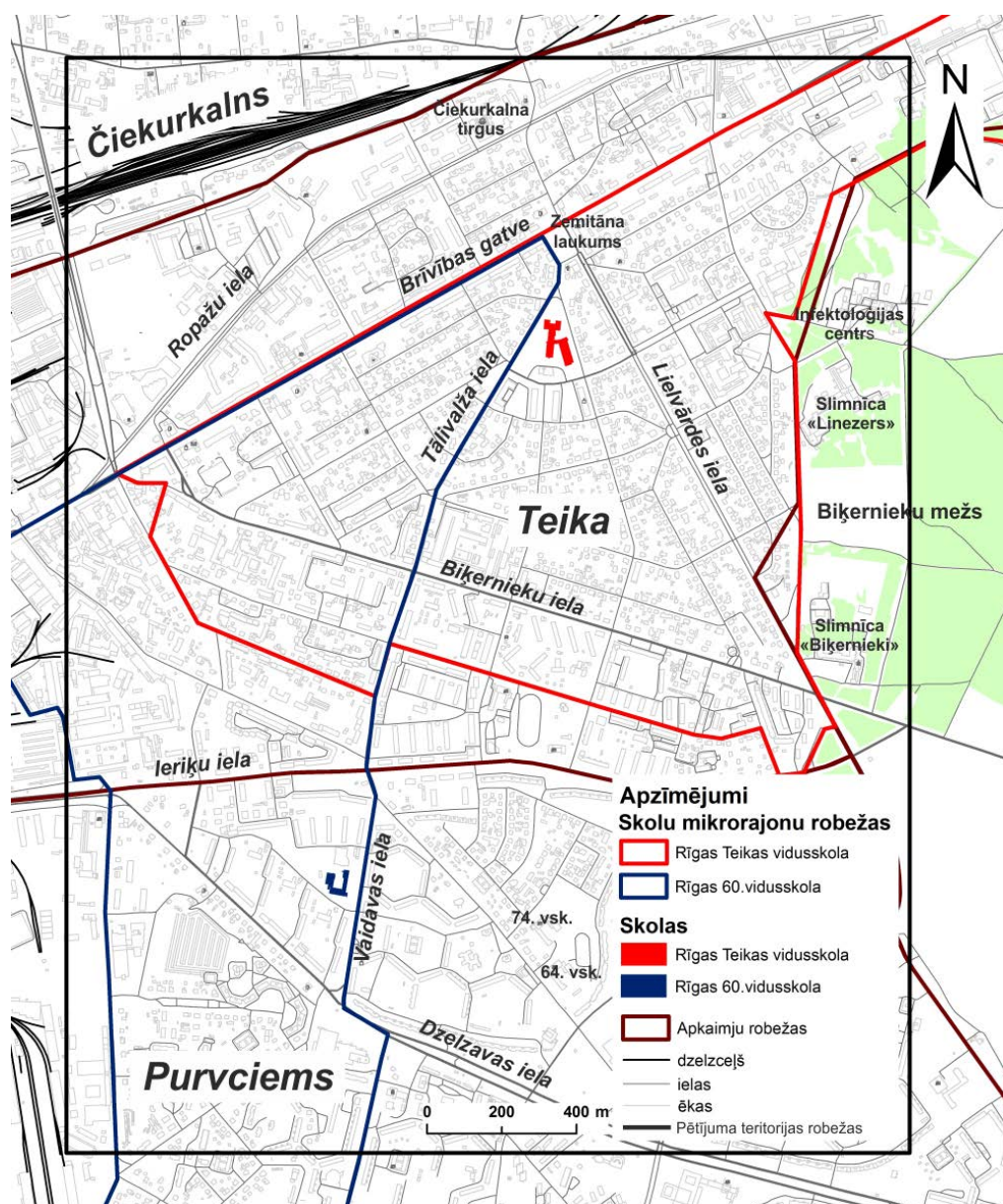

15.att. 3.etalonteritorija – Zolitūde

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Teritorijas austrumu daļā lielākoties izvietojušies rūpniecības uzņēmumi un neliela dzīvojamā zona, kurā atrodamas vēsturiskas koka vienstāva mājas, kas celtas 20.gadsimta sākumā, kā arī trīsstāvu mājas, kas celtas laika posmā no 20.gadsimta piecdesmitajiem līdz deviņdesmitajiem gadiem. Viendabīgāka teritorijas daļa atrodas dienvidos, un tajā dominē privātmāju apbūve. Apzaļumotās dažāda izmēra teritorijas starp vienstāva un trīsstāvu privāto māju klasteriem ir nozīmīga trešās teritorijas iezīme. Tipiska Rīgas dzīvojamā zona atrodas trešās teritorijas ziemeļu daļā, un tai ir raksturīgs augsts apdzīvojuma un apbūves blīvums, ko veido 6 un 16 stāvu daudzdzīvokļu ēkas, kas celtas 20.gadsimta 80.gados. Komerciālo un sabiedrisko pakalpojumu ēkas ir izvietotas starp daudzstāvu mājām un tuvu lielajām ielām. Aptuveni 19 000 no 30 000 trešās teritorijas iedzīvotāju dzīvo daudzdzīvokļu mājās (Rīgas

dome, 2010). Trešās teritorijas robežas veido ne tikai lielo ielu un ceļu trases (Kārļa Ulmaņa gatve un Lielirbes iela), bet arī dzelzceļš Rīga–Tukums.

16.att. 4.etalonteritorija – Teika

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Ceturrtā teritorija atrodas Daugavas labajā krastā, un to veido Rīgas Teikas vidusskolas un Rīgas 60.vidusskolas mikrorajoni, kas ietver Teikas apkaimi un Purvciema apkaimes ziemeļu daļu (16.att.). Kopējā 4.etalonteritorijas platība ir seši kvadrātkilometri. Teritorijas telpiski funkcionālajai struktūrai raksturīgs jaukts zemes lietojuma veids ar homogēnu teritoriju klasteriem, bet atšķirīgām funkcijām, kuru veidošanās noritējusi dažādos laika posmos. Ziemeļaustrumos un centrālajā daļā izvietotie savrupmāju kvartāli celti 20.gadsimta 30.gados tā laika pilsētplānošanas, būvniecības nostādņu, pilsētas robežu paplašināšanas un nomaļu labiekārtošanas rezultātā (RDPAD, 2007). Lielākā daļa no teritorijas 32 000 iedzīvotāju tāpat kā citās etalonteritorijās dzīvo daudzdzīvokļu mājās, kuru celtniecības periods datējams ar 20.gadsimta 60.gadiem un kuras izvietotas gar Brīvības gatvi, kā arī teritorijas ziemeļos Purvciema apkaimes virzienā. Rietumu daļā atrodas bijušās un esošās ražošanas teritorijas, kas ietver vēsturisko VEF rūpnīcas kompleksu un mūsdienās pārvērstas

par nozīmīgu darījumu un komercdarbības centru, kurā iekļaujas arī tirdzniecības centrs „Domina”. Savukārt, austrumu daļai arī raksturīgas dažādu veidu komercdarbības funkcijas, ko nosaka tur izvietotais multifunkcionālais izklaides un iepirkšanās centrs „Alfa”. Ceturto etalonteritoriju šķērso apjomīgs vietējas un pilsētas nozīmes ielu tīkls (Lielvārdes iela, Biķernieku iela, Ieriķu iela). Īpaši nozīmīgi ir Vairoga ielas un Brīvības gatves koridori, kas veido apkaimes ceļu struktūras mugurkaulu un uzņem intensīvas tranzītu plūsmas (Rīgas dome, 2007), galvenokārt no Vidzemes un aktīvu suburbanizācijas procesu rezultātā no Rīgas aglomerācijas zonā izvietotajiem novadiem (Ādažu, Garkalnes, Carnikavas, Siguldas).

Turpmākajā izpētes gaitā secīgi un pēc vienotas metodikas norisinājās etalonteritoriju apsekojumi un skolēnu aptaujas četrus bāzes apkaimju abu mācībvalodu izglītības iestādēs.

4.2.3. Skolēnu aptauja un aptaujas datu masīvs

Nozīmīgs pētījuma kvantitatīvo datu avots promocijas darba izstrādē bija autora organizētā un veiktā skolēnu aptauja „Bērnu un jauniešu ģeogrāfiskās telpas uztveres un ikdienas aktivitāšu izpēte”, kura tika veikta no 2010.gada marta līdz 2012.gada februārim, izmantojot anketveida statistisko novērošanu. Kopā aptauja tika veikta četrās latviešu un četrās krievu mācībvalodas Rīgas vispārējās vidējās izglītības iestādēs četrās pilsētas apkaimēs, kuru izvēle pētījuma vajadzībām tika aprakstīta iepriekšējā nodaļā. Precīzas informācijas trūkums par skolēnu skaitu Rīgas apkaimēs ierobežoja iespējas noteikt ģenerālo kopumu, sarežģījot aprēķinus par nepieciešamo aptaujājamo skolēnu izlasi. Līdz ar to, vienojoties ar promocijas darba vadītāju, tika pieņemts lēmums organizēt aptauju, izmantojot šādu pieeju – izdalīt speciāli sagatavotu anketu visiem aptaujas dienā pieejamajiem 6.–11.klases skolēniem, kas bija ieradušies uz mācību stundu, kurā notika aptauja. Viens skolotājs klasē izdalīja un savāca anketas, kuras bija sagatavotas tā, lai jaunieši tās varētu aizpildīt aptuveni 40 minūšu (vienas mācību stundas) laikā. Metodoloģiskā pieeja tika izmantota visās astoņās pētījuma vajadzībām izvēlētajās abu mācībvalodu izglītības iestādēs. Aptaujā iesaistīto klašu izvēli noteica tām piederīgo skolēnu vecums, kas lielākoties atbilda promocijas darba ievadā izvirzītajam uzstādījumam iegūt bērnu un jauniešu vecumā no 12 līdz 17 gadiem viedokli un zināšanas par dzīvesvietu un citām pilsētas teritorijām.

Tradicionālā nejaušās izlases novērošana šajā aptaujā tika aizstāta ar minēto statistiskās novērošanas veidu, jo paralēli sarežģītajām iespējām noteikt ģenerālo kopumu ierobežojumus veidoja vēl trīs citi faktori. Pirmkārt, vispārzināms pieņēmums, ka personas, kurām anketā iekļautie jautājumi ir vienaldzīgi vai kuras nevēlas paust savus uzskatus, var anketas neaizpildīt vai aizpildīt daļēji, palielinot risku neizpildīt izvirzītos optimālos nosacījumus (t.i., sniegtas atbildes uz vismaz 50% anketā iekļauto jautājumu), lai apkopotais aptaujas datu masīvs būtu izmantojams turpmākās statistiskās analīzes vajadzībām. Pēc autora personiskajiem novērojumiem, izsniegtās anketas aizpildīšana un tai paredzētais laiks var atšķirties dažādām jauniešu vecuma grupām, ietekmējot respondenta sniegtās informācijas kvalitāti, tādējādi risks iegūt neprecīzu un nekvalitatīvu aptaujas datu masīvu, izmantojot izlases statisko novērošanu, bija samērā augsts. Otrkārt, atsevišķās etalonteritorijas veidojošās pamata apkaimēs bija pieejams ierobežots izglītības iestāžu skaits. Starp šādām apkaimēm var minēt Zolitūdi un pēc izglītības iestāžu tīkla optimizācijas 2009.gadā – arī Teiku. Līdz ar to šāda pieeja, ņemot vērā skolu mikrorajonu sistēmas ievērojamo ietekmi uz skolēna vai vecāku izglītības iestādes izvēli Rīgā, kas izteikti novērojama pamatskolas gadījumā, ļāva aptaujāt nozīmīgu daļu no minētajās apkaimēs un etalonteritorijās dzīvojošajiem jauniešiem. Treškārt, pieņēmums, ka dažas no izvēlētajām izglītības iestādēm nevēlēsies iesaistīties anketēšanā, kas arī pētījuma gaitā apstiprinājās, jo no dalības aptaujā atteicās Rīgas 40.vidusskola un Rīgas

Centra humanitārā vidusskola. Lai arī jauniešu aptaujas vajadzībām izmantotā pieeja ļauj izvairīties no minētajiem ierobežojumiem, samazinot to negatīvo ietekmi uz datu masīva kvalitāti, tomēr tā nav pilnīga, un tai ir novērojami vairāki trūkumi. Piemēram, kopējā izlasē nav ietverti tie jaunieši, kuri mācās profesionālās izglītības iestādēs, vakara maiņu vidusskolās vai citu iemeslu dēļ nepameklē dienas izglītības iestādes, bet dzīvo kādā no pētījuma vajadzībām definētajām etalonteritorijām.

4.1.tabula

Skolēnu aptaujas datu masīva raksturojums

Raksturojošie lielumi	Etalonteritorijas				Kopā	Kopā %
	1.teritorija	2.teritorija	3.teritorija	4.teritorija		
	Brasa/Skanste	Purviems	Zolitūde	Teika		
Izlase (n)	439	685	517	560	2201	
Izlase %	20%	31%	23%	25%		100%
Vecums						
12-13 gadi	32%	31%	32%	21%	632	29%
14-15 gadi	44%	43%	32%	46%	907	41%
16-17 gadi	24%	27%	36%	34%	662	30%
Dzimums						
Zēni	51%	49%	45%	49%	1064	48%
Meitenes	49%	51%	55%	51%	1137	52%
Mācībvaloda						
Latviešu	71%	39%	57%	66%	1242	56%
Krievu	29%	61%	43%	34%	959	44%
Izglītības līmenis						
Pamatskola	80%	79%	74%	75%	1696	77%
Vidusskola	20%	21%	26%	25%	505	23%
Dzīvo dzīvesvietā						
Mazāk par 5 gadiem	36%	27%	32%	29%	667	30%
Vairāk par 5 gadiem	64%	73%	68%	71%	1534	70%
Mājoklis						
Dzīvoklis	73%	84%	73%	69%	1659	75%
Privātā māja	27%	16%	27%	31%	542	25%
Apmeklē ārpuskolas nodarbības						
Neapmeklē	14%	15%	16%	9%	301	14%
Apmeklē	86%	85%	83%	91%	1895	86%
Dzīvesvieta						
Rīga	81%	88%	82%	88%	1882	86%
Pierīga	19%	12%	18%	12%	319	14%
Dzīvo etalonteritorijā						
Dzīvo	35%	63%	61%	60%	1237	56%
Nedzīvo	65%	37%	39%	40%	964	44%
Vidējais attālums līdz skolai (km)						
	7,4	3,8	4,2	4,6	5,0	

Aptaujas laikā kopā tika izdalītas 3160 anketas, no kurām respondenti aizpildīja 2399. 2201 (91%) no kopā iegūtajām anketām bija korekti aizpildītas un izmantojamas pētījuma

ietvaros veiktajā statistiskajā analīzē. 198 nekorekti aizpildītas anketas tika izņemtas no tālākajā pētījumā izmantojamās izlases vairāku iemeslu dēļ: anketas bija tikai daļēji aizpildītas, t.i., mazāk par 50% atbildētu jautājumu, vai arī anketu aizpildījušie respondenti bija jaunāki vai vecāki par pētījumā analizētajiem jauniešiem vecumā no 12 līdz 17 gadiem. Līdz ar to aptaujas kopējais izlases apjoms (n) ir 2201 respondents pamatskolas un vidusskolas skolēni vecumā no 12 līdz 17 gadiem (precīzāku skolēnu aptaujas datu masīvu raksturojumu skat. tabula).

Autora patstāvīgi izstrādātā aptaujas anketa, lai raksturotu bērnu un jauniešu ikdienas aktivitātes pilsētas publiskajā ārtelpā un atklātu to saikni ar telpisko zināšanu apguvi un ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanos, sastāvēja no piecām daļām, kopā ietverot 96 jautājumus. Pirmā jautājumu grupa saistīta ar skolēnu/respondentu raksturojošo informāciju (vecums, dzimums, klase), kā arī viņa/viņas ģimenes un mājsaimniecības raksturojumu (brāļu un māsu skaits, dzīvesvietas apkaime, mājokļa veids). Otrā aptaujas daļā tika iekļauti jautājumi par jaunieša pārvietošanās paradumiem (pārvietošanās veids, biežums, patērētais laiks) uz nozīmīgākajām ikdienas aktivitāšu vietām (uz skolu, organizētām ārpuskolas nodarbībām, pie drauga, uz pilsētas centru). Tāpat šajā daļā tika iekļauti jautājumi arī par ģimenes pārvietošanās paradumiem, t.i., cik bieži nedēļā vecāki izmanto auto, cik bieži vecāki ved bērnu vai jaunieci uz minētajām aktivitāšu vietām. Trešajā daļā respondentiem bija jānorāda, kā viņi izmanto pilsētas publisko telpu, t.i., kādas aktivitātes veic dzīvesvietas apkaimē, cik bieži un cik daudz laika patērē šīm aktivitātēm, kā arī jāraksturo etalonteritorija pēc noteiktiem kritērijiem un jāatspoguļo savas telpiskās zināšanas par to. Ceturtās jautājumu grupas uzdevums bija atklāt jauniešu citu pilsētas teritoriju izmantošanas veidus un paradumus, galvenokārt uzsverot pilsētas centra lietojumu.

Pēdējā anketas daļa ietvēra uzdevumu ar 26 jautājumiem, kurā tika atklātas jauniešu/respondentu telpiskās zināšanas, izmantojot izpratni par telpisko prepozīciju (prievārdu) lietojumu.

4.2.4. Fokusa grupu diskusijas

Fokusa grupu diskusiju jeb grupu interviju metodes izmantošanas mērķis promocijas darbā bija papildus anketēšanas laikā savāktajiem kvantitatīvajiem datiem iegūt detalizētāku kvalitatīva rakstura informāciju par to, kā jaunieši ikdienā izmanto savas dzīvesvietas apkaimes un pilsētas centra publisko telpu. Metode ir īpaši lietderīga gadījumos, kad nepieciešams izpētīt cilvēku zināšanas un pieredzes, ļaujot atklāt ne tikai to, ko cilvēki domā, bet arī – kā viņi domā un rīkojas, kā arī – kāpēc viņi domā un rīkojas tieši šādā veidā (Kitzinger, 1995). Lai arī tieši dažādās anketēšanas formas ir tradicionāls informācijas un datu ieguves veids par pētījuma objektiem, tomēr tai ir vairāki nozīmīgi trūkumi – standartizēti jautājumi, kurus nav iespējams izskaidrot, atbildes sniedz ierobežotu informācijas daudzumu un cilvēki var nevēlēties atklāt informāciju par pētījuma problēmu. Savukārt grupu interviju laikā cilvēki brīvi var iesaistīties diskusijās, izteikt savu viedokli, uzdodot jautājumus ne tikai grupas vadītājam, bet arī viens otram, komentēt un papildināt citu teikto un izprast savu nostāju par intervijas laikā uzdotajiem jautājumiem. Metodei ir vairākas pozitīvas iezīmes – šo metodi var definēt kā „iekļaujošu”, jo tā sniedz iespēju piedalīties cilvēkiem, kuri neprot lasīt un rakstīt vai satraucas, iesaistoties komunikācijā viens pret viens (interviju laikā). Tāpat šī metode grupu organizēšanas stadijā ļauj iesaistīt cilvēkus, kuri ir kompetenti spriest par noteiktu problēmu, pēc to personiskas piekrišanas. Līdz ar to ir iespējams daļēji prognozēt ievācamās informācijas kvalitāti. Tomēr fokusa grupu diskusijām ir raksturīgi arī vairāki

trūkumi – savākto informāciju ir salīdzinoši grūti un laikietilpīgi apstrādāt, bet, ja ir liela viedokļu dažādība, parādās informācijas reprezentēšanas problēma.

Pavisam kopā darba autors novadīja 10 fokusa grupu diskusijas divās no iepriekš izvēlētajām astoņām Rīgas vispārējās vidējās izglītības iestādēm dažādās etalonteritorijās. Piecas no tām skolā ar latviešu mācībvalodu, savukārt piecās ar krievu mācībvalodu. Diskusiju grupas tika veidotas, izmantojot vecuma un dzimuma principus. Sākotnēji autors definēja trīs intervijās iesaistāmās potenciālās vecuma grupas, izmantojot šādus kritērijus: 12–13 gadus veci jaunieši, kuri vēl daļēji ir pakļauti vecāku veidotajiem telpiskajiem un laika ierobežojumiem, 14–15 gadīgi jaunieši jeb pusaudžu vecuma posms, kurš tiek uzskatīts par „sarežģītāko” cilvēka attīstībā, un 16–17 gadus veci jaunieši, kuri ir ieguvuši jau daļēju autonomiju no vecākiem un pilsētas publisko ārtelpu var izmantot salīdzinoši brīvi. Tālāk katra grupa tika sadalīta pēc dzimumiem, sekojot vairākos pētījumos norādītajiem metodoloģiskajiem ieteikumiem (Line, Chatterjee & Lyons, 2010). Galvenais arguments šādai pieejai bija novērojums, ka diskusiju efektivitāte grupās, kurās tiek iekļauti abu dzimumu jaunieši, ir zemāka nekā gadījumos, kad zēni un meitenes tiek nošķirti. Tas saistīts ar diskomfortu, ko abu dzimumu pārstāvji izjūt viens pret otru šajā vecumā, iesaistoties kopīgās aktivitātēs, kurās nepieciešams apspriest un izpaust personiskas dabas informācija par savu ikdienas dzīvi. Sava dzimuma pārstāvju vidū lielākoties jaunieši ir atvērtāki un atraisītāki. Līdz ar to pēc pirmajiem diviem soļiem tika izveidotas sešas ietvargrupas, kurās turpmāk bija nepieciešams iesaistīt dalībniekus, kuri atbilstu katras grupas nosacījumiem.

Trešais solis ietvēra dalībnieku skaita noteikšanu un uzaicināšanu piedalīties fokusa grupu diskusijās. Izvērtējot vairākos pētījumos aprakstītos ieteikumus dalībnieku skaita izvēlē, autors, lai iegūtu pēc iespējas lielāku informācijas apjomu no katra dalībnieka, nolēma katrā diskusiju grupā iesaistīt piecus jauniešus. Pieņemot, ka daži no uzaicinātajiem varētu atteikties, veidojot katru grupu, uzaicinājumi, kuros tika lūgta vecāku atļauja bērnam piedalīties diskusijās, tika izsniegti kopā septiņiem jauniešiem. Uzaicināmo dalībnieku atlasīšana norisinājās, izmantojot nejaušās izlases metodi. Pēc izglītības iestādes darbinieka (izglītības iestādes vadītāja vai vietnieka mācību darbā) sniegtās informācijas, izmantojot iepriekš aprakstīto skolēnu sadalījumu pēc vecuma un dzimuma, autors atlasīja tos jauniešus, kuriem pēc tam tika izsniegts uzaicinājums. Izvēlēto dalībnieku dzīvesvietas ietvēra ne tikai to apmeklēto skolu apkaimes, bet arī citas Rīgas un Pierīgas teritorijas.

Piedalīties diskusijās kopā no katras skolas tika uzaicināti 35 skolēni. Latviešu mācībvalodas skolā no uzaicinātajiem apstipriņošas un vecāku parakstītas atļaujas piedalīties intervijās diskusijas dienā atdeva 29 jaunieši, savukārt skolā ar krievu mācībvalodu – 28 jaunieši. Līdz ar to pavisam kopā no 70 uzaicinātajiem diskusijās piedalījās (n) 57 skolēni (81% no uzaicināto skaita). Fokusa grupu diskusijas skolā ar latviešu mācībvalodu norisinājās 2010.gada maijā, skolā ar krievu mācībvalodu – 2011.gada aprīlī. Visas diskusijas vadīja promocijas darba autors.

Diskusijas, kuru kopējais ilgums bija no 40 līdz 120 minūtēm, saturēja četras daļas, aptverot trīs jautājumu grupas un vienu praktisku uzdevumu. Pirmā daļa ietvēra jautājumus, kuri atklāja jauniešu pārvietošanās veidus un biežumu pilsētā – uz skolu, ārpuskolas nodarbībām, pie draugiem –, kā arī to izvēles nosacījumus. Otrā jautājumu grupas mērķis bija noskaidrot pilsētas publiskās ārtelpas izmantošanas ierobežojumus. Diskusijā tika aplūkoti nozīmīgākie telpiskie ierobežojumi, ar kuriem jaunieši saskaras ikdienā. Tāpat tika aplūkoti tos veidojošie faktori (vecāku rūpes, bailes par savu fizisko drošību, sezonālitate), kā arī apiešanas pieredzes. Trešā daļa ietvēra jautājumus par jauniešu ikdienas aktivitātēm un to biežumu dzīvesvietas apkaimē, Rīgas centrā un citās pilsētas teritorijās, kā arī nosacījumiem vietas izvēlē neorganizētu un nestrukturētu brīvā laika aktivitāšu veikšanai. Šajā grupā tika

iekļauti arī jautājumi par draugu nozīmi ikdienā un lomu aktivitāšu veida un norises vietas izvēlē.

Lai precizētu un atklātu individuālas nozīmes vietas pilsētā jauniešu ikdienā, kā arī aktivitātēm un pulcēšanās vajadzībām izmantotās teritorijas, ceturtajā fokusa grupu diskusijas daļā tika izmantota Travlū (Travlou, 2004) piedāvātā kartēšanas metode, kas, pēc autores vārdiem, ļauj atspoguļot tās ikdienas vietas, ar kurām jaunieši iesaistās mijattiecībās ārpus mājām, skolas un viņiem paredzētajām aktivitāšu vietām (sporta laukumiem, bērnu un jauniešu centriem). Katram diskusiju grupu dalībniekam tika lūgts diskusijas vadītāja sagatavotajā Rīgas kartē, pielīmējot četru atšķirīgu krāsu līmlapiņas, norādīt: 1) savu dzīvesvietu; 2) trīs vietas, kurās jaunietis jūtas droši; 3) trīs vietas, kurās jūtas nedroši; 4) trīs vietas, kurās ikdienā ārpus skolas tiek veiktas nozīmīgākās aktivitātes (skat. 3.pielikums). Uz katras lapiņas diskusijas vadītājs lūdz norādīt arī papildu informāciju – dalībnieka vārdu un vecumu, kā arī, līmējot aktivitāšu lapiņu, arī aktivitāti.

4.2.5. Ekspertintervijas

Ekspertu intervija ir kvalitatīva pētījumu metode, kuras pamatā ir padziļinātā intervija ar iepriekš izvēlētu respondentu. Tās laikā katram respondentam tiek nodrošināta individuāla pieeja, kura ietver ļoti augstu konfidencialitātes līmeņa saglabāšanu, tā veicinot uzaicināto nozares vai noteiktas sfēras speciālistu atklāt pēc iespējas detalizētāku informāciju par pētāmo objektu. Eksperta interviju ar Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes nepilngadīgo lietu inspektoriem kā metodes izmantošanas galvenais mērķis promocijas darba ietvaros bija identificēt jauniešu pulcēšanās vietas un noskaidrot noziedzīgo nodarījumu teritoriālo izvietojumu Rīgas pilsētas apkaimēs, līdz ar to iegūstot padziļinātu informāciju, komentārus un viedokļus no speciālistiem, kuri ikdienā ir tieši iesaistīti darbā ar nepilngadīgiem jauniešiem vecumā no 14 līdz 17 gadiem.

Interviju oficiālas norises nodrošināšanai pētījuma autors vērsās ar iesniegumu, tajā aprakstot paredzēto pētījuma metodi un nozīmīgākos nepieciešamās informācijas punktus, pie Rīgas reģiona policijas pārvaldes priekšnieka, kurš sniedza rakstisku atļauju šādām pētnieciskām darbībām. Atļauja tika saskaņota ar visu, kopā deviņu, Rīgas policijas iecirkņu Kārtības policijas nodaļas priekšniekiem, kuru pakļautībā ir iecirknī strādājošie nepilngadīgo lietu inspektori. Šāda pieeja, kas teorētiskajā literatūrā tiek aprakstīta kā „vārtziņa” (*gatekeeper*) respondentu atlases tehnika (Valentine, 2005), ļāva ne tikai iegūt atļauju veikt intervijas, bet arī noskaidrot pie iecirkņa Kārtības policijas nodaļas priekšnieka, pie kura inspektora nepieciešams vērsties, lai iegūtu vajadzīgo informāciju. Visbiežāk tika ieteikts inspektors, kurš bija nostrādājis visilgāk. Lai arī katrā Rīgas policijas iecirknī atkarībā no platības un dzīvojošo iedzīvotāju skaita strādā divi līdz četri inspektori, uz interviju tika uzaicināts tikai viens no viņiem. Dalībnieku atlase intervijām tika veikta telefoniski, autoram piezvanot uz policijas iecirkni un vienojoties ar kādu no iecirkņa Kārtības policijas nodaļas priekšnieka ieteiktajiem nepilngadīgo lietu inspektoriem par sarunas norises laiku. Pavisam kopā 2009.gada maijā tika veiktas astoņas strukturētas intervijas ar astoņiem Rīgas policijas iecirkņu nepilngadīgo lietu inspektoriem. Vienā iecirknī (Teikas) intervija tika atteikta, jo uz tās norises laiku iecirknī nestrādāja neviens nepilngadīgo lietu inspektors.

Interviju laikā iegūtā informācija sniedza iespēju aplūkot jauniešu ikdienas aktivitātes no cita skatpunkta, atspoguļojot ne tikai pozitīvās, bet arī negatīvās sociālās dzīves organizēšanas un norises iezīmes pilsētvidē. Līdz ar to paralēli skolēnu aptaujā un fokusa grupu intervijās apkopotajai informācijai bija iespējams adekvāti novērtēt, analizēt un precizēt

jauniešu ikdienas aktivitāšu telpisko struktūru, sezonālo dinamiku un antisociālo aktivitāšu ietekmējošos/veicinošos faktoros Rīgā.

Visas veiktās ekspertu intervijas norisinājās latviešu valodā, un to ilgums svārstījās no 20 līdz 45 minūtēm. Intervijā uzdotie jautājumi bija daļēji strukturēti, tādējādi uzaicinātie eksperti sarunas laikā varēja brīvāk dalīties savos uzskatos un sajūtās, nekā aizpildot stingri noteiktu veidlapu aptaujās. Pētījuma laikā veiktās ekspertu intervijas tika fiksētas audioierakstā, lai vēlāk varētu precīzi analizēt katru atsevišķu izteikumu un atvieglotu darba autora (intervētāja) un intervējamā savstarpējo komunikāciju sarunas norises brīdī. Pēc katras intervijas beigām darba autors iegūto ierakstu manuāli dešifrēja, apkopojot to pārskata formā.

Polijas iecirkņu inspektoru sniegtais nepilngadīgo noziedzības raksturojums par nozieguma izdarīšanas vietu, veidu, kā arī notikumu intensitāti un dinamiku tika salīdzināts iecirkņu starpā. Tāpat iegūtā informācija tika izmantota, lai papildinātu no Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra saņemto statistisko informāciju par noziegumu izdarīšanu laika posmā no 2003. līdz 2010. gadam. Interviju laikā tika lūgts raksturot iecirkņu teritorijās noziedzīgo nodarījumu izvietojumu. Lai raksturojums būtu precīzāks, iecirkņu inspektori kartē atzīmēja vietas vai konkrētas apkaimes, kurās noziegumi norisinās ar visaugstāko intensitāti (skat. 4 pielikums). Interviju jautājumi tika veidoti tā, lai būtu iespējams aprakstīt jauniešu noziedzības teritoriālās izpausmes un noziedzības cēloņus šajās vietās pēc septiņiem kritērijiem: 1) sociālās telpas raksturojums teritorijās ar augstu nepilngadīgo jauniešu noziedzības intensitāti; 2) nozieguma veids šajās vietās; 3) vietas/teritorijas fiziskās, funkcionālās un sociālās struktūras ietekme uz noziegumu izdarīšanas intensitāti; 4) sezonālā ietekme uz noziedzības intensitāti; 5) nepilngadīgo noziedznieku vai to veidoto grupu sociāldemogrāfiskais raksturojums; 6) nepilngadīgo noziedznieku sociālekonomiskā statusa raksturojums; 7) alkohola un narkotiku lietošanas paradumu ietekme uz noziegumu izdarīšanas intensitāti noteiktās vietās.

Autors interviju laikā saskārās ar vairākiem izmantotās metodes trūkumiem, starp kuriem būtiskākie bija darbietilpīgā un sarežģītā sarunu laikā iegūtās informācijas apkopošana un analīze, kā arī atsevišķos gadījumos tas, ka inspektori, lai arī viņi bija uzaicināti pēc Kārtības policijas nodaļas priekšnieku ieteikumiem, satraukuma, valodas barjeras vai īsā iecirknī nostrādātā laika dēļ spēja sniegt ierobežotu informācijas daudzumu.

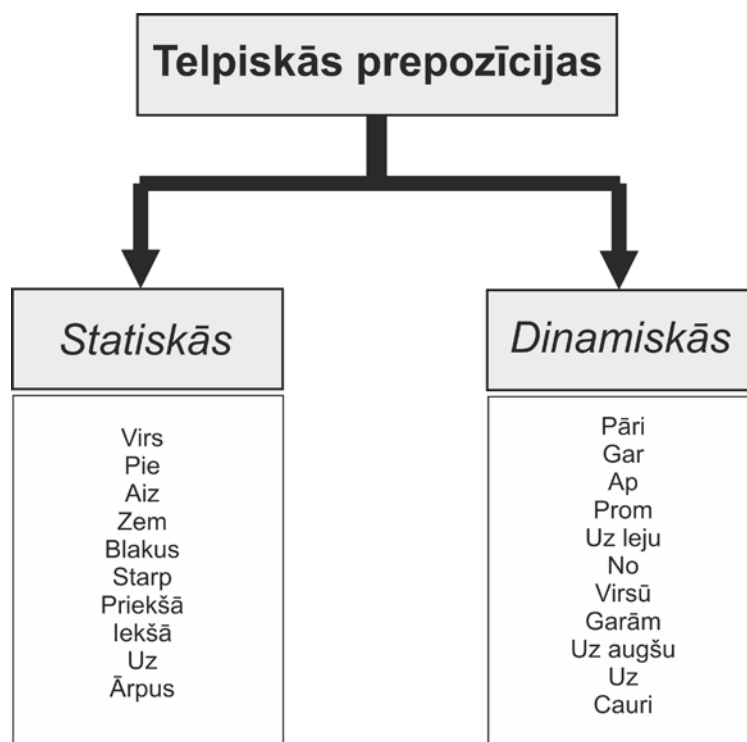
4.3. Darbā izmantotās datu ieguves metodes

4.3.1. Telpisko prievārdu analīzes metode

Lai analizētu otras jauniešu ikdienā nozīmīgas teritorijas – pilsētas centra – kognitīvo struktūru, anketā tika iekļauts telpisko prievārdu uzdevums.

Datu vākšanas metodes izvēli rosināja vairāki jaunākie cilvēka telpiskās kognīcijas un valodas saiknes pētījumi, kuri parāda, ka telpiskā valoda spēj nokodēt ievērojamu daļu no ikdienas pieredzēm un izturēšanās, kā arī atspoguļot cilvēka tās laikā iegūtās telpiskās zināšanas, objektu attiecības un veidotos telpiskos konceptus (Levinson, 2003; Landau, 2003; Hendriks, Hickmann & Linder, 2010; Tversky, 2000; Feist, 2009). Telpiskās izturēšanās laikā iegūtās pieredzes rezultātā attīstās telpiskās valodas vārdnīca un noteiktas sintaktiskās konstrukcijas, nodrošinot unikālu simbolu sistēmu, kura ir pietiekama, lai cilvēki spētu strukturēt un kategorizēt ģeogrāfisko telpu. To pierāda arī vairāki ģeogrāfiska rakstura pētījumi par cilvēku spējām atspoguļot iegūtās telpiskās zināšanas, sniedzot virzienu norādes, kā arī izmantot tās, lai orientētos vidē (Dennis et al., 1999; Klippel & Winter, 2005; Montello & Sas, 2006).

Telpisko prievārdu metodes teorētiskā bāze balstīta uz klasisku telpas un valodas saiknes pētījumu argumentiem, kuri uzsver telpisko prievārdu nozīmīgo lomu telpisko zināšanu atspoguļošanā un ģeogrāfiskās telpas strukturēšanā. Cilvēki regulāri lieto telpiskās prepozīcijas, lai aprakstītu un noteiktu objektu vai vietu novietojumu savā redzeslaukā, kā arī ārpus tā. Telpiskās valodas konstrukcijās, kuras ļauj aprakstīt objektu un vietu novietojumu ģeogrāfiskajā telpā, cilvēki izmanto vienu no fundamentālākajiem principiem – ģeometriski strukturētas cilvēka telpiskās kognīcijas principu. Meklējot jebkādu objektu ģeogrāfiskajā telpā, cilvēki atsaucas uz citu objektu. Tādējādi apraksti ietver trīs elementus: 1) objektu, kurš tiek meklēts (figūra); 2) objekts, uz kuru atsaucas (fons); 3) saikne starp figūras un fona objektiem, kuru izsaka telpiskā prepozīcija (Talmy, 1983; Herskovits, 1986; Landau & Jackendof, 1993).

17.att. Telpisko prepozīciju klasifikācija un piemēri

Avots: izveidojis autors pēc Zwarts, 2005

Tiek izšķirtas divu veidu telpiskās prepozīcijas: statiskās un dinamiskās (Zwart, 2005). Lai aprakstītu teritorijas telpisko struktūru, t.i., objektu novietojumu un to ģeometriskās attiecības, valodas konstrukcijās galvenokārt tiek izmantotas statiskās prepozīcijas (17.att.). Savukārt dinamiskās prepozīcijas ļauj aprakstīt objektu kustību un novietojuma izmaiņas.

Pieredzot konkrētu situāciju tās aprakstīšanai, nepieciešamās valodas konstrukcijas tiek veidotas, vienlaicīgi iesaistot visas telpiskās kognīcijas pamatstruktūras. Saņemot stimulu (vizuālu, verbālu, tekstuālu), mentāli tiek ģenerētas references ietvaru asis, kā arī noteiktas ģeometriskās attiecības starp objektiem, pamatojoties uz pieredzētajās situācijās iegūtajām funkcionālajām zināšanām. Vairāki pētījumi parāda, ka, lai arī meklējot figūras objektu, fona objektu izvēle ir cieši saistīta ar tā izmēru un formu, biežāk izvēloties daudz statiskākus, lielākus un ievērojamākus objektus, būtiskāks ir situācijas konteksts, teritorijas telpiskā struktūra un tās daļu funkcionālā nozīme konkrētam cilvēkam (de Vega & Rodrigo, 2005). Līdz ar to nozīmīgi kļūst cilvēka nodomi un mērķi konkrētajā situācijā, kā arī individuālās sociālkultūras, sociāldemogrāfiskās un sociālekonomiskās iezīmes (Coventry & Garrod, 2004; Mark et al., 1995; Tversky & Lee, 1998).

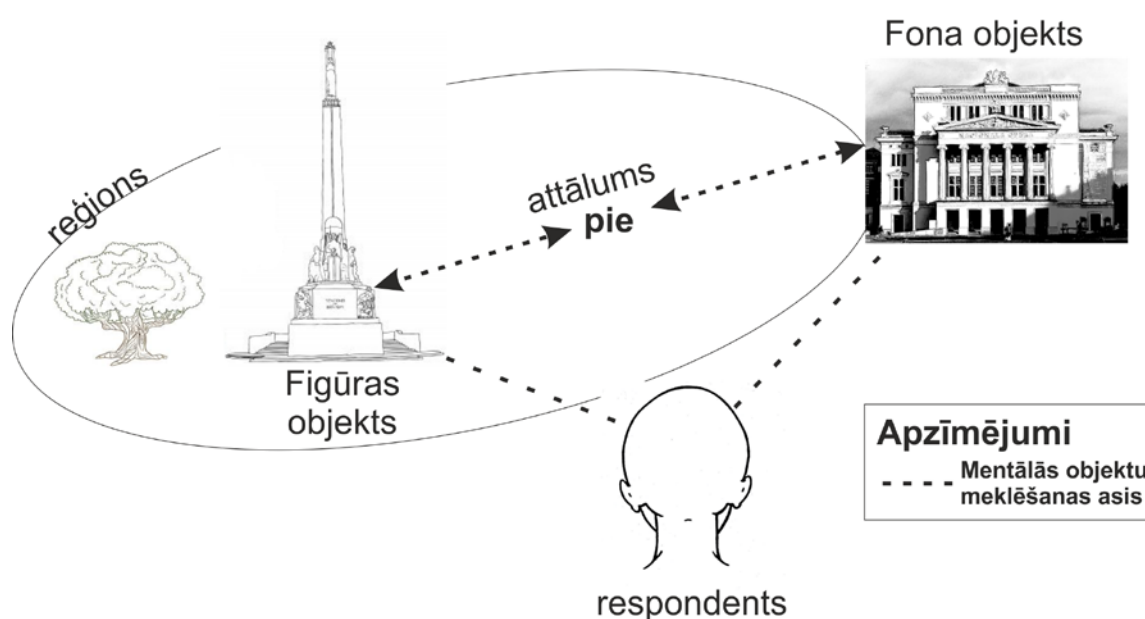
Valodas un telpas pētījumos tiek izmantotas vairākas atšķirīgas metodes, lai atklātu cilvēku telpiskās zināšanas modelētās situācijās. Uzdevumi lielākoties ir līdzīgi un ietver objektu attiecību novērtēšanu, iesaistot atbilstošu telpisko prepozīciju un simulētas situācijas (objektu zīmējums vai reāls objektu izvietojums telpā) verbālo aprakstīšanu (Carlson & Hill, 2007). Lai arī ievērojama daļa no piemērotajām metodēm tiek izmantotas maza mēroga vides pētījumos, tomēr vairākus principus, kurus iespējams uzskatīt par universāliem, promocijas darba autors izmantojis, lai veidotu telpiskās prepozīcijas uzdevumu.

1. Lai iegūtu telpisko zināšanu atspoguļojumu, respondentam tiek piedāvāts to rosinošs stimul.
2. Lai iegūtu daudz ticamāku un tiešāku telpisko zināšanu atspoguļojumu, simulētas situācijas respondentam tiek piedāvātas daļēji gatavas valodas konstrukcijas, kuras nepieciešams rakstiski pabeigt, ievietojot konkrētu elementu.

Ievērojot minētos principus, telpisko prepozīciju uzdevumā tika izveidoti un iekļauti 26 jautājumi. No tiem deviņi pēc anketu datu kodēšanas tika izmantoti jauniešu pilsētas centra kognitīvās struktūras analizē. Tas saistīts ar to, ka uzdevumā tika iekļauti jautājumi, kuru funkcija bija novērst respondentu uzmanību no pētījumā nozīmīgajiem jautājumiem. Tādā veidā tika samazināta varbūtība, ka jaunieši varētu izprast autora ideju, pakāpeniski pārejot no viena jautājuma pie nākamā.

Veidojot jautājumu konstrukcijas, tika izmantots iepriekš aprakstītais figūras objekta-prepozīcijas-fona objekta princips. Tas nozīmē, ka jautājums sastāvēja no trijām daļām. Pirmajā tika dots stimul – objekts vai vieta, kura respondentam bija mentāli jāmeklē, t.i., figūra (18.att.). Otrajā iekļauts kāds no telpiskajiem prievārdiem. Savukārt trešā daļa, kurā respondentam bija jāieraksta fona objekts vai vieta, tika atstāta tukša. Lai arī uzdevumā ietvertie jautājumi bija vienkārši un viegli atbildami, tomēr tajā pašā laikā tie rosīnāja respondentiem veikt nopietnas mentālās simulācijas, iesaistot vairākus kognitīvos procesus vienlaicīgi, un veidot objektu pāra telpisko attiecību konstrukcijas. Raksturīgs jautājuma piemērs, kas tika izmantots anketā, bija: „Veikals Stockmann atrodas pie ...”, un šajā gadījumā veikals „Stockmann” konstrukcijā tika lietots kā figūras objekts/vieta.

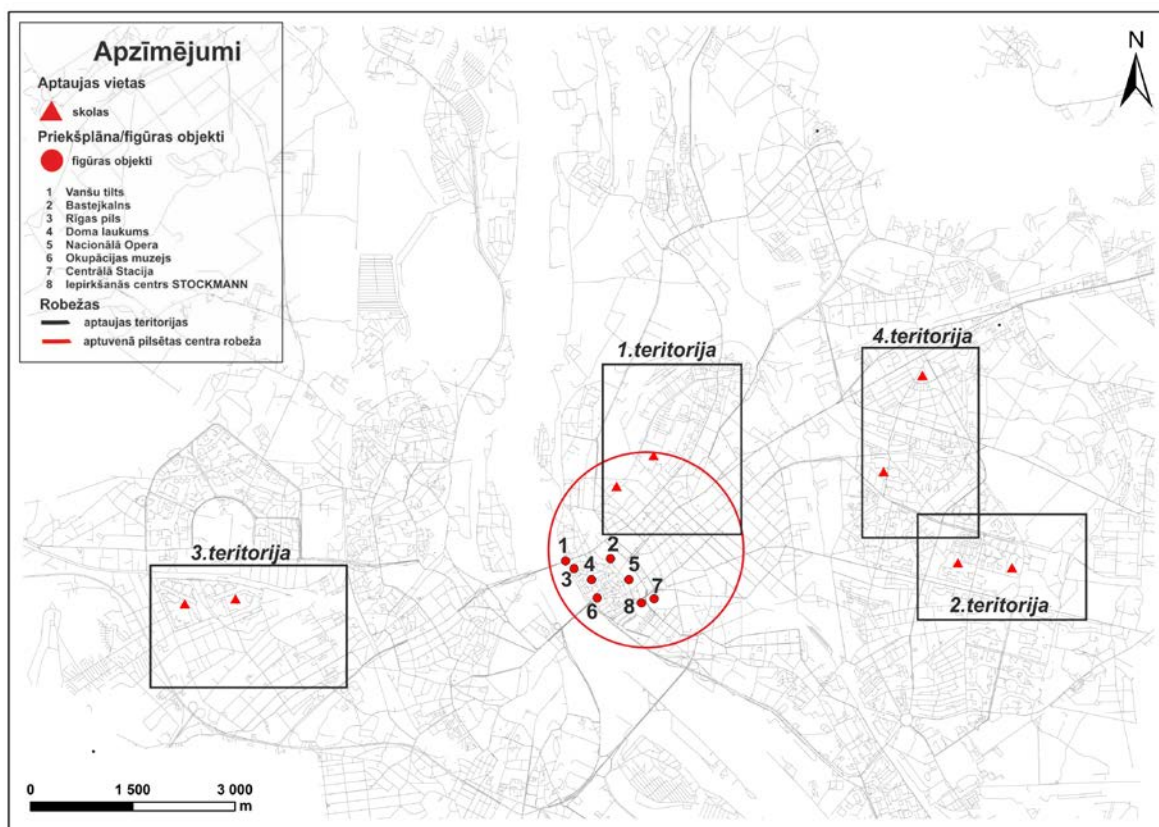
Jautājums: Brīvības piemineklis atrodas *pie* ...?

18.att. Telpisko prepozīciju uzdevuma jautājuma shematisks piemērs

Avots: izveidojis autors

Deviņi jautājumi, kuri tika iekļauti turpmākajā datu analīzē, ietvēra astoņus pilsētas mērogā funkcionāli nozīmīgus un respondentu ikdienā svarīgus objektus un vietas (19.att.).

19.att. Figūras objekti un to novietojums pilsētā

Avots: izveidojis autors

Visi izvēlētie objekti/vietas atradās pilsētas centrā. Lai arī telpiskās kognīcijas pētījumos liela mēroga vidē panākt vienādus apstākļus visiem respondentiem ir gandrīz neiespējami, tomēr pieeja, izvēloties neitrālu pētījuma teritoriju (pilsētas centru), daļēji radīja šādus apstākļus. Izvēlētos figūras objektus iespējams uzskatīt par zemāka ranga vides enkuriem nekā „mājas” un „skola”. Tāpat jautājumu konstrukciju veidošanā tika iesaistīti trīs teorētiskajā literatūrā biežāk aprakstītie nozīmīgākie statistiskie prievārdi – pie, blakus, aiz –, kuri cilvēkam salīdzinoši precīzi ļauj raksturot teritorijas telpisko struktūru. Noteiktu telpisko prepozīciju saiknes veidošanai ar konkrētiem figūras objektiem jautājuma konstrukcijās bija gadījuma raksturs.

Iegūtie dati ļāva analizēt jauniešu ikdienas aktivitāšu saikni ar pilsētas centra kognitīvās struktūras veidošanos, koncentrējoties uz diviem statistiski un kartogrāfiski apstrādājamiem lielumiem. Pirmkārt, konkrētu fona objektu izvēles biežums tika izmantots, lai salīdzinātu un novērtētu jauniešu pilsētas centra publiskās telpas un tās daļu lietojuma ietekmi uz telpisko zināšanu ieguvī. To noteica pieņēmums, ka nozīmīgākās aktivitāšu vietas ietekmē noteiktu fona objektu izvēli. Respektīvi, telpiskās pieredzes rezultātā regulārs vietas lietojums ļauj apgūt plašāka apjoma telpiskās zināšanas un funkcionālu informāciju par to, ietekmējot statusu pilsētas centra kognitīvās struktūras hierarhijā.

Otrkārt, attālums starp figūras un fona objektu ļāva noteikt faktorus, kuri ietekmē jauniešu pilsētas centra kognitīvās struktūras veidošanos. Attāluma izmantošanu noteica būtiska sakarība, kura izriet no figūras un fona objekta ģeometriskajām attiecībām, kas izteiktas ar konkrētu telpisko prepozīciju. Valodas konstrukcijās fona objekts kopā ar telpisko

prepozīciju nosaka reģionu, kurā figūras objekts ir novietots (Talmy, 1983; Landau & Jackendoff, 1993). Tā kā definētais reģions aizņem noteiktu laukumu ģeogrāfiskajā vidē, figūras un references objektus nodala metriski izmērāms attālums, kas ir tieši atkarīgs no: 1) teritorijā izvietoto objektu/vietu blīvuma un 2) telpisko zināšanu precizitātes un kvantitātes par konkrēto teritoriju. Ņemot vērā faktu, ka visiem respondentiem tika radīti līdzīgi apstākļi, autors pieņem, ka attālumu starp figūras un fona objektiem/vietām nosaka respondenta zināšana par pilsētas centra telpisko struktūru.

Lai iegūtu no kvalitatīva rakstura informācijas, ko veidoja valodas konstrukcijās iesaistītie fona objekti, statistiski apstrādājamu datu kopu, tika veikta jauniešu aptaujas masīva apstrāde vairākos posmos:

- 1) tika atlasītas visas to respondentu anketas, kuri bija atbildējuši uz vismaz četriem no deviņiem telpisko prepozīciju uzdevuma jautājumiem. Turpmākajā datu apstrādē tika izmantotas 1618 respondentu atbildes;
- 2) saskaitīts konstrukcijās ar konkrētu figūras objektu iesaistīto fona objektu skaits un vizualizēts, izmantojot GIS;
- 3) izmērītas distances starp figūras objektiem/vietām un respondentu norādītajiem fona objektiem;
- 4) lai optimizētu datu statistisko apstrādi katram respondentam atsevišķi, no izmērītajām distancēm (9 vai mazāk) tika aprēķināta vidējā vērtība un pievienota kopējā datu masīvā. Piemēram, ja respondents bija norādījis piecus fona objektus, tad kopā tika izmērītas piecas distances, kuras tika saskaitītas un izdalītas ar mērījumu skaitu. Vidējā distance turpmāk tika izmantota kā atkarīgais mainīgais.

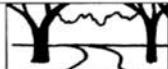

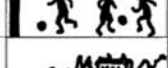
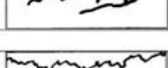

4.3.2. Sociālo vērtību kartēšanas metode

Dati, lai analizētu jauniešu dzīvesvietas teritorijas kognitīvo struktūru un telpisko zināšanu apguvi veicinošos un ierobežojošos faktoros, tika iegūti, izmantojot sociālo vērtību kartēšanas metodi (Tyrvaainen, Makinen & Schipperijn, 2007). Tradicionāli sociālo vērtību kartēšana kā datu ieguves metode ir ērti iekļaujama aptaujās, un, kombinējot to ar ĢIS izmantošanu iegūtās informācijas apstrādei, analīzei un kartogrāfiskajai vizualizācijai, to izmanto teritorijas telpiskās plānošanas vajadzībām (Makinen & Tyrvaainen, 2008). Izmantojot iepriekš definētus jautājumus, tiek iegūti noteiktu vietu sociāli kvalitatīvo iezīmju (estētiskā kvalitāte, drošība, kultūras un veselības ieguvumi) subjektīvi novērtējumi un novietojumi pētījuma vajadzībām izvēlētajā teritorijā (20.att.). Vietu subjektīvie novērtējumi veidojas respondenta iepriekšējās vides pieredzes, psihosociālo iezīmju un kognitīvo procesu mijiedarbības rezultātā (Zube, Sell & Taylor, 1982). Tas nozīmē, ka respondentu sniegtās atbildes ietver gan zināšanas par objektu un vietu telpiskajām attiecībām un novietojumiem, gan kontekstuālu kvalitatīva rakstura telpisko informāciju: attieksmes, pārliecības un sajūtas. To apliecina arī citi pētījumi, kuros tiek norādīts, ka liela mēroga ģeogrāfiskās telpas kognitīvajām struktūrām raksturīga ne tikai telpiskas, bet arī papildus funkcionāla rakstura informācijas klātbūtne (Golledge & Stimson, 1997; Coventry & Garrod, 2004), un, tām savstarpēji sasaistoties, veidojas zināšanu struktūras ar atšķirīgu detalizācijas pakāpi.

Telpiskās kognīcijas iesaistīšana, cilvēkam veicot vietas kvalitātes novērtēšanu, apstiprina autora izvēli promocijas darbā izmantot sociālo vērtību kartēšanas metodi jauniešu telpiskās kognīcijas izpētē. Salīdzinot ar biežāk lietotajām telpiskās kognīcijas izpētei nepieciešamo datu vākšanas metodēm, tādām kā mentālās kartes, ortofoto karšu interpretēšana, teritorijas un maršrutu mutiskie apraksti, attālumu novērtēšana, virzienu noteikšana (Kitchin & Blades, 2002), kuras ļauj iegūt tikai noteiktu objektu telpisko attiecību

un novietojuma reprezentācijas, sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā reprezentētās telpiskās zināšanas ietver plašāku mijattiecību ar vidi pieredzes laikā iegūtas informācijas apjomu.

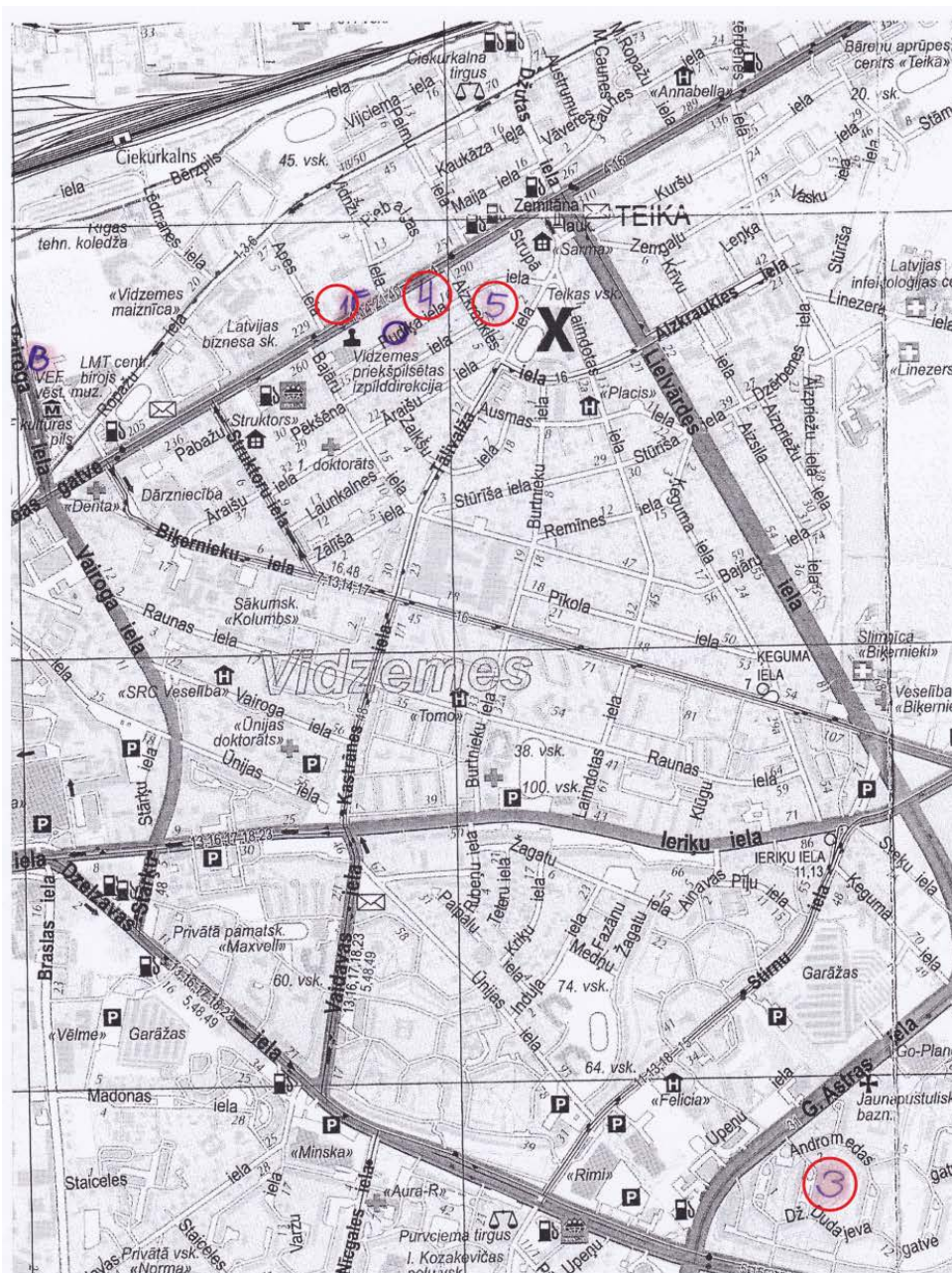
		Green area number where the quality is found:	Cannot find within my housing area	Cannot say
	'BEAUTIFUL LANDSCAPE' Places or areas that you find beautiful and attractive (beautiful scenes, etc.)	5	☐	☐
	'VALUABLE NATURE SITE' Valuable nature area or place with a special feeling of nature (e.g., natural vegetation, fauna, fascinating rocks, bedrock, shorelines).		☒	☐
	'FOREST FEELING' Area or place that feels like a "real" forest.		☐	☒
	'SPACE AND FREEDOM' Area or place where you can enjoy space and freedom.	1;3	☐	☐
	'ATTRACTIVE PARK' Constructed park that is exceptionally beautiful (flower beds, constructions, valuable trees, tree lines, places to stay)	7	☐	☐
	'PEACE AND TRANQUILITY' Area or place that is peaceful and quiet.		☒	☐
	'OPPORTUNITIES FOR ACTIVITIES' Area with good amenities for play and hobbies (e.g., fields, outdoor areas, constructions, equipment).	8	☐	☐
	'HISTORY AND CULTURE' Area with interesting local history and local culture.	4;3	☐	☐
	'UNPLEASANTNESS' Area that is neglected, abused and damaged, or unaesthetic.		☒	☐
	'SCARINESS' Area that feels dangerous or threatening.		☐	☒
	'NOISINESS' Area that is disturbingly noisy.		☒	☐

20.att. Sociālo vērtību kartēšanas uzdevuma oriģinālās metodes paraugs

Avots: izveidojis autors pēc Tyrvainen, Makinen & Schipperijn, 2007

Pielāgota un no oriģinālās atšķirīga sociālo vērtību kartēšanas metodes versija promocijas darbā tika iekļauta skolēnu aptaujā un izmantota, lai rosinātu respondentus

salīdzinoši vienkāršā veidā atspoguļot telpiskās zināšanas un to apguvi ietekmējošos faktoros dzīvesvietas teritorijā. Pamatojumu atšķirīgu metožu izvēlei jauniešu pilsētas centra un dzīvesvietas teritorijas kognitīvās struktūras analizēšanas vajadzībām noteica ierobežotais objektīvi identificējamo funkcionāli nozīmīgo objektu skaits etalonteritorijās (izņemot 1.teritoriju - Brasa/Skanste), kurus varētu izmantot kā figūras objektus analīzes uzdevumā.

	Numurs	Nelabrodas šajā teritorijā	Grūti pateikt
1. Vietu, kur jūties patīkami	1		
2. Vietu, kura pēc skata ir nepievilcīga un nepatīkama	2		
3. Vietu, kur jūties nedroši	3		
4. Vietu, kur jūties droši	4		X
5. Vietu, kur pieaugušie tevi nekontrolē	5		
6. Vietu, kuru visbiežāk apmeklē savā brīvajā laikā	6		
7. Vietu, kuru apmeklē, lai satiktos ar draugiem	7		

21.att. Sociālo vērtību kartēšanas uzdevuma paraugs pētījuma vajadzībām ar promocijas darba autora veiktajām metodes modifikācijām

Avots: izveidojis autors; autora izmantotās izdevniecības „Jāņa sēta” sagatavotā kartes pamatne. Anketā iekļautais kartes mērogs 1:13500

Skolēnu aptaujā sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā tika ietverti pieci jautājumi, katrā lūdzot respondentu norādīt dzīvesvietas teritorijā vietu, kuras kvalitāte atbilst vai raksturojama ar noteiktu sociālo vērtību. Vietu kvalitāti raksturojošās sociālās vērtības tika formulētas kā koncepti, kuri ietvēra, pēc autora domām, noteiktas telpas daļas raksturojošās pazīmes: drošība, vietas pievilcīgums, brīvības sajūta. Šādu pazīmju izvēli sociālo vērtību konceptu veidošanas vajadzībām noteica autora pieņēmums, ka zināšanas par vietām cilvēka telpiskajā kognīcijā vispirms tiek strukturētas pēc to piedāvātās drošības/nedrošības sajūtas, skata pievilcības un pieejamības. Pieņēmums saistīts ar „vietas” jēdziena konceptuālu izpratni cilvēka ģeogrāfijā, kur vieta tiek definēta kā telpas daļa ar cilvēka piešķirtu nozīmi dažādos mērogos (Cresswell 2004). Cilvēki svarīgām pieredzētās telpas daļām piešķir nozīmes galvenokārt vispirms funkcionāli (Coventry, et al., 2010, Coventry and Garrod, 2004) un emocionāli (Tuan 1977), izvērtējot tajās klātesošo fizisko un sociālo nosacījumu kopas pozitīvo un negatīvo raksturu. Instinktīvi kopā ar telpiskajām zināšanām par vietu novietojumu un savstarpējiem attālumiem, pirmo reizi apmeklējot noteiktu telpas daļu, primāri tiek iegūta primitīva, bet tajā pašā laikā unikāla tās kvalitāti raksturojoša informācija par drošību, pievilcīgumu un telpiskās autonomijas sajūtu (Kaplan & Kaplan, 1983). Šāda funkcionālu un uz emocijām balstītu zināšanu kopa ātrāk nekā cita veida informācija cilvēkam ļauj piešķirt nozīmi konkrētai telpas daļai, identificēt to kā vietu, novērtēt tās turpmākā lietojuma iespējas un integrēt kopējā konkrētas teritorijas kognitīvajā struktūrā.

Līdz ar to respondentiem tika lūgts norādīt speciāli sagatavotā etalonteritorijas kartē ar mērogu 1:13500 tās vietas, kuras viņi uzskata par 1) nepatīkamām; 2) patīkamām; 3) drošām; 4) nedrošām; 5) kurās viņi jūtas brīvi no pieaugušo kontroles, – kopā piecas vietas. Pretēji Tīrvainenas un viņas kolēģu (Tyrvaainen, Makinen & Schipperijn, 2007) izstrādātajai metodei, kurā pētījuma teritorija tika sadalīta mazākos apgabalos un katram apgabalam piešķirts noteikts kārtas skaitlis, ko pēc tam respondents, atbildot uz uzdevuma jautājumu, pievienoja tajā ietvertajai konkrētai sociālajai vērtībai, promocijas darbā tika izmantota nedaudz atšķirīga pieeja.

Pētījumā respondentiem izdalītajā anketā tika numurēti sociālo vērtību kartēšanas uzdevuma jautājumi. Skolēnam tika lūgts pierakstīt konkrētu sociālo vērtību saturošu jautājuma kārtas skaitli vietai kartē, kuras kvalitāte, pēc viņa domām, bija raksturojama ar noteiktu sociālo vērtību (21.att.). Tādējādi, pievienojot noteikta jautājuma numuru konkrētai vietai kartē, respondentam vispirms bija nepieciešams veikt mentālas darbības, lai meklētu vietas dzīvesvietas teritorijas kognitīvajā struktūrā, kuru funkcionalitāte atbilst sociālās vērtības konceptuālajai nozīmei. Tāpat atšķirībā no oriģinālās metodes tika noteikts arī limits – vienu vērtību drīkstēja piešķirt tikai vienai vietai. Ja vieta, kuru respondents bija iedomājies, neatradās anketā iekļautajā kartē vai viņš nebija pārliecināts, ka tāda vieta vispār eksistē, tika piedāvāta varianti „vieta neatrodas šajā teritorijā” un „grūti pateikt”.

Lai būtu iespējams tālāk darba gaitā analizēt sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā iegūtos kvalitatīvos datus, izmantojot statistiskās datu apstrādes metodes, tika izveidots telpisko zināšanu indekss. Respondenta telpisko zināšanu indeksa pamatu veidoja norādīto, viņaprāt, noteiktām sociālajām vērtībām atbilstošo vietu skaits aptaujas anketā etalonteritorijas kartē. Tas nozīmēja, ka, ņemot vērā iepriekš aprakstītos nosacījumus, katrs skolēns dotajā kartē varēja norādīt piecas vietas, par katru ierakstīto saņemot vienu punktu. Savukārt, ja respondents nebija norādījis vietu ar atbilstošās sociālās vērtība kārtas skaitli vai bija atzīmējis variantus „vieta neatrodas šajā teritorijā” vai „grūti pateikt”, viņš par konkrēto jautājumu saņēma 0 punktu. Tādā veidā respondenti, kuri bija ierakstījuši piecas vietas kartē, saņēma maksimālo punktu daudzumu — 5 punktus, tie, kuri ierakstīja četras vietas, saņēma 4

punktus, utt. Korekti sociālo vērtību kartēšanas uzdevumu bija izpildījuši 1017 respondenti, kuru dzīvesvieta atradās kādā no četrām etalonteritorijām.

Tālāk, lai iegūtu telpisko zināšanu indeksa vērtību katram no 1017 respondentiem, tika dalīta sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā iegūtā kopējā punktu summa ar maksimāli iespējamo punktu skaitu (5). Tādā veidā telpisko zināšanu indeksu iespējams izteikt arī kā kopējo iegūto punktu vidējo aritmētisko vērtību, kas bija robežās no 0 līdz 1. Iegūtais indekss tālākajā datu statistiskajā analīzē tika izmantots kā atkarīgais mainīgais. Lai raksturotu katra faktora ietekmi uz jauniešu dzīvesvietas kognitīvās struktūras veidošanos un telpisko zināšanu apguvi, telpiskā indeksa pārmaiņas tika salīdzinātas rādītāja ietvertu grupu starpā un konkrētās etalonteritorijas ietvaros, pielietojot Kruskala-Valisa testu.

4.4. Ekonometriskās datu apstrādes metodes

Nozīmīga darba daļa saistīta ar pētījuma „Bērnu un jauniešu ģeogrāfiskās telpas uztvere un ikdienas aktivitāšu izpēte” 2010.–2012. gadā veiktās jauniešu aptaujas datu masīva papildu apstrādi un jauniegūto rezultātu analīzi. Iegūtā aptaujas datu masīva apstrādē promocijas darbā, lai analizētu jauniešu pārvietošanās paradumus ietekmējošos faktoros un pārvietošanās veida izvēli, izmantotas ekonometriskās analīzes metodes. Tās, pirmkārt, ļauj analizēt jauniešu sociāldemogrāfiskās pazīmes raksturojošos mainīgo ietekmi uz pārvietošanās uzvedību atkarībā no tā, vai respondents pārvietojas mācīties uz citu apkaimi un mācību iestādi jeb nē. Otrkārt, ar to palīdzību var analizēt varbūtības noteiktām jauniešu sociāldemogrāfiskajām pazīmēm un pārvietošanās veidiem. Darbā izmantota gan binārā logaritmiskā regresija, gan daudzfaktoru logaritmiskā regresija. Minētie regresiju modeļi plaši tiek pielietoti iedzīvotāju ģeogrāfijā dažādu sociālekonomisko procesu izpētē. Binārās logaritmiskās regresijas modelis ir datu analīzes tehnika, kur atkarīgais mainīgais ir binārs – tas var pieņemt tikai divas vērtības 1 vai 0. Piemēram, atkarīgajam mainīgajam piešķirot vērtību ($Y=1$) ja jauniešs dodas uz mācību iestādi citā apkaimē un vērtību ($Y=0$), ja respondents apmeklē skolu, kura atrodas viņa dzīvesvietas apkaimē. Atkarīgā mainīgā vērtībai pašai par sevi modelī nav nekādas nozīmes, un tā kalpo kā indikators. Neatkarīgo mainīgo pazīmju kopa raksturo jauniešu demogrāfisko sastāvu un sociāli ekonomisko aktivitāti.

Pārvietošanās uz skolu veida izvēlē izpētē papildus izmantots arī daudzfaktoru logaritmiskās regresijas modelis, lai noteiktu neatkarīgās pazīmes varbūtības lielumu vairākām atkarīgo mainīgo grupām. Šajā gadījumā izvēlētas trīs atkarīgo mainīgo grupas jeb alternatīvas ($j=1, 2, 3$): respondenti, kur regulāri izmanto auto braucieniem uz skolu, respondenti, kuri pārvietojas ar sabiedrisko transportu un respondenti, kuri dodas ar kājām.

Izmantotajos regresijas modeļos koeficienta zīme norāda uz mainīgā ietekmes virzienu, savstarpēji salīdzinot konkrētu pārvietošanās veida izvēles motīvu vai indivīdu raksturojošās sociāli demogrāfiskās pazīmes noteiktā modelī. Augstākas koeficienta vērtības norāda, ka attiecīgais mainīgais ir saistīts ar lielāku varbūtību. Koeficients ar negatīvu zīmi liecina, ka neatkarīgais mainīgais negatīvi ietekmē iespēju izvēlēties noteiktu pārvietošanās veidu aplūkotajā modelī. Savukārt pozitīva zīme norāda uz pozitīvu savstarpējo ietekmi, salīdzinājumā ar atskaites (references) grupu. Atskaites grupas tāpat kā atkarīgie mainīgie katrā modelī atšķiras. Savukārt neatkarīgo mainīgo kopā katrai pazīmei izvēlēta noteikta references grupa, ar ko salīdzināt iegūtos rezultātus. Savstarpējās ietekmēšanas pakāpe jeb ietekmes stiprums palielinās, pieaugot koeficienta absolūtajai vērtībai. Jo lielāks ir ietekmes stiprums, jo lielāka ir novērtētā koeficienta absolūtā vērtība.

Būtisku atšķirību noskaidrošanai par dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra izmantošanas atšķirībām mācību gadā un vasaras brīvlaikā hipotēžu pārbaudei pielietota

Pīrsona X^2 kritērija (*Pearson X^2 square*) metode. Lai noteiktu sociāldemogrāfisko un sociālekonomisko faktoru lomu telpisko zināšanu apgūvē veikta statistiski nozīmīgu atšķirību noskaidrošana par vidējā attāluma starp figūras un fona objektiem izmaiņām starp jauniešu grupām ar noteiktām demogrāfiskām pazīmēm un pārvietošanās un pilsētvides izmantošanas paradumiem, izmantojot vienfaktora dispersiju analīzi (*ANOVA*). Tā kā daudzi novērotie parametri neatbilda normālajam sadalījumam un tāpat daudzi parametri bija mērīti ar nominālās vai ordinārās skalas palīdzību, hipotēžu pārbaudē izmantots arī neparametriskais Kruskals–Vallisa (*Kruskal-Wallis*) tests. Neparametrisko metožu lietošanai nav nepieciešams pieņēmums par sadalījuma veidu. Turklāt sevišķi ērti šīs metodes ir lietot kvalitatīvu datu kopu salīdzināšanai (Paura & Arhipova, 2002; Arhipova & Bāliņa, 2003). Iedzīvotāju aptaujas datu paraugkopas galvenokārt raksturo respondentu kvalitatīvās pazīmes, kuru vērtības izteiktas gan nominālajā, gan ordinārajā skalā. Hipotēžu pārbaudes metodēs paraugkopu atbilstības tika pārbaudīta, aprēķinot to abpusējās alternatīvās p vērtību. Aprēķinātā p vērtība parāda atšķirību statistisko nozīmību, savstarpēji salīdzinot paraugkopas. Tur, kur statistiskās nozīmības vērtība ir mazāka par 0,05, tur atšķirības ir statistiski nozīmīgas un ar 95% varbūtību iespējams apstiprināt iegūtos rezultātus.

Korelācijas analīze tika izmantota, lai noskaidrotu dažādu parametru un rādītāju savstarpējās saistības lielumu un būtiskumu. No saistības raksturojošiem koeficientiem izmantots Spīremana rangu korelācijas koeficients, kurš paredzēts gadījumiem ja dati nav pakļauti teorētiskajam, t.i., Stjūdenta u.c. sadalījumam, vai kāds no mainīgajiem ir ordinārajā skalā. Statistisko datu analīzē izmantota programma *SPSS 18,0 for Windows*, kurā pieejamas visas minētās metodes.

Lai noteiktu jauniešu ikdienas aktivitāšu koncentrēšanās pakāpi noteiktās vietās dzīvesvietas teritorijās izmantota ArcGis 9.3 programmatūrā iestrādātā telpiskā datu analīzes metode - Tuvākā vidēja punkta klāsteranalīze (*Nearest Neighbour Average Cluster Analysis*).

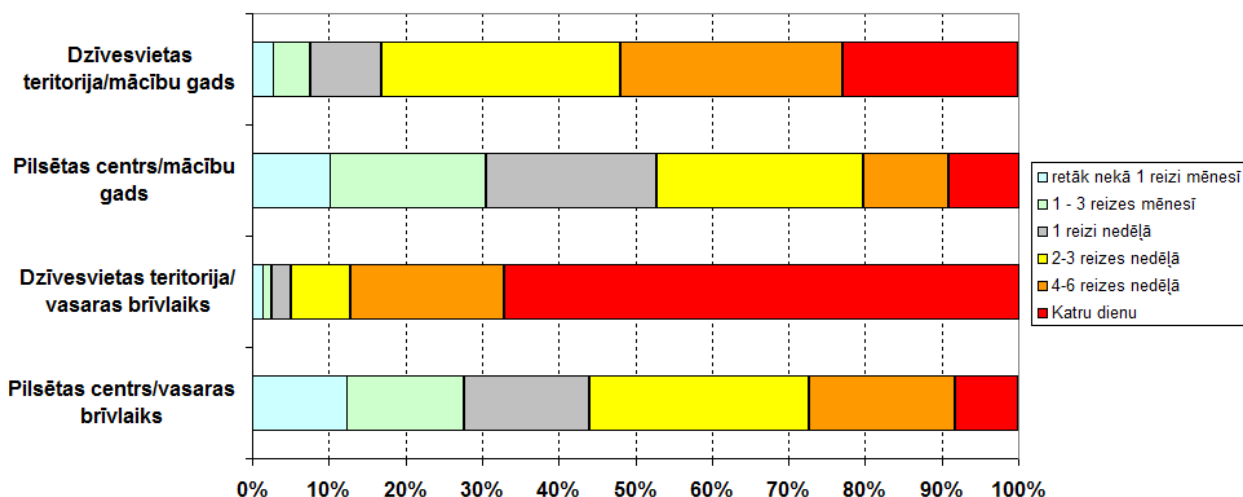
5. JAUNIEŠU TĒLPISKĀS KOGNĪCIJAS VEIDOŠANĀS MIJATTIECĪBĀS AR RĪGAS PILSĒTVIDI

5.1. Jauniešu ikdienas aktivitāšu raksturs un telpiskā struktūra

5.1.1. Pilsētas centra un dzīvojamo apkaimju lietojuma biežums un intensitāte

Iepriekšējie pētījumi liecina, ka jauniešu ikdiena galvenokārt norisinās divās teritorijās, kuras spēj piedāvāt nepieciešamos resursus sociālo dzīvju veidošanai un ir brīvi pieejamas. Dzīvesvietai apkārtējā teritorija tiek uzskatīta par nozīmīgāko un biežāk lietoto, savukārt pilsētas centrs tiek apmeklēts retāk, tomēr tas ir ne mazāk svarīgs jauniešu ikdienā, jo simbolizē visu moderno un aizraujošo. Tā ir teritorija, kur iespējams satikties ar jauniem cilvēkiem, iesaistīties aktivitātēs ārpus skolā un dzīvesvietā sastopamo pazīstamo cilvēku uzmanības, iegūt informāciju par dažādām jauniešu kultūrām (Lieberg, 1995a). 22.attēls parāda, ka arī Rīgas jauniešiem (tikai pētījuma etalonteritorijās dzīvojošiem) dzīvesvietas teritorija, kuru katru dienu izmanto 23%, ir daudz biežāk lietota nekā pilsētas centrālā daļa (katru dienu – 9%). Statistiski nozīmīgas atšķirības starp abu teritoriju izmantošanas biežumu apstiprina Pīrsona X^2 kvadrāta kritērijs. Tomēr, lai precīzāk raksturotu abu teritoriju lietojuma regularitātes atšķirības, nepieciešams tās aplūkot sezonālā kontekstā, jo jauniešu – skolēnu – pilsētvides lietojums ir cieši saistīts ar sezonālām pārmaiņām. Turklāt iepriekšējos jauniešu ikdienas aktivitāšu un telpiskās izturēšanās pētījumos sezonālā aspekts ir maz pētīts.

Skolēniem sezonālā raksturīgs dalījums divos periodos. Pirmais – mācību gada – periods, kad norisinās mācības izglītības iestādēs un jauniešiem ir salīdzinoši strikti ierobežots brīvā laika daudzums. Otrais – brīvlaika – periods, kad mācības izglītības iestādēs nenotiek un jauniešiem ievērojami pieaug brīvā laika daudzums. Šī pētījuma ietvaros nozīmīgākais no skolēniem pieejamiem brīvlaikiem gadā ir vasaras brīvlaiks, kas Latvijā ilgst trīs mēnešus – no 1.jūnija līdz 31.augustam.

Mācību gada laikā – Pearson $X^2(5, N=2024) = 340,90, p < 0,01$

Vasaras brīvlaikā – Pearson $X^2(5, N=2042) = 903,72, p < 0,01$

22.att. Dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra apmeklēšanas biežumu salīdzinājums mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā

Avots: izveidojis autors

Mācību gada laikā ierobežoto brīvā laika resursu, vecāku veidoto laika un telpisko ierobežojumu, pēc skolas fiziskā un psiholoģiskā noguruma dēļ dzīvesvietas teritorija,

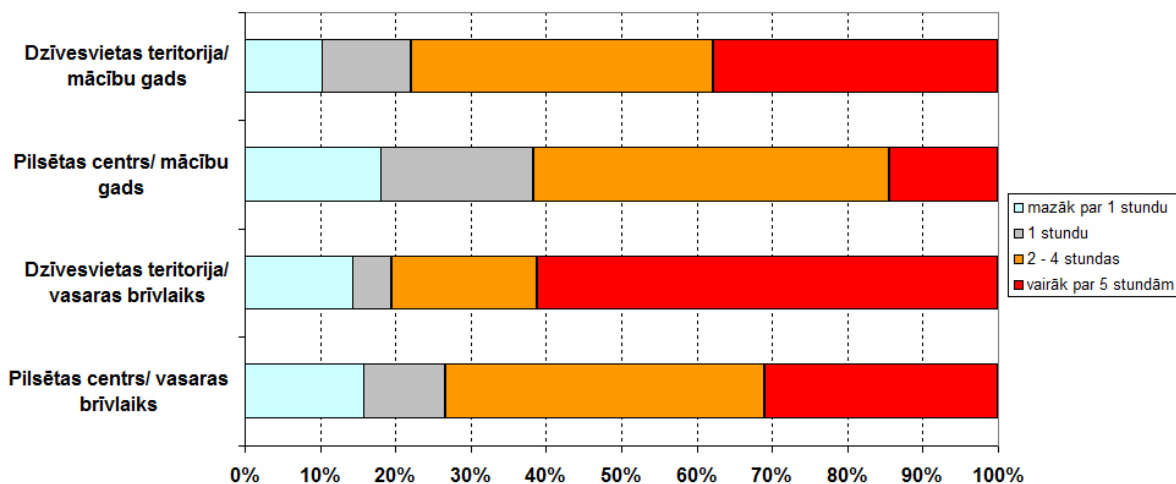
salīdzinot ar pilsētas centrālo daļu, ir ikdienā vieglāk sasniedzama. Fokusgrupu diskusiju rezultāti parādīja, ka, lai arī atsevišķās teritorijās Rīgā jauniešiem pieejamās vides kvalitāte šķiet neapmierinoša un brīvā laika pavadīšanas iespējas ierobežotas, tomēr dzīvesvietas apkārtnes piedāvātās atpūtas, sporta un iepirkšanās iespējas ir pietiekamas, lai jaunieši biežāk uzturētos ārpus telpām tieši savu māju tuvumā. Tāpat nozīmīga loma ir ārpusskolas nodarbību jeb pulciņu apmeklēšanai un to novietojumam pilsētā. Mācību gada laikā paralēli mācībām skolā jaunieši apmeklē dažādas papildu sporta, kultūras, mākslas un izglītības nodarbības, kuru biežums ir atkarīgs no nodarbības veida un iesaistīšanās pakāpes. Tādējādi brīvā laika daudzums nedēļas ietvaros tiem jauniešiem, kuri apmeklē ārpusskolas nodarbības, samazinās, kas atspoguļojas ne tikai kā retāka pilsētas centra apmeklēšana, bet arī kā retāks dzīvesvietas teritorijas lietojums neformālo un nestrukturēto aktivitāšu veikšanai. Turklāt, ja ārpusskolas nodarbību vieta atrodas dzīvesvietas teritorijā vai ārpus pilsētas centra, jauniešiem nav nepieciešamības tur doties.

Vasaras brīvlaikā, pieaugot nestrukturēta laika daudzumam, ievērojami palielinās to jauniešu skaits, kuri dzīvesvietas teritoriju ikdienas aktivitāšu veikšanai izmanto katru dienu (67%). Turklāt, aplūkojot abu teritoriju lietojuma atšķirības, redzams, ka dzīvesvietas teritorijas loma jauniešu ikdienā kļūst vēl nozīmīgāka nekā mācību gada laikā. Tas skaidrojams ar to, ka Rīgas apkaimē visi ikdienas sociālās dzīves veidošanai nepieciešamie resursi – draugi, pazīstama vide, drošības sajūta, telpiskās autonomijas iespējas – ir pieejami dzīvesvietā. Minēto faktoru klātbūtnes nozīmi apstiprina arī citi pētījumi rietumvalstu pilsētās (Lieberg, 1995a). Vairākos pētījumos kā nozīmīgs brīvā laika aktivitāšu veikšanas teritorijas izvēli ietekmējošs faktors tiek minēts tās piedāvātā anonimitāte, uzsverot tās pieejamību pilsētas centrā ārpus vecāku un kaimiņu uzmanības (Travlou, 2004). Rīgas dzīvojamā pilsētvide, kura raksturojama ar vāju neformālās un formālās sociālās kontroles klātbūtni, īpaši daudzstāvu māju teritorijās, iespējams, ļauj jauniešiem plašāk izmantot publisko telpu pēc saviem ieskatiem un bez pieaugušo iejaukšanās. Savukārt, policistu, veikalu apsargu, privāto publisko telpu īpašnieku un apkalpojošo darbinieku klātbūtne nosaka, ka pilsētas centra publiskās telpas sociālās kontroles līmenis ir ievērojami augstāks. Līdz ar to Rīgā vērojama pretēja situācija – jauniešiem nepieciešamā anonimitāte aktivitāšu veikšanai pieejama dzīvesvietas teritorijā.

Biežāki vasaras brīvlaikā kļūst pilsētas centra apmeklējumi, palielinoties to jauniešu skaitam, kuri dodas uz Rīgas centru vismaz 4 līdz 6 dienas nedēļā (mācību gada laikā 10%, vasaras brīvlaikā 19%). Interesanti, ka pieaudzis arī to jauniešu skaits, kuri apmeklē Rīgas centru ļoti reti vai neapmeklē nemaz. Tam ir četri izskaidrojumi, kas cieši saistīti ar vecāku piemēroto audzināšanas pieeju, kad bērni tiek sūtīti ārpus pilsētas pie vecvecākiem vai kopā ar vecākiem dodas uz vasarnīcām ārpus Rīgas, kā arī valsts apmaksāto ārpusskolas nodarbību trūkumu vasarā un citu ārpusskolas nodarbību norises īpatnībām. Pirmkārt, daļa no aptaujātajiem jauniešiem norādīja, ka vismaz mēnesi vasaras brīvlaikā pavada Latvijā ārpus Rīgas. Intervijas ar nepilngadīgo lietu inspektoriem atklāja, ka daļa strādājošo vecāku, apzinoties ierobežotās iespējas kontrolēt savu bērnu brīvo laiku, pieņem lēmumu tos īslaicīgi nosūtīt pie vecvecākiem, krustvecākiem un citiem radniekiem „uz laukiem”, pieņemot, ka tur viņi tiks pieskatīti. Līdzīgu tendenci atspoguļo arī pētījumi Lielbritānijā (Valentine, 1997a). Fokusgrupu diskusijās vairāki visu vecuma un dzimuma grupu jaunieši norādīja, ka vismaz vienu vai divus mēnešus pavada ārpus Rīgas „laukos”. Aprakstītā audzināšanas pieeja Rīgā ir iespējama, jo daļa rīdnieku tādi ir tikai pirmajā vai otrajā paaudzē, kas nozīmē, ka to radnieki joprojām dzīvo ārpus Rīgas citos Latvijas reģionos.

Otrkārt, atsevišķu nodarbību norise var būt pārcelta uz citām vietām Latvijā. Raksturīgākais piemērs ir sporta, tautas deju, kora nodarbības, kuru ietvaros organizētās

nometnes norisinās ārpus Rīgas. Turklāt vienas vasaras laikā nometnes var būt vairākas. To apstiprina arī dažu fokusa grupu diskusiju dalībnieku atbildes. Vairāki dažāda vecumu zēni un meitenes norādīja, ka viņi pavada lielu daļu vasaras, atrodoties sporta un dažādu jauniešu aktivitāšu nometnēs vai kopā ar vecvecākiem laukos ārpus Rīgas. Treškārt, valsts apmaksātās ārpusskolas nodarbības, kuras lielākoties norisinās mācību gada laikā, vasaras brīvlaikā pārtrauc darbību. Līdz ar to jauniešiem nav nepieciešams doties uz tām nodarbību vietām, kuras atrodas pilsētas centrā.

Mācību gads – Pearson $X^2(3, N=2024) = 155,07, p < 0,01$

Vasaras brīvlaiks – Pearson $X^2(3, N=2024) = 207,49, p < 0,01$

23.att. Dzīvesvietas teritorijas un pilsētas centra apmeklēšanai vidēji dienā patērētā laika salīdzinājums mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā

Avots: izveidojis autors

Lielākā daļa jauniešu Rīgā (dzīvesvietas tuvumā 40%, pilsētas centrā – 47%) katru dienu pēc skolas pavada vismaz 2–4 stundas ārpus mājām (23.att.). To var uzskatīt par optimālu laiku daudzumu, kas ir nepieciešams, lai jaunieši veiktu savai ikdienai raksturīgās aktivitātes, t.i., ietu uz skolu un no tās, apmeklētu ārpusskolas nodarbības, sportotu, satiktos ar draugiem, pastaigātos un atpūstos (Korpela, Kyta & Hartig, 2002). Fokusgrupu diskusijā dažāda vecuma un dzimuma jaunieši norādīja vairākus motivējošos faktorus, kuri ietekmē dzīvesvietas teritorijas lietošanas ilgumu ikdienā. Visbiežāk tas ir saistīts ne tikai ar ikdienas sociālajām aktivitātēm, bet arī ar pienākumiem un ģimenes paradumiem. Daži jauniešu norādīja, ka pavada vismaz vienu stundu dienā no sava brīvā laika ārpus mājas, lai izvestu pastaigāties suni vai ietu uz veikalu. Pavādītā brīvā laika daudzums ārpus mājas publiskajā telpā dzīvesvietas apkaimē var būt atkarīgs no laikapstākļiem.

Jauniešiem ikdienā svarīgo teritoriju izmantošanas atšķirības ir novērojamas, arī salīdzinot dzīvesvietas un pilsētas centra publiskās telpas lietojuma ilgumu. Neatkarīgi no sezonas dzīvesvietas teritoriju jaunieši ikdienas aktivitāšu veikšanai izmanto ne tikai biežāk, bet arī ievērojami ilgāk. Mācību gada laikā to jauniešu skaits, kuri dzīvesvietas teritoriju izmanto vismaz piecas stundas vidēji dienā, ir vairāk nekā divas reizes lielāks par to, kuri tādu pašu laiku pavada pilsētas centrā (15%). Savukārt jauniešu skaits, kuri neapmeklē pilsētas centru vai pavada tajā mazāk par vienu stundu dienā (38%), ir ievērojami lielāks nekā to, kuri pavada tikai nedaudz sava brīvā laika dzīvesvietas teritorijā (22%).

Mijiedarbojoties jau iepriekš aprakstītajiem faktoriem, tādiem kā vecāku veidotajiem laika ierobežojumiem un ārpusskolas nodarbību vietu novietojumam, būtiskās atšķirības iespējams skaidrot ar pilsētas centra sasniedzamību. To raksturo nepieciešamā laika

daudzums, kas atkarībā no dzīvesvietas attāluma un pieejamā pārvietošanās veida var atšķirties no 30 līdz 45 minūtēm vienā virzienā. Minētā laika amplitūda, izsakot to attālumā, ietver daudzskaitlīgākās un blīvāk apdzīvotās Rīgas apkaimes (Imanta, Purvciems, Pļavnieki, Ķengarags u.c., arī trīs no četrām pētījumā iekļautajām etalonteritorijām). Tas nozīmē, ka lielākajai daļai Rīgā dzīvojošo jauniešu ir nepieciešams tieši šāds laika daudzums, lai nokļūtu pilsētas centrā. Iespējamība, ka pārvietošanās vajadzībām patērētais laiks var samazināt jau tā ierobežoto ārpuskolas brīvo laiku, liek pieņemt lēmumu par nepieciešamību doties uz Rīgas centru. Līdz ar to sasniedzamības radītie apgrūtinājumi došanās uz pilsētas centru lielākoties padara iepriekš plānotu un ar noteiktu mērķi (ārpuskolas nodarbību, kinoteātra un sarunātu satikšanos ar draugiem apmeklējums). Turklāt lielākā daļa šo aktivitāšu ir organizētas laikā ar ilgumu 1,5 līdz 2 stundas, kas daļēji saskan ar 23.attēlā redzamajiem datiem.

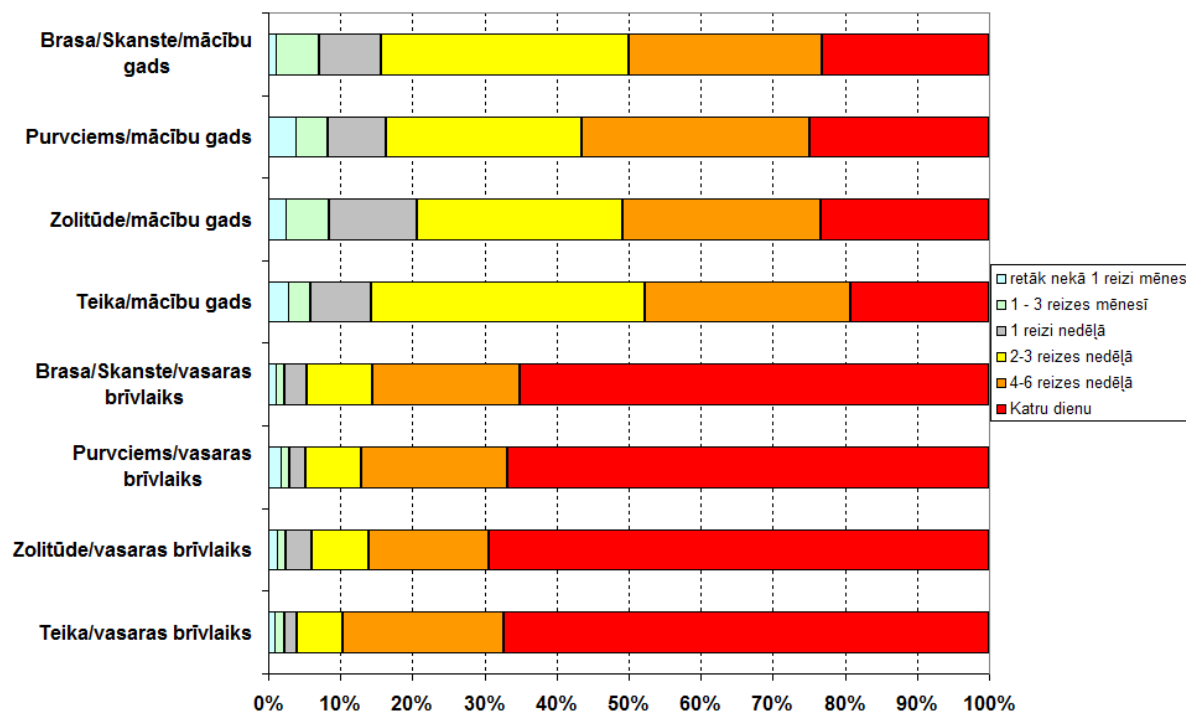
Vasaras brīvlaikā teritoriju izmantošanas ilguma atšķirības, ko apstiprina arī Pīrsona X^2 , saglabājas. Ievērojami pieaug pilsētas centra (31%) un dzīvesvietas apkārtnes (61%) lietotāju skaits, kuri tajās pavada piecas un vairāk stundas vidēji dienā. Tāpat samazinās to jauniešu skaits, kuri ārpus mājām vienā no teritorijām pavada mazāk par vienu stundu vidēji dienā, attiecīgi Rīgas centrā – 27%, savukārt dzīvesvietas teritorijā – 19%.

Līdz ar to, rezumējot 22. un 23. attēlā apkopoto informāciju, iespējams apstiprināt pirmo promocijas darba hipotēzi, ka jauniešu brīvā laika daudzuma izmaiņas sezonālā griezumā būtiski ietekmē tiem ikdienā nozīmīgo teritoriju lietojumu. Pilsētas publiskās telpas lietojuma biežums brīvā laika apjoma izmaiņu rezultātā pieaug vasaras mēnešos, savukārt samazinās mācību gada laikā. Tāpat neatkarīgi no etalonteritorijas un gadalaika dzīvesvietas teritorija tiek izmantota ikdienas aktivitāšu veikšanai ievērojami biežāk nekā pilsētas centrs.

Visās pētījuma etalonteritorijās to izmantošanas biežums ikdienas aktivitāšu veikšanai ir līdzīgs noteiktas sezonas ietvaros, ko apstiprina arī Pīrsona hī kvadrāta kritērijs (24.att.). Mācību gada laikā tikai nedaudz biežāk atšķirībā no citām tiek izmantota 2.etalonteritorija, kurā 25% no tajā dzīvojošajiem jauniešiem norādīja, ka izmanto to katru dienu. Savukārt jaunieši, kuri dzīvo 4.etalonteritorijā, nedaudz retāk pavada savu brīvo laiku dzīvesvietas tuvumā. No 224 jauniešiem 19% norādīja, ka ikdienas aktivitāšu veikšanai teritoriju izmanto katru dienu.

Nelielās atšķirības skaidrojamas ar etalonteritoriju telpiskajām un funkcionālajām atšķirībām. 2.etalonteritorijai, kura ietver tādas apkaimes kā Purvciems, Pļavnieki un Dārziems, ar daudzdzīvokļu māju apbūvi raksturīga salīdzinoši plaša atpūtas, iepirkšanās un izklaides iespēju dažādība. Nelielā attālumā viens no otra izvietoti jauniešu ikdienā nozīmīgi objekti iepirkšanās centrs „Maxima” A.Deglava ielā, veikals „Minska” Nīcgales ielā, ātrās apkalpošanas restorāns „McDonald’s” G.Astras ielā. Turklāt starp mājām atrodas pagalmi, kuri raksturojami kā demokrātiska, „iekļaujoša” publiskā telpa un sociālās dzīves veidošanas vietas.

Salīdzinot 4.etalonteritorija, kuru sadala divi transporta koridori – Brīvības gatve un Lielvārdes iela –, kā arī divas mazākas nozīmes ielas – Vairoga un Biķernieku iela –, daļēji funkcionē kā tranzīta telpa, kā dēļ samazinās publiskās telpas daļa, kurā jauniešiem būtu iespējams uzkavēties un pavadīt savu brīvo laiku. Arī Teikas apkaimes ievērojamu teritorijas daļu aizņem privātmāju apbūve, Teikā izvietots daudz mazāk jauniešu brīvā laika pavadīšanas iespējām nozīmīgu objektu un vietu. Nozīmīgākais tirdzniecības centrs „Alfa” atrodas ārpus Teikas apkaimes dzīvojamās zonas, un tas ietekmē tā sasniedzamību. Tāpat privāto māju apkārtnē jauniešiem pieejamās publiskā telpas apjoms pagalmu trūkuma dēļ, salīdzinot ar daudzdzīvokļu māju zonu, ir ievērojami mazāks.

Mācību gads – Pearson $X^2(15, N=1012) = 18,76, p > 0,05$

Vasaras brīvlaiks Pearson $X^2(15, N=1012) = 6,25 p > 0,05$

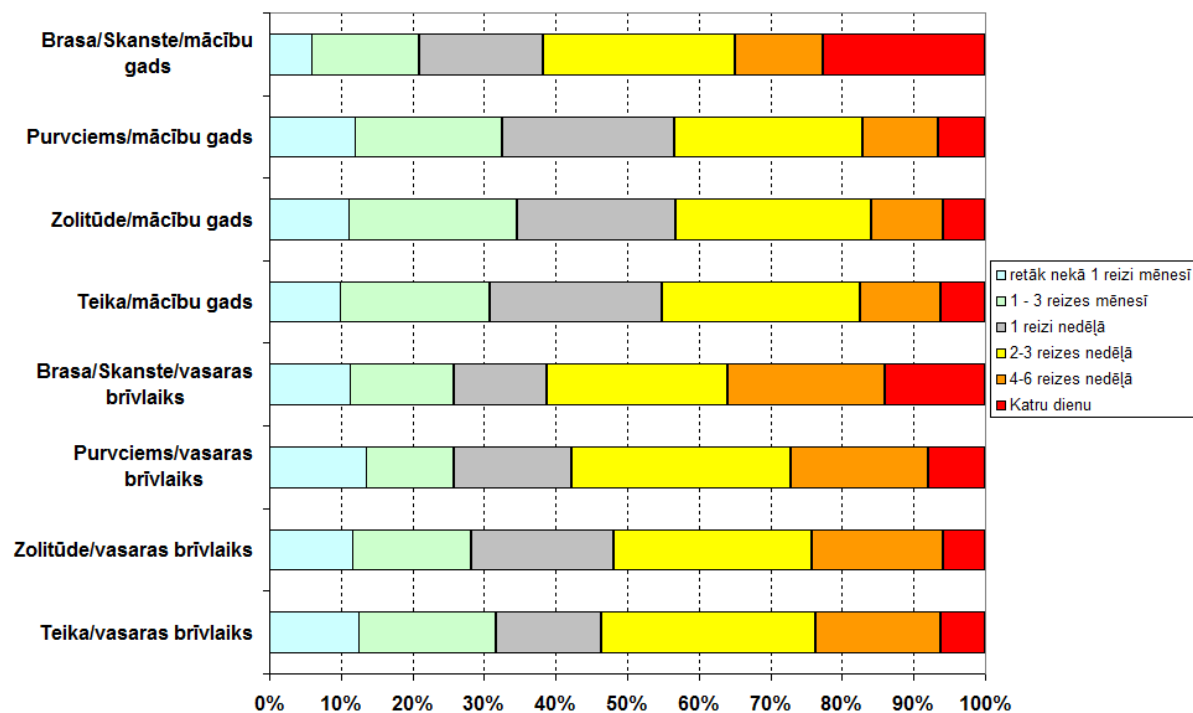
24.att. Dzīvesvietas teritorijas izmantošanas biežums etalonteritorijā mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā

Avots: izveidojis autors

Dzīvesvietas apkārtnes izmantošanas biežuma atšķirības mācību gada laikā starp etalonteritorijām izzūd, ja aplūko to jauniešu atbildes, kuri norādījuši, ka izmanto dzīvesvietas teritoriju vismaz divas dienas nedēļā mācību gada laikā.

Vasaras brīvlaikā starp etalonteritorijām izmantošanas biežumā nav novērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības. Vislielākais jauniešu skaits, kuri savām ikdienas vajadzībām izmanto dzīvesvietas teritoriju, novērojams 3.etalonteritorijā (Zolitūde) – 69% –, savukārt 65% – 1.etalonteritorijā (Brasa/Skanste). Neatkarīgi no pētījuma etalonteritorijas nozīmīgas statistiskās atšķirības (Pearson $X^2 = 166,67, p < 0,01$) pastāv starp dzīvesvietas apkāmes lietojumu mācību gada laikā un vasaras brīvdienās. To atspoguļo arī 24.attēls, kurā redzams, ka jauniešu skaits, kuri katru dienu pavada savu brīvo laiku vasarā dzīvesvietas tuvumā, salīdzinot ar mācību gadu, pieaug trīs reizes.

25.attēls parāda, ka jaunieši, kuri dzīvo pētījuma 1.etalonteritorijā, daudz biežāk nekā citās teritorijās dzīvojošie mācību gada laikā apmeklē pilsētas centru, un to arī apstiprina Pīrsona hī kvadrāta kritērijs. Katru dienu Rīgas centru apmeklē 23% no tiem jauniešiem, kuri dzīvo 1.etalonteritorijā. Savukārt no pārējām teritorijām katru dienu uz pilsētas centru dodas tikai 6–7%. Tāpat 1.etalonteritorijā ir mazāk tādu jauniešu, kuri pilsētas centru apmeklē retāk par vienu reizi mēnesī vai neapmeklē nemaz (15%). Mācību gada laikā, kad brīvā laika resursi ir ierobežoti, vieglai un ērtai piekļuvei pilsētas centram ir nozīmīga loma, nosakot, ka 62% no Rīgas centram tuvāk novietotās 1.etalonteritorijas (Brasa/Skanste) respondentiem to apmeklē vismaz divas reizes nedēļā (respektīvi, no 2.etalonteritorijas (Purvciems) – 44%; 3.etalonteritorijas (Zolitūde) – 43%; 4.etalonteritorija (Teika) – 45%). Šie rezultāti apstiprina, ka attālums un pieejamība ir nozīmīgi faktori, kuri ietekmē pilsētas centra izmantošanas biežumu.

Mācību gads – Pearson χ^2 (15, N=1012) = 55,59, $p < 0,01$

Vasaras brīvlaiks – Pearson χ^2 (15, N=1012) = 21,76, $p > 0,05$

25.att. Pilsētas centra izmantošanas biežums pēc etalonteritorijām mācību gada laikā un vasaras brīvlaikā

Avots: izveidojis autors

Pilsētas centra apmeklējumu biežuma atšķirības starp teritorijām samazinās vasaras brīvlaikā, kad, palielinoties nestrukturētā brīvā laika daudzumam, samazinās sasniedzamības ietekme un arī jauniešiem no attālākajām Rīgas vietām parādās iespējas doties uz pilsētas centru.

Jauniešu skaits, kuri apmeklē pilsētas centru katru dienu, vasarā gandrīz nepieaug. Turklāt interesanti, ka, lai arī 1.etalonteritorijā šis skaits (14%) joprojām ir lielāks nekā pārējās teritorijās (6–8%), tas, salīdzinot ar mācību gadu, ir samazinājies gandrīz pusotru reizi. Tāpat vasarā vidēji par 2–3% visās teritorijās pieaug to jauniešu skaits, kuri Rīgas centru apmeklē retāk nekā vienu reizi mēnesī. Tas skaidrojams ne tikai ar došanos uz nometnēm un „laukiem”, jo fokusa grupu diskusiju rezultāti liecina, ka vasaras brīvlaikā jauniešu ikdienā paralēli dzīvesvietas apkārtnē un pilsētas centram nozīmīgas kļūst arī citas teritorijas Rīgā un tās tuvumā, kuras spēj piedāvāt atbilstošas izklaides un atpūtas iespējas. Piemēram, lielākā daļa dalībnieku neatkarīgi no pārstāvētās vecuma un dzimuma grupas norādīja, ka vasarā vairākas reizes nedēļā apmeklē Jūrmalas pludmali, lai sauļotos, peldētos, pabūtu kopā ar draugiem, izklaidētos un atpūstos. To apstiprina arī intervijas ar Ziemeļu rajona policijas iecirkņa nepilngadīgo lietu inspektoriem, kuri norādīja, ka par populārām jauniešu atpūtas un izklaides vietām vasarā kļūst arī teritorijas Rīgā, kur ir pieejams ūdens, piemēram, Mežaparks ar Ķīšezeru un Vecāķu pludmale, kas pieejamības ziņā ir vienkāršāk un ērtāk sasniedzama nekā Jūrmala. Līdzīgus rezultātus parāda arī citi pētījumi (Burgmanis, 2009; 2010). Tāpat diskusija ar 16–17 gadīgiem zēniem ļauj secināt, ka pilsētas centra apmeklējumā svarīga ir draugu klātbūtne, jo vieni pašiem doties uz Rīgas centru ir neinteresanti. Kā norādīja vairāki šīs grupas dalībnieki norādīja, ka gadījumos, ja lielākā daļa draugu vasaras brīvlaikā strādā, ārpus mājām pavadītā kopējā laika ilgums samazinās un pilsētas centra apmeklējumi ir retāki. Fokusa grupas diskusijas parāda, ka jaunāka vecuma bērnu iesaistīšanās aktivitātēs

ārpus mājas gan dzīvesvietas tuvumā, gan Rīgas teritorijās brīvajā laikā mācību gadā un vasaras brīvlaikā ir atkarīga arī no vecāku entuziasma, dzīvesveida un tiem pieejamā brīvā laika. Īpaši aktuāli tas ir jaunāka vecuma (12–13 gadu) meitenēm, no kurām viena diskusijas laikā norādīja, ka tēva aktivitāte ietekmē arī viņas uzturēšanās biežumu un ilgumu ārpus mājām. Meitene uzsvēra, ka tieši šī iemesla dēļ mācību gada laikā galvenokārt nedēļas nogalēs un vasarā viņa katru dienu vakaros kopā ar vecākiem iesaistās dažādās fiziskās un ar atpūtu saistītās aktivitātēs (peldēšanās, braukšana ar velosipēdu).

Vasaras brīvlaikā visās teritorijās palielinās to jauniešu skaits, kuri apmeklē pilsētas centru 4–6 reizes nedēļā. Acīmredzot to var uzskatīt par optimālu apmeklējumu bēžumu, kas ļauj izmantot visas pieejamās Rīgas centra iespējas. Tomēr jāņem vērā, ka bieži vien šie apmeklējumi saistīti ar nokļūšanu uz citām vietām, tostarp tām, kuras ir ārpus Rīgas, jo pilsētas centrā atrodas nozīmīgākais un lielākais satiksmes mezgls – Centrālā stacija.

5.2.tabula

Dzīvesvietas teritorijas lietojuma salīdzinājums pēc demogrāfiskajiem rādītājiem un sezonas (Pīrsona X^2 kritērijs)

	Retāk nekā 1 reizi mēnesī	1–3 reizes mēnesī	1 reizi nedēļā	2–3 reizes nedēļā	4–6 reizes nedēļā	Katru dienu	X^2	<i>df</i>	<i>p</i>
Dzimums									
Meitenes/vasaras brīvlaiks	2%	1%	2%	8%	20%	68%	1,99	5	>0,05
Zēni/vasaras brīvlaiks	1%	1%	3%	8%	20%	67%			
Meitenes/mācību gads	2%	6%	9%	32%	31%	20%	8,3	5	>0,05
Zēni/mācību gads	3%	4%	10%	30%	27%	26%			
Vecums									
15–17 gadi/vasaras brīvlaiks	1%	1%	3%	9%	19%	68%	4,15	5	>0,05
12–14 gadi/vasaras brīvlaiks	2%	1%	3%	7%	21%	66%			
15–17 gadi/mācību gads	2%	5%	10%	32%	27%	25%	6,18	5	>0,05
12–14 gadi/mācību gads	3%	5%	9%	31%	32%	21%			
Mācību valoda									
Krievu /vasaras brīvlaiks	1%	1%	2%	7%	17%	72%	8,69	5	>0,05
Latviešu /vasaras brīvlaiks	2%	1%	3%	8%	22%	64%			
Krievu /mācību gads	2%	7%	8%	31%	32%	19%	19,11	5	<0,01
Latviešu /mācību gads	3%	3%	10%	31%	27%	26%			

Salīdzinot dzīvesvietas teritorijas lietojumu dažādu sociāldemogrāfisko grupu starpā gan mācību gada laikā, gan vasaras brīvlaikā, redzams, ka statistiski nozīmīgas atšķirības novērojamas tikai jauniešu vidū ar dažādu mācību valodu mācību gada laikā (5.2.tab.). Jaunieši, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu, nedaudz biežāk uzturas pilsētas centrā, un katru dienu to apmeklē 26%. Savukārt tādu jauniešu, kuri mācās skolās ar krievu valodu un katru dienu dodas uz Rīgas centru, ir 19%, turklāt vairāk ir arī tādu, kuri pilsētas centru apmeklē retāk nekā vienu reizi nedēļā – 9% (skolās ar latviešu mācību valodu – 6%). Pamatotu skaidrojumu šādām atšķirībām atspoguļo fokusa grupu diskusijās iegūtie rezultāti, kas parādīja, ka jauniešiem, kuri mācās skolās ar krievu mācību valodu, ikdienas dzīvē novērojama augsta institucionalizācijas pakāpe. Būtiska daļa jaunāko vecuma grupu jauniešu neatkarīgi no dzimuma norādīja, ka dienas ietvaros pēc mācībām viņi apmeklē bieži vien

vairāk par vienu organizētu ārpuskolas nodarbību, kas samazina brīvo laiku un iespējas to pavadīt ārpus mājām nestrukturētās un neformālās aktivitātēs. Tāpat, salīdzinot ar jauniešiem, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu, krievvalodīgo jauniešu pieredzi paralēli ikdienas dzīves institucionalizācijai ierobežo vecāku veidotie laika ierobežojumi.

5.2.tabula parāda tendenci, ka dzīvesvietas teritorijas lietojums dažādu vecumu jauniešu vidū neatkarīgi no sezonas ir ļoti līdzīgs, tikai nedaudz biežāk 15–17 gadus vecie jaunieši uzturas savu māju tuvumā. Tas ir pretrunā ar iepriekšējiem pētījumiem, kuros uzsvērts, ka vecāku rūpju par savu bērnu drošību veidoto telpas un laika ierobežojumu dēļ jaunāka vecuma bērni retāk pavada savu brīvo laiku ārpus mājām nestrukturētās aktivitātēs, veidojot savu sociālo dzīvi galvenokārt organizēto aktivitāšu ietvaros ar tajās sastaptajiem vienaudžiem (Matthews, Limb & Taylor, 1999; O, Brien et al., 2000; Valentine, 1997b).

Rezultāti rāda, ka arī dzimumu starpā neatkarīgi no sezonas nav atšķirības dzīvesvietas apkārtnes lietojuma biežumā. Mācību gada laikā zēnu skaits, kuri uzturas teritorijā ārpus mājām katru dienu, ir nedaudz lielāks (26%) par meiteņu skaitu (20%). Tomēr vasaras brīvlaikā šīs statistiski nenozīmīgās atšķirības izlīdzinās. Tādējādi tāpat kā citos jaunākajos pētījumos var uzskatīt, ka dzīvesvietas teritorija nav telpa, kurā priekšrocības pieder zēniem (Matthews, 2003; Matthew, Limb & Taylor, 2000). Valentaina, Skeltone un Čambersa (1998) skaidro, ka šāda situācija iespējama, jo pēdējo divdesmit gadu laikā nozīmīgi ir mainījusies izpratne par to, ko meitenes drīkst darīt brīvajā laikā un kas no tā ir pieņemams konkrētas kultūras kontekstā (skat. arī Valentine & McKendrick, 1997).

5.3.tabula

Pilsētas centra lietojuma salīdzinājums pēc demogrāfiskajiem rādītājiem un sezonas (Pīrsona X^2 kritērijs)

	Retāk nekā 1 reizi mēnesī	1–3 reizes mēnesī	1 reizi nedēļā	2–3 reizes nedēļā	4–6 reizes nedēļā	Katru dienu	X^2	<i>df</i>	<i>p</i>
Dzimums									
Meitenes/vasaras brīvlaiks	10%	15%	17%	28%	21%	8%	15,68	5	<0,01
Zēni/vasaras brīvlaiks	15%	15%	18%	29%	16%	8%			
Meitenes/mācību gads	8%	17%	19%	31%	15%	11%	27,33	5	<0,01
Zēni/mācību gads	12%	18%	23%	24%	10%	12%			
Vecums									
15–17 gadi/vasaras brīvlaiks	9%	15%	17%	30%	21%	8%	31,75	5	<0,01
12–14 gadi/vasaras brīvlaiks	16%	16%	18%	26%	16%	8%			
15–17 gadi/mācību gads	7%	18%	21%	30%	14%	10%	26,23	5	<0,01
12–14 gadi/mācību gads	13%	17%	20%	26%	11%	13%			
Mācību valoda									
Krievu/vasaras brīvlaiks	13%	14%	17%	27%	20%	9%	4,86	5	>0,05
Latviešu/vasaras brīvlaiks	12%	16%	17%	29%	17%	8%			
Krievu/mācību gads	10%	17%	20%	27%	13%	13%	4,63	5	>0,05
Latviešu/mācību gads	10%	18%	21%	28%	12%	10%			

Respondentu sociāldemogrāfiskās grupas tika savstarpēji salīdzinātas arī pēc pilsētas centra apmeklēšanas biežuma (5.3.tab.). Rezultāti rāda, ka pilsētas centrs, tāpat kā dzīvesvietas teritorija, nav telpa, kur biežāk uzturas zēni. 5.3.tabula parāda, ka neatkarīgi no

sezonas meitenes Rīgas centrā uzturas biežāk nekā zēni. Biežāk nekā divas reizes nedēļā pilsētas centrālo daļu mācību gada laikā apmeklē 57% meiteņu, savukārt zēni – 46%. Šādu tendenci apstiprina arī fakts, ka zēnu skaits (12%), kuri izmanto savām aktivitātēm Rīgas centra publisko telpu, tikai dažas reizes mācību gada laikā ir lielāks nekā meiteņu (8%). Autora interpretācija iegūtajiem rezultātiem balstās uz pieņēmumu, ka mācību gada laikā šādas atšķirības galvenokārt nosaka abu dzimumu apmeklēto ārpuskolas nodarbību vietu novietojuma atšķirības Rīgā. Meiteņu apmeklētās formālās ārpuskolas nodarbības, kuras saistītas ar kultūras, mākslas un valodu novirzieniem, notiek Rīgas centrā, savukārt zēnu biežāk apmeklētās sporta nodarbību vietas atrodas pilsētas perifērijā. Pilsētas centrā ir tikai dažas jauniešu ikdienā nozīmīgas sporta būves. Skolēnu aptaujas rezultāti parāda, ka tikai 28% meiteņu atšķirībā no 59% zēnu apmeklē formālās sporta aktivitātes pēc skolas. Savukārt 11% zēnu, salīdzinot ar 33% meiteņu, apmeklē mākslas, dziedāšanas, dejošanas ārpuskolas aktivitātes, kas lielākoties notiek 2–3 reizes nedēļā. Lai arī formālās nodarbības nevar uzskatīt par nestrukturēta brīvā laika aktivitātēm, kuras ir nozīmīgas telpiskās pieredzes veidošanā, tās samazina jau tā mācību gada laikā jauniešiem pieejamo brīvā laika budžetu. Turklāt, kā fokusa grupās norādīja vairāki zēni vecuma grupā no 14 līdz 15 gadiem, treniņi, kuri galvenokārt notiek darba dienās un kuru skaits nedēļā ir atkarīgs no sporta veida, ir nogurdinoši un pēc tiem dienā pāri palikušais brīvais laiks tiek atvēlēts atpūtai un mācībām, atstājot pilsētas centra apmeklējumus nedēļas nogalēm.

Līdzīga tendence vērojama arī vasaras brīvlaikā, kad tieši tāpat kā mācību gada laikā nedaudz lielāks ir to meiteņu skaits, kuras apmeklē pilsētas centru vismaz divas reizes nedēļā, – 57%, savukārt zēni – 53%. Izteiktākas atšķirības vērojamas, salīdzinot zēnus un meitenes, kuri Rīgas centru apmeklē retāk nekā vienu reizi mēnesī, attiecīgi 15% un 10%.

Gan mācību gada laikā, gan vasaras brīvlaikā vecāki jaunieši daudz biežāk pavada savu brīvo laiku pilsētas centrā nekā jaunāka vecuma pusaudži, to apstiprina arī Pīrsona hī kvadrāta kritērijs. Nozīmīgākās atšķirības mācību gada laikā vērojamas, aplūkojot tos abu vecumu grupu jauniešus, kuri apmeklē pilsētas centru retāk nekā vienu reizi mēnesī. No visiem 12–14 gadus veciem jauniešiem 13% apmeklē pilsētas centru ļoti reti, kas ir gandrīz divas reizes vairāk nekā no 15 līdz 17 gadīgo respondentu grupas (7%). Līdzīga situācija novērojama arī vasaras brīvlaikā – 16% no jaunākajiem respondentiem norādīja, ka retāk nekā vienreiz mēnesī apmeklē pilsētas centru, bet no vecākajiem tādu bija tikai 9%. Tas skaidrojams ar diviem jau iepriekš identificētiem nozīmīgiem faktoriem, kuri stimulē ar vecumu saistītas atšķirības pilsētas centra izmantošanā. Pirmkārt, jaunāka vecuma bērni saskaras ar būtiskākiem telpiskajiem un laika ierobežojumiem neatkarīgi no sezonas, turklāt vasaras mēnešos vecāki cenšas strukturēt bērnu brīvo laiku, sūtot viņus uz brīvlaikā notiekošajām formālajām maksas nodarbībām un ārpus pilsētas uz „laukiem”. Fokusa grupu diskusijas atklāja vēl vienu faktoru, kurš ietekmē vecuma atšķirības pilsētas centra izmantošanas biežumā galvenokārt vasaras brīvlaikā. Diskusiju rezultāti ar 12 līdz 13 gadīgiem jauniešiem, kuri mācās skolās ar krievu mācībvalodu, liecina, ka vecāki savu atvaļinājumu cenšas izmantot vasarā, lai kopā ar bērniem dotos uz vasarnīcu, kas atrodas Pierīgā. Interesanti, ka diskusiju laikā ar latviski runājošajiem jauniešiem līdzīga tendence netika novērota.

Rīgas centra lietojumā ikdienas aktivitāšu vajadzībām gan mācību gadā, gan vasaras brīvlaikā statistiski nozīmīgas atšķirības abu mācību valodu skolu jauniešu vidū nav novērojamas.

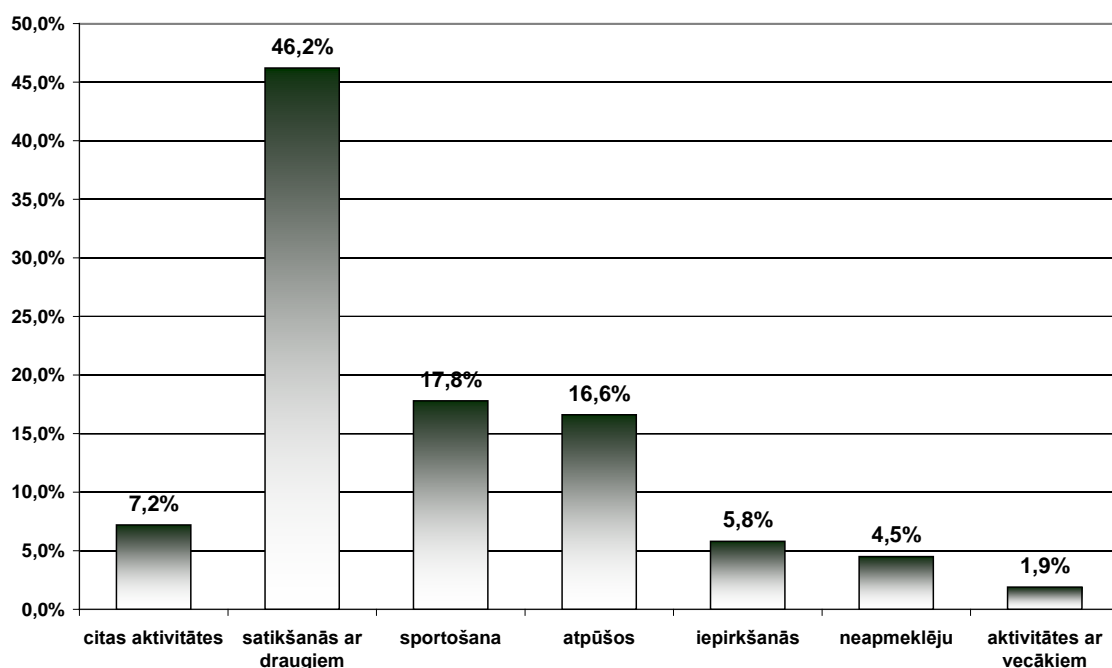
Iegūtie rezultāti tikai daļēji apstiprina otro hipotēzi, ka pilsētas publiskās telpas lietojuma intensitāte un biežums ir saistīta ar jauniešu demogrāfiskajām pazīmēm. Salīdzinot dzīvesvietas apkārtnes lietojuma biežumu starp dažādām jauniešu demogrāfiskajām grupām nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības, savukārt tās ir būtiskas salīdzinot dažādu

jauniešu grupu pilsētas centra apmeklēšanas biežumu.

5.1.2. Jauniešu ikdienas aktivitātes pilsētā

Ikdienas aktivitātes dzīvesvietas teritorijā

Dzīvesvietas teritorijai jauniešu ikdienas dzīvē ir nozīmīga loma. Skolēnu aptaujas rezultāti liecina, ka tā galvenokārt ir vide, kurā jaunieši var satikties, izklaidēties un komunicēt ar draugiem, kā arī novērot pieaugušos un citus jauniešus savā brīvajā laikā. Gandrīz puse (46%) no visās četrās etalonteritorijās dzīvojošajiem un aptaujātajiem jauniešiem norādīja, ka dzīvesvietas teritorijā iesaistās sociālajās aktivitātēs ar draugiem (26.att.).

26.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veiktās aktivitātes

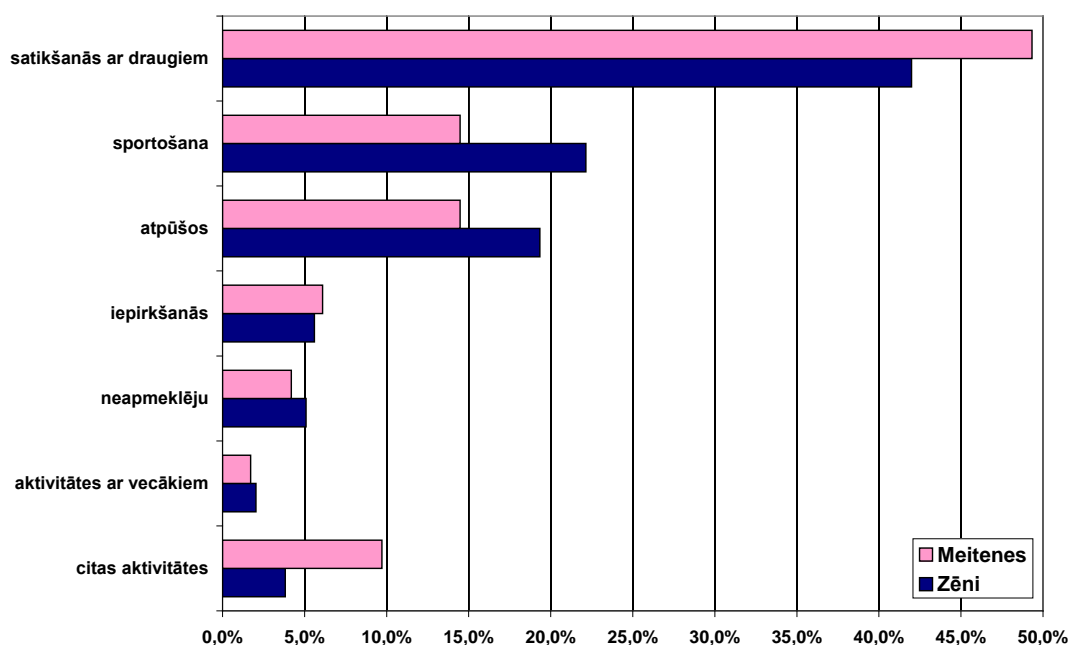
Avots: izveidojis autors

Dzīvesvietas apkārtnē ir nozīmīga teritorija arī fizisko aktivitāšu veikšanai, par ko liecina respondentu sniegtās atbildes – 18% norādīja, ka visbiežāk savā brīvajā laikā ārpus mājām to tuvumā ārtelpās sporto. Tas skaidrojams ar to, ka padomju pilsētas mikrorajonu plānošanas (mikrorajonu projekti veidoti ar izglītības iestādēm un tām klātesošiem sporta laukumiem), nozīmīgas zaļās zonas elementu klātbūtnes (Mežaparks, Imanta, Mežciems, Teika utt.), kā arī jaunu sporta laukumu pie skolām un sporta parku (skeitparku) būvniecības un labiekārtošanas rezultātā lielākajā daļā Rīgas dzīvojamās zonas apkaimju jauniešiem pieejama nepieciešamā infrastruktūra sportošanai, padarot dzīvesvietas teritoriju par demokrātisku vidi fizisko aktivitāšu veikšanai. Piemēram, piesaistot gan Eiropas Savienības struktūrfondu, gan UEFA (Apvienotās Eiropas futbola asociācijas), gan privāto un juridisko sponsoru līdzekļus, Rīgas pašvaldība pie izglītības iestādēm ir izveidojusi 35 mākslīgos futbola un 44 basketbola laukumus (Rīgas dome, 2011). Lai arī pētījumā ietvertajās etalonteritorijās šāda parādība nav novērojama, jāpiemin, ka vairākās apkaimēs sportošanas iespējām ir sezonāls raksturs – vasarā var nodarboties ar skriešanu, skrituļslidošanu, ziemā – ar slēpošanu un slidošanu (Mežciems – Biķernieku autotrase, Āgenskalns – Uzvaras parks, Sarkandaugava, Mežaparks).

Tāpat 16% respondentu norādīja, ka dzīvesvietas teritoriju izmanto, lai savā brīvajā laikā atpūstos, emocionāli un fiziski atjaunotos, kas arī ir saprotams, jo tā ir visērtāk ikdienā pieejamā pilsētas vide, kuras apmeklēšanai nav nepieciešami lieli laika un finansiālo resursu ieguldījumi. Turklāt atpūta bieži vien var ietvert vairāku aktivitāšu veikšanu vienlaicīgi.

26.attēlā redzams, ka ievērojami maz – tikai 6% – jauniešu iepērkas savā dzīvesvietā. Tam ir vairāki skaidrojumi. Pirmkārt, veikali un iepirkšanās centri Rīgas apkaimē nespēj apmierināt jauniešu vajadzības, tāpēc viņi dodas iepirkties uz citām teritorijām, no kurām nozīmīgākā ir pilsētas centrs. Otrkārt, lielai daļai jauniešu nav nepieciešams doties iepirkties ikdienas vajadzībām, jo to dara vecāki.

Tikai 2% jauniešu regulāri dzīvesvietas teritorijā veic aktivitātes kopā ar vecākiem. Pētījumā aplūkotajai vecuma grupai tas nav pārsteidzoši, jo pusaudžu dzīvēs pieaug attiecību ar draugiem loma. Citu pētījumu rezultāti parāda līdzīgu tendenci, turklāt šīs vecuma grupas jaunieši ne tikai nav ieinteresēti iesaistīties kopīgās aktivitātēs ar vecākiem, bet pat cenšas izvairīties no tām, kā arī meklē vietas, kuras atrodas ārpus vecāku un citu pieaugušo uzmanības (Travlou, 2008).

27.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc dzimuma

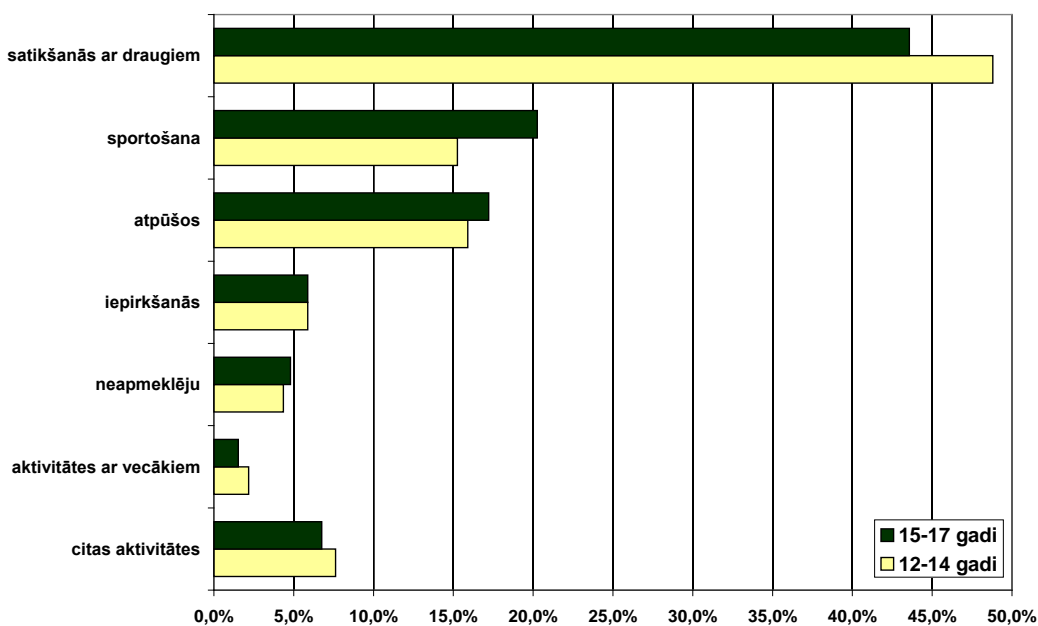
Avots: izveidojis autors

Dzīvesvietas teritorijas lietojuma veidu struktūras analīze dzimuma, vecuma un etniskās piederības kontekstā apstiprina hipotēzi, ka jauniešu sociāldemogrāfiskajām iezīmēm ir nozīmīga loma noteiktu aktivitāšu veikšanas biežumā pilsētas publiskās telpas. Aplūkojot iegūtos rezultātus un salīdzinot jauniešu ikdienā veiktās aktivitātes dzīvesvietas tuvumā pēc dzimuma, redzams (27.att.), ka meitenes gandrīz tikpat bieži kā zēni iesaistās dažādās aktivitātēs dzīvesvietas teritorijā. Rezultāti liecina, ka meitenes ir sociāli aktīvākas nekā zēni, biežāk satiekas ar draugiem un pavada brīvo laiku kopā ar tiem, attiecīgi 49% un 42%. Savukārt zēni (22%) daudz biežāk nekā meitenes (14%) iesaistās fiziskajās aktivitātēs. Līdzīgi rezultāti ir iegūti arī citos pētījumos, kuros tiek aprakstīta meiteņu telpiskā izturēšanās un tās iespējamie iemesli (Dyment, Bell & Lucas, 2009). Atšķirības dzimumu starpā, biežāk izvēloties vienu vai otru minēto aktivitāti, ietekmē tendence meitenēm biežāk nekā zēniem iesaistīties aktivitātēs ar mazāku fizisku piepūli, jo dzīvesvietas teritorijās pieejamo sporta laukumu (asfaltēti) un inventāra kvalitāte neatbilst priekšstatiem par nepieciešamo aprīkojumu drošai sportošanai un meitenes nav ieinteresētas iesaistīties komandu sporta veidos, kuriem

lielākoties paredzēti dzīvojamās zonas apkaimēs izvietotie skolu sporta laukumi. Tāpat vairākos pētījumos tiek uzsvērts, ka sporta laukumi ir vide, kuras nerakstītas izmantošanas tiesības pieder zēniem. Līdz ar to meitenēm nepieciešams meklēt alternatīvas un iesaistīties citās fiziskajās aktivitātēs, no kurām, kā apliecina fokusa grupu diskusijas, nozīmīgākā ir braukšana ar velosipēdu.

Aptaujas rezultātus apstiprina arī fokusgrupu diskusiju rezultāti, parādot, ka visu vecumu zēni daudz biežāk nekā meitenes norādījuši, ka dzīvesvietas apkaimē viņiem ir pieejamas atbilstošas vietas (skolu sporta laukumi, parki, apzaļumotā publiskā telpa), kuras iespējams izmantot fizisko aktivitāšu veikšanai (futbolam, skriešanai, skrituļslidošanai, braukšanai ar skeitborda dēli un velosipēdu). Tomēr ne visās apkaimēs un teritorijās ir pieejamas pilnvērtīgas sportošanas iespējas. Jaunāka vecuma abu dzimumu fokusa grupu dalībnieki (12–13 un 14–15 gadi), kuri dzīvo pilsētas centrā vai netālu no tā, norādīja, ka dzīvesvietas tuvumā ir salīdzinoši grūti atrast vietu, kur nodarboties ar fiziskajām aktivitātēm. Fizisko aktivitāšu iespēju trūkuma dēļ Rīgas centrā galvenokārt cieš meitenes, no kurām vairākas 12–13 gadīgu meiteņu diskusijas laikā norādīja, ka, salīdzinot ar citām pilsētas teritorijām, kurās dzīvo viņu draugi, centra intensīvā satiksme un gājēju plūsmas rada nedrošību un bailes pārvietoties ar velosipēdu vai nodarboties ar skriešanu. Tāpat arī zēni, kuri dzīvo pilsētas centrā, saskaras ar līdzīgu problēmu, tomēr cenšas to atrisināt, pārvietojoties ar sabiedrisko transportu vai velosipēdu uz pilsētas teritorijām, kur ir pieejamas fizisko aktivitāšu vietas. Populārākās no minētajām ir Mežaparks, Skanstē izvietotie Olimpiskā sporta centra āra basketbola laukumi, Grīziņkalna skeitparks. Tas liecina, ka zēni ir mobilāki, drošāki, un tādā veidā viņiem paveras plašākas iespējas izmantot pilsētvides sniegtās iespējas. Līdzīgi rezultāti iegūti arī citos pētījumos (O'Brien et al., 2000).

Zēni (19%) biežāk nekā meitenes (15%) ir norādījuši, ka dzīvesvietas teritorijā brīvo laiku pavada atpūšoties. Tomēr jāatzīmē, ka atbildei „atpūšos” ir salīdzinoša plaša nozīme un tā lielākoties jauniešu uztverē ietver lielāko daļu brīvā laika aktivitāšu, kuras iespējams pretnostatīt skolā pavadītajam organizētajam un strukturētajam laikam. Līdz ar to „atpūšanās” var būt gan „nekā nedarīšana”, „izklaidēšanās”, „pastaigāšanās”, gan citas aktivitātes. Tāpēc šīs atšķirības dzimumu starpā ir neviennozīmīgi vērtējamas. Savukārt iepirkšanās iespējas dzīvesvietas teritorijā abu dzimumu jaunieši izmanto līdzīgi.

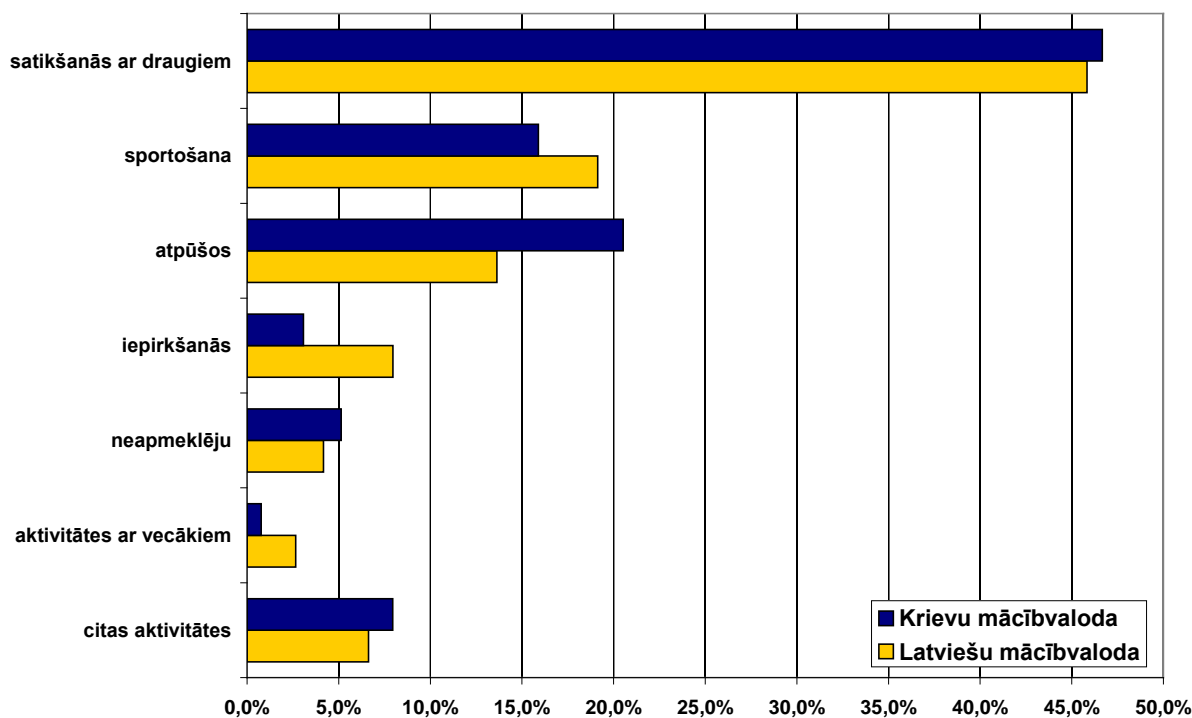
28.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc vecuma

Avots: izveidojis autors

Abu vecuma grupu jaunieši ikdienā dzīvesvietas teritoriju izmanto līdzīgi, par ko liecina biežāk veikto aktivitāšu salīdzinājums (28.att.). Nelielas atšķirības starp vecuma grupām novērojamas starp tiem jauniešiem, kuri dzīvesvietas apkārtni izmanto, galvenokārt lai satiktos ar draugiem vai sportotu. Jaunākie respondenti (49%) biežāk nekā 15–17 gadīgie (44%) norādīja, ka dzīvesvietas teritoriju izmanto, lai satiktos ar draugiem. Iegūtie rezultāti parāda un, autoraprāt, vēlreiz apstiprina pieņēmumu, ka dzīvesvietas teritorija jaunāka vecuma bērniem vecāku veidoto telpisko un laika ierobežojumu dēļ ir pilsētā pieejamākā vide, kurā brīvajā laikā organizēt savas ikdienas sociālās dzīves un identitātes. Lai arī šāds skaidrojums ir loģisks, tomēr tas nav vienīgais. Iespējams, ka vecāku noteiktie telpiskie ierobežojumi ietekmē draugu loka veidošanos. Tas nozīmē, ka patstāvīgas pārvietošanās uz citām teritorijām ierobežojumu dēļ, ikdienā regulāri uzturoties dzīvesvietas tuvumā un iesaistoties saskarsmē ar citiem tur dzīvojošiem jauniešiem, draugu un paziņu lokam piemīt noteiktas telpiskas raksturiezīmes. Tādējādi ierobežojumi ne tikai ietekmē telpisko izturēšanos pilsētvidē, bet arī paziņu un draugu tīkla telpiskās robežas, kas savukārt nosaka biežāku dzīvesvietas teritorijas izmantošanu, lai satiktos ar draugiem.

Sporta aktivitātēs dzīvesvietas teritorijā regulāri iesaistās piektdaļa no 15 līdz 17 gadīgiem jauniešiem. Savukārt no jaunākajiem skolēnu aptaujas respondentiem 15% fiziskās aktivitātes veic dzīvesvietas tuvumā. Daļēji šādas atšķirības ir iespējams skaidrot arī ar vecāku noteiktajiem telpiskajiem ierobežojumiem apmeklēt sporta laukumus un citas sportošanai atbilstošas vietas. Tomēr fizisko aktivitāšu gadījumā būtiskāki šķiet vecāku bērna telpiskās kompetences un spēju novērtējumi, lai atļautu iesaistīties konkrētās aktivitātēs (Valentine & MacKendrick, 1997). Piemēram, satraukums par drošību un priekšstati par nepieciešamajām prasmēm var ietekmēt vecāku lēmumu atļaut braukt ar velosipēdu vai pārvietoties ar skrituļslidām. Paralēli vecāku lēmumam jaunākiem bērniem piedalīties sporta aktivitātēs dzīvesvietas tuvumā svarīga ir arī pašu jauniešu izvēle un pieejamās infrastruktūras novērtējums. Fokusa grupu diskusijas ar 12–13 gadus veciem puīšiem gan ar latviešu, gan krievu mācībvalodu liecina, ka lielākā daļa no viņiem nav apmierināti ar fizisko aktivitāšu veikšanai pieejamo vietu skaitu un kvalitāti dzīvesvietas tuvumā, tāpēc viņi mēģina izvēlēties citu brīvā laika pavadīšanas veidu ārpus mājām. Rīgā diviem vienā apkaimē dzīvojošiem jauniešiem var būt atšķirīga pieejamība ārtelpu sporta infrastruktūras objektiem, kuru skaits bieži vien ir ierobežots un izvietojums saistīts ar vēsturisko dzīvojamā mikrorajona plānojumu. Atšķirībā no citiem pētījumiem promocijas darba ietvaros veiktās fokusa grupu diskusijas neparāda fiziskās drošības faktora nozīmi, jaunāka vecuma bērniem novērtējot savas iespējas iesaistīties fiziskās aktivitātēs, apmeklējot dzīvesvietas teritorijā izvietotos sporta objektus.

Salīdzinot dzīvesvietas teritorijas lietojuma veidu pēc jauniešu apmeklētās izglītības iestādes mācībvalodas, abām grupām nozīmīgākās aktivitātes dzīvesvietas apkaimē ir saistītas ar draugu satikšanu un atpūšanos (29.att.). Lielākajā daļā aktivitāšu abu mācībvalodu skolu jaunieši iesaistās ar līdzīgu biežumu, tomēr attiecībā pret iepirkšanos un atpūšanos ir novērojamas atšķirības. Dzīvesvietas teritoriju atpūtas vajadzībām biežāk izmanto jaunieši, kuri apmeklē skolas ar krievu mācībvalodu (20%), savukārt dzīvesvietas tuvumā atpūšas 15% no jauniešiem, kuri mācās skolās ar latviešu mācībvalodu. Tomēr, kā jau iepriekš norādīts, ņemot vērā, ka aktivitāte „atpūšos” ietver salīdzinoši plašu aktivitāšu loku, ir grūti noteikt iespējamās iemeslus, kuri ietekmētu tās veikšanas biežumu konkrētās mācībvalodas jauniešu vidū.

29.att. Dzīvesvietas tuvumā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc jauniešu mācībvalodas

Avots: izveidojis autors

29.attēls parāda interesantus rezultātus – no visiem aptaujātajiem etalonteritoriju latviešu mācībvalodas skolu jauniešiem 8% un tikai 3% no krievu mācībvalodas jauniešiem regulāri iepērkas veikalos savas dzīvesvietas tuvumā. Autors izdara pieņēmumu, ka novērojamās atšķirības, iespējams, veido kultūras faktori, kuri ietver atšķirīgus vecāku ar dažādu etnisko piederību bērnu audzināšanas paradumus. Tas daļēji atspoguļojas jau iepriekš aprakstītajos skolēnu aptaujas statistikas datos, kuri parāda, ka krievu mācībvalodas skolu jaunieši biežāk ir nodarbināti ārpuskolas nodarbībās un viņu vecāki biežāk kontrolē veikto aktivitāšu ilgumu un seko līdzī pavadītajam brīvajam laikam ārpus mājām. Līdz ar to krievu mācībvalodas skolu jauniešiem ikdienā pieejamais un pavadītais brīvais laiks ārtelpās ir ierobežots, samazinot iespējas iepirkties. Tomēr šāda argumentācija ir diskutējama, jo turpmākie promocijas darba rezultāti, tostarp arī fokusa grupu diskusijas, precīzāk neparāda jebkādu veikto aktivitāšu biežumu atšķirības dzīvesvietas teritorijā starp dažādu mācībvalodu skolu jauniešiem.

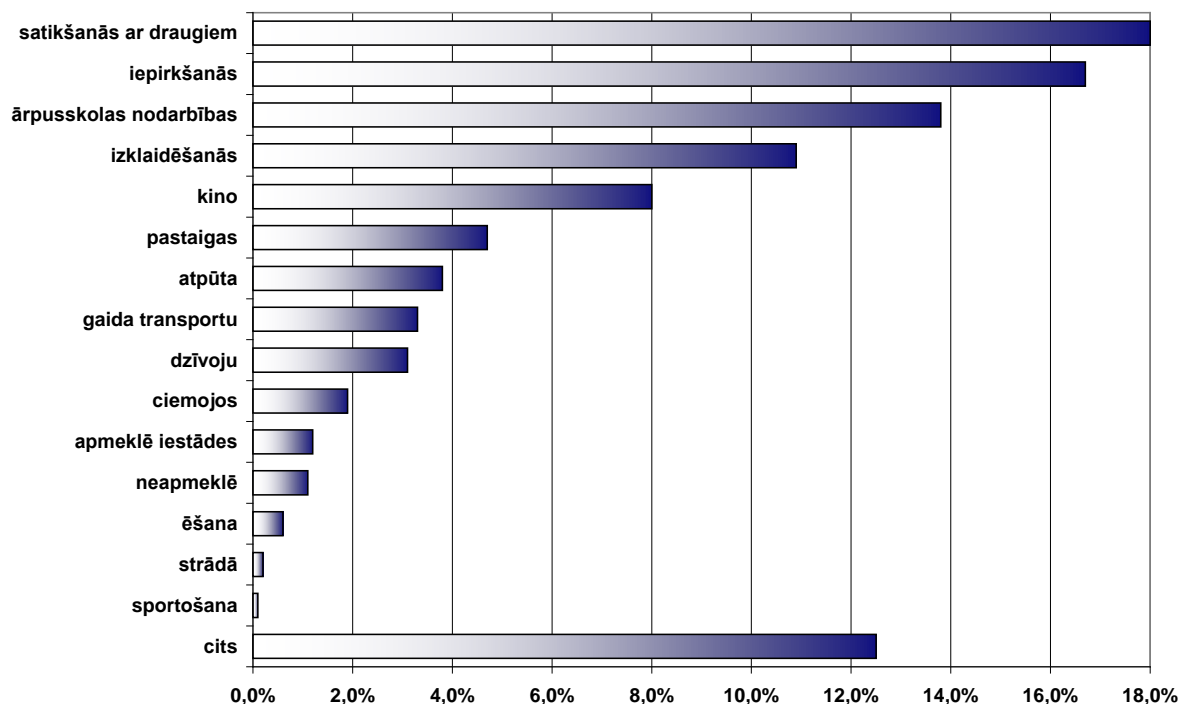
Ikdienas aktivitātes pilsētas centrā

Analizējot biežāk veikto aktivitāšu veidus pilsētas centrā (23.att), redzams, ka to klāsts ir ievērojami lielāks nekā dzīvesvietas teritorijā. Pilsētas centrs, tāpat kā dzīvesvietas teritorija, jauniešu ikdienā galvenokārt funkcionē kā sociālās dzīves centrs, kurā tiek veidotas mijattiecības ar citiem jauniešiem. Tomēr pilsētas centra kā satikšanās vietas nozīme, salīdzinot arī dzīvesvietas teritoriju, ir samazinājusies, tikai 18% respondenti norādīja to kā galveno iemeslu, lai apmeklētu Rīgas centru.

Iespējams, aktivitāte „satikšanās ar draugiem” ir pieņēmusi citas izpausmes formas, kuras respondenti atspoguļo, izmantojot atbildes „izklaidējos” (11%) vai „pastaigājos” (5%). Tāda pieņēmuma pamatā ir skolēnu aptaujā apkopotās atbildes, kurās viņi izmanto tādas atbilžu konstrukcijas kā „izklaidējos ar draugiem” vai „pastaigājos ar draudzeni”. Ekspertintervijas ar nepilngadīgo lietu policijas inspektoriem parāda, ka pilsētas centrs jauniešu ikdienas sociālajā dzīvē ir nozīmīgs kā izklaides centrs, kas piedāvā daudz

interesantākas un aizraujošākas iespējas nekā dzīvesvietas teritorija un ko respondenti aptaujā raksturo kā vietu, kura ir skaista un interesanta un kurā ir ļoti daudz ko darīt.

30.att. Pilsētas centrā biežāk veiktās aktivitātes

Avots: izveidojis autors

Arī citu aktivitāšu (atpūta – 4%, sportošana – mazāk par 1%) daudzums, kuras biežāk tiek veiktas dzīvesvietas teritorijā, pilsētas centrā ir būtiski samazinājies. Zemais respondentu īpatsvars apstiprina, ka sportošanas iespējas pilsētas centrā atbilstošu vietu trūkuma dēļ ir ierobežotas. Izņēmums ir iepirkšanās, kas ir otrs svarīgākais pilsētas centra apmeklēšanas iemesls. Salīdzinot ar dzīvesvietu, kur regulāri iepērkas 6% no visiem jauniešiem, pilsētas centru kā svarīgu iepirkšanās vietu norādīja 17% jauniešu.

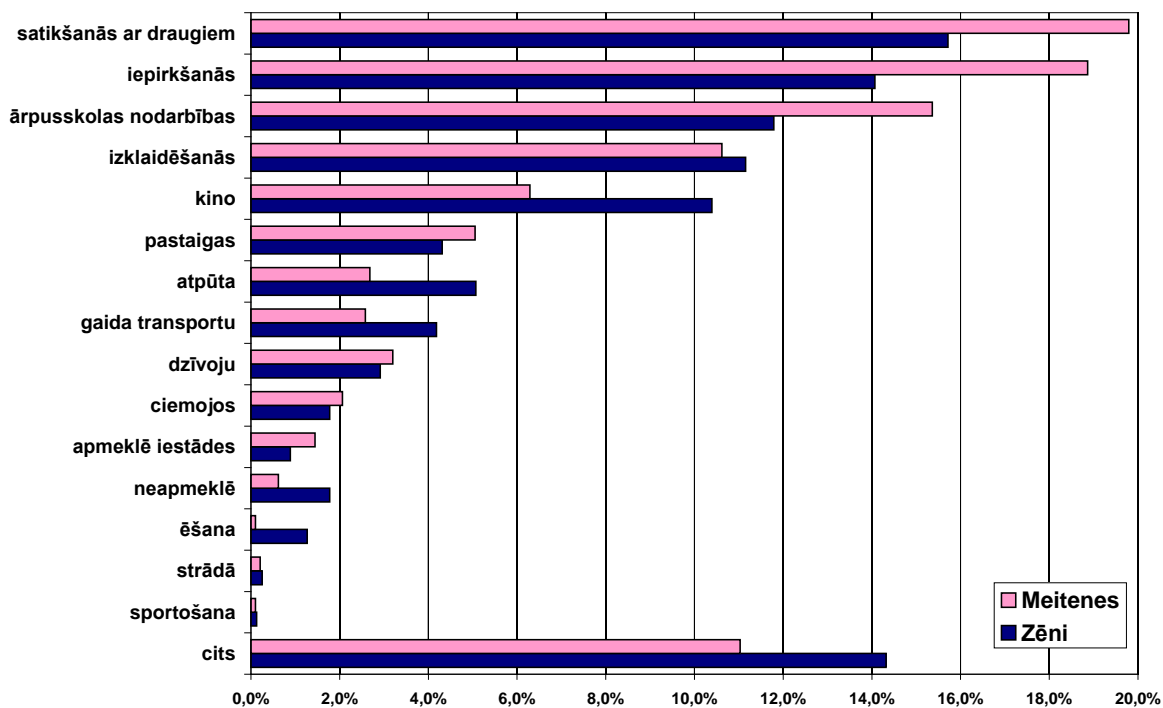
Tāds ievērojams pieaugums nav pārsteigums, jo pieejamās iepirkšanās iespējas pilsētas centrā, kur izvietoti vairāki lieli tirdzniecības centri (TC „Origo”, TC „Stockmann”, TC „Galerija Rīga”, TC „Galerija Centrs”), ir ievērojami lielākas nekā dzīvojamās zonas apkaimē. Tāpat Rīgas centra lietojuma struktūrā, kurā parādījušās jaunas dominējošas aktivitātes, atspoguļojas tā daudzfunkcionālais raksturs. Rīgas centra lietojuma struktūra parāda, ka pilsētas centrālajā daļā izvietotas daudzas jauniešu ikdienā nozīmīgas ārpusskolas nodarbību norises vietas. No visiem respondentiem 14% pilsētas centru apmeklē, lai dotos uz ārpusskolas nodarbībām. Vēl starp nozīmīgākajām un dzīvesvietā nepieejamām aktivitātēm jānorāda kinoteātra apmeklējums (8%).

Rezumējot iegūtos rezultātus, var secināt, ka pilsētas centra lietojumā dominē tās aktivitātes, kuras jauniešiem nav pieejamas dzīvesvietas teritorijā vai kuru veikšanu būtiski ierobežo dažādi objektīvi faktori – veikalu piedāvātais sortiments, atbilstošu iekštelpu trūkums socializācijas vajadzībām ārpus vecāku uzmanības (kafejnīcas), šauršārpusskolas aktivitāšu piedāvājums visām vecuma un abām dzimumu grupām, ierobežotās izklaides iespējas (kino). Tāpat, salīdzinot ar citām pilsētas teritorijām, centrs, ņemot vērā Rīgas monocentrisks struktūru, raksturojams kā nozīmīgs transporta mezgls (3% respondentu to norādīja kā nozīmīgāko pilsētas centra apmeklēšanas iemeslu), kas nosaka, ka, lai, piemēram, pārvietotos starp abiem Daugavas krastiem, nepieciešams šķērsot pilsētas centrālo daļu vai

tajā pārsēsties citā transporta veidā. Diennaktī veikto sabiedriskā transporta reisu skaits centra apkaimē ir 8847, savukārt pētījumā iekļauto četru etalonteritoriju bāzes apkaimēs – Skanstē un Brasā vidēji ir 2215, Purvciemā – 3035, Zolitūdē – 691, savukārt Teikā – 2676 (Rīgas dome, 2012).

Apkopojot fokusa grupu diskusijās iegūtos rezultātus, redzams, ka tie atspoguļo līdzīgu aktivitāšu struktūru un iemeslus, kuri nosaka nepieciešamību jauniešiem doties uz Rīgas centru. Neatkarīgi no diskusijas grupas dalībnieku vecuma, dzimuma, mācībvalodas un dzīvesvietas atrašanās vietas Rīgā nozīmīgākie iemesli un veiktās aktivitātes pilsētas centrā ir kino apmeklēšana, satikšanās ar draugiem, ko iespējams organizēt dažādās noteiktām vēlmēm un situācijām atbilstošās kafejnīcās vai parkos, kā arī iepirkšanās un ārpuskolas nodarbību apmeklēšana.

Iegūtie rezultāti apstiprina hipotēzi, ka pilsētas centrā līdzīgi kā dzīvesvietas teritorijā dažādām demogrāfiskajām grupām raksturīga atšķirīga pilsētas publiskajā telpā veikto aktivitāšu struktūra. Nākamajā attēlā (31.att.) salīdzināts pilsētas centra lietojuma veids pēc jaunieša dzimuma. Tāpat kā attiecībā uz dzīvesvietas teritoriju meitenes (20%) biežāk nekā zēni (16%) apmeklē pilsētas centru, lai satiktos ar draugiem, vēlreiz apliecinot, ka meitenes biežāk iesaistās sociālajās aktivitātēs un saskarsmē ar citiem jauniešiem.

31.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc dzimuma

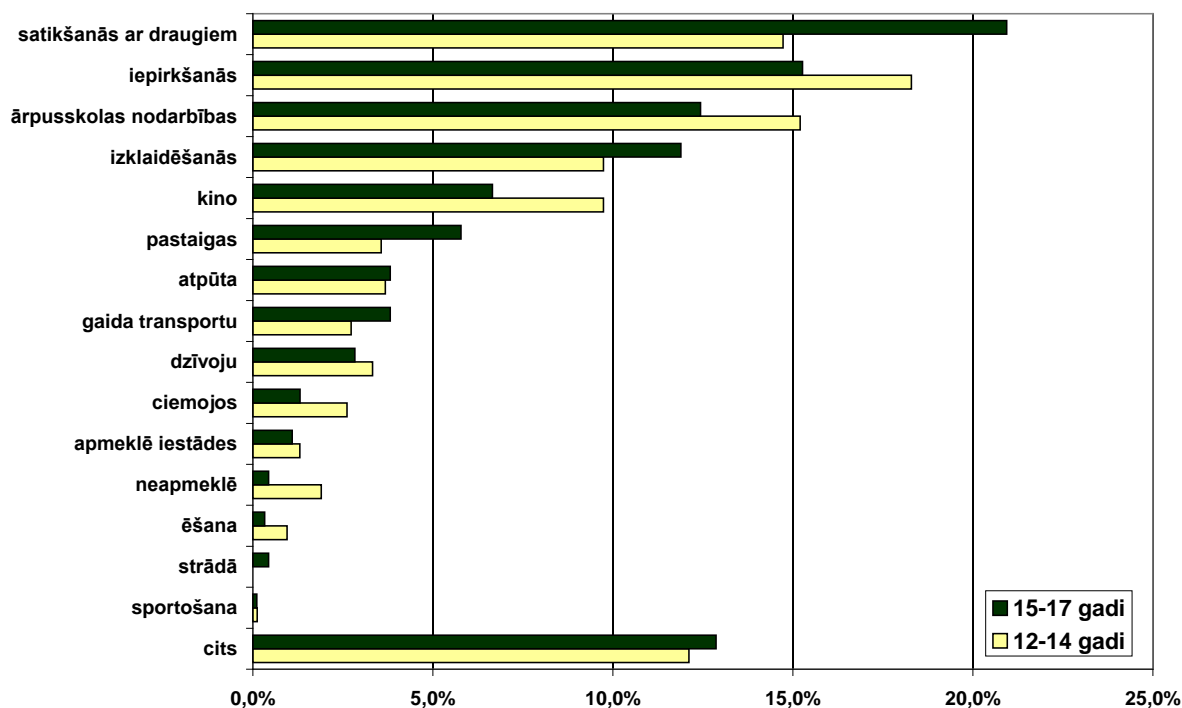
Avots: izveidojis autors

Iegūtos rezultātus iespējams skaidrot, ņemot vērā to, ka meitenēm ir augstākas kvalitātes un estētiskās prasības pret tikšanās vietu atšķirībā no zēniem, kā arī draugu un paziņu loka veidošanās telpiskos nosacījumus. Pirmkārt, pilsētas centra piedāvātā publisko iekštelpu – kafejnīcu – izvēle ir ievērojami lielāka nekā dzīvesvietas piedāvātā un pietiekama, lai organizētu tikšanās. Otrkārt, meitenēm iesaistoties ārpuskolas nodarbībās, kuru norises vietas, kā iepriekš tika norādīts, galvenokārt izvietotas pilsētas centrā (15% meiteņu to norādīja kā galveno centra apmeklēšanas iemeslu, zēni attiecīgi – 12%), var izveidoties draudzīgas attiecības ar citām to dalībniecēm. To apstiprina arī diskusijas ar vecākās grupas meitenēm, kuras norādīja, ka došanās uz ārpuskolas nodarbībām pilsētas centrā viņas uztver

nevis kā pienākumu, bet gan kā patīkamu tikšanos ar draugiem, ar kuriem iespējams kontaktēties gan nodarbību laikā, gan pirms un pēc tām un izklaidei paredzētās vietās. Turklāt, tas ir loģiski, jo ilgāk apmeklētas nodarbības, jo lielāka iespējamība, ka izveidosies draudzīgas attiecības dalībnieku vidū.

Iepirkšanās mūsdienu jauniešu vidū tiek uzlūkota kā identitātes veidošana – sociāls akts, kurā aktīvāk iesaistās meitenes, jo nepieciešams nepārtraukti uzturēt pievilcīgu izskatu, ko nosaka sabiedrības sievišķīguma uztvere (Deutsch & Theodorou, 2010; Spilkova & Radova, 2011). Pētījuma rezultāti apstiprina, ka meitenes (19%) biežāk nekā zēni (14%) dodas uz pilsētas centru, lai iepirktos.

Kinoteātra apmeklējums ir zēniem raksturīga aktivitāte pilsētas centrā. 10% no kopējā zēnu skaita norādīja, ka visbiežāk Rīgas centru apmeklē, lai dotos uz kinoteātri, kamēr no visām meitenēm tādu bija tikai 6%. Tomēr interesanti, ka kinoteātra apmeklējumu kā svarīgāko aktivitāti ir atzīmējis salīdzinoši mazs abu dzimumu jauniešu skaits, jo, kā redzams (skat. 34.att.), tieši kino „Citadele” respondenti norādījuši kā visbiežāk apmeklēto vietu Rīgas centrā. Tāpat proporcionāli nedaudz vairāk ir zēnu 5% nekā meiteņu 3%, kuri dodas uz centru vieni paši vai kopā ar draugiem, lai atpūstos un atbrīvotos no ikdienā skolā uzkrātā noguruma. Aktivitāšu struktūra Rīgas centrā daļēji apstiprina, ka zēni ir nedaudz mobilāki nekā meitenes. Zēni (4%) biežāk nekā meitenes (2,5%) pilsētas centrālo daļu izmanto kā sabiedriskā transporta mezglu, kur gaida transportu, lai nokļūtu mājās, uz ārpuskolas nodarbībām vai pie draugiem. Pārējās aktivitātēs zēnu un meiteņu sadalījums ir līdzīgs vai novērojamas atšķirības nenozīmīgas.

32.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc vecuma

Avots: izveidojis autors

Analizējot pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījumu pēc jauniešu vecuma (32.att.), redzama tā ietekme uz teritorijas lietojuma struktūru. Vecākie skolēnu aptaujas respondenti (21%) ievērojami biežāk nekā jaunākie (15%) norādīja, ka uz Rīgas centru dodas, lai satiktos ar draugiem. Tāpat arī citās sociālajās aktivitātēs (izklaidēšanās, pastaigas), kurām raksturīga augstāka telpiskās autonomijas, bet zemāka organizētības pakāpe, biežāk iesaistās

15–17 gadīgie jaunieši. Jaunāka vecuma pusaudži daudz vairāk un biežāk iesaistās vai arī tiek iesaistīti publiskās iekšējās organizētās un laikā strukturētās aktivitātēs, kuras raksturo telpiskās autonomijas trūkums. Dominējošie iemesli, lai dotos uz pilsētas centru jaunākajiem respondentiem ir iepirkšanās un ārpuskolas nodarbību apmeklēšana. Iepirkšanos kā iemeslu, lai dotos uz pilsētas centru, pirmajā vietā ierindojuši 18%, bet ārpuskolas nodarbību apmeklējumu minējuši 15% no pētījuma izlasē iekļautajiem 12–14 gadīgajiem jauniešiem. Savukārt 15–17 gadīgie jaunieši, salīdzinot ar jaunākajiem pusaudžiem, retāk norādīja iepirkšanos (15%) un ārpuskolas nodarbības (12%) kā nozīmīgākos centra apmeklējuma iemeslus. Kinoteātra apmeklējums (10%) un došanās ciemos (3%), kas ietver vecvecāku dzīvesvietas vai vecāku darbavietas apmeklējumu, ir 12–14 gadīgajiem jauniešiem raksturīgas aktivitātes.

Tomēr jānorāda, ka iegūtie rezultāti nav viennozīmīgi vērtējami. Pirmkārt, vecāko jauniešu atbilžu sadalījums nenozīmē, ka viņi retāk nekā 12–14 gadīgie apmeklē ārpuskolas nodarbības, iepērkas vai apmeklē kinoteātri Rīgas centrā, drīzāk šo sadalījumu nosaka prioritātes, kuras saistītas ar pusaudžu vecuma posmam raksturīgajām straujajām personības attīstības un psihosociālo vajadzību pārmaiņām. 15–17 gadīgie jaunieši, kuri pārstāv vidējo un vēlo pusaudžu vecuma posmu, ir sasnieguši to personības attīstības stadiju, kurā būtiski sevi aktualizēt, kā arī veidot un apgūt jaunas identitātes, iesaistoties mijattiecībās ar citiem jauniešiem draugu un paziņu grupās (Cobb, 2010). Līdz ar to, iespējams, tas ir viens no iemesliem, kāpēc vecāko jauniešu aptaujā sniegtajās atbildēs dominē aktivitātes, kurās nozīmīga ir draugu klātbūtne. Otrkārt, vecāku veidoto telpisko un laika ierobežojumu pakāpeniska izžušana, sākot no 14 gadu vecuma, (O'Brien et al., 2000) ļauj veidot plašāku draugu un paziņu loku ne tikai skaitliskā, bet arī telpiskā izpratnē, t.i., biežāka un ilgstošāka atrašanās ārpus dzīvesvietas teritorijas var ietekmēt iespējas sastapties un iepazīties ar citiem jauniešiem no citām pilsētas daļām. Turklāt centrs piedāvā dažādas iespējas, lai jaunieši no dažādām Rīgas apkaimēm, kā arī Pierīgas varētu satikties neitrālā teritorijā ar kvalitatīvām izklaides iespējām. Treškārt, tāpat kā dzimuma atšķirību gadījumā, iespējams, arī jauniešu vecums ietekmē izpratni par ārpuskolas nodarbību apmeklēšanu, kuru vecākie pusaudži uztver nevis kā formāli organizētu un laikā strukturētu nodarbību, bet drīzāk kā satikšanās iespēju ar draugiem, piedaloties kopīgās aktivitātēs.

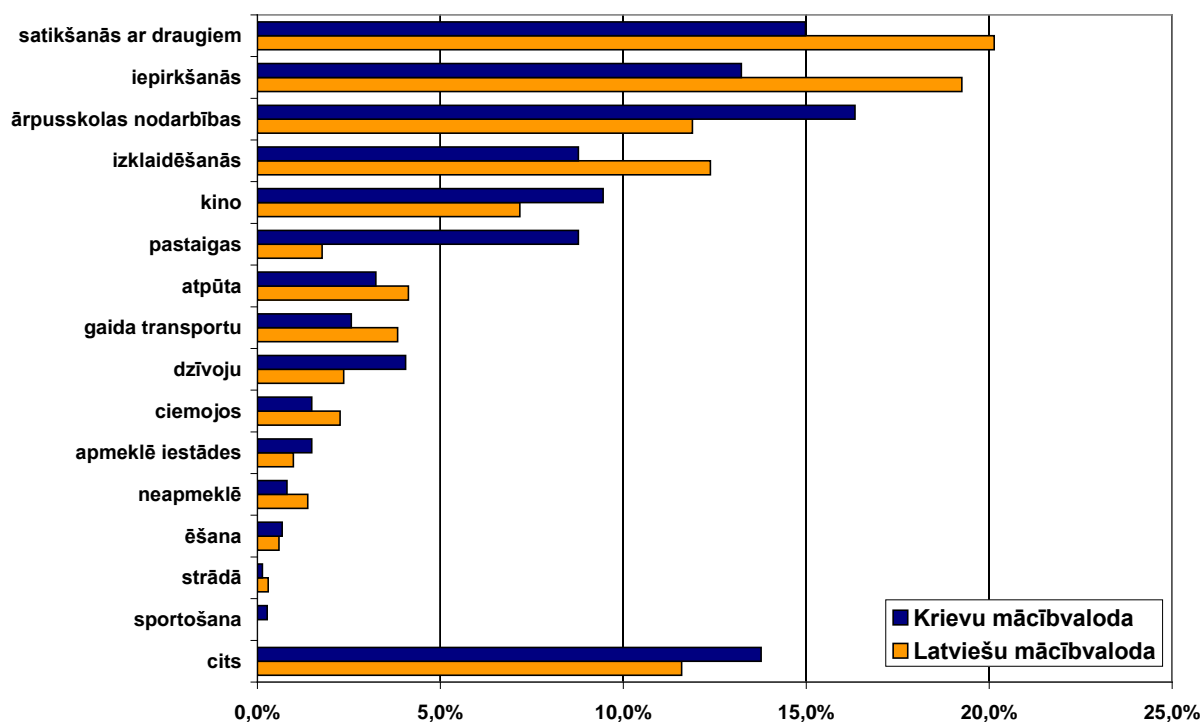
Skolēnu aptaujas rezultāti neparāda pilnvērtīgu pilsētas centra lietojuma struktūru. Citos pētījumos literatūrā bieži vecāko pusaudžu draugu un paziņu grupu aktivitātes pilsētvidē tiek raksturotas kā antisociālas (Malone, 2002). Svarīgākie iemesli saistīti ar pusaudžiem raksturīgo riskējošo izturēšanos – pārgalvību (*risky behavior*) –, kas ietver alkohola un narkotisko vielu lietošanu un nestrukturētas aktivitātes ārpus pieaugušo uzmanības (Osgood & Anderson, 2004). Aptaujas rezultātu nepilnības tika novērstas, veicot ekspertintervijas ar Rīgas nepilngadīgo lietu policijas inspektoriem. Tajās tika noskaidrots, ka Rīga nav izņēmums un tās centrālajā daļā antisociālās aktivitātes (vandālisms un zādzības) jaunieši veic ievērojami biežāk nekā citās pilsētas teritorijās. Kā norādīja Rīgas centra un Brasas iecirkņa nepilngadīgo lietu policijas inspektore, tieši vecākie pusaudži un to grupas biežāk pilsētas centru izmanto antisociālu aktivitāšu veikšanai, jo neizjūt šeit vecāku un pazīstamu cilvēku kontroli, ārpus kuras iespējams izpaust sevi, iesaistoties konfliktos ar citiem pilsētas publiskās telpas lietotājiem, lietojot alkoholu vai mērķtiecīgi izdarot zādzības draugu izdarītā psiholoģiskā spiediena rezultātā.

Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījumā pēc jauniešu apmeklētās skolas mācību valodas izteiktas atšķirības novērojamas tikai divos gadījumos (33.att.). Iepirkšanos kā galveno Rīgas centra apmeklējuma iemeslu norādīja 19% jaunieši, kuri mācās skolās ar latviešu mācībvalodu un 13% respondentu no skolām ar krievu mācībvalodu. Savukārt krievu

mācībvalodu skolu pārstāvji (9%) biežāk nekā jaunieši, kuri apmeklē skolas ar latviešu mācībvalodu (2%), apmeklē centru, lai pastaigātos. Daļēji to var skaidrot ar Rīgas centra publiskās telpas piedāvāto fiziskās un sociālās vides atšķirīgo uztveri abu mācībvalodu jauniešu grupu vidū, uz ko norādīja fokusa grupu diskusiju rezultāti.

Dalībnieki no skolām ar krievu mācībvalodu biežāk uzsvēra, ka pilsētas centrs un galvenokārt Vecrīga ir ļoti skaista un interesanta vieta ar patīkamu atmosfēru. Jaunieši no skolām ar latviešu mācībvalodu savukārt biežāk uzsvēra centra piedāvātās izklaides un draugu satikšanas iespējas. Hipotētiski iespējams, ka šāda pilsētvides uztvere veidojusies dzīvesvietā pieejamās vides ietekmes dēļ. Tā kā lielākā daļa (88%) jauniešu, kuri mācās skolās ar krievu mācību valodu, pēc skolēnu aptaujas rezultātiem, dzīvo Rīgā (ar latviešu mācībvalodu – 82%) apkaimēs ar daudzdzīvokļu māju apbūvi (85%; ar latviešu mācībvalodu – 68%) un viņu lielmēroga dzīvojamās vides publiskā ārtelpa ir nolietota, neestētiska un nedroša (Treija, Bratuškins & Suvorovs, 2010), tas nebūt nav pārsteidzoši.

Analizējot un salīdzinot pilsētas centra lietojuma struktūru pēc dominējošo aktivitāšu veida, jāsecina, ka abām mācībvalodas grupām tas ir atšķirīgs. Respondenti, kuri apmeklē skolas ar latviešu mācībvalodu, norādīja, ka viņiem nozīmīgas aktivitātes ir satikšanās ar draugiem (20%), jau minētā iepirkšanās, izklaidēšanās (12%) un ārpuskolas nodarbības (12%). Otrai grupai tās ir ārpuskolas nodarbības, kuras par galveno pilsētas centra apmeklēšanas iemeslu min 16% jauniešu no skolām ar krievu mācībvalodu, satikšanās ar draugiem – 15%, iepirkšanās – 14% un kinoteātra apmeklējums – 9%.

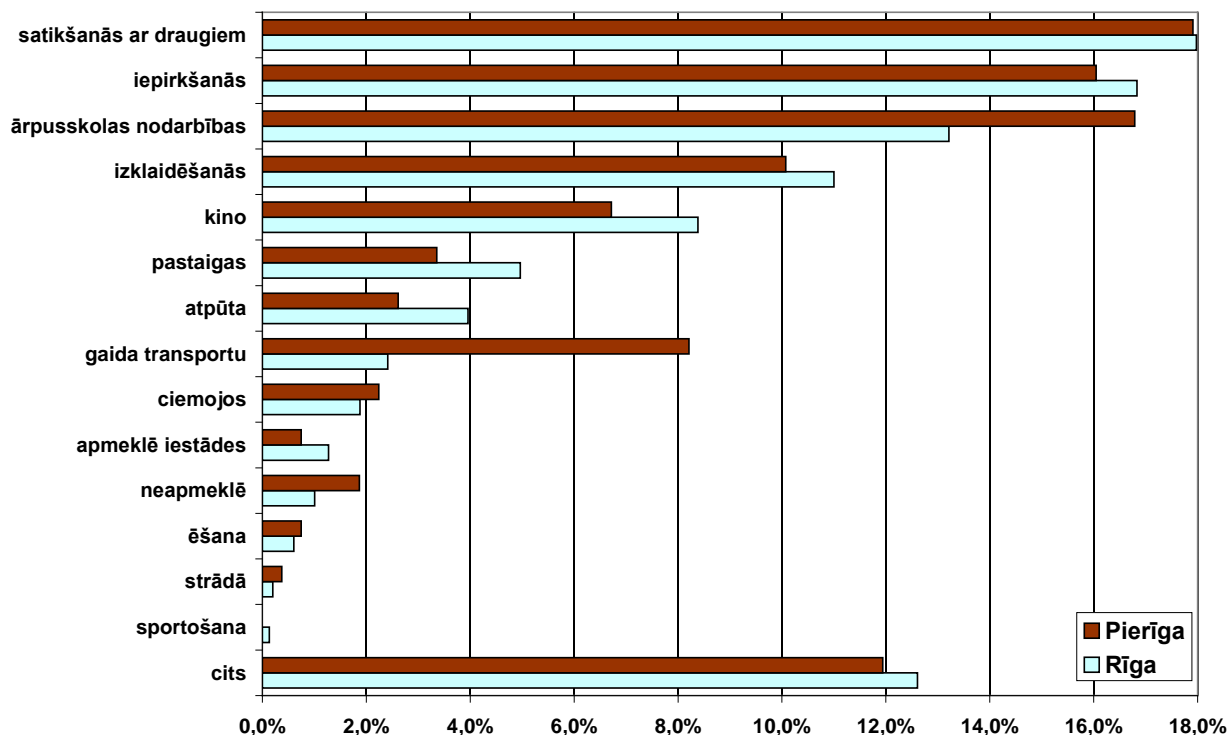

33.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc mācībvalodas

Avots: izveidojis autors

Rīgā un Pierīgā dzīvojošo jauniešu dominējošie pilsētas centra apmeklēšanas iemesli un veiktās aktivitātes ir satikšanās ar draugiem (18% abos gadījumos), pēc tam iepirkšanās (attiecīgi 17% un 16%) un ārpuskolas nodarbības (17% un 13%) (34.att.). Salīdzinoši lielo Pierīgā dzīvojošo jauniešu īpatsvaru, kuri aptaujā norādīja ārpuskolas nodarbības apmeklējumu kā nozīmīgāko aktivitāti pilsētas centrā, nosaka Rīgas un tās aglomerācijas transporta tīkla struktūras monocentriskais raksturs. Jauniešiem, kuru dzīvesvieta atrodas

Pierīgā, ir daudz vienkāršāk, izmantojot autobusu vai vilcienu, nokļūt Rīgas centrālajā daļā nekā citās pilsētas teritorijās. Īpaši aktuāli tas ir gadījumos, kad nodarbības jāapmeklē ļoti regulāri.

34.att. Pilsētas centrā biežāk veikto aktivitāšu sadalījums pēc dzīvesvietas novietojuma

Avots: izveidojis autors

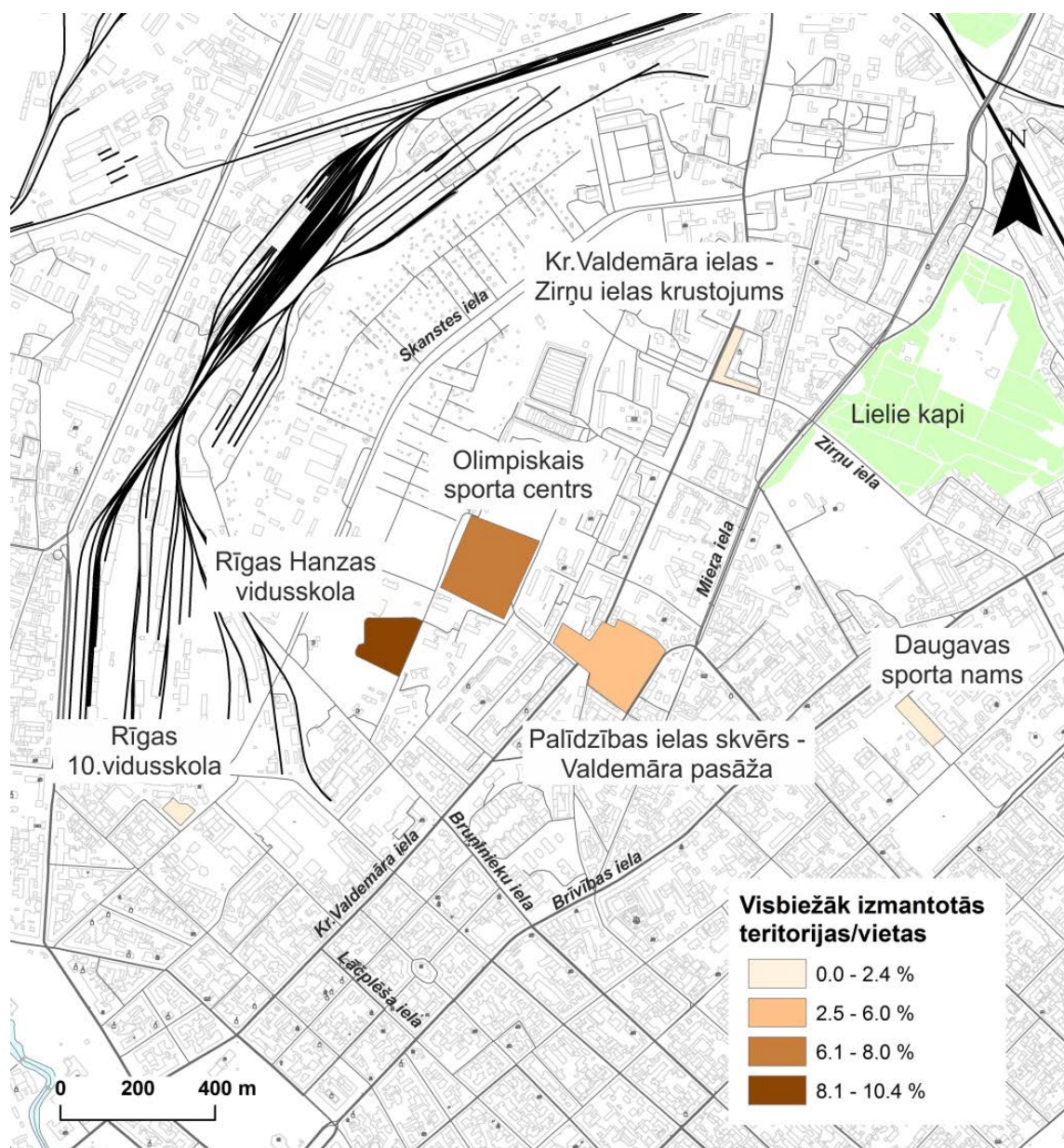
Otrs aktivitāšu veids, kuram raksturīgs būtiski atšķirīgs sadalījums abu grupu starpā, ir sabiedriskā transporta gaidīšana. Pierīgā dzīvojošie jaunieši (8%) šo pilsētas centra apmeklēšanas iemeslu norādījuši četras reizes biežāk nekā rīdnieki (2%). Tas ir loģisks rezultāts, jo tiem jauniešiem, kuri dzīvo Pierīgā, bet mācās Rīgā kādā no pētījumā iekļautajām teritorijām, lai nokļūtu mājās, var būt nepieciešams doties uz sabiedriskā transporta mezglu – pilsētas centru –, lai pārsētos citā transportā.

5.1.3. Jauniešu aktivitāšu telpiskā struktūra dzīvesvietas teritorijā

Jauniešu atzīmētās atbildes par biežāk izmantotajām aktivitāšu vietām dzīvesvietas teritorijā kopsakarību noteikšanai un telpiskās organizācijas un struktūru identificēšanai tika analizētas, izmantojot Arc GIS 9.3 iekļauto telpisko datu statistiskās analīzes rīku – tuvākā vidējā punkta klāsteranalīzi (*Average Nearest Neighbour*). Pirmajā etalonteritorijā kopā tika identificētas sešas aktivitāšu vietas (Z -vērtība = $-5,76$; $p < 0,01$), kuras kopā bija norādījuši 32% no visiem teritorijā dzīvojošajiem aptaujas dalībniekiem. Pirmajā etalonteritorijā (Brasa/Skanste) lielākais jauniešu īpatsvars visbiežāk apmeklē skolu tuvumā esošās teritorijas. Rīgas Hanzas vidusskolā tuvumā savu brīvo laiku bieži pavada 10% jaunieši, savukārt 3% – 10.vidusskolas apkārtnē (35.att.).

Nozīmīga brīvā laika pavadīšanas vieta ir Olimpiskā sporta centra tuvumā pieejamie basketbola laukumi, kurus bieži apmeklē 8% jauniešu. Tomēr jāņem vērā, ka Olimpiskā sporta centra āra basketbola laukumu pieejamība ir atkarīga no sezonālā rakstura. Citas ikdienā raksturīgas aktivitāšu vietas pirmajā pētījuma teritorijā ir tirdzniecības centri un to tuvumā

pieejamā publiskā telpa. Valdemāra pasāžu un tai blakus izvietoto kompleksu, kurš ietver gan veikalu „Supernetto”, gan vairākas ātrās ēdināšanas iestādes, kā arī netālu esošo Palīdzības ielas skvēru, bieži apmeklē 8% jaunieši, savukārt 6% savu brīvo laiku pavada Krišjāņa Valdemāra ielas un Zirņu ielas apkārtņē hipermarketa „Valdemārs” tuvumā. Hipermarketa apkārtņē jauniešu koncentrācija nav saistīta tikai ar veikala pieejamību, to nosaka arī Zirņu ielas un K.Valdemāra ielas daudzstāvu dzīvojamo māju tuvums. Interesanti, ka skolēnu aptaujā iegūtie dati neapstiprināja Brasas policijas iecirkņa nepilngadīgo lietu inspektora intervijā teikto, ka nozīmīga jauniešu pulcēšanās vieta Brasas apkaimē ir Lielie kapi, kuri mūsdienās vairāk raksturojami kā parks ar ļoti labām iespējām jauniešiem paslēpties no pieaugušo uzmanības, iegūt autonomiju pār noteiktu telpas daļu pilsētvidē un veikt savām interesēm un vecuma posmam atbilstošas sociālās aktivitātes un iesaistīties antisociālās aktivitātēs.

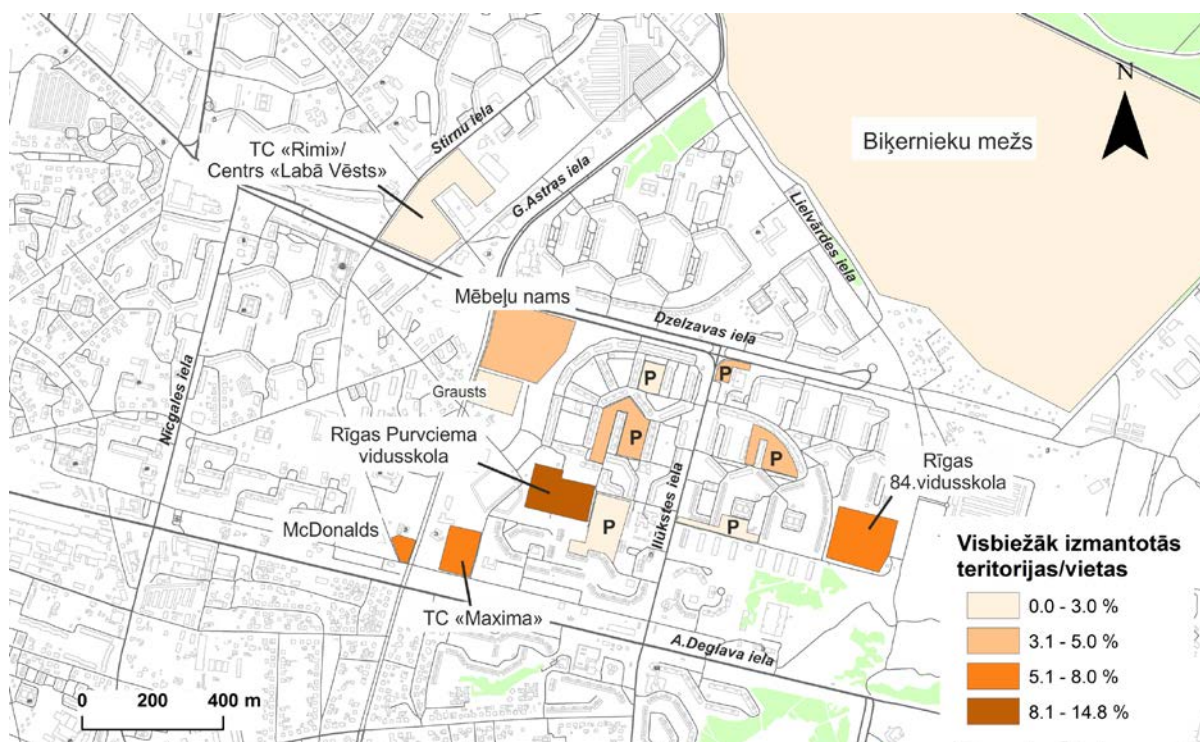

35.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 1.etalonteritorijā

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Līdz ar to no 35.attēla var secināt, ka 1.etalonteritorijā dzīvojošo jauniešu biežāk veikto

aktivitāšu telpisko struktūru dzīvesvietas teritorijā nosaka izglītības iestāžu un citu ikdienā funkcionāli nozīmīgu objektu novietojums. Salīdzinoši zemajai jauniešu koncentrācijai noteiktās vietās 1.etalonteritorijā ir vairāki skaidrojumi. Pirmkārt, dzīvojamās apbūves, kā arī pilsētas un lokālas nozīmes maģistrālo ielu (piemēram, Skanstes ielas, K.Valdemāra ielas, Zirņu ielas, Miera ielas) koncentrācija teritorijā nosaka, ka pieejamā publiskā telpa 1.etalonteritorijā ir ierobežota. Līdz ar to jaunieši ir spiesti veidot savu sociālo dzīvi ārpus mājām vietās, kuras atbilst vairāku pētnieku definētajām „ielām” jeb „trešajām telpām” un ietver ielas stūrus, stāvlaukumu, iepirkšanās centrus, parkus utt. (Matthews, Limb & Taylor, 2000; Matthews, 2003; Childress, 2004). Otrkārt, ierobežotā pieejamā publiskā telpa var veicināt jauniešu pulcēšanos mājās, samazinot pavadītā laika apjomu publiskajā ārtelpā un ierobežojot ikdienas pieredzi pilsētvidē. Pieņemumu apliecina ekspertintervijas ar vairākiem nepilngadīgo lietu inspektoriem, kuri norādīja, ka pēdējos gados parādās tendence sociālās aktivitātes (satikties, izklaidēties un atpūsties ar draugiem) pusaudžiem veikt savu ģimeņu īpašumos. Vienīgais izņēmums šajā kontekstā varētu būt Olimpiskā sporta centra āra basketbola laukumi, kas ir speciāli jauniešiem veidota publiskā ārtelpa. Tomēr arī šajā gadījumā jāsecina, ka basketbola laukumi nav vienlīdzīgi pieejama publiskā telpa visām sociālajām grupām, jo, kā jau iepriekšējā darba apakšnodaļā tika noskaidrots, fizisko aktivitāšu vietas neoficiāli ir zēniem piederoša publiskās telpas daļa. Treškārt, 1.etalonteritorijas novietojums tiešā vēsturiskā pilsētas centra tuvumā un ērtā nokļūšana, ejot, braucot ar velosipēdu (veloceliņi) vai izmantojot sabiedrisko transportu, veicina jauniešus izvēlēties biežāk apmeklēt Rīgas centru, kur ir ne tikai iespējas iesaistīties vairāk aktivitātēs, bet arī lielāka brīvi pieejama publiskā telpa.

36.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 2.etalonteritorijā

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Otrajā etalonteritorijā (Purvciems) salīdzinot ar citām pētījumā iekļautajām teritorijām, jauniešu sniegtās un kartētās atbildes par nozīmīgākajām aktivitāšu vietām uzrādīja visaugstāko telpiskās organizācijas pakāpi (Z -vērtība = -19,02; $p < 0,01$). 62% no visām 2.etalonteritorijā dzīvojošo aptaujāto jauniešu norādītajām atbildēm veidoja 14 biežāk lietoto

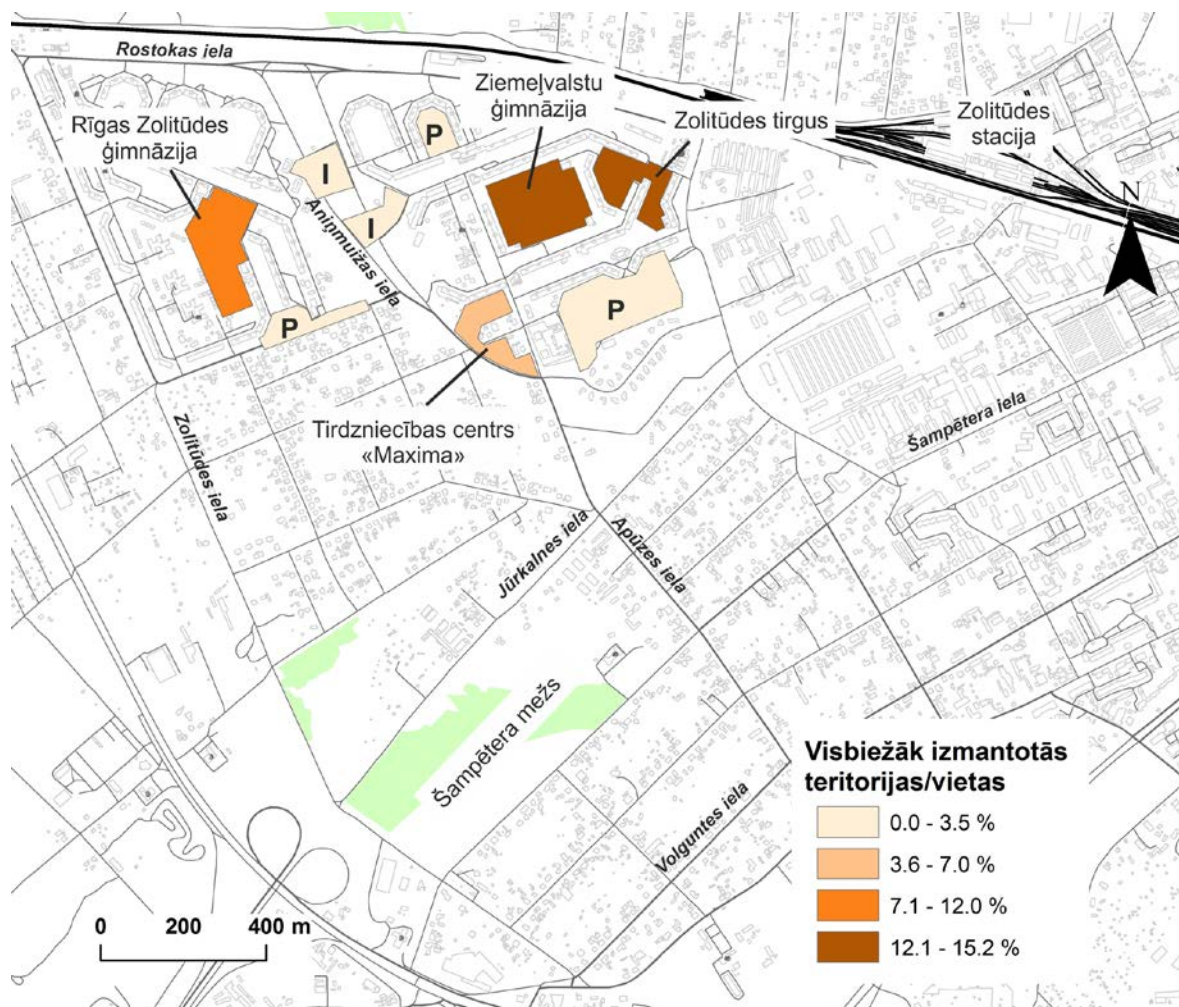
aktivitāšu vietu klāsterus (36.att.). Augstā respondentu norādīto vietu telpiskā organizācijas pakāpe 2.etalonteritorijā saistīta ar: 1) etalonteritorijas attālumu no pilsētas centra (vidēji 4,8 kilometri); 2) salīdzinoši pieticīgo jauniešu ikdienas aktivitātēm aktuālo vietu daudzumu, ko nosaka pētījuma teritorijas kā izteiktas Rīgas dzīvojamās zonas raksturs.

Tāpat kā 1.etalonteritorijā, arī otrajā biežāk izmantotās ikdienas aktivitāšu vietas cieši saistītas ar jauniešu apmeklēto mācību iestāžu tuvumu. Vislielākais apkaimē dzīvojošo jauniešu īpatsvars – 15% – apmeklē Rīgas Purvciema vidusskolas apkārtni, savukārt 8% – Rīgas 84.vidusskolas teritoriju. Augsto jauniešu īpatsvaru Purvciema vidusskolas tuvumā iespējams skaidrot ar atjaunoto sporta laukumu, kurā uzklāts mākslīgais futbola laukuma zālājs, turklāt tā izmantošanai nav būtisku ierobežojumu. Otra nozīmīga ikdienas aktivitāšu vietu grupa ir 2.etalonteritorijā izvietotās tirdzniecības vietas. Tirdzniecības centru „Maxima” bieži savā brīvajā laikā apmeklē 7%, bet ātrās ēdināšanas restorānu „McDonald’s” 6% respondentu. Lai arī veikals „Mēbeļu nams” un tā apkārtnē, kuru atzīmēja 4% jauniešu, kā arī tirdzniecības centrs „Rimi” (3%) atbilst tirdzniecības vietu grupai, tomēr to nozīme 2.etalonteritorijā dzīvojošo jauniešu mikroģeogrāfijā nedaudz atšķiras. Mēbeļu nams ir vairāk raksturojama kā satikšanās vieta, jo tas atrodas dzīvu maģistrālu ielu krustojumā un sabiedriskā transporta pieturu tuvumā. Savukārt tirdzniecības centra „Rimi” tuvumā Stirnu ielā ir izvietots kristīgais centrs „Labā Vēsts” un tā pārstāvju veidotie sporta un atpūtas laukumi ģimenei. Trešo biežāk apmeklēto vietu grupu veido daudzstāvu dzīvojamo māju pagalmi, kuros bieži savu brīvo laiku pavada no 2 līdz 5 % aptaujāto jauniešu. Analizējot iegūtos datus, iespējams identificēt sešus visaktīvāk lietotos māju pagalmus, kuri 36.attēlā apzīmēti ar burtu „P”. Māju pagalmu regulāro lietotāju īpatsvara atšķirības 36.attēlā atspoguļotajos pagalmos skaidrojamas ar atšķirīgu apbūves un iedzīvotāju blīvumu dažādās 2.etalonteritorijas daļās.

Ceturto grupu veido tikai viena teritorija – Biķernieku mežs –, kuru savām ikdienas fiziskajām un atpūtas aktivitātēm bieži izmanto tikai 2% no aptaujātajiem 2.etalonteritorijas jauniešiem. Iespējams, Biķernieku meža loma jauniešu ikdienas mikroģeogrāfijā būtu ievērojamāka, ja tas būtu izvietots tuvāk blīvi apdzīvotajam Purvciema apkaimes centram. Aptuvenais attālums no Mēbeļu nama līdz mežam ir 2,5 kilometri, savukārt no citām 2.etalonteritorijas vietām tas var būt vēl lielāks. Lielais attālums daļēji izslēdz spontanitātes klātbūtni, izvēloties aktivitāšu veikšanai Biķernieku mežu. Interesanta teritorija, kuru aptaujā norādīja 1% jauniešu, ir grausts Purvciema apkaimē blakus Mēbeļu namam. Grausta nozīmi 2.etalonteritorijas jauniešu ikdienā apliecina arī ekspertintervija ar Purvciema policijas iecirkņa nepilngadīgo lietu inspektori. Viņa norāda, ka, lai gan blakus graustam ir uzceltas jaunas mājas ar vizuāli pievilcīgi iekārotu apkārtējo teritoriju un infrastruktūru, kas paredzēta dažādu vecumu iedzīvotājiem, jaunieši bieži izvēlas doties uz blakus esošo graustu, lai satiktos ar citiem jauniešiem, smēķētu un lietotu alkoholu. Lai arī promocijas darba izstrādes laikā grausts 2012.gada maijā tika nojaukts, tomēr tas lieliski reprezentē iepriekšējos pētījumos aprakstīto pusaudžu nepieciešamību ikdienā pēc ārtelpas, kuru ir iespējams pārveidot pēc saviem ieskatiem, kā arī pēc vietas, kur būt ārpus pieaugušo uzmanības, neatkarīgi no tās fiziskā rakstura (Matthews, Limb & Percy-Smith, 1998, Travlou, 2004). Purvciema grausts atbilst citos pētījumos aprakstītajām bērnu un jauniešu „nekārtības telpām” (*disordered space*) (Jones, 2000; Cloke & Jones, 2005), kuras pieaugušo ikdienas ģeogrāfijā vairs nav aktuālas un vizuāli raksturojamas kā netīras, nekārtīgas, ar salauztu, bojātu un nolaistu infrastruktūru.

3.etalonteritorijā, kura aptver galvenokārt trīs Rīgas apkaimes – Zolitūdi, Pleskodāli un Šampēteri –, jauniešu norādītajām aktivitāšu vietām raksturīga salīdzinoši augsta telpiskās organizācijas pakāpe (Z -vērtība = -14,06; $p < 0,01$). Teritorijā iespējams izšķirt deviņus biežāk

apmeklēto aktivitāšu vietu klāsterus, kuri kopā ietver 60% no teritorijā dzīvojošo aptaujāto jauniešu atbildēm. 37.attēls parāda, ka lielākā daļa biežāk izmantoto teritoriju koncentrējas blīvāk apdzīvotajā etalonteritorijas ziemeļaustrumu daļā Zolitūdes apkaimē. Zolitūdes apkaime, kurai raksturīga daudzstāvu māju apbūve, nosaka gan tirdzniecības objektu, gan visām sociālajām grupām pieejamas publiskās telpas klātbūtni. Šampēterī un Pleskodālē, kur dominē privāto māju un mazstāvu dzīvojamā apbūve ar ievērojami mazāku publiskās telpas apjomu, izmantojot iegūtos datus, nav identificējama neviena vairākiem jauniešiem ikdienas dzīvē svarīga teritorija, kurā bieži tiktu pavadīts brīvais laiks.

37.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 3.etalonteritorijā

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

3.etalonteritorijā (Zolitūde) iespējams izšķirt trīs jauniešu biežāk izmantoto vietu grupas: skolas un to teritorijas, tirdzniecības vietas, pagalmi un ielas. Tāpat kā citās etalonteritorijās, arī 37.attēlā redzamajā nozīmīgas jauniešu koncentrēšanās vietas ir skolas un tām apkārtējās teritorijas. Arī attiecībā uz Zolitūdi tie nav pārsteidzoši rezultāti, jo gan Ziemeļvalstu ģimnāzijas, gan Zolitūdes ģimnāzijas teritorijā ir izvietoti futbola un basketbola laukumi, kā arī vairākām citām fiziskajām aktivitātēm nepieciešamā infrastruktūra (vingrošanas stieņi, skrejceļš). Trešajā etalonteritorijā 15% no dzīvojošajiem aptaujātajiem respondentiem norādīja, ka bieži apmeklē Ziemeļvalstu ģimnāzijai tuvumā esošo teritoriju, savukārt 11% – Zolitūdes ģimnāzijas sporta laukumus. Otra nozīmīgākā aktivitāšu vietu grupa jauniešu mikroģeogrāfijā ir tirdzniecības iestādes. Tomēr jānorāda, ka Zolitūdē šīm tirdzniecības vietām jauniešu dzīvē ir atšķirīgas funkcijas, salīdzinot ar to lietojumu pieaugušo ikdienā. Lielāks jauniešu īpatsvars (13%) bieži apmeklē Zolitūdes tirgu. Tirgus jauniešu

ikdienas mikroģeogrāfijā ir ne tikai svarīga vieta, lai nopirktu produktus, bet ideāla teritorija, kuru apmeklējot iespējama saskarsme ar citiem cilvēkiem un iespējams nokļūt no dzīvesvietā pierastās un vienmuļās teritorijas atšķirīgā vidē. Tirdzniecības centru „Maxima”, kā arī tam blakus izvietoto fitnesa centru apmeklē 7% jauniešu. Tirdzniecības centrs un tam tuvumā izvietotās citas tirdzniecības un izklaides iestādes veido ne tikai 3.etalonteritorijā nozīmīgu sociālās dzīves centru jauniešu, bet arī pieaugušo ikdienā. Tā ir teritorija, kura ne tikai ietver plašu pakalpojumu klāstu, bet kurā arī saplūst Zolitūdē dzīvojošo ikdienas takas un identitātes.

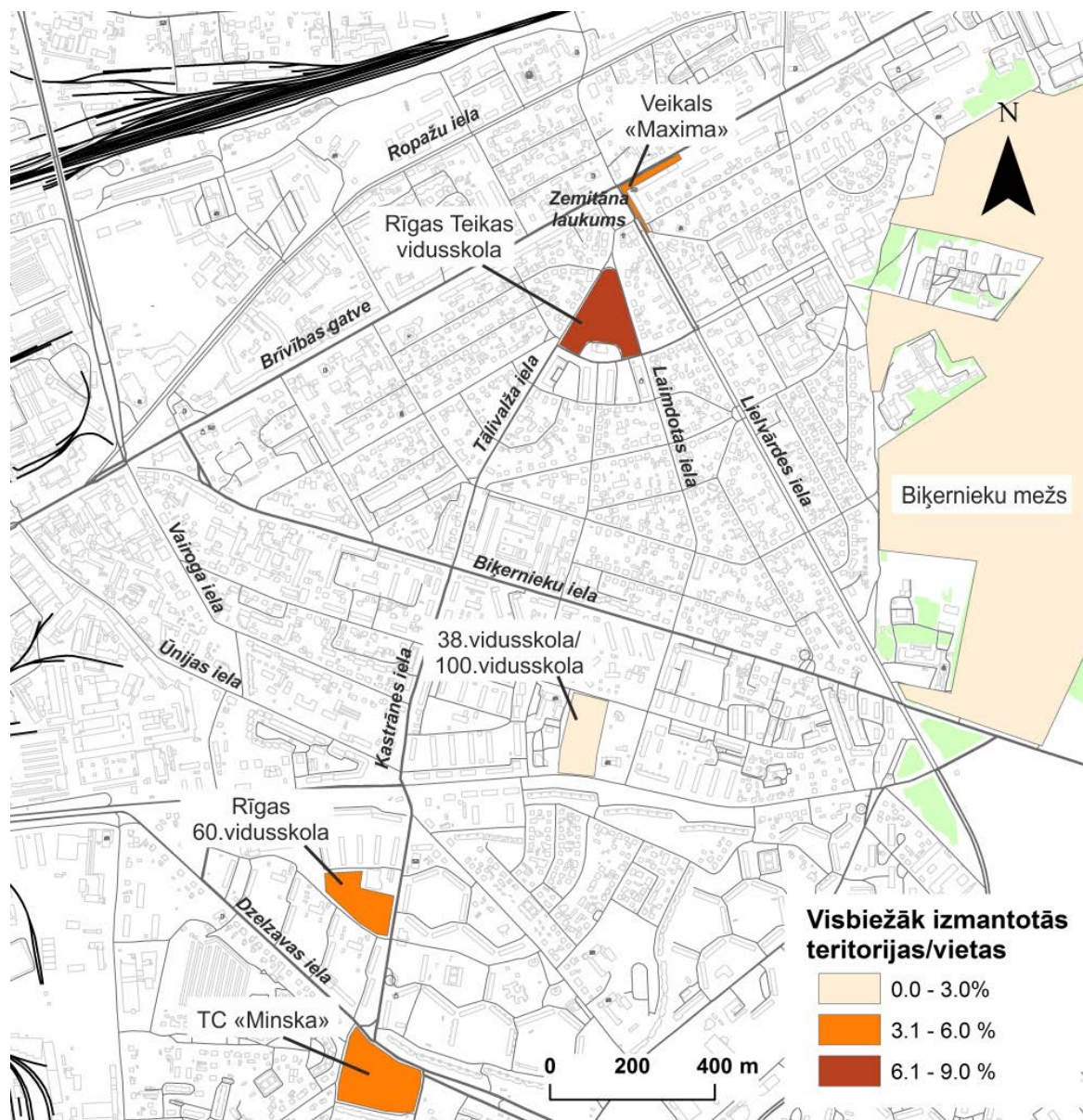
Trešo jauniešu ikdienas aktivitāšu vietu grupu 3.etalonteritorijā veido pagalmi un ielas (37.attēlā atzīmēti ar P un I). Atkarībā no vietas respondentu īpatsvars, kuri savās atbildēs pagalmus un ielas norādīja kā aktivitātēm biežāk lietotās publiskās ārtelpas daļas, bija robežās no 2 līdz 3,5%. Aptaujas rezultātu apkopojums par biežāk veiktajām aktivitātēm anketā iekļautajā kartē atzīmētajās vietās liecina, ka pagalmus 3.etalonteritorijā dzīvojošie jaunieši visbiežāk izmanto, lai satiktos ar draugiem, pastaigātos vai braukātos kopā ar tiem ar velosipēdu vai vienkārši atpūstos. Savukārt 37.attēlā norādītā Anniņmuižas iela, kuru jaunieši iekļauj savā ikdienas aktivitāšu ģeogrāfijā, tiek izmantota kā dzīvesvietas teritorijas publiskā ārtelpas daļa, kur tāpat kā pagalmos iespējams satikties ar draugiem, pastaigāties, kā arī veikt dažādas fiziskas aktivitātes (braukt ar skrituļslidām vai skrituļdēli). Anniņmuižas ielas lietojums nav pārsteidzošs, jo tā ir plaša, gaiša, aprīkota ar ietvēm un gājēju pārejām, labi pārrēdzama, brīvi pieejama Zolitūdes apkaimes daļa ar ierobežotu pieaugušo klātbūtni.

4.etalonteritorijā, kurā iekļaujas Teika un daļu no Purvciema apkaimes, tāpat kā iepriekšējās trijās teritorijās, jauniešu norādītās aktivitāšu vietas uzrādīja statistiski nozīmīgu telpiskās organizācijas pakāpi (Z -vērtība = 10,38; $p < 0,01$). Tādējādi kopā tika identificētas sešas teritorijas, kurās jaunieši uzturas visbiežāk, aptverot 28 % no 4.etalonteritorijā dzīvojošo respondentu atbildēm (38.att.). Tas skaidrojams ar to, ka ievērojama daļa no privātajās mājās dzīvojošajiem jauniešiem aptaujā norādīja, ka savu brīvo laiku visbiežāk pavada savās mājās vai to tuvumā, satiekoties ar draugiem, pastaigājoties ar suni vai izklaidējoties. 38.attēlā redzams, ka, tāpat kā 3.etalonteritorijā, arī ceturtajā pētījuma teritorijā biežāk izmantoto aktivitāšu vietas izvietotas ārpus Teikai raksturīgā savrupmāju apbūves areāla.

Tāpat kā iepriekšējās pētījumu teritorijās, arī 4.etalonteritorijā nozīmīgākās jauniešu aktivitāšu vietas ir skolas un tām tuvējā apkārtnē, turklāt ne tikai aptaujā iesaistīto jauniešu apmeklētās mācību iestādes, bet arī citas teritorijā izvietotās. Teikas vidusskolai blakus esošo teritoriju un sporta laukumu bieži izmanto 8% jauniešu, Rīgas 60.vidusskolas apkārtni – 4%, savukārt 2009.gadā slēgto Rīgas 38. un 100.vidusskolas savstarpēji saistīto teritoriju – 3%. Pēdējo divu skolu teritoriju izvēle joprojām ikdienas aktivitātēm, lai gan skolas ir slēgtas, skaidrojama dažādi: 1) neatkarīgi no piespiedu skolas maiņas jauniešiem ir saglabājusies saikne ar tām apkārt esošajām teritorijām, jo dzīvesvieta nav mainīta; 2) skolām beidzot savu darbību, sociālās kontroles līmenis sporta laukuma teritorijā ir ievērojamo mazinājies, kas jauniešiem ļauj atrasties ārpus pieaugušo uzmanības; 3) nepieciešamā infrastruktūra fiziskajām aktivitātēm ir saglabājusies; 4) bijušo skolu teritorijas ir vienas no retajām brīvi pieejamajām publiskajām ārtelpām Teikas apkaimes dzīvojamā zonā.

Otra aktivitāšu vietu grupa ir tirdzniecības iestādes, no kurām divas jauniešu ikdienā nozīmīgākās redzamas 38.attēlā. Abas vietas – gan Lielvārdes un Brīvības gatves krustojumā izvietoto lielveikalu tīkla „Maxima” veikalu, gan Purvciemā izvietoto padomju laika pirmo lielveikalu Rīgā „Minska” bieži apmeklē 5% 4.etalonteritorijā dzīvojošo jauniešu. Veikala „Maxima” un apkārtējās publiskās ārtelpas biežu apmeklējumu nosaka konkrētās vietas raksturs. Lielvārdes un Brīvības gatves krustojums ir nozīmīgs pilsētas transporta mezgls, kuru Teikas iedzīvotājiem jāizmanto, lai nokļūtu pilsētas centrā vai dotos uz Juglu. Tas

nozīmē, ka krustojums ir nozīmīga Teikas iedzīvotāju (un ne tikai) ikdienas taku saplūšanas vieta jeb, izmantojot T.Hāgerstranda (1970) terminoloģiju, „stacija” vai K.Linča (1960) terminoloģijā – „mezgls”. Tirdzniecības centra „Minska” lietojums saistīts ne tikai ar tā piedāvāto pakalpojumu klāstu, bet arī ar blakus brīvi pieejamo plašo padomju laikā veidoto un mūsdienās pilsētas komercializācijas procesu rezultātā transformēto publisko ārtelpu, kura ievērojami atšķiras ar savu heterogēno fizisko un sociālo raksturu no netālu izvietoto daudzstāvu māju teritorijās pieejamās.

38.att. Jauniešu nozīmīgāko aktivitāšu vietu izvietojums 4.etalonteritorijā

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Tāpat kā 2.etalonteritorijā, arī ceturtajā nozīmīga jauniešu aktivitāšu vieta ir Biķernieku mežs, kuru bieži savās ikdienas gaitās iekļauj 3% respondenti. Lielākā daļa jauniešu, kuri aptaujā bija atzīmējuši Biķernieku mežu kā sev svarīgu aktivitāšu vietu, arī norādīja, ka teritoriju izmanto, lai nodarbotos ar fiziskajām aktivitātēm (skriešana) vai vienkārši pastaigātos ar draugiem un atpūstos.

Rezumējot, pētījumā iegūtos rezultātus par visām četrām savstarpēji salīdzinoši atšķirīgām pēc funkcionāli telpiskās struktūras etalonteritorijām, iespējams apstiprināt hipotēzi, ka ikdienas aktivitāšu vietu telpisko organizāciju dzīvesvietas teritorijā nosaka

pagātnes padomju pilsētplānošanas iezīmes, pilsētas dzīvojamās zonas post-sociālistiskās transformācijas, kuras raksturo publiskās telpas privatizācija un komercializācija, kā arī strauji noritējušī automobilizācija un ievērojamu investīciju, paredzētu dažādiem mērķiem, ieplūšana Rīgas apkaimēs. Faktoru kombināciju mūsdienās Rīgas dzīvojamajās zonās atspoguļo divi pilsētas attīstības posmi. Pirmkārt, vairākos pētījumos pieminētā dzīvojamo teritoriju plānošana un celtniecība padomju gados, iekļaujot ne tikai aprūpes sfēras objektus, bet arī speciāli veidotu plašu publisko ārtelpu sporta un rotaļu laukumu, kā arī daļēji apzaļumota vecākiem ļoti pārredzama pagalma izskatā (Grava, 1993; Treija, Bratuškins & Suvorovs, 2010), kuras galvenā funkcija bija nodrošināt sociālās saskarsmes iespējas. Otrkārt, pēc Padomju Savienības sabrukuma norisinājās straujš publiskās ārtelpas sarukums, parādotes tirdzniecības centriem, sīkiem veikaliem, maksas un bezmaksas automašīnu stāvlaukumiem, benzīntankiem, jaunu dzīvojamo māju celtniecībai (Stanilov, 2007; Grava, 2007). Turklāt publiskās ārtelpas daļa, kura joprojām bija pieejama daudzstāvu māju teritorijās, pakāpeniski tika nolaista cilvēku vienaldzīgās attieksmes un piederības sajūtas dzīvesvietai trūkuma dēļ (Marana, 1999; Berglund, 2002). Otrais pilsētas attīstības posms ietver arī esošajās dzīvesvietas teritorijās pieejamās publiskās telpas daļēju atjaunošanu – pagalmu asfaltēšanu un sporta laukumu atjaunošanu un uzlabošanu vai izveidošanu. Līdz ar to mūsdienās jauniešiem Rīgas dzīvojamās zonas apkaimēs pieejama savdabīga publiskā hibrīdtelpa, kuras apjoms ir būtiski samazinājies kopš dzīvojamo masīvu celtniecības laika, bet kura tajā pašā laikā kļuvusi daudzveidīgāka. Tāpat mūsdienās jauniešiem pieejamā publiskā telpa atspoguļo arī funkcionālos un estētiskos kontrastus. Viena pagalma divas daļas var ievērojami atšķirties gan ar dažādām aktivitātēm pieejamo aprīkojumu, gan vizuālo pievilcību.

Ierobežotas publiskās telpas apstākļos jauniešu ikdienas aktivitāšu mikroģeogrāfijai dzīvesvietas teritorijā Rīgā raksturīgas piecas biežāk izmantoto vietu grupas: skolas un to apkārtnes, tirdzniecības vietas, apzaļumotā publiskā telpa, ielas un pagalmi, kā arī speciāli jauniešiem plānotas un veidotas publiskās ārtelpas. Iegūtie rezultāti apstiprina, ka visas pētījumā identificētās aktivitāšu teritorijas iekļaujas Metjūsa un viņa kolēģu (Matthews, Limb & Percy-Smith, 1998) veidotajā dzīvesvietas teritorijai četrus raksturīgāko aktivitāšu vietu tipoloģijā, kura ietver: 1) vietas ārpus pieaugušo ietekmes, 2) vietas, kur būt kopā ar draugiem, 3) vietas, kur iesaistīties piedzīvojumos, 4) vietas, kur pavadīt laiku vienatnē. Tomēr promocijas darba rezultāti parāda, ka iespējams izdalīt arī piekto tipu – vietas fizisko aktivitāšu veikšanai. Lai arī publiskās telpas daļas, kuras paredzētas fizisko aktivitāšu veikšanai, var sniegt visas Metjūsa un kolēģu aprakstītās iespējas, tomēr sportošana var būt ārpus jebkura no minētajiem vietu kontekstiem. Turklāt, kā parāda aptaujas rezultāti un fokusa grupu diskusijas, jaunieši paši apzinās šādu vietu nepieciešamību savā ikdienā un fizisko aktivitāšu nozīmi savā dzīvē

Skolu klātbūtne jauniešu brīvā laika aktivitāšu vietu telpiskajā struktūrā nav kļūdaina un saistīta ar nepareizi saprastiem un pārprastiem aptaujas jautājumiem. Skolas un to teritorijā izvietotā, aktivitātēm izmantojamā infrastruktūra šīs vietas padara par nozīmīgām jauniešu ikdienas mikroģeogrāfijā, ja ir ierobežota publiskā ārtelpa. Lielākajā daļā Rīgas dzīvojamās zonas apkaimju tā ir viena no divām salīdzinoši brīvi pieejamajām publiskajām ārtelpām, kurā pusaudžiem iespējams veikt ne tikai fiziskās aktivitātes, bet arī veidot savu sociālo dzīvi un identitāti. Pie skolām izvietotie sporta (basketbola, futbola) laukumi ir daudzdzīvokļu māju teritorijās dzīvojošajiem jauniešiem nozīmīgākie ikdienas dzīves centri, kur vajadzības gadījumā iespējams norobežoties no ģimenes, skolas, satikt draugus, iepazīties ar jauniem cilvēkiem, izklaidēties, sportot un novērot citus cilvēkus. Turklāt pēc sporta laukumu infrastruktūras atjaunināšanas un citās apkaimēs jaunas izveidošanas to kā ikdienas aktivitāšu centru nozīme var tikai pieaugt. K.Robinsons (2000) norāda, ka jauniešiem ir svarīgas tās

publiskās telpas daļas, kuras apvieno drošības un riska aspektus. Skolu tuvumā izvietotie sporta laukumi ir teritorijas, kuras vienlaicīgi ir pieaugušo radītas un kontrolētas, padarot drošas, bet tajā pašā laikā arī publiskā ārtelpa, kurā jauniešiem ir iespējas, atrodoties ārpus tiešas pieaugušo uzmanības, veidot sev nozīmīgas telpas un iegūt nosacītu kontroli pār tām.

Tirdzniecības centru un to apkārtnes izvēle aktivitātēm dzīvesvietā Rīgas jauniešiem nav nejauša, jo, pēc citu autoru domām, tie simbolizē moderno patēriecības dzīvesstilu (Miles, 2000), kam jaunieši adaptējas ātrāk nekā citas sociālās grupas, tāpat tās ir pazīstamas vietas, kur drošos apstākļos ir iespējams socializēties, izklaidēties, veidot savu identitāti kopā ar draugiem un pārbaudīt pieaugušo veidotās uzvedības normas (Spilkova & Radova, 2011; Matthews et al., 2000; Kato, 2009). Līdz ar to iepirkšanās centri vai tirdzniecības teritorijas nav tikai vietas, kur iespējams iegādāties ikdienā nepieciešamo, tās vienlaicīgi ir arī gandrīz vienīgās vietas Rīgas dzīvojamās zonas apkaimēs, kur jauniešiem ir iespējas piekļūt vērtībām, kas citos gadījumos ir pieejama vienīgi pilsētas centrā.

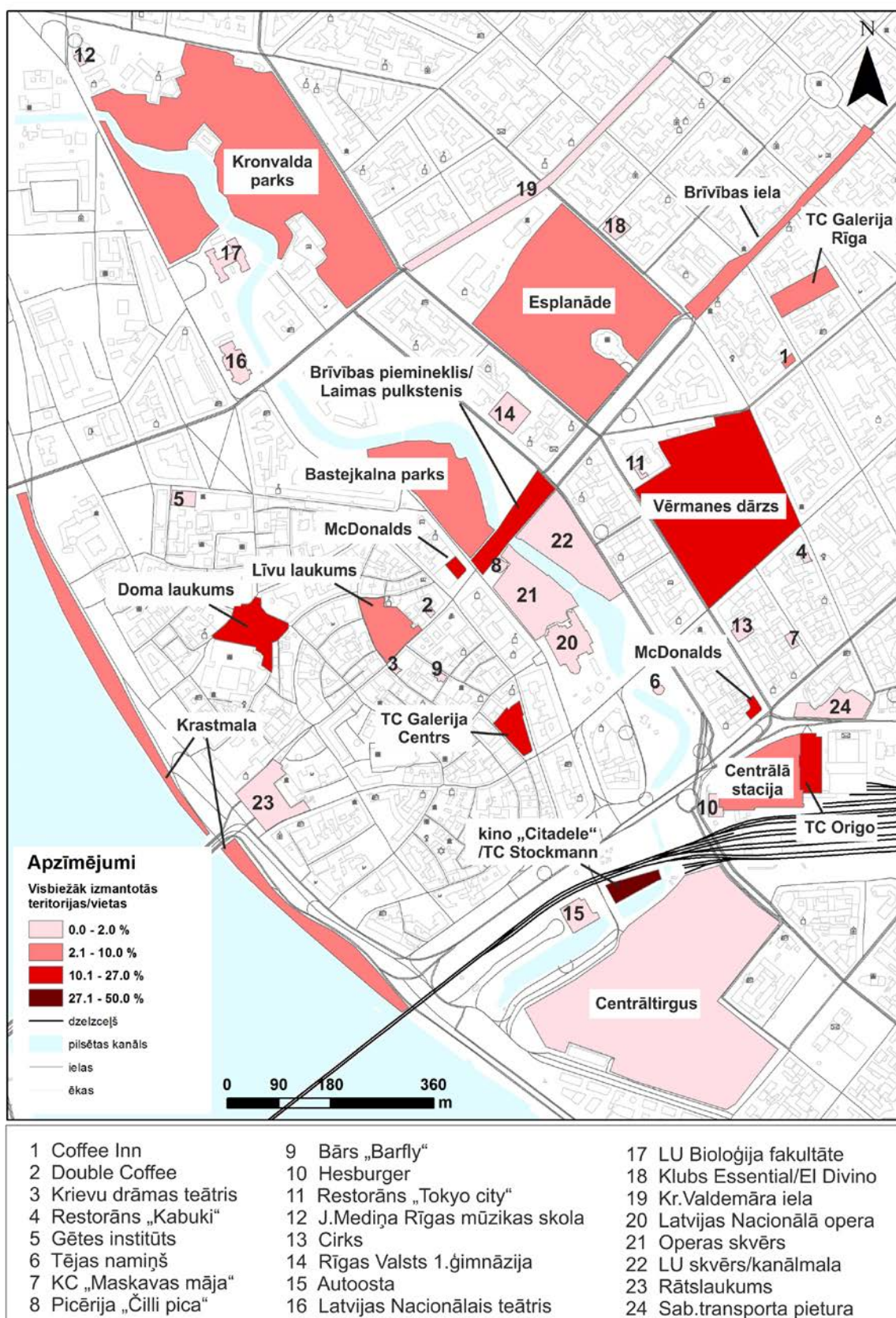
Apzaļumotās telpas nozīme jauniešu ikdienas dzīvē un dažādu aktivitāšu veikšanai ir aprakstīta daudzos pētījumos. Tie liecina, ka parkiem un dabiskajām zaļajām teritorijām ir jābūt bērniem un jauniešiem viegli sasniedzamām, jo tās ir svarīgas bērna sociālajā un kognitīvajā attīstībā, kā arī ikdienā nodomātu un spontānu aktivitāšu veikšanai (Bell, Thompson & Travlou, 2003; Makinen & Tyrvaainen, 2008; Valentine & McKendrick, 1997). Rīgas dzīvojamās zonas apkaimes ar atsevišķiem izņēmumiem raksturo ierobežota apzaļumotās publiskās telpas pieejamība tās sasniedzamības kontekstā. Tikai dažās pētījumā iekļautajās etalonteritorijās šādas teritorijas ir vienkārši sasniedzamas (4.etalonteritorija – Teikas apkaimē). Savukārt citās pētījuma teritorijās, lai apmeklētu apzaļumoto telpu, jāveic salīdzinoši liels attālums (2.etalonteritorija – Purvciems), jāšķērso dzelzceļš ar tuvumā izvietotu vizuāli nepievilcīgu infrastruktūru (3.etalonteritorija – Zolitūde), vai arī apzaļumotā publiskā telpa sākotnēji iekārtota citam mērķim un vēlāk transformējusies, kļūstot publiski pieejama, piemēram, Lielie kapi 1.etalonteritorijā.

Pēdējā biežāk lietoto vietu grupa dzīvesvietas apkaimē ir pagalmi un ielas, kuru klātbūtne jauniešu aktivitāšu mikroģeogrāfijā saskan ar vairākiem iepriekšējiem pētījumiem (Childress, 2004; Matthews, Limb & Taylor, 2000). Autoraprāt, jēdziens „pagalms” raksturo ievērojamu daļu ne tikai Rīgas, bet arī citu Austrumeiropas un Centrāleiropas pilsētās daudzstāvu dzīvojamajā zonā bērniem un jauniešiem pieejamās publiskās ārtelpas. Pagalmi ir vietas dzīvesvietas teritorijā, kur jaunieši var veikt visas tās sociālās aktivitātes, kuras tiek aprakstītas pētījumos par bērnu un jauniešu mikroģeogrāfiju Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās (Matthews, Limb & Taylor, 2000). Fokusa grupās ar jauniešiem diskutējot par brīvā laika pavadīšanu ārpus mājām mācību gada laikā un vasarā, vairāki jaunāka vecuma pusaudži uzsvēra pagalma nozīmi, kur iespējams tikties ar draugiem, braukāt ar velosipēdu vai vienkārši nedarīt neko. Vispārinot iegūtos rezultātus, jānorāda, ka, lai arī „pagalms” ir postsociālistisko pilsētu versija par Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās bērnu un jauniešu aktivitāšu vietas vienojošo jēdzienu „iela”, tomēr tas nav lietojams kā aizvietojošs, drīzāk kā papildinošs jēdziens.

5.1.4. Jauniešu aktivitāšu telpiskā struktūra Rīgas centrā

39.attēlā apkopotie dati par jauniešu biežāk izmantotajām vietām pilsētas centrā, neapšaubāmi apstiprina hipotēzi, ka ikdienas aktivitāšu teritoriālā organizācija pilsētas publiskajā telpā ir cieši saistīta ar noteiktu vietu funkcionalitāti un līdzīgu objektu pieejamību dzīvesvietas vai citās pilsētas teritorijās. Analizējot jauniešu aktivitāšu telpisko struktūru Rīgas centrā, aptuveni puse respondentu (47%) norādīja, ka, dodoties uz pilsētas centru,

visbiežāk apmeklē multifunkcionālo tirdzniecības centru „Stockmann”, kurā kopā ar veikalu izvietots arī daudzžāņu kinoteātris „Citadele” (39.att.).

39.att. Jauniešu visbiežāk izmantotās aktivitāšu vietas pilsētas centrā

Avots: izveidojis autors (kartes pamatne – Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments)

Otra nozīmīgākā aktivitāšu vieta ir Vecrīga un tās centrs – Doma laukums –, kuru bieži apmeklē 27% jauniešu. Noteikti jāuzsver, ka Doma laukums un Vecrīga nav nošķiramas telpiskās struktūras jauniešu ikdienas dzīvē, jo, kā parāda dažu respondentu atbildes, rakstiski dominē atbilde „Vecrīga”, tomēr anketai pievienotajā Rīgas centra kartē tiek atzīmēts Doma laukums. Tas varētu būt saistīts ar telpiskās kognīcijas īpašībām, kuras nosaka, ka Vecrīga tiek uztverta kā vesela telpiskā vienība. Secinājums saskan ar K.Linča (Lynch, 1960) identificēto pilsētas fizisko formu kognitīvās strukturēšanas klasifikāciju, kurā Vecrīga atbilst kategorijai ”apgabals”. Vairāki fokusa grupu diskusiju dalībnieki, atbildot uz autora jautājumu, vai un kāpēc pilsētas centrs viņu ikdienas dzīvēs ir svarīgs, uzsvēra tieši Vecrīgas kā multifunkcionāla atpūtas, izklaižu un iepirkšanās centra nozīmi, kurā ir iespējams jauniešiem patstāvīgi izdzīvot savu sociālo dzīvi, novērojot pieaugušos un citus vienaudžus, kā arī tūristus, veidot savu dzīvesstilu un identitāti, apgūt telpiskās zināšanas un sociālās prasmes. Vecrīga nodrošina anonimitāti, kas ļauj sajusties brīvi un iesaistīties ne tikai tādās aktivitātēs, kuras nav pieejamas dzīvesvieta teritorijā, bet arī tādās, kurām nebūtu jābūt pieejamām, ņemot vērā jauniešu vecumu. Diskusiju grupu vecākie dalībnieki, nespējot identificēt precīzas vietas un atsaucoties tikai uz šo vietu vispārīgām kategorijām (klubi, bāri), norādīja, ka tieši Vecrīgas publiskās iekštelpu izklaides iespējas, kuras piedāvā ne tikai ikdienišķu izklaides, bet arī jaunas pieredzes, ir svarīgākais iemesls, kāpēc viņu dzīvē pilsētas centrs ir nozīmīgs.

Iegūtie rezultāti Vecrīgas kontekstā apstiprina arī citu Rietumeiropas pilsētās veikto pētījumu rezultātus, kuri apraksta, kā centieni pasargāt pilsētas centru no zādzībām, vandālisma un privātīpašuma bojāšanas, kā arī nodrošināt personisko drošību, tiešā veidā ierobežo jauniešu telpiskās autonomijas iespējas publiskajā ārtelpā (Malone, 2002; Oc & Tiesdell, 1998). Tāpat kā citās Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētās, arī Rīgā vērojama tendence uzstādīt novērošanas kameras, lai kontrolētu un padarītu publisko ārtelpu drošāku. Nepilngadīgo lietu policijas inspektori ekspertintervijās uzsvēra, ka novērošanas kameras, kuras kopš 2005.gada ir uzstādītas Rīgas publiskajās vietās, ir efektīvs veids kā ierobežot jauniešu antisociālās aktivitātes noteiktās vietās, no kurām Vecrīgā uzskatāmākais piemērs ir Līvu laukums. Tomēr viņi arī norāda, ka novērošanas kameras ne tikai ierobežo antisociālās aktivitātēs konkrētā vietā Vecrīgā, bet arī samazina kopējās jauniešu pulcēšanās tendences tieši un attālināti kontrolētajās vietās. Līdz ar to joprojām būtisks ir jautājums, vai šāds kontroles mehānisms pilsētas publiskajā telpā ir pietiekami efektīvs? Lai arī nav viennozīmīgas atbildes, tomēr ir skaidrs – lai saglabātu pilsētas centra publiskās telpas dzīvīgumu un tradicionālo demokrātisko atmosfēru, drošības paaugstināšana, daļēji izslēdzot un ierobežojot noteiktas sociālās grupas telpisko izturēšanos, ir nepietiekams un pretrunīgs mehānisms (Oc & Tiesdell, 1998).

Citas respondentu biežāk norādītās vietas Rīgas centrā ietver publiskās iekštelpas – abus ātrās ēdināšanas restorānus „McDonald’s” un iepirkšanās centrus. Tās ir pilsētas publiskās telpas, kurās jaunieši var būt daļa no globālās jauniešu kultūras un veidot savas jaunas hibrīdkultūras (Massey, 1998), kam raksturīga patērniecības iesaistīšana sevis izpaušanā (Miles, 2000). Restorānus „McDonald’s” bieži pilsētas centrā apmeklē nedaudz vairāk kā 17%, savukārt tirdzniecības centrus „Origo” un „Galerija Centrs” 15% jauniešu. Minētajām vietām jauniešu ikdienas mikroģeogrāfijā piemīt multifunkcionāls raksturs neatkarīgi no sezonālītes.

Lielākā daļa respondentu, kuri atzīmēja, ka nozīmīgākā aktivitāšu vieta Rīgas centrā ir restorāns „McDonald’s”, arī norādīja, ka tur iespējams ne tikai remdēt izsalkumu, bet arī izmantot to kā drošu un patīkamu vietu, lai tiktos ar draugiem iekštelpās. Arī iepirkšanās centru lietojums vairākos gadījumos ir atšķirīgs no tam raksturīgā, jo jaunieši tos mēdz

izmantot, ne tikai lai iepirktos, bet arī lai paēstu, satiktos un izklaidētos ar draugiem. Turklāt, lai tajos uzturētos, jauniešiem nav nepieciešami obligāti finansiālie resursi. Iepirkšanās centru lietojums šāda veida aktivitātēm, tāpat kā „McDonald's”, ir saistīts ar drošību un patīkamo sociālo un fizisko lielveikala vidi. Citos pētījumos tirdzniecības centri tiek raksturoti līdzīgi, paralēli arī uzsverot, ka tie ir modernā un aizraujošā simbols un vietas, kurās jaunieši var padarīt sevi redzamus, tādā veidā iekļaujoties sabiedrībā (Matthews et al., 2000). To vidi veido dažāda vecuma, dzimuma, etniskās piederības cilvēki, estētiskā pievilcība, kā arī skatījums, ka lielveikals ir neitrāla teritorija ārpus dzīvesvietas apkaimes, kuru jaunieši var kontrolēt un izmantot savām vajadzībām, nepārtraukti šajās vietās izaicinot sociālo normu robežas un sociālās kontroles mehānismus. Vienkāršoti raksturojot, tās ir dzīvīgas vietas, kurās kaut kas nemitīgi notiek, turklāt tās ir pilnīgs pretstats dzīvesvietu teritorijas vienmuļajai sociālajai dzīvei un estētiski nepievilcīgajai publiskajai ārtelpai. Regulāra tirdzniecības centru izmantošana ikdienas aktivitātēs tiem neparedzētiem mērķiem atspoguļojas kā sociālo normu un likumu pārkāpumi, kurus lielveikalos bieži fiksē nepilngadīgo lietu policijas inspektori. Ekspertintervijās Centra policijas iecirkņa inspektore norādīja, ka lielveikali ir nozīmīgas jauniešu pulcēšanās vietas, kurās bieži tie iesaistās dažādās antisociālās aktivitātēs, t.i., veic zādzības (39.att.).

Rīgas centra parki un skvēri ir daudzfunkcionālas un nozīmīgas vietas jauniešu ikdienā. Divi parki, kuros visbiežāk jaunieši uzturas Rīgas centrā, ir Vērmanes dārzs (11%) un Esplanāde (9%). Neapšaubāmi, abus parkus jaunieši ievērojami biežāk apmeklē, lai tajos uzkavētos gada siltajos mēnešos. Rīgas centra apzaļumotās publiskās telpas ir atvērtas un pieejamas visām sociālajām grupām, turklāt tām ir raksturīga heterogēna lietojuma struktūra, kuru veido atšķirīgu funkciju un fizisko elementu dominēšana dažādās parku daļās atkarībā no sezonālītātes. Tās ir vietas pilsētā, kurās jaunieši ne tikai var satikties un pastaigāties ar draugiem, bet arī atpūsties patīkamā un kvalitatīvā vidē no ikdienā skolā un ārpuskolas nodarbībās uzkrātā noguruma ārpus pieaugušo uzmanības (Korpela et al., 2002). To apliecina arī respondentu atbildes, kuri skolēnu aptaujas anketā bija norādījuši, ka bieži pilsētas centrā apmeklē parkus, lai pastaigātos un atpūstos. Esplanāde un Vērmanes dārzs galvenokārt funkcionē kā tranzīta telpas, atpūtas zonas, izklaides un sportisko aktivitāšu centri un tikšanās vietas. Centra policijas iecirkņa nepilngadīgo lietu inspektore intervijas laikā norādīja, ka parki jauniešiem piedāvā viņu prasībām atbilstoši aprīkotu vidi (solīņus), kur iespējams norobežoties no citu parka apmeklētāju skatieniem un lietot alkoholu. Tas apstiprina iepriekšējo pētījumu rezultātus, kuros tiek norādīts, ka jauniešiem pusaudžu vecuma posmā vietas lietojums nav saistīts tikai ar to piedāvātajām sociālo saskarsmju iespējām vai fizisko raksturu, bet drīzāk ar tajās pieejamajām telpiskās autonomijas iespējām (Travlou, 2004; 2007). Tāpat kā tirdzniecības centrus, arī parkus un to daļas jaunieši izmanto atšķirīgi no citu sociālo grupu pieņemtā lietojuma. Vērmanes parkā vasarās zāliens tiek izmantots kā zona, kur iespējams atpūsties sēžot, guļot un sauļojoties, ko jaunieši cenšas izmantot. Savukārt Esplanādē vietas, kuras izklātas ar betona plāksnēm parkā izvietoto pieminekļu (O.Kalpaka un Raiņa) tiešā tuvumā, jaunieši izmanto, lai tur uzkavētos, pulcētos pēc skolas mācību gada siltajos mēnešos un braukātu un izpildītu dažādus trikus ar skrituļdēļiem. Tāpat Esplanādes austrumu daļa raksturojama kā nozīmīgs sabiedriskā transporta mezgls, kurš funkcionē kā daudzu autobusu un trolejbusu maršrutu galapunkts vai saplūšanas vieta. Sabiedriskā transporta gaidīšanu kā nozīmīgāko Esplanādes apmeklējuma iemeslu atzīmēja 13% dažāda vecuma, dzimuma un mācībvalodas jauniešu.

Citus pilsētas centra parkus jaunieši kā savu ikdienas aktivitāšu norises vietas izvēlas retāk. Bastejkalnu bieži apmeklē 6%, bet Kronvalda parku tikai 3% no visiem aptaujas respondentiem. Kronvalda parka salīdzinoši mazais apmeklētāju skaits ikdienā nav

pārsteidzošs, jo parks atrodas nost no lieliem satiksmes mezgliem un gājēju plūsmām. 40% Kronvalda parka lietotāju aptaujā norādīja, ka galvenokārt to apmeklē, lai nodarbotos ar fiziskajām aktivitātēm – skrietu krosu, brauktu ar velosipēdu, skrituļslidām vai skrituļdēli. Savukārt interesanti, ka Bastejkalnu, kurš atrodas pilsētas centrā blakus Vecrīgai un raksturojams kā ļoti skaista un kopta pilsētas apzaļumotā publiskā telpa, bieži apmeklē ļoti maz jauniešu. Iespējams, tam ir vairāki izskaidrojumi. Pirmkārt, Bastejkalna parkā lielākā daļa pieejamās publiskās telpas ir iekopta kā dārzs, līdz ar to jauniešiem raksturīgajām aktivitātēm tā atbilst tikai daļēji. Otrkārt, blakus parkam ir izvietota apsardze, kura apsargā Brīvības pieminekli un laukumu tam blakus. Lai arī fokusa diskusiju grupās daži jaunāka vecuma pusaudži norādīja, ka tas ir veicinošs faktors, lai apmeklētu pilsētas centra publisko telpu, tomēr no iepriekš minētā par Esplanādi un Vērmanes dārzu jāsecina, ka aktīvāko Rīgas centra publiskās telpas lietotāju gadījumā (15–17 gadi) apsardze vairāk funkcionē kā vietas izmantošanu ierobežojošs faktors. Līdz ar to formālās sociālās kontroles klātbūtnes dēļ Bastejkalna tuvumā samazinās telpiskās autonomijas iespējas. Treškārt, Bastejkalns savas vizuālās kvalitātes dēļ ir aktuāls tūrisma objekts Rīgas centrā, tādējādi šajā publiskās telpas daļā dominē pieaugušie. Citos pētījumos pieaugušo dominēšana publiskajā telpā ir aprakstīta kā viens no galvenajiem faktoriem, kas negatīvi ietekmē aktivitāšu veikšanas biežumu un noteiktu vietu pieejamību, jo jauniešiem, tās apmeklējot, ir jāpieņem un jāpakļaujas dominējošās sociālās grupas neformāli pieņemtajiem noteikumiem un morāles normām (Malone & Hasluck, 1998; Nairn, Panelli & McCormack, 2003).

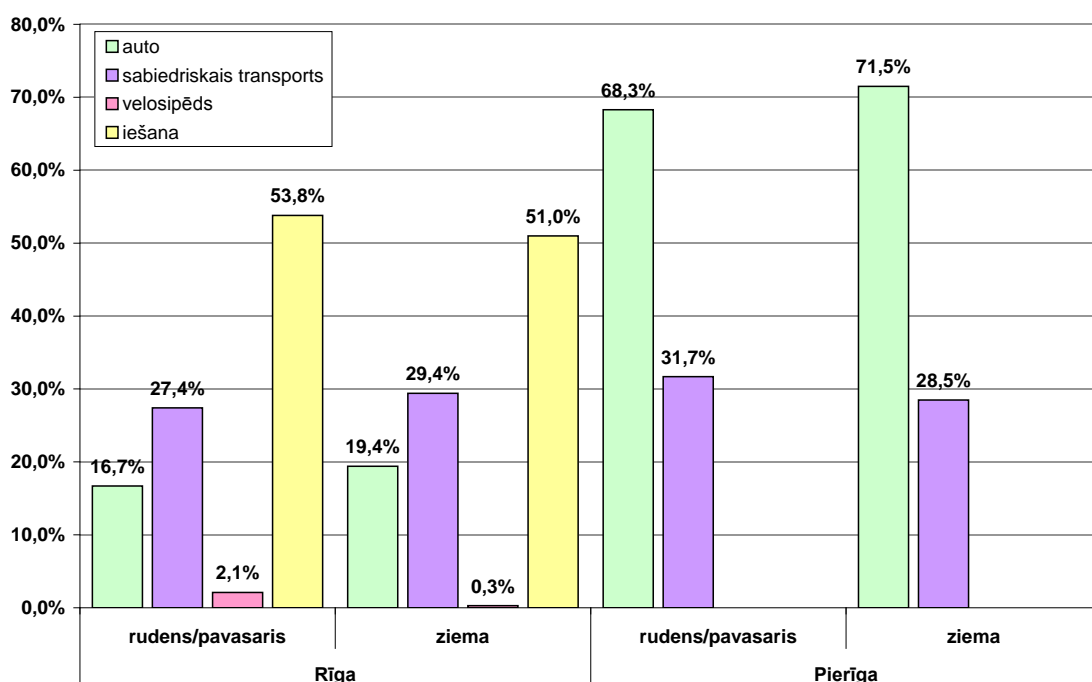
Jauniešu ikdienā aktuāla vieta Rīgas centra publiskajā telpā ir arī Brīvības pieminekļa laukums, kuru norādīja 10% respondentu. Lai arī tā ir apsargāta vieta ar augstu formālās sociālās kontroles līmeni, tomēr tās nozīmīgumu jauniešu mikroģeogrāfijā nosaka tajā novērojama augstais sociālo mijattiecību līmenis, saplūstot daudzām atšķirīgām identitātēm, un novietojums ievērojamas pilsētas iedzīvotāju daļas ikdienas taku krustpunktā. Vietas nozīmīgumu papildina tajā izvietotais restorāns „Čilli pica”, satikšanās vieta „Laimas pulkstenis”, netālu esošais ātrās ēdināšanas restorāns „McDonald’s” un Vecrīga. Laukums ar tajā pieejamajiem orientieriem (Brīvības pieminekli un Laimas pulksteni) viegli ļauj izmantot šo publisko ārtelpu kā tikšanās ar draugiem vai pastaigu vietu. Trešdaļa no visiem respondentiem, kuri bija atbildējuši, ka bieži ikdienas aktivitātēm izmanto Brīvības pieminekļa laukumu, norādīja, ka tur visbiežāk satiekas ar draugiem. Brīvības pieminekļa laukums, kuram raksturīga augsta sociālās dzīves intensitāte (it īpaši vasarās), nodrošina dažāda vecuma un dzimuma grupas jauniešus ar iespēju novērot citus un izpaust sevi. Izmantojot Metjūss, Limba and Persijs-Smits (1998) jauniešu vietu publiskajā telpā tipoloģiju, Brīvības pieminekļa laukumu iespējams klasificēt kā tipisku saskarsmes vietu, kura nodrošina jauniešus ar „skatuvī”, kur redzēt un tik ievērotiem (Malone, 2002; Matthews et al 2000).

5.1.5. Jauniešu pārvietošanās paradumi Rīgā

Pārvietošanās veida izvēle

Mācību gada siltajos mēnešos 54% jauniešu, kuri dzīvo Rīgā, dodas uz skolu ar kājām. Šāds skaits gājēju jauniešu vidū skaidrojams ar faktu, ka pilsētā jāmēro salīdzinoši mazs attālums no mājas līdz skolai (40.att.). Tie ir tikai vidēji 1,4 kilometri, un šis attālums dažos Rietumu pētījumos tiek uzskatīts par optimālu, lai palielinātos gājēju skaits (McDonald, 2007). Salīdzot ar vairāku pētījumu rezultātiem no citām valstīm (McMillan, 2005; Pooley et al., 2005), auto izmantošanas līmenis, pārvietojoties uz skolu, Rīgā ir ļoti zems – 17%. Aptuveni 27% izmanto sabiedrisko transportu, kamēr tikai 2% – velosipēdu, lai dotos uz skolu. Sezonālās pārmaiņas pārvietošanās veida izvēlē Rīgā dzīvojošajiem jauniešiem nav

nozīmīgas. Lielākās atšķirības starp rudeni/pavasari un ziemu ir velosipēda (2% izvēlas citu pārvietošanās veidu) un iešanas (3%) nomaiņa pret citu pārvietošanās veidu.

40.att. Jauniešu pārvietošanās veidu salīdzinājums uz izglītības iestādi Rīgā pavasarī/rudenī un ziemā

Avots: izveidojis autors

Jaunieši, kuri dodas uz skolu Rīgā no piepilsētas zonas, neatkarīgi no gadalaika lielākoties pārvietojas ar auto kopā ar vecākiem. Privātais auto braucieniem uz skolu tiek izmantots divas reizes biežāk nekā sabiedriskais transports. Arī Rīgas aglomerācijā nozīmīgas pārvietošanās veida atšķirības starp mācību gada siltajiem un aukstajiem mēnešiem nav novērojamas. Tikai 2% jauniešu, kuri izmanto sabiedrisko transportu rudenī un pavasarī, ziemā pievienojas kopā ar vecākiem, lai ar auto dotos uz skolu.

Aktīvo pārvietošanās veidu zems izmantošanas līmenis, skolēniem no Rīgas aglomerācijas dodoties uz skolu Rīgā, izskaidrojams ar to, ka vidējais attālums no mājām līdz skolai ir ļoti liels – 19,8 km, un tas padara gandrīz neiespējamu braukšanu ar velosipēdu vai iešanu un nosaka nepieciešamību izmantot citus pārvietošanās veidus.

Pārvietošanās veidu izvēles regresijas mode parāda detalizētu izpratni par attāluma un citu faktoru ietekmi uz pārvietošanās veida izvēli. Lai arī Rietumu pētījumos mūsdienās tiek pievērsta pastiprināta uzmanība bērnu aktīvai pārvietošanās uzvedībai, it īpaši iešanai uz skolu, šajā pētījumā vairāk tiks analizēti visi iepriekš aprakstītie pārvietošanās veidi un to izmantošanas statistiskās varbūtības. Analizējot skolēnu aptaujas laikā iegūtos datus par jauniešu pārvietošanos, iespējams apstiprināt hipotēzi, ka jaunieša dzīvesvietas novietojums Rīgas aglomerācijas ietvaros, vecāku auto lietojuma biežums, sabiedriskā transporta pieejamība dzīvesvietas teritorijā un sociāldemogrāfiskās pazīmes.

5.4. un 5.5.tabulā analizēta Pierīgā dzīvojošo jauniešu pārvietošanās veida izvēle, dodoties uz skolu. 1.modelis parāda, ka ģimenes pārvietošanās paradumiem vai auto izmantošanas biežums ikdienā, tāpat kā attālumam, ir nozīmīgākā ietekme uz jauniešu auto izmantošanas regularitāti braucieniem uz skolu. Piemēram, jaunieši, kuri vecāki izmanto auto vismaz vai vairāk nekā 3 dienas nedēļā, par 67% biežāk izmantos auto, lai nokļūtu skolā.

Ņemot vērā iepriekšējos pētījumus par suburbanizācijas procesiem un svārstmigrācijas

norisi no Rīgas suburbānās zonas, šādi rezultāti nav pārsteidzoši (Bērziņš, Krišjāne and Krūzmētra, 2010). Vecāki, kuri strādā Rīgā, apvieno savu braucienu uz darbu ar bērnu aizvešanu līdz skolai. Tāpat šāda svārstmigrācijas iezīme ģimenēm ir izdevīga, jo bērniem nav jātērē papildu nauda sabiedriskā transporta biļetēm (vismaz vienā virzienā). 1.modelis parāda, ka attāluma no mājām līdz skolai pieaugums par vienu kilometru veicina varbūtību respondentam pārvietoties ar auto uz skolu par 6%. Līdzīgi rezultāti iegūti arī pētījumos par jauniešu un bērnu pārvietošanos (McDonald, 2008).

5.4.tabula

Binārās logaritmiskās regresijas modeļa rezultāti. Pierīgas zonā dzīvojošo pusaudžu sabiedriskā transporta un privātās automašīnas lietojuma, dodoties uz skolu, salīdzinājums

1.modelis	(ref: sabiedriskais transports)
	Auto (β)
Attālums	0,281 **
Vecums	-0,169
Dzimums (ref: zēni)	
meitenes	0,156
Mācībvaloda (ref: latviešu)	
krievu	-0,076
Šobrīd apgūstamās izglītības pakāpe (ref: pamatskolas)	
vidusskola	-0,699
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā (ref: <5 gadi)	
vairāk nekā 5 gadi	-0,468
Mājokļa veids (ref: dzīvoklis)	
privātā māja	1,160 **
Vecāku pārvietošanās paradumi (ref: auto izmanto retāk nekā 3 reizes nedēļā)	
auto izmanto biežāk nekā 3 reizes nedēļā	3,581 **
Skolas novietojums (ref: ārpus pilsētas centra)	
pilsētas centrā	0,178
N	319
Log Likelihood	-161,499
Model X^2	75,30
Sig.	0,000
Pseudo R^2	0,189

Piezīmes: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Tāpat 1.modelis parāda citus interesantus rezultātus, kas saistīti ar suburbanizācijas tendencēm Pierīgā. Nozīmīgs pārvietošanos ietekmējošs faktors ir mājokļa tips, kas nosaka, ka par 27% lielāka varbūtība pārvietoties ar auto uz skolu ir jauniešiem, kuri dzīvo privātmājās. Šādi rezultāti nav pārsteidzoši, zinot, ka liela daļa ģimeņu, kuras pārcēlās no Rīgas uz aglomerācijas zonu, izvēlējās uzlabot savu un ģimenes dzīves kvalitāti, iegādājoties un pārceļoties no dzīvokļa uz privātmāju. Tāpat hipotētiski šādus rezultātus var saistīt arī ar

jauniešu ģimenes sociālekonomisko statusu, tomēr faktu un datu trūkuma dēļ tādu pieņēmumu nav iespējams pilnībā apstiprināt.

5.5.tabula

1.regresijas modeļa marginālie efekti

	(ref: sabiedriskais transportis)
	Auto (dx/dy)
Attālums	0,059**
Vecums	-0,036
Dzimums (ref: zēni)	
meitenes	0,033
Mācībvaloda (ref: latviešu)	
krievu	-0,016
Šobrīd apgūstamās izglītības pakāpe (ref: pamatskolas)	
vidusskola	-0,155
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā (ref: <5 gadi)	
vairāk nekā 5 gadi	-0,098
Mājokļa veids (ref: dzīvoklis)	
privātā māja	0,267**
Vecāku pārvietošanās paradumi (ref: auto izmanto retāk nekā 3 reizes nedēļā)	
auto izmanto biežāk nekā 3 reizes nedēļā	0,665**
Skolas novietojums (ref: ārpus pilsētas centra)	
pilsētas centrā	0,037

Piezīmes: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Otrais modelis (5.6. un 5.7.tabula) parāda Rīgā dzīvojošo jauniešu pārvietošanās veida izvēli braucieniem uz skolu ietekmējošos faktorus. Šajā modelī, tāpat kā Rīgas aglomerācijā dzīvojošo jauniešu gadījumā, attālumam līdz skolai un vecāku pārvietošanās paradumiem ir nozīmīga loma pārvietošanās veida izvēlē. Tomēr svarīgi, ka pretēji tiem jauniešiem, kuri dzīvo Rīgas suburbanajā zonā, attāluma pieaugums pilsētā daudz vairāk ietekmē sabiedriskā transporta nekā auto izvēli, lai dotos uz skolu. Tas skaidrojams ar augsto sabiedriskā transporta pieejamību Rīgā. Attāluma pieaugums par vienu kilometru palielina varbūtību par 4% izmantot auto, par 13% – sabiedrisko transportu, savukārt par 18% samazinās varbūtību uz skolu doties ar kājām.

Ģimenes pārvietošanās paradumi nosaka to, ka bērni, kuru vecāki vairāk nekā trīs reizes nedēļā izmanto privāto auto, par 23% biežāk pārvietosies ar auto un par 17% retāk dosies uz skolu ar kājām. Tāpat kā Pierīgā, arī Rīgā dzīvojošos jauniešus vecāki ar auto ved uz skolu. Tendenci nosaka fakts, ka daudzās Rīgas apkaimēs nav pieejamas vispārējās izglītības iestādes un ka izglītības iestādes formālā saikne ar tuvumā izvietoto un RD IKSD noteikto mikrorajonu ir formāla, pieļaujot iespēju jauniešiem brīvi izvēlēties izglītības iestādi neatkarīgi no dzīvesvietas un atbilstoši izvirzītajām subjektīvajām prasībām. Tāpat zemāka varbūtība, ka

Rīgas jaunieši atšķirībā no tiem, kuri dzīvo Rīgas aglomerācijā, izmantos auto, lai dotos uz skolu kopā ar vecākiem, ir skaidrojama ar mazākiem attālumiem un daudz regulārāku sabiedriskā transporta satiksmi no dzīvesvietas līdz skolai pilsētā.

5.6.tabula

Daudzfaktoru logaritmiskās regresijas modeļa rezultāti. Rīgā dzīvojošo jauniešu pārvietošanās veidu uz skolu lietojuma salīdzinājums

2.modelis	(ref: Auto)	
	Sabiedriskais transports (β)	Velo/Iešana (β)
Attālums	0,783**	-0,661***
Vecums	0,294***	0,172**
Iedzīvotāju blīvums dzīvesvietas apkaimē (ref: < 6000 cilv./km ²)		
6000–11000 cilv./km ²	-0,072	0,673***
>11000 cilv./km ²	0,274	0,803*
Sabiedriskā transporta pieejamība dzīvesvietas apkaimē (ref: < 40 reisu/1000 iedz.)		
40–100 reisu/1000 iedz.	0,816***	0,094
> 100 reisu/1000 iedz.	0,702***	-1,220*
Izglītības iestāžu skaits dzīvesvietas apkaimē (ref: 0 izglītības iestādes)		
1–5 izglītības iestādes	0,769**	-0,054
> 5 izglītības iestādes	0,517	0,007
Dzimums (ref: zēni)		
meitenes	0,147	-0,109
Mācībvaloda (ref: latviešu)		
krievu	-0,552***	-0,695***
Šobrīd apgūstamās izglītības pakāpe (ref: pamatskolas)		
vidusskola	0,114	0,116
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā (ref: <5 gadi)		
vairāk nekā 5 gadi	-0,089	0,029
Mājokļa veids (ref: dzīvoklis)		
privātā māja	-0,414*	-0,444**
Vecāku pārvietošanās paradumi (ref: auto izmanto retāk nekā 3 reizes nedēļā)		
auto izmanto biežāk nekā 3 reizes nedēļā	-3,185***	-3,331***
Skolas novietojums (ref: ārpus pilsētas centra)		
pilsētas centrā	-0,147	0,817***
Modeļa kopsavilkums		
N	1882	
Log Likelihood	1308,867	-
Model X ²	1059,71	
Sig.	0,000	
Pseudo R ²	0,288	

Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$

Lai arī attālums un ģimenes pārvietošanās paradumi ir nozīmīgi jauniešu pārvietošanās veida izvēli izskaidrojošie mainīgie, tomēr arī sociāldemogrāfiskajiem, skolas novietojuma un dzīvesvietas raksturlielumiem ir ievērojama loma pārvietošanās veida izvēlē. Jaunietim kļūstot vecākam, ar katru nākamo gadu varbūtība uz skolu pārvietoties ar auto samazinās par 2%, savukārt sabiedriskā transporta izmantošana pieaug par 3%. Rezultāti liecina, ka vecuma kontekstā ievērojama loma ir vecāku veidotajiem telpiskajiem ierobežojumiem un to izmaiņām. Vairāki iepriekšējie pētījumi norāda uz līdzīgu tendenci, kad, jaunietim kļūstot vecākam, mainās vecāku redzējums par sava bērna kompetenci publiskajā telpā un sabiedriskajā transportā tikt galā ar briesmām un dažādām nestandarta situācijām, pieļaujot

telpiskās autonomijas līmeņa paaugstināšanos (O'Brien, 2000; Valentine, 1997c). Šādas pakāpeniskas izmaiņas vecāku veidoto noteikumu sistēmā ļauj izmantot daudz neatkarīgākus no vecākiem pārvietošanās veidus uz skolu. Lai arī šis ir vērā ņemams arguments, tomēr pētījumā piedāvātā 2.regresijas modeļa marginālie efekti neatspoguļo vecuma pieauguma ietekmi uz varbūtības pārvietoties ar kājām palielināšanos.

Tāpat novērojamas pārvietošanās veida izvēles atšķirības arī citu sociāldemogrāfisko grupu starpā. Meitenēm varbūtība izmantot sabiedrisko transportu, lai dotos uz skolu, ir par 5% augstāka nekā zēniem, bet par 5% zemāka iet vai braukt ar velosipēdu. Lai arī rezultāti liecina, ka meitenes izvēlas pārvietošanās veidus pilsētā, kuri prasa ievērojami mazāku fizisko piepūli, tomēr precīzu to izvēles motivāciju promocijas darba rezultāti neparāda. Salīdzinot iegūtos rezultātus, nosacīti ir redzamas etniskās atšķirības pārvietošanās veida izvēlē. Jauniešiem, kuri mācās skolās ar krievu mācībvalodu, ir par 7% augstāka varbūtība uz skolu pārvietoties ar auto un par 8% retāka doties ar kājām vai velosipēdu nekā tiem, kuri mācās vispārējās izglītības iestādēs ar latviešu mācībvalodu.

5.7.tabula

2.regresijas modeļa marginālie efekti

	Auto (dy/dx)	Sabiedriskais transportis (dy/dx)	Velo/Iešana (dy/dx)
Attālums	0,043***	0,134 ***	-0,177 ***
Vecums	-0,024***	0,034 ***	-0,009
Iedzīvotāju blīvums dzīvesvietas apkaimē (ref: < 6000 cilv./km ²)			
6000–11000 cilv./km ²	-0,044*	-0,165 ***	0,176 ***
>11000 cilv./km ²	-0,066	-0,083	0,148
Sabiedriskā transporta pieejamība dzīvesvietas apkaimē (ref: < 40 reisu/1000 iedz.)			
40–100 reisu/1000 iedz.	-0,040	0,157 ***	-0,117 **
> 100 reisu/1000 iedz.	0,026	0,375 ***	-0,401 ***
Izglītības iestāžu skaits dzīvesvietas apkaimē (ref: 0 izglītības iestādes)			
1–5 izglītības iestādes	-0,028	0,178	-0,149
> 5 izglītības iestādes	-0,022	0,112	-0,090
Dzimums (ref: zēni)			
meitenes	0,002	0,051 *	-0,053 *
Mācībvaloda (ref: latviešu)			
krievu	0,074***	0,001	-0,075 **
Šobrīd apgūstamās izglītības pakāpe (ref: pamatskolas)			
vidusskola	-0,013	0,004	0,009
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā (ref: <5 gadi)			
vairāk nekā 5 gadi	0,002	-0,025	0,023
Mājokļa veids (ref: dzīvoklis)			
privātā māja	0,054*	-0,014	-0,040
Vecāku pārvietošanās paradumi (ref: auto izmanto retāk nekā 3 reizes nedēļā)			
auto izmanto biežāk nekā 3 reizes nedēļā	0,225***	-0,052	-0,173 ***
Skolas novietojums (ref: ārpus pilsētas centra)			
pilsētas centrā	-0,051***	-0,165 ***	0,217 ***

Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$

5.6.tabulā redzamajā regresijas modelī Rīgas apkaimes raksturojošie mainīgie tika iekļauti, lai pārbaudītu dzīvesvietas teritorijas fiziskās struktūras ietekmi uz jauniešu pārvietošanāsveida izvēli pilsētā. Modelis apstiprina uz iepriekšējiem pētījumiem (Schlosberg et al., 2006; McDonald, 2008) balstītu pieņēmumu, ka dzīvesvietas novietojums apkaimēs ar augstu iedzīvotāju blīvumu nosaka lielāku varbūtību doties uz skolu ar kājām vai velosipēdu un retāk izmantot motorizētos transporta līdzekļus (sabiedrisko transportu). Iegūtie rezultāti ir

vienkārši skaidrojami. Blīvāk apdzīvotajām teritorijām raksturīgāks ne tikai augstāks ēku blīvums, bet arī plašāka zemes lietojuma veidu struktūra, kas ietver gan dzīvojamo zonu, gan pakalpojumu nozares objektus, tostarp arī vispārējās izglītības iestādes. Skolas ir postsociālistisko pilsētu dzīvojamo rajonu raksturīgs komponents, kura klātbūtni noteikušas padomju pilsētplānošanas tradīcijas. Līdz ar to ievērojami samazinās attālumi starp jauniešu ikdienā aktuāliem objektiem un vietām, pozitīvi ietekmējot aktīvo pārvietošanās veidu izvēli pārvietošanās vajadzībām.

Savukārt kā otrs dzīvesvietas fizisko struktūru raksturojošs faktors regresijas modelī tika iekļauts dzīvesvietas apkaimē pieejamo sabiedriskā transporta reisu skaits. Faktora saikne ar jauniešu pārvietošanās veida izvēli nav pārsteidzoša un ir loģiska – pieaugot sabiedriskā transporta pieejamībai dzīvesvietā, palielinās varbūtība to izmantot, pārvietojoties uz skolu. Savukārt apkaimēs, kur sabiedriskā transporta pieejamība ir augstāka, varbūtība doties uz skolu ar kājām vai velosipēdu ievērojami samazinās. Rīgas apkaimēs, kurās sabiedriskā transporta reisu skaits dienā pārsniedz 100 reisu, varbūtība, ka jaunieši izvēlēties iet ar kājām uz skolu, samazinās par 40%.

Tāpat kā Pierīgā dzīvojošie jaunieši, arī Rīgas jaunieši, kuri dzīvo privātajās mājās, daudz biežāk izmanto auto, lai dotos uz skolu, nekā iet ar kājām. Piemēram, dzīvošana privātmājā palielina varbūtību par 5% kopā ar vecākiem izmantot privāto auto, lai pārvietotos uz izglītības iestādi. Atšķirībā no Pierīgas attiecībā uz Rīgas jauniešiem šādai tendenci ir grūtāk rast atbilstošu izskaidrojumu. Iespējams, tas varētu būt saistīts ar vēsturisko pilsētas telpisko attīstību, kas noteikusi, ka privātmāju dzīvojamā zona Rīgā ir izvietota daudz nomalākās teritorijās (Beberbeķi, Vecāķi, Bierīni, Dārziņi, Mežaparks, Pleskodāle) nekā daudzstāvu dzīvojamās apbūves zonas. Šādu izskaidrojumu apstiprina arī vidējie attālumi, kas jāmēro respondentiem no teritorijām ar atšķirīgu apbūves tipu. Jauniešiem, kuri dzīvo privātmājās, līdz skolai jāveic 4,6 kilometri, savukārt tiem, kuri dzīvo dzīvokļos, – 2,8 kilometri. Tāpat to ģimeņu īpatsvars, kurām pieder auto un kuras dzīvo privātmājās, ir lielāks (95%) nekā to ģimeņu, kuras dzīvo daudzdzīvokļu mājās (84%). Minētā sakarība tāpat kā attiecībā uz Rīgas aglomerāciju netieši norāda uz iespējamu nevienlīdzīgu ienākumu sadalījumu starp ģimenēm, kura viens no indikatoriem varētu būt mājokļa tips.

Pēdējo divdesmit gadu laikā pēc neatkarības atgūšanas pilsētas transformāciju ietekmē Rīgas centrs pakāpeniski ir pārveidojies no teritorijas ar būtisku dzīvojamās zonas elementu klātbūtni ir pārveidojies par izteiktu darījumu un tirdzniecības centru. Tas atspoguļojas arī straujā darba vietu skaita pieaugumā salīdzinājumā ar citām apkaimēm un pilsētas teritorijām, nosakot, ka daudzi strādājošie dodas uz pilsētas centru no Rīgas dzīvojamās zonas apkaimēm. Atsaucoties uz iepriekšējiem pētījumiem, vecāku darba vietas novietojumam ārpus dzīvesvietas teritorijas jābūt nozīmīgam faktoram, kas rosinātu apvienot braucienus uz darbu ar jaunāko bērnu aizvešanu uz skolu, savukārt vecākiem pusaudžiem biežāk izvēlēties izmantot iespēju ar privāto auto nokļūt līdz mācību iestādei (Fyhri & Hjorthol, 2009). Tomēr promocijas darbā aprēķinātais regresijas modelis šādu hipotētisku pieņēmumu neapstiprina, noraidot pilsētas centra funkcionālās struktūras transformāciju ietekmi uz jauniešu pārvietošanās paradumiem. Turklāt iegūtie rezultāti ir pretēji gaidītajiem, jo respondentiem, kuru apmeklētās vispārējās izglītības iestādes izvietotas pilsētas centrā, ir lielāka varbūtība pārvietoties uz skolu ar kājām (22%), bet zemāka ar auto (5%) un sabiedrisko transportu (17%). Interesanti, ka Rīgas centrā, kuram raksturīgs ļoti augsts sabiedriskā transporta reisu skaits, varbūtība pārvietoties ar sabiedrisko transportu samazinās. Iespējams, ka iegūtos rezultātus ietekmē fakts, ka Rīgas centrā, kur ir salīdzinoši augsts iedzīvotāju blīvums un vispārējās izglītības iestādes izvietotas vairāk (12 skolas), attālums no dzīvesvietas līdz skolai ir mazāks nekā citās pētījumā iekļautajās etalonteritorijās.

Citi regresijas modeļos iekļautie faktori, piemēram, apgūstamās izglītības pakāpe un dzīvesvietā nodzīvotais laiks, neuzrāda būtisku ietekmi uz jauniešu pārvietošanās veida izvēli.

5.8.tabula

Jauniešu pārvietošanās veida izvēle uz nozīmīgākajām ikdienas aktivitāšu vietām Rīgā

Aktivitāšu vietas Rīgā	Rīga				Pierīga	
	Auto	Sabiedriskais transports	Velosipēds	Iešana	Auto	Sabiedriskais transports
Skola	16,7%	27,4%	2,1%	53,8%	68,3%	31,7%
Ārpuskolas nodarbības	12,1%	58,6%	2,8%	26,5%	26,5%	73,5%
Pilsētas centrs	9,1%	83,4%	1,5%	6,0%	20,7%	79,3%
Labākais draugs	7,3%	42,7%	4,9%	45,1%		

5.8.tabulā atspoguļotie rezultāti rāda, ka jauniešu pārvietošanās veida izvēle, dodoties uz ievērojamākajām ikdienas aktivitāšu vietām, mainās. Auto izmantošana vairāk ir raksturīga jauniešiem, kuri dzīvo gan Rīgā, gan Pierīgā, dodoties uz skolu, uz ko norādīja attiecīgi 17% un 68% respondentu. Savukārt, dodoties pie drauga Rīgā, to jauniešu īpatsvars, kurus vecāki aizved ar auto, ir tikai 7%. Sabiedriskā transporta lietojums ievērojami pieaug, jauniešiem pārvietojoties uz ārpuskolas formālajām un neformālajām aktivitātēm un to norises vietām. Vislielākais jauniešu īpatsvars – 83% rīdzinieku un 79% Pierīgā dzīvojošo – sabiedrisko transportu izmanto, lai nokļūtu pilsētas centrā, vismazākais – 27% rīdzinieku un 32% Pierīgā dzīvojošo –, lai dotos uz skolu. Velosipēda izmantošana ir raksturīga tikai tiem jauniešiem, kuri dzīvo Rīgā. Velosipēds visbiežāk tiek izmantots, apmeklējot draugu, to norādīja 5% no Rīgā dzīvojošajiem respondentiem. Visbiežāk iešanu kā pārvietošanās veidu izvēlas, lai dotos uz skolu (54%) vai arī pie labākā drauga (45%), savukārt visretāk – lai nokļūtu pilsētas centrā, to norādīja tikai 6% no Rīgā dzīvojošajiem aptaujas respondentiem.

Analizējot iegūtos rezultātus, var secināt, ka pārvietošanās veida izvēle cieši saistīta ar pilsētas funkcionāli telpisko struktūru. Rīga un tās aglomerācija ir monocentriska, ko nosaka ne tikai tirdzniecības un darījumu objektu izvietojums, bet arī sabiedriskā transporta tīkls. Lielākajai daļai no dzīvojamajās apkaimēs pieejamajiem sabiedriskā transporta maršrutiem galapunkti izvietoti pilsētas centrā vai arī tie šķērso pilsētas centru. Līdz ar to sabiedriskais transports ir ērtākais pārvietošanās veids, lai jaunieši varētu nokļūt Rīgas centrā. Tāpat pārvietošanās veida izvēle joprojām mūsdienās ir atkarīga no vēsturiskās daudzstāvu dzīvojamās apbūves plānošanas padomju laikā. Lielākajā daļā Rīgas dzīvojamo rajonu ir izvietotas izglītības iestādes, un tas nozīmē, ka attālumi starp jaunieša mājām un skolu lielākoties nepārsniedz apakšnodaļas sākumā minētos 1,4 kilometrus. Tas izskaidro lielo jauniešu īpatsvaru, kuri dodas uz skolu ar kājām. Tomēr, ņemot vērā izglītības iestāžu tīkla optimizāciju, kuras norises laikā kopš 2009.gada ir aizvērtas 14 Rīgas pamatskolas un vidusskolas, nepieciešami turpmāki pētījumi par šī procesa ietekmi uz jauniešu pārvietošanās uzvedības iespējamajām pārmaiņām. Tāpat iepriekš identificētā nozīmīgā dzīvesvietas apkaimes loma sociālās dzīves veidošanā apstiprinās arī pārvietošanās uzvedībā. 63% visu četru etalonteritoriju jauniešu labākais draugs dzīvo tajā pašā teritorijā, kas, tāpat kā skolu

gadījumā, samazina attālumu, ļaujot biežāk izmantot aktīvos pārvietošanās veidus. Lai arī ļoti daudz jauniešu uz skolu pārvietojas ar kājām, tomēr auto dominēšana tieši braucienos uz skolu, neskatoties uz otrajā modelī iegūtajiem rezultātiem, saistīta ar vecāku braucienu uz darbu, kas tiek apvienots ar bērnu aizvešanu uz skolu. Tomēr jāņem vērā, ka 5.7.tabulā redzami rezultāti nav pretrunā ar otrajā regresija modelī atspoguļotajiem, jo apvienotos braucienos var izmantot arī tie vecāki, kuri nestrādā pilsētas centrā un kuru bērni mācās ārpus pilsētas centra dzīvesvietas apkaimē jeb citā Rīgas teritorijā.

Jauniešu pārvietošanās Rīgā telpiskās izpausmes

Aktuāls pētījuma virziens, kas ietverts promocijas darbā, ir jauniešu pārvietošanās telpiskās izpausmes, kuru raksturošanai aplūkoti jauniešu pārvietošanās uz skolu starp Rīgas apkaimēm ietekmējošie faktori. Regresijas modelī (5.9. un 5.10.tabulā) salīdzinātas to jauniešu grupas, kuri apmeklē izglītības iestādi ārpus savas dzīvesvietas apkaimes, kā arī tās robežapkaimēm un kuri mācās dzīvesvietas apkaimē vai tās robežapkaimēs. Veidojot abas grupas, robežapkaimes tajās iekļautas, jo Rīgas skolu mikrorajoni veidoti pēc atšķirīgiem principiem nekā 2008.gadā RD PAD izstrādātais apkaimju modelis. Rīgā atšķirībā no daudzām citām Rietumeiropas un Ziemeļamerikas pilsētām izglītības iestādes apmeklēšana jauniešu dzīvesvietas robežapkaimē nav nekas neparasts. Līdz ar to autors nolēma datu analīzē izmantot pieeju, kurā, salīdzinot jauniešus, kas apmeklē skolu dzīvesvietas apkaimē, un tos, kas dodas uz citām apkaimēm, tiek ņemts vērā arī robežapkaimju efekts.

Regresijas modeļa rezultāti apstiprina, ka nozīmīgākais iemesls, lai jaunieši apmeklētu mācību iestādi ārpus dzīvesvietas teritorijas, ir skolas atrašanās Rīgas centrā. Tiem jauniešiem, kuru mācību iestāde atrodas pilsētas centrā, ir par 22 % lielāka varbūtība ikdienā pārvietoties starp apkaimēm, lai apmeklētu skolu. Tas liecina, ka pilsētas centrā izglītības pakalpojuma pieejamība (izvietoto skolu skaita attiecība pret dzīvojošo skaitu), kā arī izglītības iestāžu specializācija (piemēram, Rīgas Valsts 1.ģimnāzija, Rīgas Franču licejs) nosaka jauniešu izvēli doties mācīties ārpus savas dzīvesvietas teritorijas. Uzskatāmi to parāda arī otrs faktors – apgūstamās izglītības pakāpe, nosakot vidusskolniekiem augstāku varbūtību doties mācīties uz apkaimi, kura atrodas ārpus dzīvesvietas apkaimes, un tās robežapkaimēm. Lai arī nav pieejami precīzi dati par izglītība iestādes maiņu pamatskolnieku un vidusskolnieku vidū, tomēr modelī atspoguļotajai tendencei iespējams alternatīvs izskaidrojums – jauniešiem pēc pamatskolas beigšanas pieņemt lēmumu doties uz jaunu skolu ir emocionāli vieglāk. Tāpat jāņem vērā arī Rīgas skolu tīkla ģeogrāfiskais raksturs un mācību iestādēs apgūstamās izglītības pakāpe. Vairākās Rīgas apkaimēs (piemēram, Torņkalnā, Jaunciemā) jauniešiem ir pieejama tikai viena vispārējās izglītības iestāde, kurā iespējams mācīties līdz pamatskolai, savukārt citās tāda nav pieejama vispār (piemēram, Šampēterī, Dreiliņos, Mežaparkā). Turklāt pēc izglītības iestāžu turpmākas optimizācijas Rīgā, izglītības iestāžu pieejamībai samazinoties, gaidāma vēl aktīvāka jauniešu pārvietošanās uz citām apkaimēm, lai iegūtu izglītību.

Tāpat kā iepriekšējos modeļos nozīmīgs faktors ir jaunieša ģimenei piederošā mājokļa tips. Augstāka varbūtība apmeklēt skolu ārpus dzīvesvieta teritorijas ir tiem jauniešiem, kuri dzīvo privātajās mājās. Atsaucoties uz iepriekšējās apakšnodaļas secinājumiem, jānorāda, ka privātmājas kā pārvietošanos ietekmējoša faktora efekts saistīts ar to izvietošanu pilsētas perifērijas zonā un nedaudz augstāku privātā auto pieejamību privātmājās dzīvojošajām ģimenēm.

Zemāka varbūtība doties mācīties ārpus dzīvesvietas un tās robežapkaimēm uz citām Rīgas apkaimēm ir tiem jauniešiem, kuri dzīvesvietā nodzīvojuši vairāk par pieciem gadiem un kuriem dzīvesvietas apkaimēs pieejamas vairāk vispārējās izglītības iestādes. Izglītības

iestāžu pieejamības pakāpes ietekme uz varbūtību, ka jaunieši retāk apmeklēs skolu citā Rīgas apkaimē, ir vienkārši pierādāma un uzskatāma, izmantojot regresijas koeficienta pārmaiņas. Izglītības iestāžu pieejamības pakāpi promocijas darbā veiktā pētījuma ietvaros nosaka izglītības iestāžu skaita pieaugums apkaimē.

5.9.tabula

Jauniešu pārvietošanos uz izglītības iestādēm Rīgā ārpus dzīvesvietas apkaimes un tās robežapkaimēm ietekmējošie faktori

3. modelis	(ref: Dzīvesvieta atrodas apmeklētās izglītības iestādes apkaimē vai tās robežapkaimēs)
	Dzīvesvieta atrodas ārpus apmeklētās izglītības iestādes apkaimes vai tās robežapkaimēm (β)
Vecums	-0,012
Sabiedriskā transporta pieejamība dzīvesvietas apkaimē (ref: < 40 reisu/1000 iedz.)	
40–100 reisu/1000 iedz.	-0,531***
> 100 reisu/1000 iedz.	0,183
Izglītības iestāžu skaits dzīvesvietas apkaimē (ref: 0 izglītības iestādes)	
1–5 izglītības iestādes	-1,951***
> 5 izglītības iestādes	-2,484***
Dzimums (ref: zēni)	
meitenes	0,038
Mācībvaloda (ref: latviešu)	
krievu	0,016
Šobrīd apgūstamās izglītības pakāpe (ref: pamatskolas)	
vidusskola	0,577***
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā (ref: <5 gadi)	
vairāk nekā 5 gadi	-0,384***
Mājokļa veids (ref: dzīvoklis)	
privātā māja	0,355*
Vecāku pārvietošanās paradumi (ref: auto izmanto retāk nekā 3 reizes nedēļā)	
auto izmanto biežāk nekā 3 reizes nedēļā	0,159
Skolas novietojums (ref: ārpus pilsētas centra)	
pilsētas centrā	1,367***
Modeļa kopsavilkums	
N	1882
Log Likelihood	-764,861
Model X^2	330,27
Sig.	0,000
Pseudo R^2	0,177

Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$

Savukārt dzīvesvietā nodzīvotā laika ietekme skaidrojama divējādi. Pirmkārt, iespējams, par pieciem gadiem ilgāku laiku dzīvojot noteiktā apkaimē, izveidojas emocionāla saikne ne tikai ar tās teritoriju, bet arī ar apmeklēto izglītības iestādi un tajā pieejamo sociālo vidi, kuru veido skolotāji un draugi, no kuriem lielākā daļa dzīvo tajā pašā apkaimē. Līdz ar to jauniešiem ir salīdzinoši grūti nomainīt mācību iestādi bez acīmredzama iemesla. Otrkārt, ģimenei mainot dzīvesvietu, iespējams, to pašu pirmajā argumentā aprakstīto emocionālo apsvērumu dēļ jaunieši vēl kādu laiku turpina apmeklēt to skolu, kura atradās viņu iepriekšējā dzīvesvietā.

Regresijas modelis parāda arī citus negaidītus rezultātus. Jauniešiem, kuru dzīvesvietā sabiedriskā transporta reisu skaits svārstās no 40 līdz 100 reisiem dienā, varbūtība apmeklēt

skolu ārpus dzīvesvietas teritorijas ir zemāka nekā tajās apkaimēs, kurās reisu skaits ir zem 40 un augstāks par 100 reisiem dienā. Lai arī tas ir interesants atklājums, jo pretējs loģiskiem pieņēmumiem (pieaugot reisu skaitam būtu jāpieaug varbūtībai pārvietoties), autors, nespējot izskaidrot iegūtos rezultātus, uzskata, ka sabiedriskā transporta efektam uz pārvietošanos starp Rīgas apkaimēm mācību nolūkos ir gadījuma raksturs.

5.10.tabula

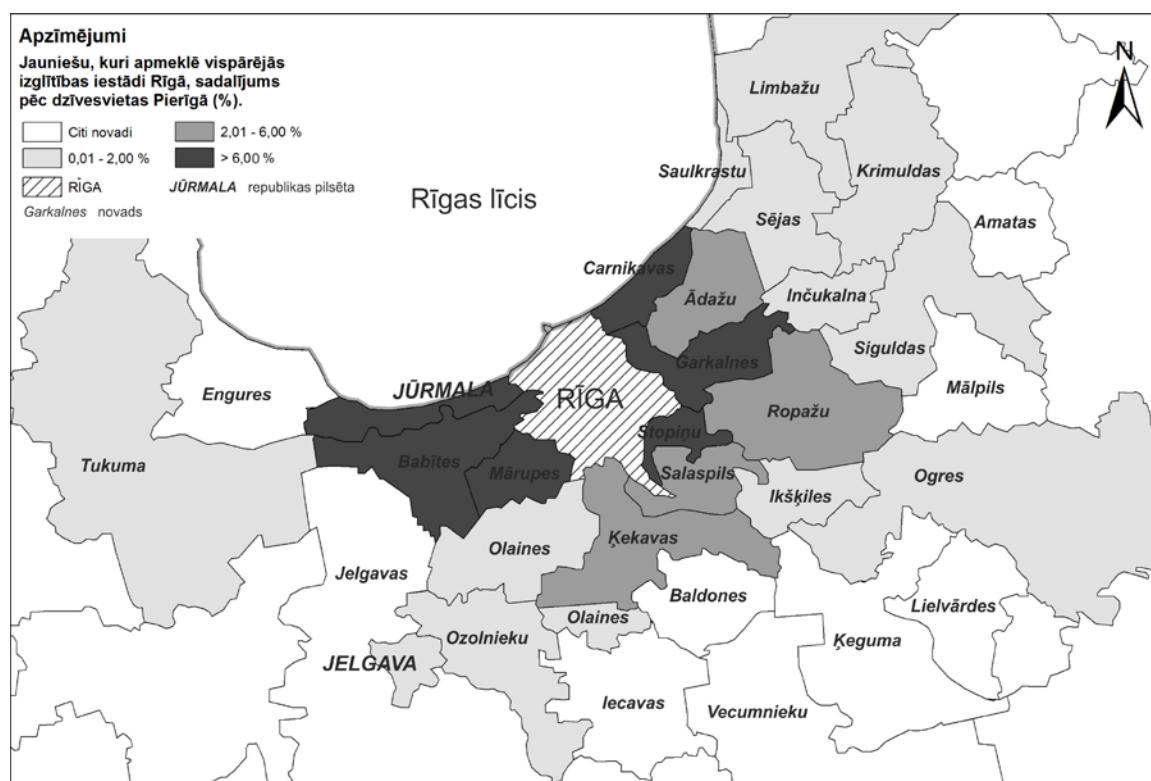
3.modeļa marginālie efekti

	(ref: Dzīvesvieta apmeklētās izglītības iestādes apkaimē vai tās tiešajās robežapkaimēs)
	Dzīvesvieta ārpus apmeklētās izglītības iestādes apkaimes vai tās tiešajām robežapkaimēm (dy/dx)
Vecums	-0,002
Sabiedriskā transporta pieejamība dzīvesvietas apkaimē (ref: < 40 reisu/1000 iedz.)	
40–100 reisu/1000 iedz.	-0,072 ***
> 100 reisu/1000 iedz.	0,025
Izglītības iestāžu skaits dzīvesvietas apkaimē (ref: 0 izglītības iestādes)	
1–5 izglītības iestādes	-0,252 ***
> 5 izglītības iestādes	-0,322 ***
Dzimums (ref: zēni)	
meitenes	0,005
Mācībvaloda (ref: latviešu)	
krievu	0,002
Šobrīd apgūstamās izglītības pakāpe (ref: pamatskolas)	
vidusskola	0,084 **
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā (ref: <5 gadi)	
vairāk nekā 5 gadi	-0,053 ***
Mājokļa veids (ref: dzīvoklis)	
privātā māja	0,050 *
Vecāku pārvietošanās paradumi (ref: auto izmanto retāk nekā 3 reizes nedēļā)	
auto izmanto biežāk nekā 3 reizes nedēļā	0,020
Skolas novietojums (ref: ārpus pilsētas centra)	
pilsētas centrā	0,224 ***

Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$

Autors, analizējot jauniešu pārvietošanos starp Rīgas apkaimēm, lai apmeklētu izglītības iestādes, neiekļāva regresijas modelī diskutējamu skolu kvalitāti apliecinošu rādītāju – skolas vietu Ata Kronvalda fonda speciāli sastādītajā izglītības iestāžu reitingā. Tomēr turpmākajos pētījumos reitinga iesaistīšana varētu rosināt jaunu diskusiju par tiem faktoriem, kuri ietekmē jauniešu lēmumu doties mācīties uz citām Rīgas apkaimēm ārpus dzīvesvietas.

Apkopojot datus par jauniešu dzīvesvietām, kuri dzīvo Pierīgā un apmeklē mācību iestādes Rīgā, redzams (41.att.), ka iegūtā dzīvesvietu telpiskā struktūra gandrīz pilnībā sakrīt ar Cilvēku ģeogrāfijas katedras (2005) veidoto Rīgas aglomerācijas zonējuma modeli (skat. arī Bērziņš & Krišjāne, 2008). Lielākā jauniešu plūsma ikdienā Rīgas virzienā novērojama no Jūrmalas un novadiem, kuri tieši robežojas ar Rīgu, un saskan ar aglomerācijas iekšējo zonu. Savukārt jauniešu īpatsvars no novadiem, kuriem nav tiešas robežas ar Rīgu, kopējā Pierīgas izlasē samazinās, gandrīz precīzi atspoguļojot Rīgas aglomerācijas ārējo zonu.

41.att. Jauniešu dzīvesvietas, kuri pārvietojas no Rīgas aglomerācijas uz izglītības iestādi Rīgā

Avots: izveidojis autors

Analizējot jauniešu dzīvesvietu telpisko struktūru Pierīgā, var secināt, ka nozīmīga loma mācību iestādes apmeklēšanai Rīgā ir tam, vai ar pilsētu pastāv tieša pārvietošanās saikne, kuru nodrošina sabiedriskā transporta maršruta klātbūtne. Piemēram, tiešie autobusu maršruti ar Rīgu savieno piecus novadus (Babītes, Garkalnes, Mārupes, Ķekavas, Stopiņu), kuri tieši robežojas ar Rīgu, savukārt četros novados pieejams vilciens (Babītes, Salaspils, Carnikavas, Garkalnes). Novadi, kuriem ir tieša robeža ar Rīgu, ir vairāk pakļauti suburbanizācijas procesam un vispārīgām apdzīvotuma sistēmas pārmaiņām. Rīgas iedzīvotāju migrācija uz pierobežas teritorijām, saglabājot darba vietas pilsētā, palielina svārstmigrācijas plūsmas virzienā uz Rīgu un iespēju jauniešiem pārvietoties uz skolu kopā ar vecākiem, izmantojot privāto auto. Skaidrojums daļēji saskan ar pētījumiem par apdzīvotuma pārmaiņām Pierīgā (Krišjāne & Bērziņš, 2009).

5.2. Jauniešu telpiskās kognīcijas attīstība mijattiecībās ar Rīgas pilsētvidi

5.2.1. Telpiskā kognīcija un telpisko zināšanu apguve dzīvesvietas teritorijā

Viens no fundamentālākajiem telpiskās kognīcijas procesiem ir telpisko zināšanu apguve mērķtiecīgu darbību rezultātā. Salīdzinot sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā noskaidroto respondenta telpisko zināšanu apjomu par noteiktu teritoriju ar demogrāfiskajiem datiem un informāciju par teritorijas izmantošanu, iespējams identificēt zināšanu apguvi un dzīvesvietas teritorijas kognitīvās struktūras veidošanos ierobežojošos vai pilnīgi pretēji – veicinošos faktoros. Lai objektīvi novērtētu jauniešu telpisko kognīciju ietekmējošos faktoros četrās pētījumam izvēlētajās etalonteritorijās, tika izmantoti deviņi neatkarīgie mainīgie, kurus iespējams sadalīt četrās rādītāju kopās, atsaucoties uz iepriekš aprakstītajām telpiskās kognīcijas attīstības teorētiskajām pamatnostādņēm un hipotētiski pieņemot, ka tie var

ietekmēt cilvēka dzīvesvietas vides uztveri un telpisko zināšanu apguvi. Pētījuma raksturs, ietverot jauniešu izpēti, nosaka, ka statistiskajā analīzē nepieciešams iekļaut gan jauniešu telpisko zināšanu apguvi veicinošos faktoros, gan tādus, kas biežāk atspoguļoti pieaugušo pētījumos. Līdz ar to paralēli tādiem rādītājiem kā dzimums, vecums, pārvietošanās raksturs (neatkarīga vai atkarīga no vecākiem) un teritorijas izmantošanas intensitāte, kas izskaidro teritorijas pārzināšanas līmeņa atšķirības, ietverti arī dzīvesvietā nodzīvotā laika ilgums un vides mezglpunktu klātbūtni aprakstošie rādītāji.

Datu statistiskā analīze tika veikta katrai pētījumā iekļautajai teritorijai atsevišķi. Šādas pieejas galvenais mērķis bija novērtēt ne tikai iepriekšējos pētījumos identificētos telpisko zināšanu apguvi rosinošos faktoros Rīgas pilsētvidē, bet arī teritorijas atrašanās vietas pilsētas telpiskajā struktūrā un fizisko un funkcionālo raksturiezīmju ietekmi uz jauniešu dzīvesvietas teritorijas kognitīvās struktūras veidošanos. Lai analizētu jauniešu dzīvesvietas teritorijas kognitīvo struktūru, no kopējā skolēnu aptaujas datu masīva tika atlasīti respondenti, kuri bija izpildījuši sociālo vērtību kartēšanas uzdevumu, no kura tālāk tika veidots telpisko zināšanu indekss. Kopējo izlasi veidoja 1017 respondenti no visām četrām etalonteritorijām. Atkarīgo mainīgo veidoja telpisko zināšanu indekss robežās no 0 līdz 1. Lai raksturotu katra faktora ietekmi uz jauniešu konkrētas teritorijas kognitīvās struktūras attīstību, telpisko zināšanu indeksa pārmaiņas/atšķirības tika salīdzinātas katra rādītāja un konkrētās teritorijas ietvaros, izmantojot Kruskala-Valisa testu.

Analizējot jauniešu telpisko zināšanu apguves pārmaiņas dažādu rādītāju ietekmē, 5.11.tabula parāda, ka tikai viens no pētījumā aplūkotajiem ietekmē kognitīvās struktūras veidošanos visās četrās etalonteritorijās. Labākā drauga dzīvesvietas atrašanās respondenta dzīvesvietas teritorijā būtiski nosaka jauniešu telpisko zināšanu apguvi neatkarīgi no apkaimes fiziskās, funkcionālās un sociālās struktūras. Arī pēc minētajiem raksturlielumiem izteikti homogēnās teritorijās, kā, piemēram, otrajā etalonteritorijā, aplūkotais faktors uzrāda augstākas un statistiski nozīmīgas telpiskā indeksa vidējās vērtības to respondentu gadījumā, kuri bija norādījuši un iezīmējuši anketā iekļautajā etalonteritorijas kartē labākā drauga dzīvesvietu. Faktora pārlicinošā dominēšana liecina, ka sākotnēji izdarītais pieņēmums, ka labākā drauga dzīvesvieta kategorizējama kā hipotētisks vides enkurs, kas ietekmē teritorijas atpazīstamības (*familiarity*) līmeni un iekļaujams datu statistiskajā analīzē, ir pareizs. Līdz ar to iegūtie rezultāti liecina un ļauj pieņemt, ka drauga dzīvesvieta jauniešiem funkcionē tāpat kā vairākos iepriekšējos pētījumos aprakstītie mezglpunkti jeb vides enkuri (Golledge, 1978), ļaujot aptvert dzīvesvietas teritoriju kvantitatīvi un kvalitatīvi precīzāk, ietekmējot tās saturēto elementu, objektu un notikumu turpmāku kognitīvu strukturēšanu un telpiskās informācijas pievienošanu.

Tas saistīts ar automātiskiem uztveres, apmeklētās teritorijas struktūras salīdzināšanas un ģeneralizācijas procesiem, kuri norisinās, kamēr cilvēks uzturas noteiktā teritorijā vai vietā (Golledge et al., 1985). Īpaši tas attiecināms uz vietām vai citiem vides atribūtiem, kuri atrodas mezglpunktu tuvumā.

Telpisko zināšanu indeksa vidējās vērtības salīdzinājums

		Brasa/Skanste		Purviems		Zolitūde		Teika	
		Vidējais	St.nov.	Vidējais	St.nov.	Vidējais	St.nov.	Vidējais	St.nov.
Sociāldemogrāfiskie rādītāji									
Vecums	12–13 gadi	0.456	0.356	0.417	0.355	0.400	0.356	0.390	0.340
	14–15 gadi	0.479	0.361	0.370	0.360	0.492	0.366	0.337	0.346
	16–17 gadi	0.658	0.339	0.369	0.354	0.361	0.369	0.327	0.344
		H=6.408; d.f.=2; p<0.05		H=1.538; d.f.=2; p>0.05		H=6.144; d.f.=2; p>0.05		H=1.805; d.f.=2; p>0.05	
Dzimums	Meitenes	0.536	0.340	0.371	0.329	0.418	0.347	0.372	0.337
	Zēni	0.501	0.379	0.401	0.387	0.422	0.395	0.312	0.351
		H=0.303; d.f.=1; p>0.05		H=0.080; d.f.=1; p>0.05		H=0.028; d.f.=1; p>0.05		H=3.014; d.f.=1; p>0.05	
Mācību valoda	Latvieši	0.550	0.350	0.439	0.380	0.511	0.373	0.382	0.356
	Cittautieši	0.424	0.379	0.336	0.328	0.301	0.323	0.286	0.315
		H=3.142; d.f.=1; p>0.05		H=5.984; d.f.=1; p<0.05		H=20.388; d.f.=1; p<0.01		H=4.182; d.f.=1; p<0.05	
Vides mezglpunkti/enkuri									
Labākā drauga dzīvesvieta teritorijā	Nē	0.436	0.340	0.263	0.326	0.311	0.329	0.259	0.311
	Jā	0.580	0.367	0.444	0.356	0.468	0.373	0.420	0.354
		H=4.867; d.f.=1; p<0.05		H=22.405; d.f.=1; p<0.01		H=9.605; d.f.=1; p<0.01		H=14.097; d.f.=1; p<0.01	
Ārpuskolas nodarbību vieta teritorijā	Nē	0.529	0.346	0.389	0.368	0.395	0.368	0.326	0.341
	Jā	0.503	0.380	0.371	0.324	0.470	0.359	0.394	0.348
		H=0.166; d.f.=1; p>0.05		H=0.006; d.f.=1; p>0.05		H=2.796; d.f.=1; p>0.05		H=2.583; d.f.=1; p>0.05	
Teritorijas atpazīstamības rādītāji									
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā	mazāk par 5 gadiem	0.350	0.334	0.377	0.352	0.427	0.376	0.407	0.390
	vairāk par 5 gadiem	0.607	0.344	0.386	0.358	0.417	0.363	0.330	0.330
		H=14.599; d.f.=1; p<0.01		H=0.015; d.f.=1; p>0.05		H=0.034; d.f.=1; p>0.05		H=1.370; d.f.=1; p>0.05	
Pavadītā brīvā laika daudzums dzīvesvietas teritorijā (dienā)	Mazāk nekā 1 stunda vidēji dienā	0.377	0.392	0.278	0.345	0.328	0.332	0.309	0.308
	1–4 stundas vidēji dienā	0.423	0.367	0.388	0.357	0.409	0.350	0.385	0.363
	Vairāk nekā 4 stundas vidēji dienā	0.571	0.348	0.397	0.357	0.445	0.382	0.328	0.338
		H=5.683; d.f.=2; p>0.05		H=3.047; d.f.=2; p>0.05		H=2.355; d.f.=2; p>0.05		H=1.544; d.f.=2; p>0.05	
Ārpuskolas nodarbību apmeklēšanas biežums (nedēļā)	Reti (mazāk nekā 1 diena nedēļā/neapmeklē)	0.485	0.382	0.384	0.375	0.422	0.391	0.285	0.387
	Vidēji (1–4 dienas nedēļā)	0.538	0.352	0.386	0.353	0.413	0.357	0.327	0.322
	Bieži (5 un vairāk dienas nedēļā)	0.466	0.386	0.376	0.344	0.437	0.378	0.462	0.397
		H=0.939; d.f.=2; p>0.05		H=0.094; d.f.=2; p>0.05		H=0.126; d.f.=2; p>0.05		H=5.324; d.f.=2; p>0.05	
Pārvietošanās rādītāji									
Neatkarīgas no vecākiem pārvietošanās indekss	Zems	0.425	0.433	0.177	0.253	0.326	0.384	0.320	0.334
	Vidējs	0.510	0.360	0.367	0.335	0.407	0.360	0.329	0.329
	Augsts	0.532	0.357	0.405	0.373	0.443	0.369	0.358	0.354
		H=0.640; d.f.=2; p>0.05		H=3.437; d.f.=2; p>0.05		H=1.896; d.f.=2; p>0.05		H=0.261; d.f.=2; p>0.05	

Izvērtējot jauniešu ikdienas dzīves norises, secināms, ka viņu saskarsmju vietu struktūra ievērojami atšķiras no pieaugušo, kuriem to veido tādas nozīmīgas aktivitāšu vietas kā mājas, darbs un iepirkšanās vieta. Salīdzinoši nepārprotami jauniešu vecuma posmā iespējams identificēt vismaz divus raksturīgus un primāri svarīgus mezglpunktus, kuri noteikti, ņemot vērā diennaktī patērēto laiku šajās vietās, kā arī pašu jauniešu aptaujā sniegtās atbildes par nozīmīgākajām vietām. Viena no šādām vietām, nepārprotami, ir mājas, kuru par nozīmīgu savā ikdienā uzskata 70% respondentu. Savukārt otra ir ikdienā apmeklētā izglītības iestāde (55%). Pārējie iespējamie mezglpunkti ir izteikti individuāli un izriet no mijattiecību ar vidi iespējām un ierobežojošajiem faktoriem dzīvesvietas un citās teritorijās, t.i., no jauniešu ikdienas dzīves institucionalizācijas pakāpes, autonomijas no vecākiem, kā arī vecuma posmam raksturīgajām sociālo saskarsmju vajadzībām. Lai arī salīdzinoši grūti ir noteikt katra cilvēka vides enkura jeb mezglpunkta veidu un tā vietu telpisko zināšanu apguves laikā veidotajā telpisko reprezentāciju hierarhiskajā struktūrā, kura ir atkarīga no individuālām iezīmēm, tomēr pētījuma rezultāti parāda, ka drauga dzīvesvietai ir vairākas raksturīgas primārā mezglpunkta pazīmes jauniešu gadījumā.

Drauga dzīvesvieta funkcionē gan kā galamērķis, kuru takas savieno ar citiem primārajiem mezglpunktiem (mājām, skolu), gan arī kā bāzes vieta turpmākajām veicamajām aktivitātēm, kuru laikā ne tikai tiek apgūtas telpiskās zināšanas, bet arī iegūta funkcionālā informācija par vietām un objektiem. Turklāt tieši otrā funkcija ir īpaši nozīmīga teritorijas atpazīstamības veidošanās procesā. Tas nozīmē, ka pati par sevi drauga apmeklēšana viņa mājās, pārvietojoties pa ikdienā pazīstamu un bieži izmantotu ceļu/taku, tikai daļēji rosina telpisko zināšanu apguvi, daudz nozīmīgāka ir dzīvesvietas teritorijas pieredzēšana, kopā ar draugu iesaistoties sociālās un fiziskās aktivitātēs ārpus mājām un līdz ar to arī vecāku uzmanības. Tādējādi, brīvajā laikā apmeklējot jaunas un jau zināmas vietas (veikalus, sporta un rotaļu laukumus u.c.), tiek iepazītas un apgūtas telpas daļas, kā arī iegūta funkcionāli nozīmīga telpiskā informācija, rosinot teritorijas atpazīstamības līmeņa pieaugumu, kas atspoguļojas arī sociālās vērtības saturošu telpisko reprezentāciju pieaugumā.

To apstiprina arī fakts, ka otrs analīzei izvēlētais faktors, kas arī aprakstāms kā jauniešiem raksturīgs mezglpunkts – ārpusskolas organizēto aktivitāšu vietas izvietojums – respondenta dzīvesvietas teritorijā nevienā etalonteritorijā neuzrādīja vērā ņemamu statistisko nozīmību. Tas arī intuitīvi ir vienkārši saprotams, jo atšķirībā no labākā drauga dzīvesvietas atrašanās savā dzīvesvietā, kas nosaka arī biežas saskarsmes iespējas ar draugu, pēc būtības lielākoties ir vērsta uz ievērojami vairāk laikā nestrukturētu un ārpus sociālās kontroles notiekošu aktivitāšu veikšanu, kuras savukārt pilnīgi pretēji ārpusskolas nodarbību apmeklēšanai, tostarp arī dzīvesvietā, neveicina telpisko zināšanu apguves apjoma pieaugumu. Lai arī regulāra pārvietošanās starp mezglpunktiem tiek raksturota kā telpiskās kognīcijas procesu rosinoša, tomēr pētījumā ietvertās respondentu grupas kontekstā, kuru ārpusskolas organizēto aktivitāšu vieta atrodas dzīvesvietas teritorijā, šāda telpiskās kognīcijas iezīme nav novērojama. Aplūkojot plašāk šo sakarību, iespējams secināt, ka pārvietošanās starp mezglpunktiem, vismaz dzīvesvietas ietvaros, būtiski neietekmē telpisko zināšanu apjoma pieaugumu, ko arī atspoguļo telpisko zināšanu indeksa vidējie rādītāji 5.11. tabulā.

Tāpat iespējams, ka drauga klātbūtne padara dzīvesvietas teritoriju pieejamāku, gan pašiem jauniešiem izvērtējot savas spējas, gan vecākiem nosakot telpiskos un laika ierobežojumus. Aktivitātes, kuras fizisku un psiholoģisku barjeru dēļ vienatnē ir grūti izpildāmas, kļūst daudz vienkāršāk veicamas kopā ar draugiem. Līdzīgi arī drauga klātbūtne var rosināt lielāku drošības sajūtu un tādējādi veicināt dažādu vietu apmeklēšanu neatkarīgi no to sociālā un fiziskā ietvara. Savukārt vecākiem, pieņemot lēmumu par pārvietošanās veidu, laika daudzumu dienā, ko jaunietis drīkst pavadīt ārpus mājas, kā arī aktivitātēm

izmantojamās un apmeklējamās teritorijas apjomu, apziņa, ka brīvais laiks tiek pavadīts kopā ar draugu salīdzinoši nelielā attālumā, var sniegt lielāku psiholoģiskās drošības sajūtu, kas, iespējams, atspoguļojas relatīvi brīvākos telpas un laika ierobežojumos.

Minētās sakarības daļēji apstiprina arī faktoru savstarpējās saistības novērtējums, izmantojot Spīrmena rangu korelācijas analīzi 5.12.tabulā. Labākā drauga dzīvesvietas atrašanās respondenta dzīvesvietas teritorijā parāda statistiski nozīmīgu pozitīvu korelāciju ar pavadītā brīvā laika daudzumu tajā. Lai arī korelācija ir salīdzinoši vāja, tomēr tās aprēķināšanā izmantotās izlases apjoms ir pietiekams, lai iegūto koeficientu varētu interpretēt un pieņemt par nozīmīgu divu faktoru savstarpējās saiknes atspoguļošanai (Cohen, 1988). Tāpat šāda mezglpunkta klātbūtne jaunieša dzīvesvietas teritorijā pozitīvi ietekmē no vecākiem neatkarīgu pārvietošanās veidu izmantošanu, kas skaidrojams ne tikai ar vecāku lēmumu par šādām iespējām, bet arī pašu jauniešu izvēli, dodoties pie draugiem. To nosaka relatīvi nelielie attālumi starp respondenta dzīvesvietu un labākā drauga dzīvesvietu etalonteritorijās (visbiežāk līdz 1 kilometram), kas ļauj viegli apmeklēt vienu otru. Vairākos pētījumos šāds attālums tiek aplūkots kā optimāls aktīvas un no vecākiem neatkarīgas pārvietošanās veicināšanai, izmantojot velosipēdu vai iešanu (McDonald, 2008).

Otrs faktors, kura ietekmi uz telpisko zināšanu apjomu atklāj 5.11.tabula, ir saistīts ar jauniešu etnisko piederību. Izmantojot bināru dalījumu veiktajā statistiskajā analizē, redzams, ka pastāv nozīmīgas atšķirības starp jauniešiem, kuri apmeklē izglītības iestādes ar krievu un latviešu mācībvalodu, telpisko zināšanu apjomā trijās ārpus pilsētas centrālās daļas izvietotajām etalonteritorijām. Arī pirmajā teritorijā novērojamas atšķirības minēto grupu starpā, tomēr veiktais statistiskais tests pierāda, ka tās ir vāji izteiktas. Salīdzinot telpisko zināšanu indeksa vērtības, redzams, ka tās ir ievērojami zemākas citu tautību jauniešiem, savukārt latviešu jaunieši ir norādījuši vidēji daudz lielāku vietu skaitu sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā. Iegūtie rezultāti šī faktora kontekstā ir negaidīti. Pētījumā jaunieša etniskā piederība kā viens no telpisko kognīciju ietekmējošajiem faktoriem tika iekļauta, ievērojot Rīgai raksturīgo etnisko grupu dažādību, kuru, pēc autora domām, nedrīkst ignorēt. Turklāt šis rādītājs ļauj analizēt arī starpkultūru perspektīvu, kas iepriekšējos empīriskajos telpiskās kognīcijas pētījumos ir salīdzinoši maz aprakstīta atšķirībā no vecuma un dzimuma. Neapšaubāmi, tas saistīts ar telpiskajai kognīcijai raksturīgo apakšprocesu universālajām iezīmēm neatkarīgi no cilvēku pārstāvētās kultūras, nosakot līdzīgu telpas konceptualizāciju dažādu etnisko grupu ietvaros (Montello, 1995). Analizējot pētījuma rezultātus etniskās piederības kontekstā, iespējams identificēt, ka starpkultūru atšķirības telpiskajā kognīcijā un telpisko zināšanu apgūvē tomēr pastāv, tādējādi empīriski apstiprinot vienu no Montello (1995) izvirzītajiem hipotētiskajiem pieņēmumiem par faktoriem, kuri ietekmē telpiskās kognīcijas atšķirības kultūru starpā. Dažādām kultūrām raksturīgie atšķirīgie aktivitāšu laika un telpiskie modeļi ietekmē telpas konceptualizācijas atšķirības.

To parāda 5.12.tabula, kurā aprēķinātās asociācijas starp etnisko piederību un pārējiem rādītājiem liecina, ka atklātās nozīmīgās atšķirības telpisko zināšanu apjomā latviešu un cittautiešu starpā nav nejaušas un ir daļēji izskaidrojamas ar faktu, ka citas tautības jaunieši, salīdzinot ar latviešiem, daudz biežāk apmeklē ārpuskolas organizētās nodarbības un daudz mazāk laika pavada ārpus mājām. Lai arī tikai loģiski būtu, ka biežāk apmeklējot organizētās aktivitātes, mazāk laika vidēji dienā tiktu pavadīts dzīvesvietas teritorijā, tomēr 5.12.tabulā nav novērojama statistiski nozīmīga šo abu faktoru savstarpēja tieša negatīva korelācija.

Jauniešu telpisko zināšanu apguvi ietekmējošo faktoru savstarpējā saistība

	Telpisko zināšanu apguves indekss	Vecums	Dzimums	Etniskā piederība	Labākā drauga dzīvesvieta teritorijā	Ārpusskolas nodarbību vieta teritorijā	Nodzīvotais laiks dzīvesvietā	Pavadītā brīvā laika daudzums dzīvesvietas teritorijā	Ārpusskolas nodarbību apmeklēšanas biežums	Patstāvīgas pārvietošanās indekss
Telpisko zināšanu apguves indekss	1									
Vecums	-0,033	1								
Dzimums	-0,022	0,051	1							
Etniskā piederība	-0,181**	-0,007	-0,044	1						
Labākā drauga dzīvesvieta teritorijā	0,218**	-0,091**	-0,083**	0,058	1					
Ārpusskolas nodarbību vieta teritorijā	0,059	-0,038	-0,019	0,168**	0,138**	1				
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā	0,009	0,087**	0,009	0,051	0,066	-0,033	1			
Pavadītā brīvā laika daudzums dzīvesvietas teritorijā (dienā)	0,068	0,074*	-0,008	-0,152**	0,114**	0,026	0,061	1		
Ārpusskolas nodarbību apmeklēšanas biežums (nedēļā)	0,029	-0,038	0,016	0,104**	-0,008	0,200**	-0,002	0,025		
No vecākiem neatkarīgas pārvietošanās indekss	0,052	0,024	0,081*	0,031	0,139**	0,141**	0,074*	0,042	-0,07*	1

Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$

Vairumā iepriekšējo pētījumu tiek uzsvērti bērnu un jauniešu vecuma nozīme telpiskajā kognīcijā (Matthews, 1987). Lielākā daļa šo pētījumu apraksta jaunāka vecuma bērnu un pusaudžu progresējošo telpisko zināšanu apjoma palielināšanos un izpratni par tiem pieejamo vidi, viņiem pakāpeniski pieaugot. Jaunākiem bērniem zināšanu apjoms ir ievērojami mazāks nekā vecākiem bērniem. Rezultāti liecina, ka vecuma nozīme daļēji apstiprinās arī šajā pētījumā attiecībā uz vecākiem pusaudžiem. Modelējot dzīvesvietas teritorijas kognitīvās struktūras pārmaiņas dzīvesvietas apkaimē saistībā ar jauniešu vecuma izmaiņām, redzams, ka nozīmīga sakarība pastāv tikai 1.etalonteritorijā. Izmantojot dalījumu trijās vecuma grupās, redzams, ka vecākie jaunieši ir apguvuši daudz vairāk zināšanu par telpu. Atzīmēto vietu skaits, atsaucoties uz atbilstošām sociālajām vērtībām, ievērojami palielinās, ja jaunieši pieder 16–17 gadīgo grupai.

Telpisko zināšanu apjoma pārmaiņām starp vecuma grupām jauniešu vidū ir vairāki iespējamie skaidrojumi. Jaunāku bērnu un pusaudžu telpisko zināšanu apguve ir cieši saistīta ar vecāku ikdienas paradumiem un audzināšanas pieeju, kas atspoguļojas noteiktos telpas un laika ierobežojumos un ikdienas pārvietošanās veida izvēlē. Savukārt vecāki pusaudži ir ieguvuši noteiktu autonomiju un iespējas pieņemt lēmumus, kas ļauj pārvietoties neatkarīgi no vecākiem un izvēlēties pārvietošanās veidu, biežāk iesaistīties nestrukturētās aktivitātēs ārpus skolas un citām organizētām nodarbībām. Pieaugot vecumam, palielinās iespējas pavadīt vairāk brīvā laika ārpus mājām – to arī parāda 5.12.tabulā redzamie rezultāti. Lai arī vāja, tomēr pastāv zināma sakarība starp jaunieša vecumu un pavadītā brīvā laika daudzumu ārpus mājām. Līdz ar to pieaug apkārtējās teritorijas atpazīstamības līmenis un kopējais zināšanu apjoms par telpiskajām likumsakarībām, kas daļēji saskan ar Montello (1998) teorētisko pieeju, kurā tiek uzsvērts, ka telpisko zināšanu apguve ir nepārtraukts cilvēka kognīcijas sistēmas attīstības process. Tomēr jauniešu vecuma kontekstā telpisko zināšanu indeksa izmaiņas nedrīkst attiecināt tikai uz pieaugošajām zināšanām par telpu. Jāņem vērā arī katra indivīda psihosociālā un kognīcijas sistēmas attīstība, kā arī pakāpeniska pieauguša cilvēka uztveres veidošanās, kuras laikā pilnveidojas telpiski abstraktā domāšana, spriestspēja un spēja pieņemt lēmumus.

Pieaugot nodzīvotajam laikam dzīvesvietā, palielinās teritorijas atpazīstamības līmenis, jo ir nepieciešams laiks, lai ap mājām kā primāro mezglpunktu izveidotos citi mazākas nozīmes mezglpunkti. Turklāt šis rādītājs atšķirībā no citiem ir neatkarīgs, jo pakāpeniska apkaimes teritorijas aptveršana var norisināties nesaistīti ar pavadītā brīvā laika daudzumu dzīvesvietā, tikai apmeklējot ikdienā svarīgus objektus un vietas, t.i., jaunieši var ievērot, atpazīt un atcerēties informāciju par maršruta ietvertajām vides fiziskajām un sociālajām detaļām. To pierāda pētījuma rezultāti, kuri liecina, ka nodzīvotais laiks dzīvesvietā ir vēl viens jauniešu telpisko kognīciju ietekmējošs faktors. Jaunieši, kuri bija nodzīvojuši ilgāk konkrētā dzīvesvietā, uzrādīja daudz vairāk vietu un līdz ar to augstākas telpisko zināšanu indeksa vidējās vērtības. Tas liecina, ka kognīcijas kartes tiem jauniešiem, kuri apkaimē dzīvo ilgāk, ir daudz detalizētākas un satur vairāk informācijas par funkcionāli svarīgām vietām nekā to jauniešu, kuri nesen mainījuši dzīvesvietu. Iegūtie rezultāti saskan ar enkarpunktu teoriju un ceļa meklēšanas (*wayfinding*) pētījumiem (Montello & Sas, 2006). Aptuvenā robeža, pēc kuras sasniegšanas jaunieša telpiskā pieredze un teritorijas atpazīstamības līmenis ir pietiekams, lai būtu izveidojusies pilnvērtīga dzīvesvietas apkaimes kognīcijas karte, kas atspoguļotos spējā norādīt konkrētas vietas apkaimē, ir pieci gadi. Tāpat kā jauniešu vecuma rādītājs, arī nodzīvotais ilgums dzīvesvietā vērā ņemamu statistisko nozīmību uzrādīja tikai 1.etalonteritorijā (Brasa/Skanste).

Saiknes starp telpisko zināšanu indeksu un fona mainīgajiem. Korelācijas noteikšanai izmantots Spīrmena korelācijas koeficients (r)

	Teritorija 1	Teritorija 2	Teritorija 3	Teritorija 4
Vecums	0,197 *	-0,057	-0,039	-0,072
Dzimums	-0,049	0,015	-0,011	-0,106
Mācību valoda	-0,159	-0,128 *	-0,282**	-0,125 *
Labākā drauga dzīvesvieta teritorijā	0,197 *	0,247 **	0,194**	0,230 **
Ārpuskolas nodarbību vieta teritorijā	-0,036	-0,004	0,105	0,099
Nodzīvotais laiks dzīvesvietā	0,342 **	0,006	-0,011	-0,072
Pavadītā brīvā laika daudzums dzīvesvietas teritorijā (dienā)	0,213 *	0,056	0,083	-0,033
Ārpuskolas nodarbību apmeklēšanas biežums	-0,015	0,004	0,013	0,140
No vecākiem neatkarīgas pārvietošanās indekss	0,055	0,063	0,077	0,031

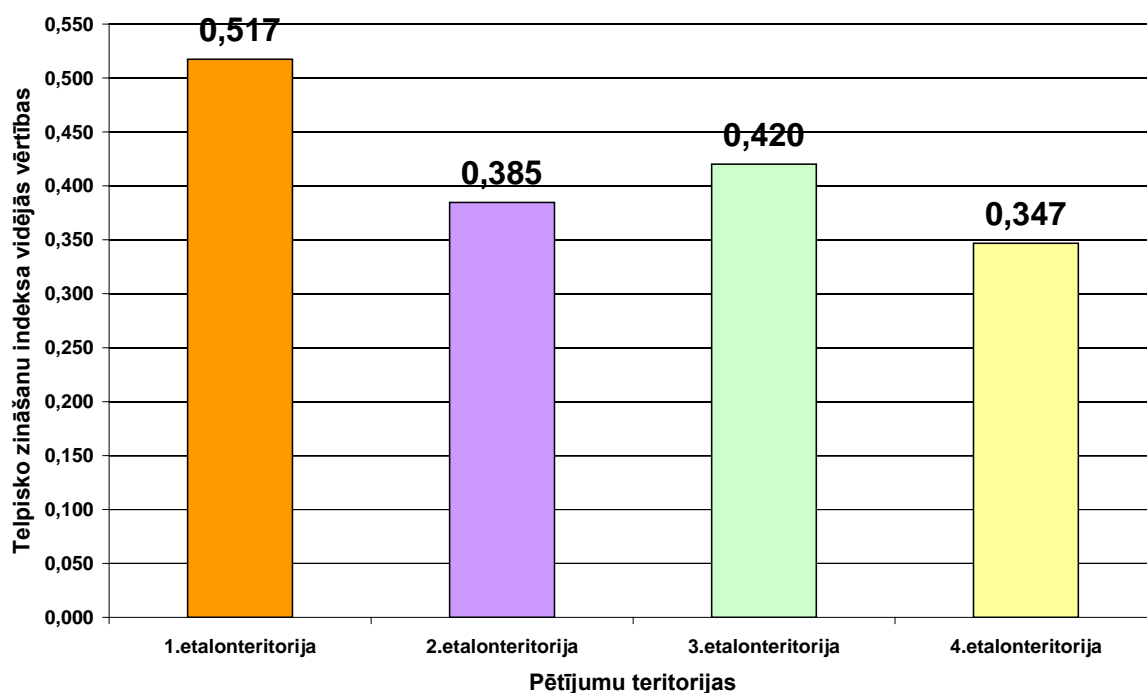
Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$

Atsevišķa korelāciju analīze tika izmantota, lai pārlicinātos un apstiprinātu telpisko zināšanu indeksa asociācijas ar fona mainīgajiem (5.13.tabula). Visi iepriekš aprakstītie faktori uzrāda relatīvi nozīmīgas saiknes ar telpisko zināšanu apjomu. Paralēli četriem iepriekš minētajiem faktoriem statistiski nozīmīgu pozitīvu saistību ar telpisko zināšanu indeksu 1.etalonteritorijā (Brasa/Skanste) uzrāda pavadītā brīvā laika apjoms daudzums dzīvesvietas teritorijā. Tas apstiprina, ka lielāks pavadītā laika daudzums vidēji dienā dzīvesvietas teritorijā nodrošina ievērojami plašāku telpisko pieredzi un līdz ar to arī apkaimes atpazīstamības līmeni.

Tāpat aprēķinātie korelācijas koeficienti apstiprina, ka papildu enkurpunkts jeb mezglpunkts neatkarīgi no tā atbilstības noteiktai pakāpei jauniešu kognīcijas karšu saturētās fiziskās vides hierarhijā ir nozīmīgs telpisko zināšanu apgūvē pilsētvidē arī teritorijās ar ievērojamu objektu un orientieru trūkumu. Labākā drauga dzīvesvietas faktors atšķirībā no pārējiem nozīmīgu saistību uzrāda visās četrās etalonteritorijās.

Apkopojot un izvērtējot 5.11. un 5.13.tabulā ietvertos rezultātus, redzams, ka teritorijās, kurām raksturīga homogēna fiziskā struktūra un vienveidīgs zemes lietojums un funkcionālā nozīme pilsētas telpiskajā struktūrā, citi telpisko zināšanu apguvi ietekmējošie faktori, kas tradicionāli tiek aprakstīti literatūrā, nav būtiski. Tas apstiprina hipotēzi, ka Rīgas pilsētas telpiskā struktūra ir jauniešu telpisko zināšanu apguvi diferencējošs faktors. Minētās iezīmes, kuras piemīt otrajai, trešajai un ar atsevišķiem izņēmumiem arī ceturtajai etalonteritorijai, nosaka Rīgas kā postsociālistiskās pilsētas monocentriskā telpiski funkcionālā struktūra. Pirmkārt, jo tuvāk pilsētas centram atrodas dzīvesvietas teritorija, jo 1) daudz vairāk ievērojamu un funkcionāli nozīmīgu objektu vai vietu atrodas tajā; 2) objektu un vietu blīvums ir augstāks un tie ir izvietoti viens otram tuvāk. Otrkārt, pilsētas centrālo teritoriju plānojums ir sarežģītāks un ielu tīkls blīvāks. Treškārt, arhitektoniskās iezīmes, vizuālā pievilcība un teritorijas sakoptība centra teritorijās ir ievērojami augstāka nekā dzīvojamajā zonā un pētījumā iekļautajās etalonteritorijās. Ceturkārt, pilsētas centra publisko telpu

veidojošā sociālajai struktūrai ir daudzveidīga. Tas saistīts ar darba un izglītības iestāžu koncentrāciju teritorijā, kā arī plašajām tūrisma un izklaides iespējām.

* *Kruskala-Valisa testa vērtība* $H= 21,156; df=3, p < 0,01$

42.att. Jauniešu telpisko zināšanu indeksa vidējās vērtības četrās etalonteritorijās

Avots: sagatavojis autors

Līdz ar to, ņemot vērā pilsētas teritoriālo atšķirību īpatnības, dzīvošana pilsētas centrālajā daļā Rīgā var ģenerēt vairāk telpiskās reprezentācijas un veidot detalizētākas noteiktas telpas daļas kognitīvo struktūru, salīdzinot ar izteikti dzīvojamajām teritorijām. To apliecina arī atspoguļotie pētījuma rezultāti 42.attēlā. Iegūtie rezultāti par dzīvesvietas novietojuma pilsētas centrālajā daļā ietekmi uz jauniešu kognīcijas karšu informatīvo piesātinājumu apstiprina iepriekšējos pētījumos atspoguļotos rezultātus (Loyd & Hevely, 1987). Turklāt, lai telpiskā un funkcionālā informācija par vietām un objektiem, kuru klāsts ir ievērojami plašāks nekā teritorijās ārpus Rīgas centra, kā arī teritorijas plānojumu iezīmēm tiktu uzkrāta, nozīmīgi kļūst faktori, kas saistīti ar atpazīstamību – nodzīvotais ilgums dzīvesvietā un dienā vidēji pavadītais brīvais laiks dzīvesvietas teritorijā. Atpazīstamības līmeņa pieaugums pilsētas centrālajā daļā nosaka progresējošu telpisko zināšanu apjoma palielināšanos daudz ilgākā laika posmā nekā tad, ja dzīvesvieta atrodas Rīgas dzīvojamajā zonā. Līdzīgus rezultātus parāda arī citu pētnieku darbi, kuros aprakstīta teritorijas fiziskās un ģeometriskās struktūras ietekme telpiskajā kognīcijā. Ir nepieciešams ilgāks laiks, lai apgūtu teritorijas ar sarežģītu plānojumu. Vienkāršoti, piemēram, režģveida, pilsētas teritoriju plānojumi, salīdzinot ar neregulāriem, atvieglo to izmantošanu, aptveršanu un lēmumu pieņemšanu par noteiktu telpisko izturēšanos (Hillier, 2006; Yaski, Portugali & Eilam, 2011; Montello & Sas, 2006).

Rezultātus par telpiskā indeksa vidējo vērtību sadalījumu dažādu faktoru ietekmē etalonteritorijās paralēli iepriekšējiem skaidrojumiem iespējams daļēji interpretēt, izmantojot Maranas (1999) uzsvērtos sociāli psiholoģiskos aspektus teritorijās, kurās dominē daudzdzīvokļu dzīvojamā vide. Telpisko robežu trūkums starp dažādas nozīmes teritorijām sagrauj dzīvojamās vides sociāli ekoloģisko struktūru un nespēj cilvēkam radīt piederības

izjūtu vietai, kurā viņš dzīvo. Pētījuma kontekstā tas nozīmē, ka jauniešiem, kuri dzīvo etalonteritorijās ar daudzdzīvokļu namu apbūvi, iespējams, ir daudz sarežģītāk identificēt vietas atbilstoši noteiktām sociālajām vērtībām, kurām piederības sajūtas veidošanās ietvaros ir būtiska nozīme.

Rezumējot nodaļā veikto rezultātu analīzi, interpretāciju un izvērtējumu dzīvesvietas kontekstā, jāuzsver, ka telpiskās kognīcijas veidošanā daudz nozīmīgākas ir tieši nestrukturētas un laikā neorganizētas, ārpus sociālās kontroles veidotas mijattiecības ar vidi, kurās tiek apgūtas zināšanas par telpu, objektiem un notikumiem. Tikpat nozīmīgs ir jauniešu dzīvesvides telpiskais raksturs. Tādējādi šajā nodaļā tiek apstiprināti vairāki argumenti. Pirmkārt, dzīvesvietas teritorija ir ne tikai ģeogrāfiska telpa, kurā jaunieši veic nozīmīgas ikdienas sociālās aktivitātes un konstruē identitātes, bet arī liela mēroga vide, kura balstīta uz noteiktiem ģeometriskiem principiem un kurā caur ikdienas darbībām tiek veidota izpratne par telpiskajām sakarībām, lai vēlāk tās izmantotu, apgūstot plašākas teritorijas, un nostiprinātu pārskata zināšanas (*survey knowledge*) par dzīvesvietas formu/plānojumu (*layout*) un atsevišķu pilsētas daļu savstarpējo funkcionālo saikni. Otrkārt, jaunieši paralēli zināšanām par vietas telpiskajām īpašībām iegūst arī informāciju par to sociālo raksturu jeb tā dēvētās funkcionālās zināšanas, ko Kehila (2000) definē kā „ielas izglītību” un kas atspoguļojas kā telpiski kritiskā spriestspēja un spēja izvērtēt noteiktas situācijas. Par to liecina sociālo vērtību kartēšanas uzdevumā iegūto datu izvērtējums, kas parāda, ka jaunieši spēj adekvāti spriest par noteiktu vietu raksturu, nozīmi un funkcijām. Treškārt, aplūkojot, kopējos nodaļā atspoguļotos rezultātus iespējams apstiprināt hipotēzi, ka jauniešu vecuma grupas ietvaros vides ontogēneses principi telpiskās kognīcijas attīstībā kļūst mazāk svarīgi, ko apliecina vāji izteiktās atšķirības telpisko zināšanu apjomā dažādu vecuma grupu vidū, izņemot 1.etalonteritoriju (Brasa/Skanste). Savukārt mikroģenēzes principi telpisko zināšanu apgūvē kļūst ievērojami nozīmīgāki, kuri darbojas liela mēroga telpu ietvaros caur tiešu vides pieredzēšanu un noteiktām darbībām vai aktivitātēm tajā, veicinot teritorijas atpazīstamību. Turklāt acīmredzami aktīvāks (intensīvāks un biežāks) pilsētvides lietojums veicina jauniešiem precīzāku un piepildītāku dzīvesvietas teritorijas kognitīvās struktūras veidošanos.

5.2.2. Jauniešu Rīgas centra kognitīvā struktūra un telpisko zināšanu apguve

Promocijas darbā jauniešu telpisko zināšanu apguvi Rīgas centrā ietekmējošo faktoru izpētē kā indikators ir analizēts vidējais attālums starp telpisko prievārdu analīzes uzdevumā dotajiem figūras objektiem un respondenta izvēlētajiem fona objektiem. Jauniešu fona objekta izvēle ir cieši saistīta ar viņu pilsētas centra kognitīvo struktūru. Prievārdu analīzes uzdevumā jaunieši reprezentē telpiskās zināšanas par teritoriju un objektu vai vietu savstarpējām attiecībām. Respondents, uzdevumā atsaucoties uz konkrētu figūras objektu, tiek rosināts izvēlēties tuvāko un atbilstošāko pēc dažādām subjektīvām pazīmēm (apmeklēšanas biežums, redzamība) fona objektu. Līdz ar to attālums starp figūras un fona objektu veido reģionu, par kuru telpiskās zināšanas ir nepilnīgas un nepietiekamas, lai tās reprezentētu, mentāli simulējot uzdevumā doto situāciju. Tas nozīmē, ka lielāki attālumi starp figūras un fona objektiem nosaka būtiskākas jaunieša Rīgas centra kognitīvās struktūras atšķirības no fiziskās teritorijas telpiskās struktūras nekā mazāku attālumu gadījumā. Analizējot vidējo attālumu izmaiņas starp visiem figūras un fona objektu pāriem sociāldemogrāfisko, pārvietošanās un telpiskās izturēšanās faktoru ietekmes rezultātā, iespējams identificēt tos faktorus, kuri ietekmē jauniešu telpisko zināšanu apguvi un pilsētas centra kognitīvās struktūras veidošanos.

Attālumu starp figūras un fona objektiem vidējo vērtību salīdzinājums

<i>Neatkarīgie mainīgie</i>	<i>Vidējais</i>	<i>SD</i>	<i>F vērtība</i>
Vecums			48,435 ***
12–13 gadi	499,71	216,630	
14–15 gadi	456,70	208,286	
16–17 gadi	370,82	207,345	
Dzimums			10,163 ***
Zēni	456,85	216,028	
Meitenes	422,49	215,133	
Mācību valoda			57,950 ***
Latviešu	402,98	210,316	
Krievu	484,21	215,223	
Apgūstamās izglītības līmenis			101,954 ***
Pamatskola	469,54	213,148	
Vidusskola	350,46	199,867	
Mājoklis			0,001
Dzīvoklis	437,33	218,048	
Privātā māja	440,59	205,331	
Patstāvīgas pārvietošanās indekss			2,384 *
Zems (indekss 3–4)	468,95	203,207	
Vidējs (indekss 5–6)	425,94	212,784	
Augsts (indekss 7-9)	442,77	219,956	
Biežāk izmantotais pārvietošanās veids			3,158 **
Auto	481,69	206,320	
Sabiedriskais transports	434,36	216,815	
Iešana/velosipēds	421,28	215,557	
Vecāku auto izmantošanas paradumi			0,930
Mazāk nekā 4 reizes nedēļā	447,98	220,211	
4 un vairāk reizes nedēļā	435,18	215,081	
Pilsētas centra apmeklēšanas biežums			7,198 ***
Mazāk nekā 4 reizes nedēļā	450,15	218,015	
4 un vairāk reizes nedēļā	421,03	212,577	
Pilsētas centra apmeklēšanas ilgums			3,682 *
Mazāk par 2 stundām dienā	451,26	216,174	
Vairāk par 2 stundām dienā	429,92	215,841	
Attālums no dzīvesvietas līdz pilsētas centram			0,877
0–1,9 km	404,61	208,815	
2–4,9 km	450,07	207,856	
5–7,9 km	439,41	217,979	
> 8 km	436,85	216,600	

Piezīmes: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $< 0,1$

Lai analizētu vidējo attālumu izmaiņas, tika veikts vienfaktora dispersijas analīzes ANOVA tests un aprēķinātas katras faktora grupas vidējās vērtības, standartnovirzes, testa faktiskās vērtības un to sigmas vērtības (5.14.tab.). Iegūtie dati parāda, ka pilsētas centra kognitīvās struktūras veidošanos visbūtiskāk nosaka jaunieša apgūstamās izglītības līmenis. Ar ticamības varbūtību $p=0,95$ var apgalvot, ka vidējais attālums starp figūras un fona

objektiem būtiski atšķiras starp jauniešiem, kuri mācās pamatskolā (469 metri), un tiem, kuri mācās vidusskolā (350 metri). Apgūstamās izglītības līmenis ir komplekss rādītājs, kas sasaista vairākus citu faktoros. Pirmkārt, tas ir atkarīgs no jaunieša vecuma, kura izmaiņas ietekmē telpiskās kognīcijas attīstību un telpisko zināšanu apguvi, ko empīriski pierāda promocijas darba ietvaros veiktais pētījums. Salīdzinot vidējo attālumu izmaiņas, pieaugot jauniešu vecumam, redzams, ka 12–13 (500 metru) un 14–15 (456 metri) gadīgajiem vidējie attālumi starp figūras un fona objektu pāriem ir ievērojami lielāki nekā 16–17 (370 metri) gadīgajiem jauniešiem, no kuriem lielākā daļa mācās vidusskolā (5.14.tab.). Otrkārt, tāds kvalitatīvs un grūti kvantitatīvi novērtējams faktors kā vecāku veidoto telpisko un laika ierobežojumu pārmaiņas jaunieša bioloģiskā vecuma izmaiņu rezultātā (Valentine, 2003) ierosina pakāpenisku aktivitāšu telpas pieaugumu. Aktivitāšu telpas palielināšanās nozīmi jauniešu telpisko zināšanu apgūvē uzsver arī vairāki citi pētījumi (Matthews, 1987; Spencer, Blades, Morsley, 1989; Matthews, 1992). To apstiprina arī iepriekšējās promocijas darba empīriskā pētījuma nodaļas, kuras liecina, ka, jauniešiem kļūstot vecākiem, pieaug pilsētas centra apmeklēšanas biežums un mainās veikto aktivitāšu struktūra. Tādējādi vecuma kontekstā iespējams netieši apstiprināt promocijas darba vienu no pamathipotēzēm, ka jauniešu pilsētas ģeogrāfiskās telpas kognitīvā struktūra veidojas ikdienas mijattiecībās ar pilsētvidi un to intensitāte ļauj apgūt vairāk telpiskās zināšanas. Tāpat iespējams, ka pāreja no pamatskolas uz vidusskola pati par sevi maina vecāku, skolotāju un citu pieaugušo attieksmi pret jauniešu ikdienas telpisko autonomiju, tomēr promocijas darbā izmantotās datu ieguves metodes un rezultāti tikai daļēji ļauj apstiprināt šādu pieņēmumu.

Treškārt, ņemot vērā vecuma izmaiņas, nevar noliegt, ka, jauniešiem kļūstot vecākiem, ne tikai pieaug kopējais telpisko zināšanu apjoms, kas apgūts ikdienas pieredžu rezultātā, un ir attīstītāka telpiskās kognīcijas pamatstruktūru sistēma, bet arī ir raksturīga augstāka vispārīgā kognitīvā attīstība (Piaget & Inhelder, 1967). Līdz ar to vecākiem jauniešiem precīzākas pilsētas centra kognitīvās struktūras esamības varbūtība ar skaidri definētām dažādu objektu telpiskajām attiecībām ir daudz augstāka nekā jaunāka vecuma bērniem. Turklāt bērnu un jauniešu gadījumā bioloģiskā vecuma ierosinātās fizioloģiskās un psiholoģiskās pārmaiņas atspoguļojas telpiskās kognīcijas attīstībā daudz ievērojamāk nekā vēlākajos dzīves gados.

5.14.tabulā atspoguļotie dati parāda, ka Rīgas centra kognitīvā struktūra atšķiras abu dzimumu starpā. Meitenēm (423 metri) vidējo attālumu vērtības starp figūras un fona objektiem ir mazākas nekā zēniem (457 metri). Tas liecina, ka meitenēm pilsētas centra kognitīvā struktūra ir precīzāka un apgūto telpisko zināšanu apjoms ir lielāks. Iegūtie rezultāti ir atšķirīgi no vairākiem iepriekšējiem pētījumiem, kuros tiek uzsvērts, ka atšķirības telpisko zināšanu apjomā vai to reprezentēšanas spējās dzimumu starpā nav novērojamas vai arī zēnu priekšrocības ir nelielas un atspoguļojas tikai konkrēta eksperimenta uzdevuma ietvaros (Allen, 1999, Jones, Braithwaite & Healy, 2003). Telpiskās kognīcijas uzdevumu veikšanu ar atšķirīgiem rezultātiem meiteņu un zēnu starpā daži pētnieki skaidro ar atšķirīgām iedzimtām spējām risināt dažādas telpiskas problēmas ar atšķirīgu precizitātes pakāpi un ātrumu (Golledge & Stimson, 1997). Meitenes precīzāk un detalizētāk nekā zēni spēj atcerēties objektu novietojumus ģeogrāfiskajā telpā un tos reprezentēt. Līdz ar to var secināt, ka darbā iekļautajam telpisko prievārdu analīzes uzdevumam var būt tieša saistība ar iegūto rezultātu raksturu, jo viens no tajā iekļauto jautājumu mērķiem bija stimulēt jauniešus atspoguļot telpiskās zināšanas par pilsētas objektu novietojumu. Tāpat citos pētījumos tiek norādīts, ka telpisko zināšanu atšķirības dzimumu starpā veidojas atšķirīgas telpiskās izturēšanās rezultātā (Matthews, 1987; 1992; Montello, 2001). Iepriekšējie promocijas darba rezultāti līdzīgi kā jauniešu vecuma gadījumā parāda, ka meitenes apmeklē Rīgas centru

biežāk nekā zēni, līdz ar to var secināt, ka biežāku telpisko pieredžu rezultātā pieaug teritorijas atpazīstamības pakāpe, kas atspoguļojas precīzākā pilsētas centra kognitīvajā struktūrā un telpiskajās zināšanās par objektu attiecībām un novietojumu.

Interesantus rezultātus parāda jauniešu salīdzinājums pēc to apmeklētās izglītības iestādes mācībvalodas, kura promocijas darbā nosacīti reprezentē etnisko piederību. Jaunieši, kuri mācās latviešu mācībvalodas skolās, telpisko prievārdu uzdevumā uzrādīja ievērojami labākus rezultātus (402 metri) nekā respondenti no krievu mācībvalodas skolām (482 metri), turklāt jāņem vērā, ka ANOVA testā iegūtā konkrētā faktora F-vērtība norāda, ka atšķirības starp grupām, salīdzinot ar citu faktoru F-vērtībām, ir ievērojamas. Iegūtie rezultāti ļauj noraidīt to autoru viedokli, kuri norāda, ka dažādu tautu pārstāvju vidū nav novērojamas starpkultūru atšķirības telpiskajā kognīcijā (Blaut et al., 2003; Frank, 2009). Lai arī autors uzskata, ka atšķirības starp jauniešiem ar dažādām mācībvalodām ir cieši saistītas ar vairākos pētījumos uzsvērtajām ikdienas aktivitāšu un aktivitāšu telpu atšķirībām (Heft, 2012), pētījumā tādas nav vērojamas. Ikdienas aktivitāšu kontekstā vienīgās atšķirības ir novērojamas tikai vecāku veidotajos laika ierobežojumos, kas stingrāki ir tiem jauniešiem, kuri mācās skolās ar krievu mācībvalodu. Tāpat autors daļēji piekrīt Montello (1995) skaidrojumam, ka starpkultūru atšķirību pamatā galvenokārt ir valodas atšķirības, līdz ar to telpisko prievārdu uzdevumā iekļauto prievārdu nozīmju un izpratnes atšķirības latviešu un krievu valodā varēja ietekmēt jauniešu sniegtās atbildes un ietekmēt iegūtos rezultātus.

5.14.tabulā redzami rezultāti apstiprina, ka pārvietošanās izturēšanās ir nozīmīga telpisko zināšanu apgūvē un pilsētas centra kognitīvās struktūras attīstībā. To atspoguļo gan patstāvīgas pārvietošanās indeksa grupas, kuru ietvaros vidējo attālumu pārmaiņas liecina, ka, jo biežāk jaunieši uz ikdienas aktivitāšu vietām (skolu, centru, drauga dzīvesvietu) pilsētā dodas, izvēloties pasīvus pārvietošanās veidus, jo pilsētas centra kognitīvā struktūra ir neprecīzāka un nepilnīgāka. Starp pasīvajiem un telpisko autonomiju ierobežojošiem pārvietošanās veidiem, kuri ietekmē jauniešu telpiskās kognīcijas attīstību, ir auto, jo, izmantojot sabiedrisko transportu, jauniešiem ir nepieciešams apvienot gan aktīvo, gan pasīvo pārvietošanos, lai nokļūtu līdz sabiedriskā transporta pieturai un no tās. Līdzīga sakarība novērojama arī otra faktora gadījumā, kurš saistīts ar biežāk izmantoto pārvietošanās veidu pilsētā. Tiem jauniešiem, kuri bieži, lai pārvietotos pilsētā, izmanto auto, būtiski atšķiras pilsētas centra kognitīvā struktūra no tiem, kuri biežāk pārvietojas ar sabiedrisko transportu vai iet ar kājām. Vidējo attālumu vērtības tiem jauniešiem, kuri pārvietojas ar auto, ir ievērojami lielākas (482 metri) nekā tiem, kas biežāk izmanto citus pārvietošanās veidus (5.14.tab.). Vairāki citi pētījumi liecina par līdzīgām vispārīgām pilsētas iedzīvotāju telpiskās kognīcijas attīstības tendencēm (Mondschein, Blumenberg & Taylor, 2010). Tāpat iegūtie rezultāti saskan ar vairākiem iepriekšējiem pētījumiem, kuros analizēta bērnu un jauniešu telpisko zināšanu apguves un patstāvīgas pārvietošanās saikne, uzsverot aktīvu mijattiecību nozīmi telpisko zināšanu apgūvē un to strukturēšanā (Rissotto & Giuliani, 2006; Rissotto & Tonucci, 2002).

Būtiskas atšķirības uzrāda arī tie faktori, kas cieši saistīti ar teritorijas atpazīstamības līmeņa pieaugumu, apstiprinot promocijas darbā hipotēzi, ka ikdienas aktivitātes un to norises biežums kā mijattiecību ar vidi izpausme ietekmē jauniešu ģeogrāfiskās telpas kognitīvās struktūras veidošanos, rosinot telpisko zināšanu apguvi. Sakarību atspoguļo gan pilsētas centra apmeklēšanas biežumu, gan uzturēšanās ilgumu salīdzinājums. Jaunieši, kuri apmeklē pilsētas centru biežāk (420 metri) un ilgāk (429 metri), prievārdu analīzes uzdevumā uzrādīja zemākas vidējo attālumu vērtības starp figūras un fona objektu pāriem nekā tie jaunieši, kuri uzturas Rīgas centrā retāk (450 metri) un pavada tur īsāku laika periodu dienā (451 metrs). Augstāku statistisko sakarību pēc aprēķinātajām ANOVA F-

vērtībām uzrādīja pilsētas centra apmeklēšanas biežums, kas intuitīvi ir vienkārši saprotams, jo biežāka uzturēšanās pētījuma teritorijā nosaka nepieciešamību biežāk pārvietoties starp dažādām aktivitāšu vietām ar atšķirīgu novietojumu, jo katra apmeklējuma mērķis var būt citāds. Līdz ar to jauniešiem pieaug iespējas tieši pieredzēt pilsētvidi, ļaujot apgūt tajā klātesošo fizisko objektu telpiskās attiecības un sociālos elementus. Tāpat jānorāda, ka katrs apmeklējums un veikta aktivitāte ietver arī noteiktu teritorijā pavadītā laika daudzumu, kas 5.14.tabulā abus izdalītos ar aktivitātēm saistītos faktorus padara grūti nodalāmus. Iegūtie rezultāti nav unikāli, turklāt saskan ar vairākiem klasiskiem cilvēka telpiskās kognīcijas pētījumiem, un tos iespējams vispārināt un attiecināt ne tikai uz jauniešiem, bet arī uz citām sociālajām grupām, jo, kā norāda Montello (1998), tad, pieaugot pavadītajam laikam noteiktā teritorijā un tās atpazīstamībai, jebkuram cilvēkam nepārtraukti pieaug telpisko zināšanu precizitāte un apjoms.

Rezumējot 5.13.tabulā redzamos rezultātus, var apstiprināt hipotēzi, ka visu analizēto faktoru grupu, tajā skaitā arī sociāldemogrāfisko, savstarpējās telpisko zināšanu atšķirības ir lielākā vai mazākā mērā skaidrojamas ar jauniešu mijattiecībās ar pilsētvidi iesaistīšanās pakāpi. Līdz ar to jauniešu ikdienas aktivitātēm, kuras raksturo tieša pilsētvides pieredzēšana un ietver, pārvietošanos, sociālās, izklaides un atpūtas aktivitātes, kā arī to ierobežojošajiem faktoriem ir ievērojama loma telpiskās kognīcijas attīstībā.

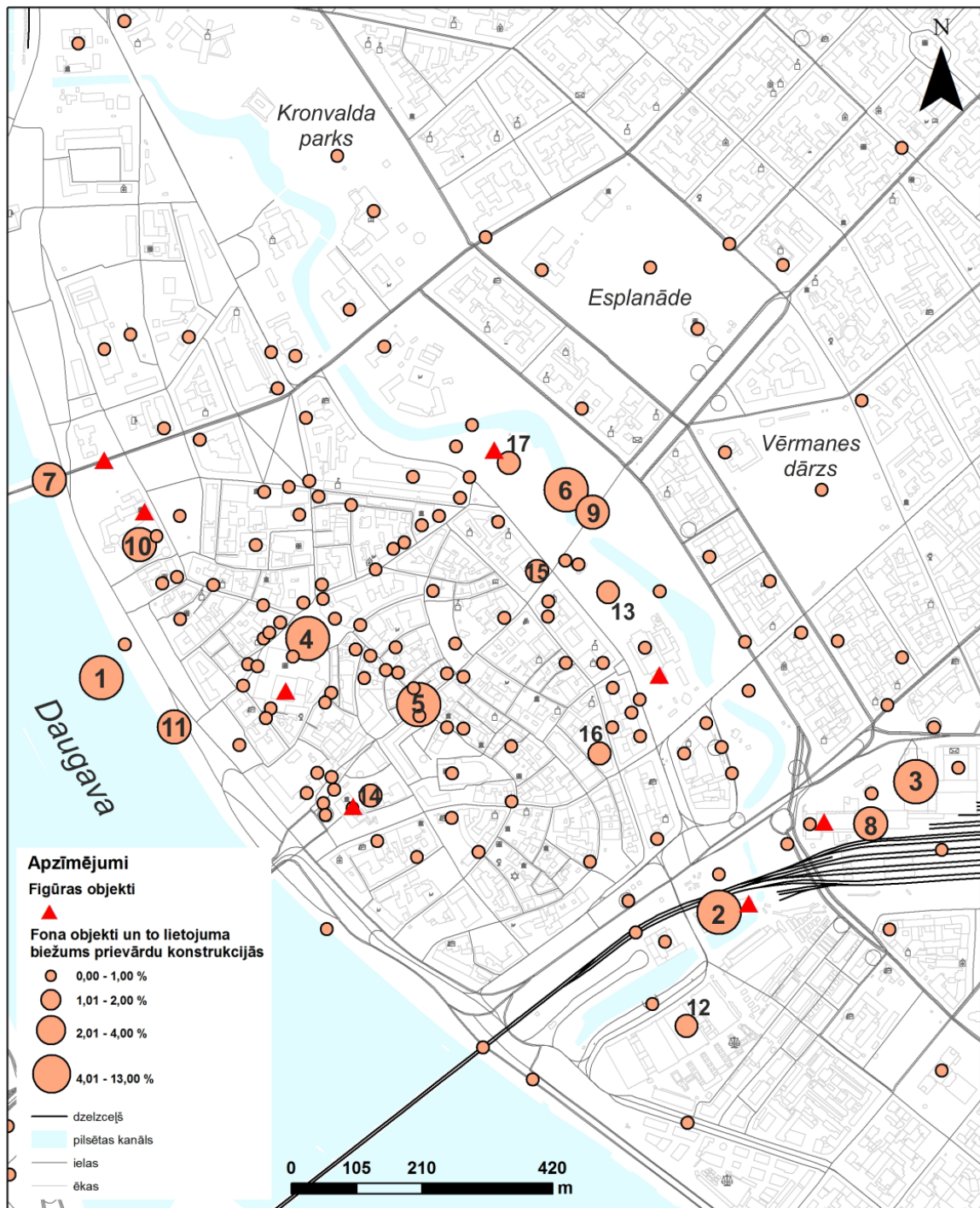
Izmantojot un apkopojot telpisko prievārdu analīzes uzdevumā respondentu atspoguļotos fona objektus un to biežumu, atsaucoties uz konkrētu figūras objektu un prepozīcijas konstrukciju, autors ir izveidojis kopējo jauniešu Rīgas centra kognitīvo struktūru raksturojošu karti (38.att.). Atsaucoties uz K.Linča (1960) noteiktajām piecām pilsētas kognitīvo struktūru veidojošajām kategorijām, jauniešu biežāk norādītos objektus Rīgas centrā iespējams klasificēt (5.15.tab.).

5.15.tabula

Respondentu aptaujā biežāk norādīto fona objektu klasifikācija, izmantojot K.Linča pieeju

<i>Takas</i>	<i>Robeža/malas</i>	<i>Orientieri</i>	<i>Apgabali</i>	<i>Mezglpunkti</i>
Pilsētas kanāls	Daugava	Citadele/Stockmann	Doma laukums	Centrālā stacija
Vanšu tilts		TC „Origo”	Vecrīga	
Krastmala		Brīvības pieminekļis	Centrāltirgus	
		Prezidenta pils	Operas parks	
		Melngalvju nams	Bastejkalna parks	
		McDonald’s		
		TC „Galerija Centrs”		

Biežāk minētais un līdz ar to nozīmīgākais jauniešu Rīgas centra kognitīvo struktūru veidojošais fiziskās vides objekts ir Daugava (12%), kurš raksturojams kā robeželements starp divām pilsētas funkcionāli un telpiski atšķirīgām pilsētas daļām – Pārdaugavu un upes labo krastu. Lai arī iepriekšējos pētījumos „robežas/malas” elementa nozīme pilsētas centra kognitīvajā struktūrā aprakstīta kā maznozīmīga un ir vienīgā no K.Linča izdalītajām kategorijām, kuras klātbūtni pilsētvides telpiskajā kognīcijā ir problemātiski apstiprināt (Aragones & Arredondo, 1985), promocijas darba rezultāti parāda, ka Rīgas gadījumā kategorija „robeža/mala” ir skaidri identificējama. Daugavas kā pilsētas centra kognitīvās struktūras elementa dominēšana ir vienkārši izskaidrojama, jo tā kā robeželements funkcionē visos gadījumos, kad nepieciešams pārvietoties no pilsētas daļas vienā krastā uz otru.

Fona objekti un to lietojuma biežumi prievārdu konstrukcijās

1 Daugava - 12,1%	10 Prezidenta pils - 2,1%
2 kino „Citadele“/TC Stockmann - 8,6%	11 Krastmala - 2,0%
3 TC Origo - 8,2%	12 Centrāltirgus - 1,9%
4 Doma laukums - 6,9%	13 Operas skvērs - 1,7%
5 Vecrīga - 4,5%	14 Melngalvju nams - 1,5%
6 Pilsētas kanāls - 4%	15 McDonalds - 1,5%
7 Vanšu tilts - 3,4%	16 TC Galerija Centrs - 1,4%
8 Centrālā stacija - 2,7%	17 Bastejkalna parks - 1,0%
9 Brīvības piemineklis - 2,2%	

43.att. Jauniešu Rīgas centra kognitīvā struktūra. Lietoto fona objektu biežumi prievārdu analīzes uzdevumā

Avots: izveidojis autors

Otra nozīmīga kategorija jauniešu Rīgas centra kognitīvajā struktūrā ir orientieri, no kuriem lielākā daļa ir ar izteiktu funkcionālu nozīmi un saistīti ar jauniešu ikdienas sociālo dzīvi pilsētas centrā. Salīdzinot biežāk apmeklēto vietu (43.att.) un orientieru struktūras Rīgas centrā, redzams, ka tās ir ļoti līdzīgas. Kinoteātris un iepirkšanās centrs „Citadele/Stockmann”, tirdzniecības centri „Galerija Centrs” un „Origo”, kā arī McDonald’s, vietas, kuras raksturojamas kā ievērojamas jauniešu ikdienas autonomas sociālās dzīves veidošanas teritorijas, atrodamas arī starp tiem fona objektiem, kurus jaunieši salīdzinoši bieži norādīja telpisko prievārdu analīzes uzdevumā, atspoguļojot savu pilsētas centra kognitīvo struktūru un telpiskās zināšanas.

Pēc autora domām, pulcēšanās un ikdienas aktivitāšu norises vietu klātbūtnei jauniešu Rīgas centra kognitīvajā struktūrā nav gadījuma raksturs, jo, analizējot 43.attēlā parādīto un 5.14.tabulā norādīto orientieru lomu no citas perspektīvas, jānorāda, ka tie ir ne tikai jauniešu galamērķi Rīgas centrā, bet arī objekti pilsētvidē, kuri funkcionē kā zemākas pakāpes jeb atvasināti enkurspunkti (salīdzinot ar mājām un skolu), ļaujot apgūt jaunas telpiskās zināšanas par apmeklēto teritoriju. Tas sasaucas ar nozīmīgākajām teorijām un empīriskajiem pētījumiem par telpisko zināšanu apguves secību pilsētvidē, kura sākas ar orientieru iegaumēšanu, ņemot vērā vai nu to redzamību (Siegel & White, 1975), ievērojamību, vai subjektīvo nozīmīgumu (Golledge, 1978; Golledge & Spector, 1978; Golledge et al., 1985, Golledge, 1999). Orientieri ļauj ne tikai apgūt jaunas telpiskās zināšanas, bet arī jau esošās organizēt teritorijas kopējā kognitīvajā struktūrā (Couclelis et al., 1987).

Jaunieši, veidojot figūras un fona objekta pārus, norādīja vairākus objektus/vietas, kuri atbilst „apgabalu” kategorijai. Nozīmīgākie no tiem ir Doma laukums un Vecrīga, kuri, kā jau iepriekš aprakstīts, ir salīdzinoši grūti nošķirami, kas skaidrojams ar to ciešo savstarpējo saikni. Tāpat kā tirdzniecības centri un kinoteātris, arī Doma laukums (6,9%) un Vecrīga (4,5%) ir nozīmīgas jauniešu ikdienas aktivitāšu vietas, kuras tiek bieži apmeklētas un kurās tiek pavadīts salīdzinoši daudz laika. Līdz ar to arī šo objektu klātbūtne jauniešu pilsētas centra kognitīvajā struktūrā skaidrojama ar to subjektīvo nozīmi ikdienas sociālajā dzīvē.

Interesanti, ka atšķirībā no citiem pētījumiem (Lynch, 1960; Matthews, 1984; Aragonés & Arredondo, 1985; Hillier, 2009; Tomko, Winter & Claramunt, 2008), kuros „takas” tiek atspoguļotas kā nozīmīgi elementi, ļaujot uztvert pilsētvidi un strukturēt apgūtās zināšanas lineāru asu veidā, promocijas darbā iegūtie rezultāti parāda salīdzinoši nelielu „taku” kategorijas elementu lomu jauniešu pilsētas centra kognitīvajā struktūrā, salīdzinot ar citu kategoriju objektiem. Ielas, kuras iepriekš minētajos pētījumos tiek aprakstītas kā būtiskākie „taku” kategorijas elementi, respondentu atbildēs tika minētas retāk par 1% no kopējā atbilžu skaita. Iespējams, iegūto rezultātu atšķirības saistītas ar uzdevuma specifiku un mērķi iegūt precīzi vizualizējamu objektu kopu. Atbildēs ietvertie fona objekti, kuri bija kartogrāfiski grūti identificējami un reprezentējami, tika izslēgti no turpmākās analīzes. Piemēram, starp šādām atbildēm bija arī tādas kā „iela” un „ceļš”.

Divi nozīmīgākie „taku” elementi ir pilsētas kanāls (4%) un Vanšu tilts (3,4%). Apmeklējot pilsētas centru, kanāla klātbūtnei ir grūti nepamanīt ne tikai tā redzamības un krāšņuma atkarībā no gadalaika, bet arī tā funkcionēšanas kā „robežas/malas” elementam dēļ, nošķirot pilsētas centru no Vecrīgas. Tomēr tas ir hipotētisks pieņēmums, kuru pētījuma rezultāti vienlaicīgi neapstiprina, bet arī nenoraida. Vanšu tilta klātbūtnei jauniešu pilsētas centra kognitīvajās struktūrās autors skaidro tāpat kā Daugavas nozīmi ikdienas aktivitātēs, pārvietojoties no pilsētas labā krasta uz kreiso vai arī otrādāk.

Mezglpunktu kategorijas, kuru telpisko prepozīciju uzdevuma respondentu atbildēs reprezentē Centrālā stacija (2,7%), nozīme jauniešu Rīgas centra kognitīvajā struktūrā salīdzinoši ar citām kategorijām ir vismazākā. Tāpat kā citu kategoriju objektu, arī Centrālās

stacijas nozīme skaidrojama ar tās lietojuma biežumu ikdienas aktivitātēs, kas, salīdzinot ar citiem biežāk minētajiem fona objektiem, ir nedaudz retāka. Citu mezglpunktu (piemēram, Esplanādes) klātbūtne jauniešu pilsētas centra kognitīvajās struktūrās nav novērojama.

Iegūtie rezultāti apstiprina darba pēdējo hipotēzi. Jauniešu Rīgas centra kognitīvā struktūra nepārprotami atspoguļo viņu ikdienā funkcionāli nozīmīgo vietu izvietojumu, kurš cieši saistīts ar jauniešu telpisko izturēšanos pilsētas centrā. 38.attēls liecina, ka jauniešu kognitīvajā struktūrā ir nozīmīgi nevis fona objekti, kuru novietojums ir tuvu figūras objektiem, bet drīzāk tie, kuri biežāk tiek pieredzēti un iesaistīti dažādās aktivitātēs, apmeklējot pilsētas centrālo daļu. Tuvāk figūras objektiem izvietotie fiziskās vides elementi un vietas kļūst nozīmīgi un tiek identificēti kā fona objekti tikai noteiktas situācijas ietvaros. Piemēram, lai arī Pulvertornis ir vizuāli ievērojams un tā izmantojums, jauniešiem organizējot ikdienas dzīvi Rīgas centrā, varētu būt salīdzinoši plašs, tomēr, tā kā pētījuma rezultāti to neparāda, tas kā fona objekts darbojas tikai Bastejkalna kā figūras objekta gadījumā. Tāpat redzams, ka jauniešiem objekti ar biežāku lietojumu ir nozīmīgāki nekā tie, kuri raksturojami kā orientieri ar arhitektonisku, vēsturisku vai kultūras vērtību. Piemēram, ātrās apkalpošanas restorānu *McDonald's* respondenti kā fona objektu ir norādījuši daudz biežāk nekā Doma vai Pētera baznīcu.

5.16.tabula

Nozīmīgākie figūras un fona objektu pāri prievārdu uzdevuma konstrukcijās

<i>Fona objekti</i>	<i>Figūras objekti</i>								
	Bastejkalns	Stockmann	Centrālā stacija	Nacionālā opera	Prezidenta pils	Doma baznīca (pie)	Vanšu tilts	Doma baznīca (blakus)	Okupācijas muzejs
Vecrīga	15%			24%		9%		9%	9%
Pilsētas kanāls	12%			24%					
Brīvības piemineklis	10%			11%					
Bastejkalna parks	9%								
McDonald's	9%								
Pulvertornis	6%								
Citadele		32%							
Origo		28%	38%						
Centrālās stacijas		20%							
Citadele/Stockmann			29%						
Centrāltirgus			9%						
Operas parks				14%					
Vanšu tilts					29%				
Daugava					48%				12%
Doma laukums						44%	47%	42%	
Prezidenta pils							17%		
Melngalvju nams									20%
11.novembra krastmala									12%

Piezīmes. Iekļauti tikai fona objekti, kuru kopējā lietojuma summa konkrētā figūras objekta gadījumā pārsniedz 50%

Iegūtie rezultāti 5.16.tabulā plašākā kontekstā ļauj papildināt vairākus fundamentālus cilvēka telpiskās kognīcijas pētījumus, kuros norādīts, ka fona objekts raksturojams kā stabilāks un lielāks nekā figūras objekts (Landau & Jackendoff, 1993; Levinson, 2003; Talmy, 1983). Tāds abu objektu telpisko attiecību nosacījums ļauj veidot kognitīvās sakarības, kuras, pieredzot noteiktas situācijas, iespējams reprezentēt nepieciešamajā formā (vizuāli, verbāli, simbolu veidā) tā, lai citiem situācijas dalībniekiem tās būtu saprotamas, viegli uztveramas un izmantojamas aktivitāšu veikšanā. Promocijas darba ietvaros veiktais pētījums liela mēroga vides kontekstā parāda, ka cilvēka telpiskajā kognīcijā zināšanas par objektu telpiskajām attiecībām veidojas pēc nedaudz atšķirīgiem principiem (5.16.tab). Cilvēki zināšanas par objektu telpiskajām attiecībām telpas kognitīvajā struktūrā reprezentē, izmantojot ne tikai saikni „figūras objekts mazāk ievērojams–fona objekts vairāk ievērojams/lielāks/stabilāks” (piemēram, Nacionālā opera–Vecrīga), bet arī savstarpējo hierarhiju, kurā fona objekta iezīmes atbilst vai ir līdzīgas figūras objekta raksturojumam (piemēram, TC „Stockmann”–TC „Origo”). Autors iegūto rezultātu atšķirības skaidro divējādi. Pirmkārt, iepriekš minētie pētījumi veikti vai balstās uz citu empīrisku pētījumu rezultātiem, galvenokārt no maza mēroga vidēm, kur eksperimentā iesaistītajam dalībniekam objekti ir vizuāli pieejami (Carlson & Hill, 2007). Otrkārt, liela mēroga vidē pieaug objektu subjektīvās funkcionalitātes loma, apgūstot telpiskās zināšanas par objektu attiecībām un veidojot konkrētās teritorijas kognitīvo struktūru. Šāds skaidrojums saskan ar vairākiem citiem pētījumiem (Coventry & Garrod, 2004; Coventry et al., 2010).

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Promocijas darba mērķis ir sasniegts – pētījumā izvērtēta un raksturota Rīgas publiskajā telpā veikto jauniešu ikdienas aktivitāšu saikne ar telpisko zināšanu apguvi un telpiskās kognīcijas veidošanos. Iepriekšējo pētījumu analīze un darbā izmantoto statistikas datu, skolēnu aptaujas, fokusa grupu diskusiju un ekspertinterviju rezultātu interpretācija atspoguļojas šādos secinājumos:

1. Rīgai un tās aglomerācijai raksturīgā monocentriskā telpiskā struktūra ietekmē jauniešu ikdienas aktivitāšu telpisko struktūru. Aktivitāšu iespēju ierobežotais piedāvājums funkcionāli vienveidīgajās dzīvesvietas teritorijās, jauniešu ikdienā svarīgo ārpuskolas nodarbību vietu, izklaides un atpūtas objektu izvietojums pilsētas centrā un tam raksturīgās sabiedriskā transporta mezgla funkcijas padara Rīgas centru par nozīmīgu jauniešu ikdienas aktivitāšu telpu. Pārsēšanos citā sabiedriskā transporta maršrutā, lai nokļūtu uz citu apkaimi vai dzīvesvietu Pierīgā, kā nozīmīgāko Rīgas centra apmeklējuma iemeslu minēja tikai 2,4% no visiem Rīgā un 8,2% no Pierīgā dzīvojošajiem jauniešiem. Tāpat tikai 12% no visiem respondentiem norādīja, ka Rīgas centru apmeklē retāk nekā vienu reizi mēnesī vai neapmeklē vispār.
2. Jauniešu ikdienas aktivitāšu mikroģeogrāfijām dzīvesvietas teritorijā Rīgā raksturīgas piecas biežāk izmantoto vietu kategorijas: skolas un to apkārtnē (42,7% no jauniešu minētajām aktivitātēm telpiski strukturētas un iekļaujas vietas kategorijā), ielas un pagalmi (28%), tirdzniecības vietas (21%), speciāli jauniešiem plānotas un veidotas publiskās ārtelpas (5,7%), kā arī apzaļumotā publiskā ārtelpa (2,5%). Jauniešu biežāk izmantoto vietu lietojumu dzīvesvietas teritorijā nosaka tajā pieejamās sociālās saskarsmes, fizisko aktivitāšu un atrašanās ārpus pieaugušo uzmanības iespējas un fiziskā infrastruktūra.
3. Jauniešu ikdienā biežāk apmeklēto aktivitāšu vietu teritoriālais izvietojums pilsētas centrā ir atkarīgs no vietas piedāvātajām iespējām, salīdzinot ar dzīvesvietas teritoriju, neformālā sociālās kontroles līmeņa, kā arī publiskās telpas sociālajām raksturiezīmēm un izklaides iespējām. Jaunieši visbiežāk izvēlas vietas un objektus, kuri nav pieejami dzīvesvietas teritorijā – multifunkcionālo centru „Stockmann” (47%), ātrās apkalpošanas restorānu „McDonald’s” (17%), tirdzniecības centrus „Galerija Centrs” (15%) un „Origo” (15%), vietas ar augstu sociālās saskarsmes intensitāti – Vecrīgu un Doma laukumu (15%), Brīvības pieminekļa laukumu (10%) –, kā arī parkus – Vērmanes dārzu (11%) un Esplanādi (9%).
4. Rīgā jauniešu pārvietošanos uz izglītības iestādēm raksturo ievērojami retāka auto un biežāka sabiedriskā transporta izmantošana nekā Rietumeiropas un Ziemeļamerika pilsētās. Tas saistīts ar izglītības iestāžu un sabiedriskā transporta ērto pieejamību jauniešiem dzīvesvietā. 16% Rīgā dzīvojošo respondentu uz skolu ved vecāki ar auto, savukārt sabiedrisko transportu izmanto 27%. Biežāku auto izmantošanu, pārvietojoties uz skolu, nosaka dzīvesvietas novietojums Rīgas aglomerācijā. Jauniešu īpatsvars, kuri dzīvo Pierīgā un pārvietojas ar auto uz izglītības iestādi Rīgā, ir 68%, savukārt sabiedrisko transportu izmanto 32%.
5. Augstāka varbūtība pārvietoties uz izglītības iestādi Rīgā ikdienā, izmantojot pasīvus pārvietošanās veidus – auto un sabiedrisko transportu –, galvenokārt ir jauniešiem, kuri dzīvo tālāk no skolas, kuru vecāki biežāk uz darbu brauc ar auto, kuru

- dzīvesvietā dienā pieejams lielāks sabiedriskā transporta reisu skaits, kuri mācās skolā ar krievu mācībvalodu un kuri dzīvo privātajā mājā. Savukārt lielāka varbūtība pārvietoties ar kājām ir jauniešiem, kuru dzīvesvietas apkaimē novērojams augstāks iedzīvotāju blīvums.
6. Salīdzinot jauniešu aktivitāšu biežumu un intensitāti dzīvesvietas teritorijā un pilsētas centrā, novērojamas sezonālas atšķirības. To apstiprina jauniešu īpatsvara atšķirības, kuri katru dienu brīvo laiku pavada ārpus mājām dzīvesvietas teritorijā mācību gada laikā (23%) un vasaras brīvlaikā (67%). Līdzīga tendence, bet mazāk izteikta novērojama arī pilsētas centra lietojumā. Mācību gada laikā 47 % jauniešu Rīgas centru apmeklē biežāk nekā divas dienas nedēļā, savukārt vasaras brīvlaikā, pieaugot brīvā laika daudzumam, – 56%. Sezonālas atšķirības novērojamas, arī analizējot pavadītā laika ilgumu abās teritorijās. Jauniešu īpatsvars, kuri dzīvesvietas teritorijā dienā pavada vairāk nekā piecas stundas mācību gada laikā (38%), ir gandrīz divas reizes mazāks nekā vasaras brīvlaikā (61%). Mācību gada laikā pilsētas centrā vairāk par piecām stundām pavada 15% jauniešu, bet vasaras brīvlaikā – 31%.
  7. Salīdzinot Rīgas publiskās telpas lietojuma biežumu pēc jauniešu sociāldemogrāfiskajām pazīmēm, to nozīme raksturīga ikdienā sarežģītāk pieejamā pilsētas centra gadījumā, turklāt būtiskas atšķirības uzrāda tikai dzimums un vecums. Meitenes gan mācību gadā (biežāk nekā divas reizes nedēļā – 57%), gan vasaras brīvlaikā (57%) biežāk nekā zēni (attiecīgi 46% un 53%) apmeklē Rīgas centru. Tāpat vecākie jaunieši gan mācību gadā (54%), gan vasaras brīvlaikā (59%) apmeklē pilsētas centru biežāk nekā 12–14 gadīgie (abās sezonās 50%).
  8. Jauniešu sociāldemogrāfiskās pazīmes nosaka telpisko zināšanu apguvi un pilsētas telpas kognitīvās struktūras veidošanos. Jauniešiem, kuri mācās vidusskolā, kuri apmeklē izglītības iestādes ar latviešu mācībvalodu, meitenēm un 16–17 gadus veciem jauniešiem pilsētas centra kognitīvajām struktūrām raksturīga augstāka telpisko zināšanu kvantitāte un precizitāte nekā citām pētījumā analizētajām sociāldemogrāfiskajām grupām. Tāpat būtiska nozīme pilsētas centra kognitīvās struktūras attīstībā ir teritorijas atpazīstamības pieaugumu raksturojošajiem rādītājiem. Biežāks Rīgas centra apmeklējums un ilgāka uzkavēšanās tajā veicina aktīvāku iesaistīšanos mijattiecībās ar vidi, ļaujot apgūt vairāk telpisko zināšanu un rosinot precīzākas kognitīvās struktūras veidošanos.
  9. Darbā izstrādātā telpisko zināšanu indeksa analīze liecina, ka Rīgas pilsētvides fiziskās formas atšķirības un pilsētas telpiskā struktūra ir jauniešu telpisko zināšanu apguvi diferencējošs faktors. Teritorijās, kuras atrodas tuvāk monocentriskajai pilsētas centrālajai daļai, kurās izvietots vairāk jauniešiem nozīmīgu objektu, kuru telpiskais plānojums ir sarežģītāks un kurām raksturīga heterogēna funkcionālā struktūra, jauniešu dzīvesvietas teritorijas kognitīvās struktūras satur vairāk zināšanas par objektu un vietu telpiskajām attiecībām nekā dzīvojamās zonas teritorijās ar homogēnu fizisko un funkcionālo raksturu. Dzīvojamās zonas teritoriju kognitīvās struktūras veidošanos jauniešiem būtiski ietekmē ikdienas aktivitātēm pieejamo vietu – vides kognitīvo enkuru – skaits teritorijā.
  10. Jauniešu Rīgas centra kognitīvā struktūra ir cieši saistīta ar ikdienā funkcionāli svarīgo vietu izvietojumu, kuru nosaka jauniešu aktivitāšu norises pilsētas centrā. Daugava, kuru figūras un fona objektu konstrukcijās iekļāva 12% jauniešu, ir nozīmīgākais pilsētas centra kognitīvo struktūru veidojošais fiziskās vides objekts –

robeželements starp divām pilsētas daļām. Vietas un objekti, kuri nav aktīvi iesaistīti jauniešu mikroģeogrāfijās pilsētas centrā, tiek reprezentēti tikai noteiktas situācijas ietvaros, t.i., objekti un vietas ar biežāku ikdienas lietojumu (Stockmann/Citadele – 8,6%, Origo – 8,2%, Vecrīga – 4,5%, McDonald's – 1,5%) ir nozīmīgāki telpiskajā kognīcijā, lai definētu objektu telpiskās attiecības, nekā tie, kuri raksturojami kā orientieri ar arhitektonisku, vēsturisku vai kultūras vērtību (Sv.Pētera baznīca – 0,8%, Doma baznīca – 0,1%).

Priekšlikumi turpmākajiem pētījumiem

- Promocijas darba rezultāti akcentē nepieciešamību pēc turpmākiem pētījumiem par jauniešu ikdienas dzīvi ne tikai Rīgā, bet arī citās Latvijas pilsētās, izvērtējot mūsdienās notiekošo pilsētu transformācijas procesu ietekmi uz jauniešu mijattiecību ar vidi raksturu.
- Rīgā būtu lietderīga analizēt jauniešu aktivitāšu mikroģeogrāfijas, ne tikai izmantojot bināru dalījumu „dzīvesvietas teritorija – pilsētas centrs”, bet arī izvērtējot citu pilsētā pieejamu teritoriju nozīmi jauniešu ikdienas sociālās dzīves veidošanā.
- Nepieciešami turpmāki un plašāki pētījumi par jauniešu mijattiecību ar Rīgas pilsētvidei raksturīgo teritoriju fizisko, sociālo un funkcionālo struktūru ietekmi uz jauniešu telpiskās un vispārīgās kognīcijas, kā arī fizisko attīstību, lai rosinātu ieteikumus pilsētplānošanā, tādā veidā iekļaujot iesaistot lēmumu pieņemšanā vienu no aktīvākajām sociālajām grupām pilsētas publiskajā telpā.

Rekomendācijas

- Rīgas pašvaldībai iesaistīt pusaudžu vecuma jauniešus savas ikdienas dzīvesvides plānošanā, tā veicinot ne tikai demokrātisku teritorijas plānošanas procesu, bet arī jauniešu sociālo un politisko aktīvismu un izpratnes veidošanos par procesiem, kas norisinās mūsdienu sabiedrībā.
- Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamentam integrēt un saskaņot izglītības iestāžu mikrorajonu robežas ar Rīgas domes Pilsētas attīstības departamenta izstrādāto 58 apkaimju modeli, veicinot tā ieviešanu ne tikai pilsētas fiziskās, bet arī sociālās telpas plānošanā.
- Rīgas pašvaldībai un tās padotībā esošajām atbildīgajām institūcijām sadarbībā ar privātajiem investoriem veicināt un atbalstīt pusaudžu vecuma jauniešu iesaistīšanos sociālajās un fiziskajās aktivitātēs publiskajā telpā dzīvesvietas apkaimēs viņu brīvajā laikā, uzlabojot Rīgas dzīvojamās zonas un tās elementu vizuālo pievilcību, iekārtojot vecuma posmam atbilstošas un drošas speciālas vietas ikdienas aktivitātēm (skeitparkus, sporta laukumus, izklaides centrus, brīvā laika centrus un citas labiekārtotas teritorijas – ar soliņiem, tualetēm). Jauniešus motivējot un piedāvājot iespējas regulāri iesaistīties aktivitātēs, būtu iespējams samazināt noziedzības līmeni pilsētā. Tāpat tiktu mazināta sociālo konfliktu veidošanās iespēja starp jauniešiem un pieaugušajiem publiskajā telpā par tās lietojuma mērķi.
- Turpināt skolu teritorijās izvietoto padomju laikā plānoto un izveidoto sporta laukumu atjaunošanu, papildinot tajos pieejamo infrastruktūru dažādu fizisko aktivitāšu veikšanai, vienlaicīgi saglabājot to pieejamību visiem jauniešiem neatkarīgi no to vecuma, dzimuma un etniskās piederības.

- Veidot pašvaldības policijas regulāras patruļu vienības ne tikai pilsētas centrā, bet arī dzīvojamās zonas apkaimēs un skolu tuvumā, veicinot drošības sajūtas veidošanos pilsētas publiskajā telpā visu vecumu un dzimumu jauniešiem un motivējot viņus intensīvāk iesaistīties sociālajās un fiziskajās aktivitātēs ārpus mājām, skolas un citām formālajām nodarbībām. Tāpat kā jauniešiem, arī viņu vecākiem regulāra sabiedriskās kārtības nodrošināšana dažādās pilsētas teritorijās rosinātu drošības sajūtas veidošanos, kas atspoguļotos elastīgākos bērnu laika un telpas ierobežojumos, paplašinot viņiem pieejamās vides apmēru.
- Lēmumu pieņemšanā par Rīgas skolu tīkla reorganizāciju padziļināti izvērtēt iespējamās jauniešu pārvietošanās paradumu pārmaiņas pilsētā, kā arī tuvāko vispārējās vidējās izglītības iestāžu sasniedzamību.
- Lai realizētu ilgtspējīgas attīstības principus pilsētā, nodrošinot jauniešu ikdienā svarīgu objektu ērtu un drošu sasniedzamību, kā arī veicinātu aktīvu pārvietošanos, Rīgas pilsētas pašvaldībai turpināt iesākto velosipēdu infrastruktūras attīstīšanu vairākos virzienos. Pirmkārt, iespēju robežās izstrādāt ne tikai maģistrālos veloceliņu maršrūtus, bet arī lokālos – dzīvojamo zonu ietvaros un starp tām, par galamērķiem izvēloties izglītības iestādes vai apzaļumotās pilsētas teritorijas. Otrkārt, skolu teritorijās izveidot novērojamas un aprīkotas velosipēdu novietnes.
- Pilsētplānošanas un sabiedrības veselības politikas ietvaros rosināt diskusiju par pilsētas dzīvesvides ietekmi uz jauniešu veselību. Atjaunojot dzīvojamās zonas pagalmu un ietvju asfaltēto segumu, iespējams veicināt jauniešu pārvietošanos kājām, paaugstināt ikdienas fizisko aktivitāšu līmeni un samazināt iespējamās aptaukošanās riskus.
- Ģeogrāfijas izglītības paraugprogrammu veidošanā Latvijā paredzēt mācību stundas, kuru laikā jauniešiem būtu iespējams iesaistīties tiešās mijattiecībās ar vidi un, aktivizējot visas maņas, pieredzēt ģeogrāfiskās parādības un procesus, izvērtēt un aprakstīt tos. Tādā veidā iespējams veicināt jauniešu vispārējo kognitīvo attīstību, izpratnes veidošanos par ilgtspējīgām cilvēka un vides mijattiecībām, kā arī telpiskās kritiskās un ģeogrāfiskās domāšanas attīstību, kura nepieciešama, pieņemot lēmumus par darbībām ikdienā pieejamajā vidē vai tās veidošanu un pārveidošanu.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Acredolo, L. P. (1976) Frames of reference used by children for orientation in unfamiliar spaces. In G.T. Moore and R.G. Golledge (Eds.) *Environmental knowing*. Stroudsburg: Dowden, Huthinson & Ross, Inc., pp.165-172.
- Agnew, J. (2011) Space and place. In J. Agnew and D.Livingsdtone (Eds.) *The SAGE Handbook of Geographical Knowledge*. London: Sage, pp. 316-330.
- Aitken, S. C. (2001) *Geographies of young people: The morally contested spaces of identity*. London: Routledge.
- Alanen, L. (1988) Rethinking Childhood. *Acta Sociologica*, 31 (1), 53-76.
- Allen, G. L. (1999) Children's control of reference systems in spatial tasks: Foundations of spatial cognitive skill? *Spatial Cognition and Computation*, 1(4), 413-429.
- Andersson, G., Lundstrom, T. (2007) Teenagers as Victims in the Press. *Children & Society*, 21, 175-188.
- Appleyard, D. (1973). Notes on urban perception and knowledge. In R. Downs & D. Stea eds. *Image and environment: Cognitive mapping and spatial behavior*. Chicago: Aldine, pp. 109-114.
- Aragones, J. I., Arredondo, J. M. (1985) Structure of urban cognitive maps. *Journal of Environmental Psychology*, 5 (2), 197-212.
- Arhipova I, Bāliņa S. (2003) *Statistika ekonomikā: risinājumi ar SPSS un Microsoft Excel*. Rīga: Datorzinību centrs.
- Bell, S., Thompson, C., Teavlou, P. (2003). Contested views of freedom and control: children, teenagers and urban fringe woodlands in Central Scotland. *Urban Forestry & Urban Greening*, 2, 87-100.
- Berglund, U. (2002) Privatisation, segregation and local engagement: a Latvian case study. Challenges and opportunities in housing: new concepts, policies and initiatives. Riga: CIB Working Commission, pp. 33-48.
- Bērziņš M., Krišjāne Z., Krūzmētra Ž. (2010) Periurbānās attīstības iezīmes Pierīgā. *LU Raksti. Zemes un vides zinātnes*, 752, 253-267.
- Bērziņš, M., Krišjāne, Z. (2008) Amenity Migration in Postsocialist Metropolis: The Case of Riga Agglomeration. *Proceedings of The Latvian Academy of Sciences. Section B*, 62, 71-77.
- Bjarnadottir, R. (2004) Modern adolescents' leisure activities A new field for education?. *Young*, 12 (4), 299-315.
- Black, C., Collins, A., Snell, M. (2001) Encouraging Walking: The Case of Journey-to-school Trips in Compact Urban Areas. *Urban Studies*, 38, 1121-1141.
- Blades, M., J. Blaut, Z. Darvizeh, S. Elguea, S. Sowden, C. Spencer, D. Stea, Uttal, D. (1998) A cross-cultural study of young children's mapping abilities. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 23, 269-77.
- Blaut, J. (1991) Natural mapping. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 16, 55-74.
- Blaut, J. M., Stea, D., Spencer, C., Blades, M. (2003) Mapping as a cultural and cognitive universal. *Annals of the Association of American Geographers*, 93 (1), 165-185.
- Blaut, J., Stea, D. (1971) Studies of geographic learning. *Annals of the Association of American Geographers*, 61, 387-393.
- Brannen, J., O'Brien, M. (1995) Childhood and the Sociological Gaze: Paradigms and Paradoxes. *Sociology*, 29 (3), 729-737.

- Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Brown, B., Mackett, R., Gong, Y., Kitazawa, K., Paskins, J. (2008) Gender differences in children's pathways to independent mobility. *Children's Geographies*, 6 (4), 385-401.
- Bunge, W. W. (1973) *The geography*. *The Professional Geographer*, 25 (4), 331-337.
- Burgmanis, Ģ. (2009) Youth in Shadow of Economic crisis: Juvenile Delinquency in Riga neighbourhoods. *Tiltai/Bridges*, 39, 364– 372.
- Burgmanis, Ģ. (2010) Nepilngadīgo jauniešu noziedzība Rīgas centrā. *LU Raksti. Zemes un vides zinātnes*, 752, 197-210.
- Cahill, C. (2000) Street literacy: Urban teenagers' strategies for negotiating their neighbourhood. *Journal of Youth Studies*, 3 (3), 251-277.
- Carlson, L. A., Kenny, R. (2006) Interpreting spatial terms involves simulating interactions. *Psychonomic Bulletin & Review*, 13, 682–688.
- Carlson, L.A., Hill, P.L. (2007) Experimental methods for studying language and space. In M. Gonzalez-Marquez, I. Mittelberg, S. Coulson and M.J. Spivey (Eds.) *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 250-276.
- Ceccato, V., Oberwittler, D. (2008). Comparing spatial patterns of robbery: Evidence from a Western and an Eastern European city. *Cities*, 25 (4), 185-196.
- Cervero, R. (1996) Mixed land-uses and commuting: evidence from the American housing survey. *Transportation Research A*, 30, 361–377.
- Cheng, K., Newcombe, N.S. (2005) Is there a geometric module for spatial orientation? Squaring theory and evidence. *Psychonomic Bulletin and Review*, 12, 1-23.
- Childress, H. (2004) Teenagers, territory and the appropriation of space. *Childhood*, 11 (2), 195-205.
- Chomsky, N. (1985) *The logical structure of linguistic theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Christensen, P., O'Brien, M. (2003) *Children in the city: Home neighbourhood and community*. New York: Routledge.
- Cilvēka ģeogrāfijas katedra (2005) Rīgas aglomerācijas robežu noteikšana. *Nepublicēts materiāls*. Rīga: Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte.
- Cobb, N.J. (2010) *Adolescence: continuity, change, and diversity*, 7th edition. New York: von Hoffman Press.
- Cohen, S. (2002) *Folk devils and moral panics*. New York: Routledge.
- Collins, D., Kearns, R. (2001) Under curfew and under siege? Legal geographies of young people. *Geoforum*, 32 (3), 389-403.
- Cooper, A.R., Andersen, L.B., Wedderkopp, N., Page, A.S., Froberg, K. (2005) Physical Activity Levels of Children Who Walk, Cycle, or Are Driven to School, *American Journal of Preventive Medicine*, 29, 179-184.
- Couclelis, H. (1992) Location, place, region and space. In R.F. Abler, M.G. Marcus and J.M. Olson (Eds.) *Geography's Inner Worlds*. New Jersey: Rutgers University Press, pp. 215-233.
- Couclelis, H., Golledge, R. G., Gale, N., Tobler, W. (1987) Exploring the anchor-point hypothesis of spatial cognition. *Journal of Environmental Psychology*, 7 (2), 99-122.
- Coventry, K. R., & Garrod, S. C. (2004) *Saying, seeing and acting: The psychological semantics of spatial prepositions*. Hove: Psychology Press.
- Coventry, K. R., & Garrod, S. C. (2005) Spatial prepositions and the functional geometric framework. Towards a classification of extra-geometric influences. In L. A. Carlson and

- E. van der Zee (Eds.) *Functional features in language and space: Insights from perception, categorisation and development*. Oxford: Oxford University Press, pp. 163–173.
- Coventry, K.R., Lynott, D., Cangelosi, A., Monrouxe, L., Joyce, D., Richardson, D.C. (2010) Spatial language, visual attention, and perceptual simulation. *Brain & Language*, 112, 202-213.
- Crang, M., Thrift, N. (2001) *Thinking Space*. London: Routledge.
- Cresswell, T. (2004) *Place: short introduction*. Malden: Blackwell Publisher Ltd.
- Cullen, I.G. (1978) The treatment of time in the explanation of spatial behavior. In Carlstein, D.N. Parkes, and N.J. Thrift (Eds.) *Timing Space and Spacing Time II: Human activity and Time Geography*. London: Edward Arnold, pp. 27-38.
- de Vega, M., Rodrigo, M.J. (2005) The bicycle pedal is in front of the table. Why some objects do not fit into some spatial relations. In L. Carlson and E. van der Zee eds. *Functional features in language and space: Insights from perception, categorization and development*. Oxford: Oxford University Press, pp. 25-37.
- Denault, A-S., Poulin, F. (2009) Predictors of adolescent participation in organized activities: a five year longitudinal study. *Journal of Research on Adolescence*, 19 (2), 287-311.
- Denis, M., Loomis, J.M. (2007) Perspectives on human spatial cognition: memory, navigation and environmental learning. *Psychological Review*, 71, 235-239.
- Denis, M., Pazzaglia, F., Cornoldi, C., Bertolo, L. (1999) Spatial discourse and navigation: an analysis of route directions in the city of Venice. *Applied cognitive psychology*, 13 (2), 145-174.
- Deutsch, N. L., Theodorou, E. (2010) *Aspiring, Consuming, Becoming: Youth Identity in a Culture of Consumption*. *Youth and Society*, 42, 229–254.
- Devlin, S.A. (2001) *Mind and maze: Spatial cognition and spatial behavior*. Westport :Praeger Publishers
- Dodgson, J., de Rus, G., Lopez, F., Palsaitis, R., Villemi, E.M., Waldren, R. (1998) Urban public transport in the Baltic states. *Transport Reviews*, 18, 153 — 163.
- Donaldson, M. (1978) *Children's mind*. London: Harper Perennial.
- Downs, R. M., Liben, L. S. (1990) Getting a bearing on maps: The role of projective spatial concepts in map understanding by children. *Children's Environments Quarterly*, 7, 15-25.
- Downs, R., Stea, D. (1973) *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior*. Chicago: Aldine.
- Downs, R.G., Liben, L.S. (1997) The final summation: the defense rests. *Annals of the association of American Geographers*, 87 (1), 178-180.
- Dyment, J.E., Bell, A.C., Lucas, A.J., (2009) The relationship between school ground design and intensity of physical activity. *Children's Geographies*, 7,(3), 261-276.
- Elder, Jr. G.H. (1998) The Life Course as Developmental Theory. *Child Development*, 60 (1), 1–12.
- Erikson, E. (1968) *Youth, identity and crisis*. New York: WW.
- Europe Commission (2009) *EU Youth Report: Youth - Investing and Empowering*. Brussels: Commission of the European Communities.
- Evans, R., Holt, L. (2011) Diverse spaces of childhood and youth: gender and other socio-cultural differences. *Children's Geographies*, 9 (3-4), 277-284.
- Evans, V. (2010) The perceptual basis of spatial representation. In V. Evans and P. Chilton (Eds.) *Language, Cognition and Space: the state of art and new directions*. Sheffield: Equinox Publishing, pp. 21-48.
- Featherston, M. (1991) *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.

- Feist, M. I. (2009) Spatial cognition through the lens of spatial language. *Cognitive Processing*, 10 (2), S212-S214.
- Fotel, T., Thomsen, T.U. (2004) The Surveillance of Children's Mobility. *Surveillance and Society*, 1, 535–554.
- Francis, M. (2011) Mixed-life places. In T.Banerjee and A.Loukaitou-Sideris (Eds.) *Companion to urban design*. Abingdon: Routledge, 432-445.
- Frank, A. (2009) Multi-cultural aspects of spatial knowledge. *GeoSpatial Semantics*, 5892, 1-8.
- Freksa, C., Schultheis, H., Schill, K., Tenbrink, T., Barkowsky, T., Hölscher, C., Nebel, B. (2010) Spatial Cognition: Reasoning, Action, Interaction. *KI-Künstliche Intelligenz*, 24 (4), 329-334.
- Freundschuh, S. (2000) Micro- and Macro-scale environments. In R. Kitchin and S. Freundschuh (Eds.) *Cognitive Mapping, Past, Present and Future*. London: Routledge, pp. 125-146.
- Freundschuh, S. M., Egenhofer, M. J. (1997) Human conceptions of spaces: Implications for geographic information systems. *Transactions in GIS*, 2 (4), 361-375.
- Fyhri, A., Hjorthol, R. (2009) Children's independent mobility to school, friends and leisure activities. *Journal of Transport Geography*, 17, 377–384.
- Garling, T. (1995) Tradeoffs of priorities against spatiotemporal constraints in sequencing activities in environments. *Journal of Environmental Psychology*, 15 (2), 155-160.
- Golledge, R. (2001) Behavioral geography. In N.J. Smelser and P.B. Baltes (Eds.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Pergamon Press, pp. 1105-1111.
- Golledge, R. G. & Spector, A. N. (1978) Comprehending the urban environment: Theory and practice. *Geographical Analysis*, 10, 403–426.
- Golledge, R. G. (1978) Learning about urban environments. In T. Carlstein, D. Parkes and N.Thrift (Eds.) *Timing space and spacing time: Making sense of time*, Vol 1, London: Edward Arnold, pp. 76–98.
- Golledge, R. G. (1999). Human wayfinding and cognitive maps. In R. G. Golledge (Eds.) *Wayfinding behavior: Cognitive mapping and other spatial processes*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 5-45.
- Golledge, R. G., Garling, T. (2001). *Spatial behavior in transportation modeling and planning*. University of California
- Golledge, R., Stimson, R.J. (1997) *Spatial Behavior: a geographic perspective*. New York: The Guilford Press.
- Golledge, R.G. (2003) Reflections on recent cognitive behavioral research with an emphasis on research in the United States of America. *Australasian Geographic Studies*, 41 (2), 117-130.
- Golledge, R.G., Smith, T., Pellegrino, J.W., Doherty, S., Marshall, S.P. (1985) A Conceptual Model and Empirical Analysis of Children's Acquisition of Spatial Knowledge. *Journal of Environmental Psychology*, 5, 125.-152.
- Grava, S. (1993) The Urban Heritage of the Soviet Regime The Case of Riga, Latvia. *Journal of the American Planning Association*, 59 (1), 9-30.
- Grava, S. (2007) Urban transport in the Baltic republics, in K. Stanilov (Eds) *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht: Springer, pp. 313-343.
- Grime K., Dukea V. (1996) Urban Transport Choice: A Post-communist Dilemma. *Regional Studies*, 30, 791 — 795.

- Hagerstrand, T. (1970) What about people in regional science? *Papers of Regional Science Association*, 24, 7-21.
- Hagerstrand, T. (1975) Space, time, and human conditions. In A.Karlqvist, L. Lundqvist and F.Snickars (Eds.) *Dynamic allocation of urban spaces*. Farnborough: Saxon House, pp. 3-12.
- Hansen, D.M., Larson, R.W., Dworkin, J.B. (2003) What Adolescents Learn in Organized Youth Activities: A Survey of Self-Reported Developmental Experiences. *Journal of Research of Adolescence*, 13 (1), 25-55.
- Hart, R. & Moore, G.T. (1973) The development of spatial cognition: a review. In R.M. Down and D. Stea (Eds.) *Image and Environment*. Chicago: Edward Arnold, pp. 246-288.
- Hart, R. (1979) *Children's Experience of Place*. London: Irvington Press.
- Hazen, N.L. (1982) Spatial Exploration and Spatial Knowledge: Individual and Developmental Differences in Very Young Children. *Child Development*, 53 (3), 826-833.
- Hazen, N.L., Lockman, J.J., Pick, H. L., Jr. (1978) The development of children's representations of large-scale environments. *Child Development*, 4, 71-115.
- Hendriks, H., Hickmann, M., Lindner, K. (2010) Space, language, and cognition: new advances in acquisition research. *Cognitive Linguistics*, 21 (2), 181-188.
- Herskovits, A. (1986) *Language and Spatial Cognition*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Hillier, B. (2009) Studying cities to learn about minds: some possible implications of space syntax for spatial cognition. *Environment and Planning B*, 39 (1), 12-32.
- Hirtle, S. C., Jonides, J. (1985) Evidence of hierarchies in cognitive maps. *Memory & Cognition*, 13 (3), 208-217.
- Holloway, S.L., Valentine, G. (2000a) Spatiality and the New Social Studies of Childhood. *Sociology*, 34 (4), 763-783.
- Holloway, S. L., Valentine, G. (2000b) Corked Hats and Coronation Street British and New Zealand Children's Imaginative Geographies of the Other. *Childhood*, 7 (3), 335-357.
- Holloway, S.L., Valentin, G. (2000c) Children's geographies and the new social studies of childhood. In Holloway, S.L. and Valentin, G. (Eds.) *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. London: Routledge, pp. 1-28.
- Holt, L., Holloway, S. L. (2006) Editorial: Theorising other childhoods in a globalised world. *Children's Geographies*, 4 (2), 135-142.
- Horschelmann, K., van Blerk, L. (2012) *Children, youth and the city*. Chippenham: Routledge.
- Horton, J., Kraftl, P. (2005) For more-than-usefulness: six overlapping points about children's geographies. *Children's Geographies*, 3 (2), 131-143.
- Horton, J., Kraftl, P. (2006). What else? some more ways of thinking and doing "Children's Geographies". *Children's Geographies*, 4 (1), 69-95.
- Hubbard, P., Bartley, B., Fuller, D., Kitchin, R. (2002) *Thinking geographically: Space, theory and contemporary human geography*. London: Continuum.
- Hume, C., Timperio, D., Salmon, J., Carver, A., Giles-Corti, B., Crawford D. (2009) Walking and Cycling to School: predictors of Increases Among Children and Adolescents. *American Journal of Preventive Medicine*, 36, 195-200.
- Iachini, T., Ruotolo, F., Ruggiero, G. (2009) The effects of familiarity and gender on spatial representation. *Journal of Environmental Psychology*, 29 (2), 227-234.
- Iachini, T., Ruggiero, G. (2006) Egocentric and allocentric spatial frames of reference: a direct measure. ICSC: Dynamics in spatial interaction. Poster Implementing the

- Functional Geometric Framework. *Spatial Cognition IV. Reasoning, Action, Interaction*, 3343/2005, 98-110.
- Ishikawa, T., Montello, D.R. (2006) Spatial knowledge acquisition from direct experience in the environment: Individual differences in the development of metric knowledge and the integration of separately learned places. *Cognitive Psychology*, 52, 93.-129.
- Izard, V., Pica, P., Dehaene, S., Hinchey, D., Spelke, E.S. (2011) Geometry as a universal mental construction. In E. Brannon and S. Dehaene (Eds.) *Space, Time and Number in the Brain: Searching for the Foundations of Mathematical Thought*. London: Academic Press, pp. 319-332.
- James, A. (1986) Learning to belong: the boundaries of adolescence. In A.P. Cohen (Eds.) *Symbolizing boundaries: Identity and diversity in British cultures*. Manchester: Manchester University Press, pp. 155-170.
- James, A., James, A. (2008) *Key concepts in childhood studies*. London: Sage.
- James, A., Jenks, C., Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, A., Prout, A. (1997) *Constructing and Reconstructing Childhood*. New York: RoutledgeFalmer.
- James, S. (1990) Is There a 'Place' for Children in Geography? *Area*, 22 (3), 278-283.
- Jeffrey, C. (2012) Geographies of children and youth II Global youth agency. *Progress in Human Geography*, 36 (2), 245-253.
- Jenks, C. (2005) *Childhood*. London: Routledge.
- Jones, C. M., Braithwaite, V. A., Healy, S. D. (2003) The evolution of sex differences in spatial ability. *Behavioral neuroscience*, 117 (3), 403.
- Kaplan, S., Kaplan, R. (1983) *Cognition and environment: functioning in uncertain world*. Ann Arbor: Ulrich's.
- Kato, Y. (2009) Doing consumption and sitting cars: adolescent bodies in suburban commercial spaces. *Children's Geographies*, 7 (1), 51-66.
- Katz, C. (1991) Sow What You Know: The Struggle for Social Reproduction in Rural Sudan. *Annals of the Association of American Geographers*, 81 (3), 488-514.
- Katz, C. (1994) Textures of global change: eroding ecologies of childhood in New York and Sudan. *Childhood*, 2 (1-2), 103-110.
- Katz, C. (2004) *Growing up global: economic restructuring and children's everyday lives*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kitchin, R. M. (1996) Are there sex differences in geographic knowledge and understanding?. *Geographical Journal*, 162 (3), 273-286.
- Kitchin, R., Blades, M. (2002) *The cognition of geographic space*. New York: I.B.Tauris.
- Kitzinger, J. (1995) Qualitative research: introducing focus groups. *Bmj*, 311, 299-302.
- Klatzky, R.L. (1998) Allocentric and egocentric spatial representations: Definitions, distinctions, and interconnections. In C. Freksa, C. Habel, and K.F. Wender (Eds.) *Spatial cognition - An interdisciplinary approach to representation and processing of spatial knowledge*. Berlin: Springer-Verlag, pp. 1-17.
- Klipel, A., Tenbrink, T., Montello, D. R. (2010) The role of structure and function in the conceptualization of directions. In , E. van der Zee and M. Vulchanova, (Eds.) *Motion Encoding in Language and Space*. Oxford:University Press, pp. 102-122.
- Klippel, A., Winter, S. (2005) Structural salience of landmarks for route directions. In A.G. Cohn and D.M. Mark (Eds.) *Spatial Information Theory volume 3693 of Lecture Notes in Computer Science*. Berlin: Springer, pp. 347-362.
- Koroļeva, I. (2003) Drug Use - an Inseparable Part of Young People's Entertainment Culture in the Nineties? *LU raksti. Humanities and Social Sciences*, 1 (38), 65-89.

- Koroļeva, I., Rungule, R. (2000) Narkotiku lietošanas uzsākšanas motivācija jaunatnes vidū Rīgas pilsētas izklaides vietās. Rīga: Rīgas Narkomānijas profilakses centrs, FSI.
- Koroļeva, I., Rungule, R., Sebre, S., Trapenciere, I (1999) Latvijas jaunatnes socioloģiskais portrets. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Koroļeva, I., Rungule, R., Sniķere, S. (2008) Jauniešu iekļaušanās analīze identitātes un līdzdalības diskursu kontekstā. In: Sabiedrības integrācijas tendences un prettendences. Latvijas un Igaunijas pieredze. Etnisko attiecību aspekts. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Koroļeva, I., Rungule, R., Trapenciere, I., Mieriņa, S., Sniķere, S., Goldmanis, M., Kārklīņa, I., Aleksandrovs, A., Senkāne, S. (2007) Jaunieši darba tirgū: situācijas un nodarbinātību ietekmējošo faktoru analīze. Rīga: Socioloģisko pētījumu institūts.
- Koroļeva, I., Trapencieris, M. (2005) ESPAD'2003. Eiropas skolu aptaujas projekta par alkoholu un citām narkotiskajām vielām rezultātu analīze. Rīga: Narkoloģijas valsts aģentūra.
- Korpela, K., Kytta, M., Hartig, T. (2002) Restorative experience, self-regulation, and children's place preference. *Journal of Environmental Psychology*, 22, 387-398.
- Krisjane, Z., Berzins M. (2011) Post-socialist Urban Trends: New Patterns and Motivations for Migration in the Suburban Areas of Rīga, Latvia. *Urban Studies*, 48, 1-18.
- Krišjāne, Z., Bērziņš, M. (2009) Commuting and the Deconcentration of the Post-Socialist Urban Population: The Case of the Rīga Agglomeration. *Folia Geographica*, 14, 56-74.
- Krišjāne, Z., Eglīte, P., Bauls A, Lulle, A., Bērziņš, M., Brants, M., Cunska, Z., Gņedovska, I., Ivbulis, B., Krūzmētra, Z., Kūle, L., Markausa, I. M., Niklass, M., Pavlina, I., Titova, N., Vanaga, S., Vilciņš, A., Zariņa, I. B. (2007) Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte. Rīga: Latvijas Universitāte, LR Labklājības ministrija.
- Kruger, J.S., Chawla, L. (2002) "We know something someone doesn't know": children speak out on local conditions in Johannesburg. *Environment & Urbanization* 14 (2), 85-96.
- Kublacovs, A., Pavils, G. (2010) An Adequate Network of Arterial Streets for Sustainable Development of Cities - Example of the Rīga Northern Transport Corridor. *Scientific papers University of Latvia: Earth and Environmental Sciences*, 752, 164-174.
- Kuipers, B. (1990) Modeling spatial knowledge. In S.S.Chen (Eds.) *Advance in Spatial Reasoning*, Vol. 2. New Jersey: Ablex Publishing Cooperation, pp. 171-198.
- Landau, B. (2003) Spatial cognition. In V. Ramachandran (Eds.) *Encyclopedia of the human brain*, Vol. 4. San Diego: Academic Press, pp. 395-418.
- Landau, B., Jackendoff, R. (1993) "What" and "where" in spatial language and spatial cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 16, 217-265.
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Basil Blackwell.
- Levinson, S. C. (1996) Frames of reference and Molyneaux's question: Crosslinguistic evidence. In P. Bloom, M. A. Peterson, L. Nadel, and M. F. Garrett (Eds.) *Language and space*. Cambridge: MIT Press, pp. 109-169.
- Levinson, S. C. (2003) *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liben, L. S., Christensen, A.E. (2011) Spatial Development: Evolving Approaches to Enduring Questions. In U.Goswami (Eds.) *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Cognitive Development*, 2nd edition. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., pp. 446-472.
- Lieberg, M. (1995a) Teenagers and Public Space. *Communication Research*, 22, 720-744.
- Lieberg, M. (1995b) Public Space, Lifestyles and Collective Identity. *Young*, 3 (1), 19-38.
- Line T., Chatterjee, K., Lyons, G. (2010) The travel behaviour intentions of young people in the context of climate change. *Journal of Transport Geography*, 18, 238-246

- Loomis, J. M., Klatzky, R. L., Golledge, R. G., Philbeck, J. W., (1999) Human navigation by path integration. In R. G. Golledge (Eds.) *Wayfinding behavior: Cognitive mapping and other spatial processes*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 125-151.
- Lourenco, O., Machado, A. (1996) In defense of Piaget's theory: reply to 10 common criticisms. *Psychological Review*, 103, 143–164.
- Loyd, R., Heivly, C. (1987) Systematic distortions in urban cognitive maps. *Annals of the Association of American Geographers*, 77 (2), 191-207.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge: MIT Press.
- Lynch, K. (1977) *Growing Up in Cities: Studies of Special Environment of Adolescence*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mackett, R. (2002) Increasing car dependency of children: should we be worried. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers–Municipal Engineer*, 15, 29–38.
- Mackett, R.L., Lucas, L., Paskins, J., Turbin, J. (2005) The therapeutic value of children's everyday travel. *Transportation Research Part A – Policy and Practice*, 39, 205–219.
- Makinen, K.; Tyrvaainen, L. (2008) Teenage experiences of public green spaces in suburban Helsinki. *Urban Forestry & Urban Greening*, 7, 277. – 289.
- Malone, K. (2002) Street life: youth, culture and competing uses of public space. *Environment & Urbanization*, 14 (2), 157–168.
- Malone, K., Hasluck, L., (1998) Geographies of Exclusion: Young People's Perceptions and Use of Public Space. *Family Matters*, 49, .20-26.
- Mandler, J. (1992) How to build a baby II. *Psychological Review*, 99 (4), 587-604.
- Marana I. (1999) Riga's Housing – From Past to Future. *Folia Geographica*, 8, 116.–120.
- Mark, D. M., (1993) Human spatial cognition. In Medyckyj-Scott, D. and Hearnshaw, H. M. (Eds.) *Human Factors in Geographical Information Systems*. New York: Belhaven Press, pp. 51-60.
- Mark, D. M., Freksa, C., Hirtle, S. C., Lloyd, R., Tversky, B. (1999) Cognitive models of geographical space. *International Journal of Geographical Information Science*, 13 (8), 747-774.
- Mark, D.M., Comas,D., Egenhofer,M. J., Freundschuh, S.M., Gould,M.D., Nunes, J. (1995) Evaluating and refining computational models of spatial relations through cross-linguistic human-subjects testing. In A. U. Frank and W. Kuhn (Eds.) *Spatial Information Theory: A Theoretical Basis for GIS, Lecture Notes in Computer Science No.988*. Berlin: Springer-Verlag, pp. 553-568.
- Mason, M.J., Korpela, K. (2009) Activity spaces and urban adolescent substance use and emotional health. *Journal of Adolescence*, 32, 925-939.
- Massey, D. (1998) The Spatial Construction of Youth Cultures. In T.Skelton and G.Valentine (Eds.) *Cool Places: geographies of youth cultures*. London: Routledge, pp. 121-129.
- Matthews H., Limb M., Percy-Smith B. (1998) Changing worlds: the microgeographies of young teenagers. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 89 (2), 193– 202.
- Matthews, H. (1995) Culture, environmental experience and environmental awareness: Making sense of young Kenyan children's views of place. *The Geographical Journal*, 161 (3), 285-293.
- Matthews, H. (2003) The street as a liminal space, the barbed spaces of childhood. In: P. Christensen & M. O'Brien (Eds.) *Children in the City. Home, neighbourhood and community*. London: Routledge/Falmer, pp.101-117.
- Matthews, H. (2005) Editorial: rising four: reflections on the state of growing-up. *Children's Geographies*, 3 (3), 271-273.

- Matthews, H., Limb, M. (1999) Defining an agenda for the geography of children: review and prospect. *Progress in Human Geography*, 23 (1), 61-90.
- Matthews, H., Limb, M., Taylor M. (2000) The 'Street' as Thirdspace. In S.L. Holloway and G. Valentine (Eds.) *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. New York: Routledge, pp. 63-79.
- Matthews, H., Limb, M., Taylor, M. (1999) Reclaiming the street : the discourse of curfew. *Environment and Planning A*, 31, 1713-1730.
- Matthews, H., Taylor, M., Percy-Smith, B., Limb, M. (2000) The Unacceptable Flaneur: The Shopping Mall as a Teenage Hangout. *Childhood*, 7 (3), 279–294.
- Matthews, M. H. (1984) Environmental cognition of young children: images of journey to school and home area. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 9, 89-105.
- Matthews, M. H. (1987) Gender, home range and environmental cognition. *Transaction of the Institute of British Geographer, New Series*, 12 (1) 43–56.
- Matthews, M. H. (1992) *Making Sense of Place: Children's Understanding of Large-Scale Environments*. Savage: Barnes & Nobles Books.
- Mattson, K.T. (2002) Children's (in)dependent mobility and parents' chauffeuring in the town and the countryside. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, 443–453.
- McDonald, N.C. (2007) Active Transportation to School Trends Among U.S. Schoolchildren, 1969–2001. *American Journal of Preventive Medecine*, 32, 509-516.
- McDonald, N.C. (2008a) Children's mode choice for the school trip: The role of distance and school location in walking to school. *Transportation*, 35, 23–35.
- McDonald, N.C. (2008b) Household interactions and children's school travel: the effect parental work patterns on walking and biking to school. *Journal of Transport Geography*, 16, 324–331.
- McDonald, N.C., Deakin E., Aalborg A.E. (2010) Influence of the social environment on children's school travel. *Preventive Medicine*, 50, S65–S68.
- McMillan, T. (2007) The relative influence of urban form on a child's travel mode to school. *Transport Research Part A*, 41, 69–79.
- McMillan, T., Day, K., Boarnet, M., Alfonzo, M., Anderson, C. (2006) Johnny walks to school- Does Jane? Sex differences in children's active travel to school. *Children, Youth and Environment*, 16, 75–89.
- McNamara, T.P., Rump, B., Werner, S. (2003). Egocentric and geocentric frames of reference in memory of large-scale space. *Psychonomic Bulletin & Review*, 10 (3), 589-595.
- Miles, S. (2000) *Youth lifestyles in a changing world*. Buckingham: Open University Press.
- Miller, J.E., Carlson, L.A., Hill, P.L. (2011) Selecting a reference object. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 37 (4), 840–850.
- Mondschein, A., Blumenberg, E., Taylor, B. (2010) Accessibility and Cognition: The Effect of Transport Mode on Spatial Knowledge. *Urban Studies*, 47 (4), 845-866.
- Montello, D. (1992) The geometry of environmental knowledge. *Lecture notes in computer science: theories and methods on spatio-temporal reasoning in geographic space*, 639, 136-152.
- Montello, D. (1993) Scale and Multiple Psychologies of Space. In: A. Frank and I. Campari (Eds.) *Spatial Information Theory: A Theoretical Basis for GIS*. *Lecture Notes in Computer Sciences*, 716, Berlin: Springer-Verlag, pp. 312-321.
- Montello, D. (1995) How significant are cultural differences in spatial cognition?. *Spatial Information Theory A Theoretical Basis for GIS*, 988, 485-500.

- Montello, D. (1997) The perception and cognition of environmental distance: Direct sources of information. *Spatial Information Theory A Theoretical Basis for GIS*, 1329, 297-311.
- Montello, D. R., Freundschuh, S. M. (1995) Sources of spatial knowledge and their implications for GIS: An introduction. *Geographical Systems*, 2, 169-176.
- Montello, D. R., Lovelace, K. L., Golledge, R. G., Self, C. M. (1999) Sex - Related Differences and Similarities in Geographic and Environmental Spatial Abilities. *Annals of the Association of American Geographers*, 89 (3), 515-534.
- Montello, D. R., Sas, C. (2006) Human factors of wayfinding in navigation. In W. Karwowski (Eds.) *International encyclopedia of ergonomics and human factors*, 2nd edition. London: CRC Press: Taylor & Francis, Ltd., pp. 2003-2008.
- Montello, D., Freundschuh, S. (2005) Cognition of geographic information. In R.B. McMaster & E.L. Usery (Eds.) *A research agenda for geographic environment science*. Boca Raton: CRC Press, pp. 61-91.
- Montello, D., Xiao, D. (2011) Linguistic and cultural universality of the concept of sense-of-direction. *Spatial Information Theory*, 6899, 264-282.
- Montello, D.R. (1998) A new framework for understanding the acquisition of spatial knowledge in large-scale environments. In M. J. Egenhofer and R. G. Golledge (Eds.) *Spatial and tempo-ral reasoning in geographic information systems*. New York: Oxford University Press, pp. 143.-154.
- Montello, D.R. (2001) Spatial cognition. In Smelser, N.J. and Baltes, P.B. (Eds.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Pergamon Press, pp. 14771-14775.
- Moore, G. T., Chawla, L., McGinty, T. (1986) Neighborhood play environments: Design principles for latchkey children. *Children's Environments Quarterly*, 3 (2), 13-23.
- Moore, G.T. (1976) Theory and research on the development of environment knowing. In G.T. Moore & R.G. Golledge (Eds.) *Environmental knowing*. Stroudsburg: Dowden, Hutchinson & Ross, Inc., pp. 138-164.
- Mou, W., McNamara, T. P. (2002) Intrinsic frames of reference in spatial memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 28, 162-170.
- Nairn, K., Panelli, R., McCormack, J. (2003). Destabilizing Dualisms: Young People's Experiences of Rural and Urban Environments. *Childhood*, 10 (1), 9-42.
- Nassar, J.L. (2011) Environmental psychology and urban design. In T. Banerjee & A. Loukaitou-Sideris (Eds.) *Companion to urban design*. Abingdon: Routledge, pp. 162-174.
- Neal, J. W. (2010) Hanging out: Features of urban children's peer social networks. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27 (7), 982-1000.
- Nelson N.M., Foley, E., O'Gorman, D.J., Moyna, N.M., Woods, C.B. (2008) Active commuting to school: How far is too far? *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 5, 1-9.
- Newcombe, N. S. (2002) The nativist-empiricist controversy in the context of recent research on spatial and quantitative development. *Psychological Science*, 13, 395-401.
- Newcombe, N.S., Huttenlocher, J. (2006) Development of spatial cognition. In D. Kuhn, R.S. Siegler, W. Damon & R. Lerner (Eds.) *Handbook of Child Psychology*. Hoboken: John Wiley & Sons Inc., pp. 734-776.
- Newman, E. L., Caplan, J. B., Kirschen, M. P., Korolev, I. O., Sekuler, R., Kahana, M. J. (2007) Learning your way around town: How virtual taxicab drivers learn to use both layout and landmark information. *Cognition*, 104, 231-253.

- O'Brien M., Jones D., Sloan D., Rustin M. (2000) Children's Independent Spatial Mobility in the Urban Public Realm. *Childhood*, 7 (3), 257–277.
- O'Keefe, J., Nadel, L (1978) *The Hippocampus as Cognitive map*. Oxford: Clarendon Press.
- Oc, T., Tiesdell, S. (1998) City centre management and safer city centre: approach in Coventry and Nottingham. *Cities*, 15 (2), 85–103.
- Osgood W.D., Anderson A.L. (2004) Unstructured Socializing and Rates of Delinquency. *Criminology*, 42 (3), 519–549.
- Paura L., Arhipova I. (2002) *Neparametriskās metodes SPSS datorprogrammā*. Jelgava: LKC.
- Penn, A. (2003) Space Syntax and Spatial Cognition or Why the axial line?. *Environment and Behavior*, 35 (1), 30-65.
- Piaget, J., Inhelder, B. (1967) *The Child's Conception of Space*. New York: W. W. Norton.
- Pooley, C.G., Turnbull, J., Adams, M. (2005) The journey to school in Britain since the 1940s: continuity and change, *Area*, 37, 43-53.
- Portugali, J. (2011) *Complexity, cognition and the city*. Heidelberg: Springer.
- Prezza M., Alparone F.R., Cristallo C., Luigi S. (2006) Parental perception of social risk and of positive potentiality of outdoor autonomy for children: The development of two instruments. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 437–453.
- Prezza, M., Pilloni, S., Morabito, C., Sersante, C., Alparone, F.R., Giuliani, M.V. (2001) The influence of psychosocial and environmental factors on children's independent mobility and relationship to peer frequentation. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 11, 435–450.
- Pucher, J. (1999) The transformation of urban transport in the Czech Republic, 1988-1998. *Transport Policy*, 6, 225-236.
- Qvortrup J. 1994. Childhood matters: an introduction. In Qvortrup, J, Bardy, M, Sgritta, G. and Wintersberger H (Eds.) *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics* Avebury Press: Aldershot, pp. 1-24.
- Rapoport, A. (1976) Environmental cognition in cross-cultural perspective. In G.T. Moore and R.G. Goledge (Eds.) *Environmental knowing*. Stroudsburg: Dowden, Hutchinson & Ross, Inc, pp. 220-234.
- Rasmussen, K. (2004) Places for children—children's places. *Childhood*, 11 (2), 155-173.
- Rasmussen, K., Smidt, S. (2003) Children in the neighbourhood: the neighbourhood in the children. In P. Christensen and M. O'Brien (Eds.) *Children in the city: home, neighbourhood and community*. New York: Routledge, pp. 82-100.
- Relph, E. (1976) *Place and placelessness*. London: Pion.
- Rissotto, A., Giuliani, V. (2006) Learning Neighbourhood Environments: the Loss of Experience in a Modern World. In C. Spencer and M. Blades (Eds.) *Children and Their Environments*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 75-90.
- Rissotto, A., Tonucci, F. (2002) Freedom of Movement and Environmental Knowledge in Elementary School Children. *Journal of Environmental Psychology*, 22, 65-77.
- Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments (2007) *Apkaimju attīstības projekta apakšprojekts: Apkaimju ekonomiski – ģeogrāfiskais apraksts I daļa*. Rīga: RDPAD.
- Robinson, C. (2000) Creating Space, Creating Self: Street-frequenting Youth. *Journal of Youth Studies*, 3 (4), 429-443.
- Ruggiero, G., Sergi, I., Iachini, T. (2008). Gender differences in remembering and inferring spatial distances. *Memory*, 16 (8), 821-835.

- Schlossberg, M., Greene, J., Paulsen, P., Johnson, B., Parker, B. (2006) School trips: effects of urban form and distance on travel mode. *Journal of American Planning Association*, 72, 337–346.
- Sheller, M., Urry, J. (2000) The city and the car. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 737-757.
- Shelton, A. L., McNamara, T. P. (2001) Systems of spatial reference in human memory. *Cognitive Psychology*, 43, 274-310.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of Exclusion*. New York: Routledge.
- Siegel, A. W, White, S. H. (1975) The development of spatial representations of largescale environments. In H. W. Reese (Eds.) *Advances in child development and behavior*, Vol 10. New York: Academic Press, . pp. 9-55.
- Skelton, T. (2010) Taking young people as political actors seriously: opening the borders of political geography. *Area*, 42 (2), 145-151.
- Skelton, T., Valentine, G. & Chambers, D. (1998) Cool places: an introduction to youth and youth cultures. In T. Skelton & G. Valentine (Eds.) *Cool places: Geographies of youth cultures*. London: Routledge, pp. 1-32.
- Soja, E. W. (1996) *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Oxford: Blackwell.
- Sommers, M. (2010) Urban youth in Africa. *Environment and Urbanization*, 22, 317-332.
- Spelke, E. S., Kinzler, K. D. (2007) Core knowledge. *Developmental Science*, 10, 89-96.
- Spelke, E., Lee, S.A., Izard, V. (2010) Beyond core knowledge: natural geometry. *Cognitive Science*, 34, 863-884.
- Spelke, E.S., Newport, E.L. (1998) Nativism, empiricism, and the growth of knowledge. In R.M. Lerner (Eds.) *Handbook of child psychology: Vol. 1. Theoretical models of human development*, 5th edition. New York: John Wiley, pp. 275–340.
- Spence, I., Feng, J. (2010) Video games and spatial cognition. *Review of General Psychology*, 14 (2), 92-104.
- Spencer, C., Blades, M., Morsley, K. (1989) *The Child in the Physical Environment: The Development of Spatial Knowledge and Cognition*. Chichester: Wiley and Sons.
- Spilkova, J., Radova, L. (2011) The Formation of Identity in Teenage Mall Microculture: A Case Study of Teenagers in Czech Malls. *Czech Sociological Review*, 47 (3), 565–586.
- Spilsbury, J. C. (2005) ‘We don't really get to go out in the front yard’—children's home range and neighborhood violence. *Children's Geographies*, 3 (1), 79-99.
- Stanilov, K. (2007) Democracy, markets, and public space in the transitional societies of Central and Eastern Europe. In: Stanilov, K. (Eds.). *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht: Springer. pp. 269–283.
- Stevens, Q. (2006) The shape of urban experience: a reevaluation of Lynch's five elements. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 33 (6), 803-823.
- Talmy, L. (1983) How language structures space. In H. Pick and L. Acredolo (Eds.) *Spatial orientation: theory, research and application*. New York: Plenum Press, pp. 225-282.
- Thompson, J. L., Philo, C. (2004). Playful spaces? A social geography of children's play in Livingston, Scotland. *Children's Geographies*, 2 (1), 111-130.
- Thrift, N. (2003) Space: the fundamental stuff of geography. In N.J. Cilliford, S.L. Holloway, S.P. Rice and G.Valentine (Eds.) *Key concepts in geography*. London: Sage Publications Ltd., pp. 95-108.

- Timperio, A., Ball, K., Salmon, J., Roberts, R., MGeoIT, Giles-Corti, B., Simmons, D., Baur, L.A., Crawford, D. (2006) Personal, family, social, and environmental correlates of active commuting to school. *American Journal of Preventive Medicine*, 30, 45–51.
- Tisenkopfs, T. (1995) Search for the center in a peripheral society: A case study of youth identities in Latvia. *Young*, 3 (3), 2-19.
- Tolman, E. C. (1948) Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55, 189 – 208.
- Tomasello, M. (1999) *The cultural origins of human cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tomko, M. (2007) *Destination descriptions in urban environments*. (Doctoral dissertation, The University of Melbourne).
- Tomko, M., Winter, S., & Claramunt, C. (2008) Experiential hierarchies of streets. *Computers, Environment and Urban Systems*, 32 (1), 41-52.
- Tranter, P. J., Malone, K. (2004) Geographies of environmental learning: an exploration of children's use of school grounds. *Children's Geographies*, 2 (1), 131-155.
- Tranter, P., Doyle, J. (1996) Reclaiming the residential street as play space. *International Play Journal*, 4, 81-97.
- Trapenciēre, I. (2006) Es rullēju, tu rullē. Vai viņš/viņa rullē? Cool...: Par jauniešu dzīves kvalitāti. In B.Bela and T. Tisenkopfs (Eds.) *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga: Apgāds 'Zinātne', pp. 110-152.
- Travlou, P. (2004) A Teenager's Survivor Guide to Public Spaces in Edinburgh: Mapping Teenage Microgeographies. Conference Proceedings. Open Space: People Space Conference, Edinburgh: OPENspace.
- Travlou, P. (2007) Mapping youth spaces in the public realm: identity, space and social exclusion. In C. W. Thompson and P. Travlou (Eds.) *Open space: people space*, London: Taylor and Francis, pp. 71-82.
- Travlou, P., Owens, P. E., Thompson, C. W., Maxwell, L. (2008) Place mapping with teenagers: locating their territories and documenting their experience of the public realm. *Children's Geographies*, 6 (3), 309-326.
- Treija, S., Bratuškins, U., Suvorovs, E. (2010) The use of open public spaces in large-scale housing estates in Riga. *Scientific Journal of Riga Technical university: Architecture and urban planning*, 4, 44-49.
- Tuan, Y-F. (1977) *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tucker, F., Matthews, H. (2002) 'They don't like girls hanging around there': conflicts over recreational space in rural Northamptonshire. *Area*, 33 (2), 161-168.
- Tversky, B. (1993). Cognitive maps, cognitive collages, and spatial mental models. *Spatial information theory A theoretical basis for GIS*, 716, 14-24.
- Tversky, B. (2000) Levels and structure of spatial knowledge. In: R. Kitchin and S. Freundschuh (Eds.) *Cognitive Mapping: Past, Present and Future*. London: Routledge, pp.24-43.
- Tversky, B., Lee, P. U. (1998) How space structures language. In C. Freksa, C. Habel, and K. F. Wender (Eds.) *Spatial Cognition: An interdisciplinary approach to representation and processing of spatial knowledge*. Berlin: Springer-Verlag, pp. 157-175.
- Tyrvaainen, L., Makinen, K., Schipperijn, J. (2007). Tools for mapping social values of urban woodlands and other green areas. *Landscape and Urban Planning*. 79. 5.-19.
- UNICEF (1990). *The United Nations Convention on the Rights of the Child*. United Nations.

- Valentine, G. (1996) Angels and devils: moral landscapes of childhood. *Environment and Planning D*, 14, 581-600.
- Valentine, G. (1997a) A safe place to grow up? Parenting perceptions of children's safety and rural idyll. *Journal of Rural Studies*, 13 (2), 137-148.
- Valentine, G. (1997b) My son's a bit dizzy.' `My wife's a bit soft': Gender, children and cultures of parenting. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 4 (1), 37-62.
- Valentine, G. (1997c) 'Oh Yes I Can.' 'Oh No You Can't': Children and Parents Understandings of Kids Competence to Negotiate Public Space Safely. *Antipode*, 29, (1), 65- 69.
- Valentine, G. (2001) *Social Geography: Space and Society*. New York: Prentice Hall.
- Valentine, G. (2003) Boundary Crossings: Transitions from Childhood to Adulthood. *Children's Geographies*, 1, 37-52.
- Valentine, G. (2004) *Public space and the culture of childhood*. Aldershot: Ashgate Pub Limited.
- Valentine, G. (2005) Geography and ethics: moral geographies? Ethical commitment in research and teaching. *Progress in Human Geography*, 29 (4), 483-487.
- Valentine, G., Holloway, S. L. (2002) Cyberkids? Exploring Children's Identities and Social Networks in Online and Off - line Worlds. *Annals of the Association of American Geographers*, 92 (2), 302-319.
- Valentine, G., McKendrick, J. (1997) Children's outdoor play: exploring parental concerns about children's safety and the changing nature of childhood, *Geoforum*, 28, 219-235.
- Valentine, G., Skelton, T., Chambers, D. (1998) Cool Places, *Geographies of Youth Cultures*. In Skelton, T and Valentine, G. (Eds.) *Cool places: an introduction to youth and youth cultures*. London: Routledge, 1-32.
- Van Der Burgt, D. (2008) How children place themselves and others in local space. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 90 (3), 257-269.
- van Vliet, W. (1983) Exploring the Fourth Environment: An Examination of the Home Range of City and Suburban Teenagers. *Environment and Behavior*, 15 (5), 567-588.
- Vanderstede, W. (2011) 'Chilling' and 'hopping' in the 'teenage space network': explorations in teenagers' geographies in the city of Mechelen. *Children's Geographies*, 9 (2), 167-184.
- Vasilyeva, M., Lourenco, S. F. (2010) Spatial development. In W. F. Overton (Eds.) *Cognition, biology, and methods across the life-span: Volume 1 of the Handbook of life-span development*. Hoboken: Wiley, pp. 720-753.
- Vasilyeva, M., Lourenco, S.F. (2012). Development of spatial cognition. *WIREs Cognitive science*, 3, 349-362.
- Vircavs, I. (2001) Rīgas transporta situācijas īpatnības. *Folia Geographica*, 9, 48-61.
- Waller, D., Loomis, J. M., Steck, S. D. (2003). Inertial cues do not enhance knowledge of environmental layout. *Psychonomic Bulletin & Review*, 10 (4), 987-993.
- Wang, R. F., Spelke, E. S. (2000) Updating egocentric representations in human navigation. *Cognition*, 77, 215-250.
- Wang, R.F., Spelke, E.S. (2002) Human spatial representations: insight from animals. *TRENDS in Cognitive Science*, 6 (9), 376-382.
- Watt P., Stenson K. (1998) Cool Places: an introduction to youth and youth cultures. In: T.Skelton and G.Valentine (Eds.) *Cool Places: geographies of youth cultures* London: Routledge. pp. 249 - 265.
- Werner, H, (1948) *Comparative psychology of mental development*. New York: International Universities Press.

- Werner, S., Schindler, L. E. (2004) The Role of Spatial Reference Frames in Architecture Misalignment Impairs Way-Finding Performance. *Environment and Behavior*, 36 (4), 461-482.
- Werner, S., Schmidt, K. (1999) Environmental reference systems for large-scale spaces. *Spatial Cognition and Computation*, 1, 447-473.
- Winter, S., Tomko, M., Elias, B., Sester, M. (2008) Landmark hierarchies in context. *Environment and Planning B Planning and Design*, 35 (3), 381.
- Wood, D. (2006) Kids and space in the Puertorican highlands. *The Geographical Review*, 96, 229-258.
- Woolley, H., Johns, R. (2001) Skateboarding: the city as a playground. *Journal of Urban Design*, 6 (2), 211-230.
- Woolley, H., Spencer, C., Dunn, J., Rowley, G. (1999) The child as citizen: experiences of British town and city centres. *Journal of Urban Design*, 4 (3), 255-282.
- Wyn, J., White, R. (1997) *Rethinking youth*. London: Sage Publications Ltd.
- Wynn, T. (2010). The evolution of human spatial cognition. In F.L.Dollins and R.W.Mitchell (Eds.) *Spatial cognition, spatial perception: Mapping the self and space*. New York: Cambridge University Press, pp.213-236.
- Yaski, O., Portugali, J., Eilam, D. (2011) City rats: insight from rat spatial behavior into human cognition in urban environments. *Animal cognition*, 14 (5), 655-663.
- Zeihner, H. (2003) Shaping daily life in urban environment. In P. Christensen and M. O'Brien (Eds.) *Children in the city: home, neighbourhood and community*. New York: Routledge, pp. 82-100.
- Zēberga, L (2011). Pierīgas jauniešu mobilitāte: Mārupes ciema un Baložu pilsētas piemērs. *Latvijas Universitātes Zinātniskie Raksti: Zemes un vides zinātnes*, 762, pp. 216-230.
- Zube, E.H., Sell, J.L., Taylor, J.G. (1982) Landscape perception: research, application and theory. *Landscape Planning*, 9, 1-33.
- Zwarts, J. (2005) Prepositional aspect and the algebra of paths. *Linguistics and Philosophy*, 28 (6), 739-779.

PIELIKUMI

Skolēnu aptaujas anketa

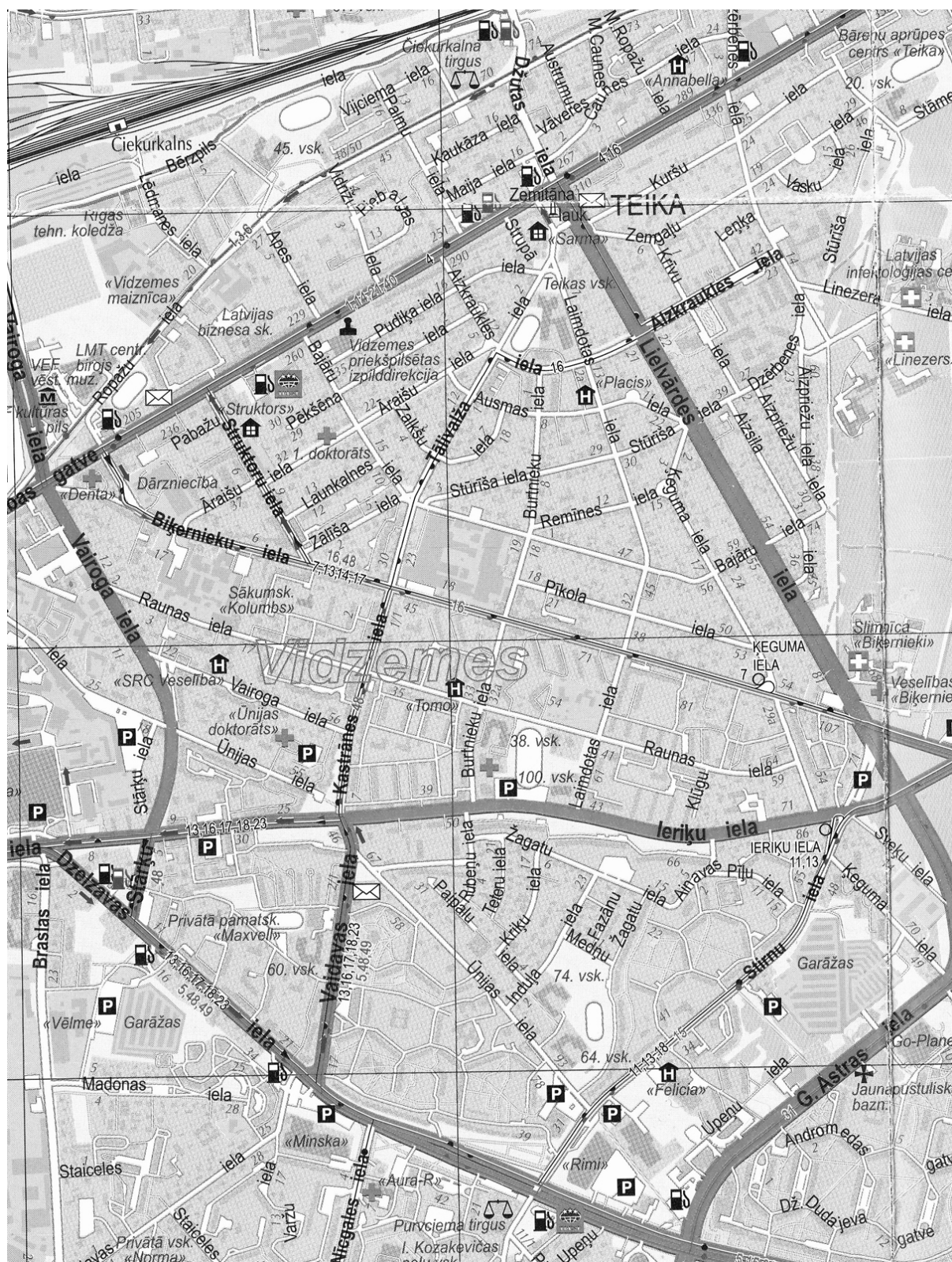
	LATVIJAS UNIVERSITĀTE		Bērnu un jauniešu ģeogrāfiskās telpas uztveres un ikdienas aktivitāšu izpētes anketa Nr. _____										
	Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte Cilvēka ģeogrāfijas katedra Alberta iela 10, Rīga, LV 1010, tālr. 67336373												
			datums	aptaujas vieta									
Sveicināts! Tavas sniegtās atbildes tiks izmantotas pētījumā par bērnu un jauniešu ikdienas pieredzēm pilsētā un dzīvesvietas tuvumā. Uzmanīgi izlasi jautājumus un ieraksti atbildes vai tavuprāt atbilstošākos atbilžu variantus, izmantojot "X"!													
1. Kur tu dzīvo?													
ieraksti apkaime, mikrorajonu, teritoriju, pilsētu, ciemu! Piemēram: Pļaviņi vai Ķekava													
2. Kas atrodas tavas dzīvesvietas tuvumā?													
3. Uzraksti 3 vietas, kuras tev ir nozīmīgas. Ja iespējams uzraksti kāpēc norādīta vieta tev ir nozīmīga!													
	Vietas		Kāpēc?										
Vieta Nr.1													
Vieta Nr.2													
Vieta Nr.3													
4. Vecums	5. Klase	6. Dzimums	1 zēns	2 meitene									
pilni gadi													
7. Cik tev ir brāji un māsas, kuri mācās skolā?													
8. Kā tu visbiežāk pavadi savu brīvo laiku?													
9. Cik bieži savu brīvo laiku pavadi ārpus mājām un skolas (neskaitot ārpuskolas aktivitātes)													
	Katru dienu	4-6 dienas nedēļā	2-3 reizes nedēļā	1 reizi nedēļā	1-3 reizes mēnesī	Retāk par 1 reizi mēnesī	10. Vai vecāki tev nosaka cikos vakarā jābūt mājās?	1 jā	2 nē				
Mācību gada laikā													
Vasarā									Ja "jā" tad ieraksti cikot				
11. Cik bieži nedēļā tu izmanto tabulā zemāk redzamos sociālos portālus.													
	Katru dienu vairāk par 2 stundām	Katru dienu mazāk par 2 stundām	4-6 reizes nedēļā	2-3 reizes nedēļā	1 reizi nedēļā	1-3 reizes mēnesī	Retāk par 1 reizi mēnesī	Neizmantoju					
Facebook													
Draugiem.lv													
Twitter													
Cits													
12. Cik ilgi tu dzīvo pašreizējā dzīvesvietā?	1 Kopš dzimšanas	3 6 – 10 g.	5 1 – 2 g.	13. Kādā mājoklī tu dzīvo?	1 dzīvoklis	2 privātmāja							
	2 Vairāk kā 10 g.	4 3 – 5 g.	6 Mazāk par 1 g.										
14. Vai tev patīk dzīvot savā dzīvesvietā?					15. Vai vasaras brīvlaiku jeb kādu tā daļu (piemēram, mēnesi) pavadi Latvijā ārpus Rīgas?								
1-joti nepatīk, 5-joti patīk					5	4	3	2	1	1 jā	2 nē		
16. Cik daudz laika pavadi ceļā no mājām līdz skolai?					17. Kādu pārvietošanās veidu izmanto, lai iepriekš norādītajā laikā nokļūtu līdz skolai?								
minūtes					1 lešana	3 Auto							
					2 Velosipēds	4 Sabiedriskais transports							
18. Vai tev šķiet droši pārvietoties no mājām uz skolu?					19. Kuru no šīm lietām tu izmantoti, lai atrastu iepriekš nezināmu vietu Rīgā?								
1-joti nedroši, 5-joti droši					5	4	3	2	1	1 google maps	3 1188 interneta versija	5 zvanu 1188	
					2 zvanu draugam							4 pajautāju vecākiem	6 navigācijas ierīci mobilajā
20. Kādas ārpuskolas nodarbības apmeklē Rīgā?					1 Sporta	4 Mākslas skolu	7 Tehniskā jaunrade						
					2 Mūzikas skolu	5 Privāttundas	8 Citas						
					3 Dejošanu	6 Valodas kursi	9 Neapmeklēju						
21. Kur notiek ārpuskolas nodarbības?					22. Cik ilgu laiku pavadi ceļā no ārpuskolas nodarbību vietas līdz mājām?								
ieraksti apkaime, mikrorajonu, teritoriju, pilsētu vai ciemu!					minūtes								
23. Kādu pārvietošanās veidu izmanto, lai iepriekš norādītajā laikā nokļūtu līdz ārpuskolas nodarbības vietai?					1 lešana	3 Auto							
					2 Velosipēds	4 Sabiedriskais transports							
24. Ja ārpuskolas nodarbību vieta, kuru tu apmeklē atrodas 1.kartē redzamajā teritorijā, tad atzīmē to ar simbolu "B" 1.kartē!													
25. Cik daudz laika dienā pavadi ārpuskolas nodarbībās?					1 Vairāk par 4 stundām	3 1-2 stundas	5 Mazāk par pusstundu						
					2 3-4 stundas	4 Pusstundu	6 Neapmeklēju						

26.	Atzīmē ar X tev atbilstošo apgalvojumu blakus redzamajā tabulā!	Katru dienu	3-4 reizes nedēļā	1-2 reizes nedēļā	1-3 reizes mēnesī	Retāk kā 1 reizi mēnesī	Neapmekēju		
1.	Cik bieži apmeklē ārpusskolas nodarbības mācību gada laikā?								
2.	Cik bieži apmeklē ārpusskolas nodarbības vasaras brīvlaikā?								
27.	Cik automašīnas pieder taviem vecākiem?	1 viena	2 divas	3 trīs	4 vairāk par 3	5 neviena			
28.	Cik bieži tavi vecāki izmanto automašīnu vasarā, pavasarī un rudenī?	1 Katru dienu	3 2-3 reizes nedēļā	5 1 reizi mēnesī	7 Neizmanto				
		2 4-6 reizes nedēļā	4 1 reizi nedēļā	6 Retāk par 1 reizi mēnesī					
29.	Cik bieži tavi vecāki izmanto automašīnu ziemā?	1 Katru dienu	3 2-3 reizes nedēļā	5 1 reizi mēnesī	7 Neizmanto				
		2 4-6 reizes nedēļā	4 1 reizi nedēļā	6 Retāk par 1 reizi mēnesī					
30.	Atzīmē ar X atbilstošo biežumu kā atbildi katram no zemāk tabulā redzamajiem jautājumiem!	Katru dienu	3-4 reizes nedēļā	1-2 reizes nedēļā	1-3 reizes mēnesī	Retāk kā 1 reizi mēnesī	Nekad		
1.	Cik bieži vecāki tevi ved uz skolu?								
2.	Cik bieži vecāki tevi aizved līdz/atved no drauga dzīvesvietas?								
3.	Cik bieži vecāki aizved līdz/atved no ārpusskolas nodarbībām?								
4.	Cik bieži dodies mājās no skolas kopā ar klases biedriem?								
31.	Ja vecāki tevi ved ar auto uz skolu tad lūdzu nosauc nozīmīgāko iemeslu šādai rīcībai.	<p>piemēram: skola atrodas pa ceļam uz vecāku darba vietu, ved jaunāko brālī, iespējams ātrāk nokļūt, satraucas par mani, utt.</p>							
32.	Atzīmē ar X tev atbilstošo biežāk izmantoto (tikai vienu!) pārvietošanās veidu zemāk redzamajā tabulā!	Auto	Tramaju	Trolejbusu	Autobusu	Vilcienu	Mikroautobusu	Velosipēdu	Eju kājām
1.	Dodies uz skolu pavasarī un rudenī								
2.	Dodies uz skolu ziemā								
3.	Dodies pie labākā drauga								
4.	Dodies uz ārpusskolas nodarbībām								
5.	Dodies uz pilsētas centru								
33.	Vai tev ir velosipēds?	1 jā	2 nē	34. Kur tu visbiežāk dodies ar velosipēdu					
35.	Cik bieži dodoties uz un no skolas rudenī un pavasarī tu izmanto velosipēdu?	1 Katru dienu	3 1-2 reizes nedēļā	5 Retāk par 1 reizi mēnesī					
		2 3-4 reizes nedēļā	4 1-3 reizes mēnesī	6 Neizmantoju					
36.	Cik bieži pavasarī un rudenī pēc skolas tu brauc ar velosipēdu?	1 Katru dienu	3 2-3 reizes nedēļā	5 1 reizi mēnesī	7 Neizmantoju				
		2 4-6 reizes nedēļā	4 1 reizi nedēļā	6 Retāk par 1 reizi mēnesī					
37.	Cik bieži vasarā tu brauc ar velosipēdu?	1 Katru dienu	3 2-3 reizes nedēļā	5 1 reizi mēnesī	7 Neizmantoju				
		2 4-6 reizes nedēļā	4 1 reizi nedēļā	6 Retāk par 1 reizi mēnesī					
38.	Vai tu vēlētos biežāk izmantot velosipēdu kā pārvietošanās līdzekli Rīgā?	1 jā	2 nē	3 jau izmantoju pietiekami					
39.	Kas ierobežo tavas iespējas plašāk izmantot velosipēdu kā galveno pārvietošanās līdzekli Rīgā? Atzīmē tikai vienu atbildi!	1 Velosipēda trūkums	4 Bīstama satiksme	7 Trūkst velonovietņu	10 Laikapstākļi				
	2 Vecāki neatļauj	5 Velosipēds ir lēns	8 Nav nepieciešamības, viss atrodas tuvumā	11 Tas nav stilīgi					
	3 Veloceliņu trūkums	6 Patērē daudz spēka	9 Bail, ka nozags	12 Cits					
40.	Cik bieži dodies uz skolu rudenī un pavasarī ar kājām?	1 Katru dienu	3 1-2 reizes nedēļā	5 Retāk par 1 reizi mēnesī					
		2 3-4 reizes nedēļā	4 1-3 reizes mēnesī	6 Izmantoju citus pārvietošanās līdzekļus					
Ja regulāri dodies uz skolu ar kājām atbildi uz 41.-42.jautājumu. Ja nē pārej pie 43.jautājuma!									
41.	Ja dodies uz skolu regulāri ar kājām, cik ielu krustojumi tev ir jāšķērso?								
42.	Vai dodoties uz skolu ar kājām ir jāšķērso kāda liela iela ar aktīvu transporta satiksmi?	1 jā	2 nē						
Ja regulāri dodies uz skolu ar sabiedrisko transportu atbildi 43.-47.jautājumu. Ja nē pārej pie 48.jautājuma!									
43.	Ja regulāri izmanto sabiedrisko transportu dodoties uz skolu, vai tev ceļā ir jāveic pārsēšanās?	1 jā	2 nē						
44.	Kādus sabiedriskā transporta veidus un maršrutus tev nepieciešams apvienot, lai nokļūtu skolā? Atzīmē lūdzu maršruta numuru un veidu!								
44.1.	numurs	veids (piemēram, trolejbuss)	44.2.	numurs	veids (piemēram, trolejbuss)	44.3.	numurs	veids (piemēram, trolejbuss)	
45. Kurā pieturvietā (uzraksti pieturvietas nosaukumu) skolas tuvumā tu parasti izkāp no sabiedriskā transporta									

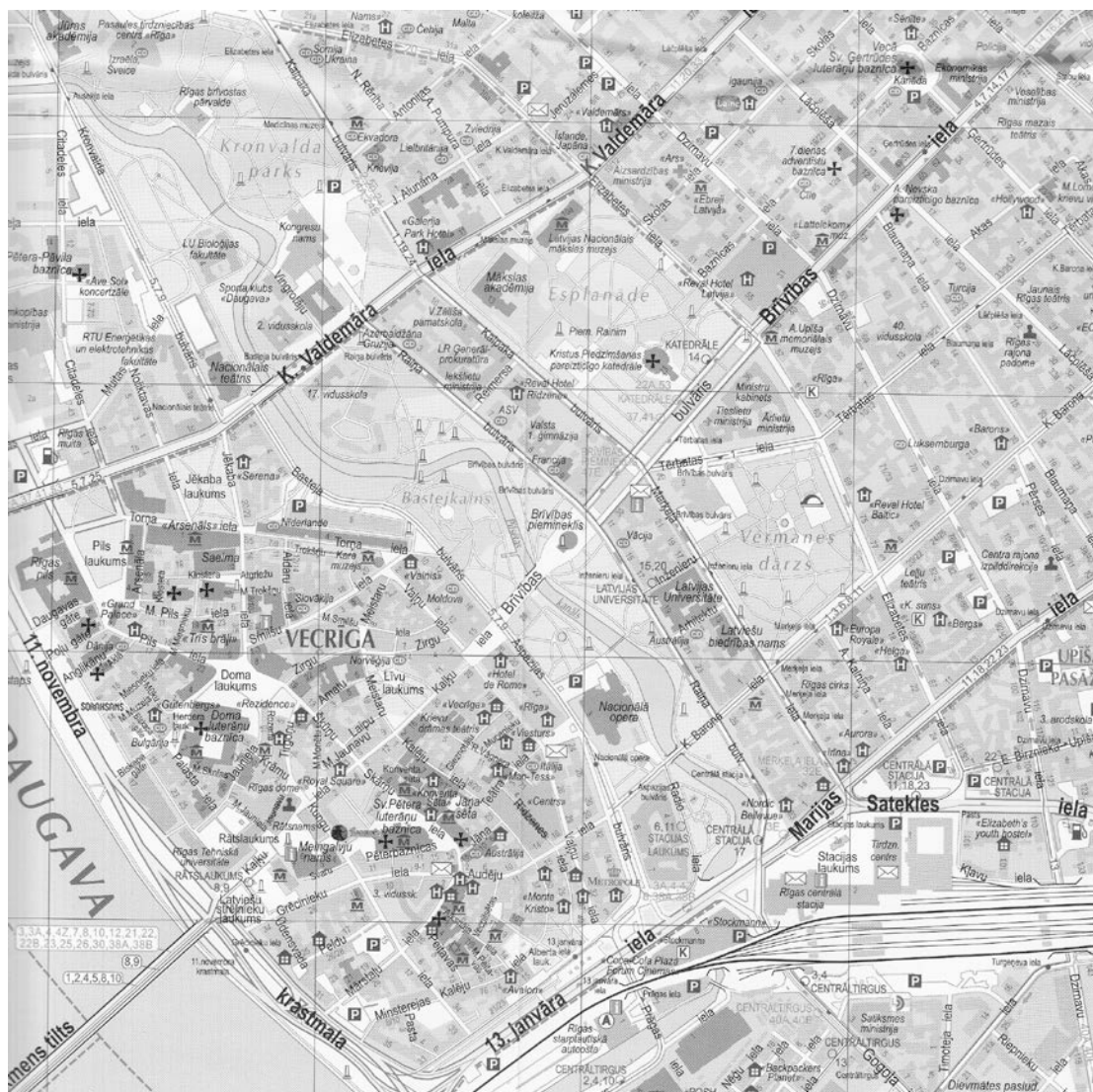
46. Cik krustojumi pēc izkāpšanas no sabiedriskā transporta tev jāšķērso dodoties uz skol											
47. Vai pēc izkāpšanas no sabiedriskā transporta tev ir jāšķērso kāda liela iela ar aktīvu transporta satiksmi? ☐ 1 jā ☐ 2 nē											
48. Cik bieži nedēļā savu brīvo laiku pavadī ārpus mājām un skolas 1.kartē redzamajā teritorijā?											
	5 un vairāk dienas nedēļā	3-4 dienas nedēļā	1-2 dienas nedēļā	Tikai sestdienās un svētdienās	mazāk par 1 dienu nedēļā	neuztuos					
Pavasari un rudenī											
Vasarā											
Ziemā											
49. Cik daudz savu brīvo laiku ārpus mājām un skolas pavadī vidēji dienā 1.kartē redzamajā teritorijā?											
	vairāk par 9 stundām	5-8 stundām	2-4 stundas	1 stundu	Mazāk par 1 stundu	neuztuos					
Pavasari un rudenī											
Vasarā											
Ziemā											
50. Vai 1.kartē redzamā teritorija tavā ikdienā ir svarīga? ☐ 1 jā ☐ 2 nē											
51. Kāpēc tev tā ir svarīga?											
52. Vai tava dzīvesvieta atrodas 1.kartē redzamajā teritorijā? ☐ 1 jā ☐ 2 nē Ja atbildi ar "nē" pārej pie jautājuma Nr. 59!											
53. Atzīmē ar O 1.kartē savas dzīvesvietas aptuvenu atrašanās vietu!											
54. Ja tava labākā drauga/draudzenes dzīvesvieta atrodas 1.kartē redzamajā teritorijā tad atzīmē to ar simbolu "F" 1.kartē!											
55. Vai tavs labākais draugs/draudzene mācās tajā pašā skolā, kurā tu? ☐ 1 jā ☐ 2 nē											
56. Kā tu vērtē 1.kartē redzamās teritorijas piedāvātās iespējas un kvalitātes (1- joti slikti , 5- joti labi)?											
1. Piekļuve parkiem	5	4	3	2	1	7. Izklaides iespējas	5	4	3	2	1
2. Ietvju stāvoklis	5	4	3	2	1	8. Iepirkšanās iespējas	5	4	3	2	1
3. Sabiedriskā transporta nodrošinājums	5	4	3	2	1	9. Fizisko aktivitāšu veikšana	5	4	3	2	1
4. Interesantas un vēsturiskas ēkas	5	4	3	2	1	10. Satiksmes drošība	5	4	3	2	1
5. Pievilcīga un acīm tīkama teritorija	5	4	3	2	1	11. Kontaktēšanās ar iedzīvotājiem	5	4	3	2	1
6. Klusums, maz trokšņu	5	4	3	2	1	12. Drošība (droši uzturēties)	5	4	3	2	1
57. Iezīmē 1.kartē vietas, kuras atbilst tabulā zemāk redzamajiem raksturojumiem. Pievieno katrai iezīmētajai vietai kartē klāt tabulā redzamo raksturojuma numuru no 1 līdz 8. Katram raksturojumam kartē iezīmē tikai vienu vietu!											
						Numurs	Netarodas šajā teritorijā	Grūti pateikt	58. Kādas aktivitātes ārpus mājām un skolas tu veic attēlā redzamajā		
1. Vietu, kur jūties patīkami						1			1. Aktivitāte	1	
2. Vietu, kura pēc skata ir nepievilcīga un nepatīkama						2			2. Aktivitāte	2	
3. Vietu, kur jūties nedroši						3			3. Aktivitāte	3	
4. Vietu, kur jūties droši						4					
5. Vietu, kur pieaugušie tevi nekontrolē						5					
6. Vietu, kuru visbiežāk apmeklē savā brīvajā laikā						6					
7. Vietu, kuru apmeklē, lai satiktos ar draugiem						7					
59. Tava dzīvesvieta ja dzīvo Rīgā (ieraksti teritoriju - piemēram, Sarkandaugava)											
60. Nosauc 1-3 vietas Rīgā ārpus attēlā redzamās teritorijas, kuras tu visbiežāk apmeklē savā brīvajā laikā. Ja iespējams, pieraksti arī to atrašanās vietas!											
61. Uzraksti kādas aktivitātes un cik bieži tu veic 56.jautājumā norādītajās viet											
Vietas numurs	Aktivitāte	5 un vairāk dienas nedēļā	3-4 dienas nedēļā	1-2 dienas nedēļā	Tikai sestdienās un svētdienās	1-3 reizes mēnesī	Retāk par 1 reizi mēnesī				
Vieta nr.1.											
Vieta nr.2.											
Vieta nr.3.											

62. Uzraksti 1-3 vietu nosaukumus, kurās tu visbiežāk uzturies savā brīvajā laikā Rīgas centrā un kādas aktivitātes šajās vietās veic.						
Vietas numurs		Vietas nosaukums		Aktivitāte		
Vieta nr.1.						
Vieta nr.2.						
Vieta nr.3.						
63. Atzīmē ar X atbilstošo biežumu kā atbildi katram no zemāk tabulā redzamajiem jautājumiem !						
	Katru dienu	4-6 dienas nedēļā	2-3 reizes nedēļā	1 reizi nedēļā	1-3 reizes mēnesī	Retāk par 1 reizi mēnesī
1.Cik bieži apmeklē Rīgas centru savā brīvajā laikā mācību gada laikā?						
2.Cik bieži apmeklē Rīgas centru savā brīvajā laikā vasarā?						
3.Cik bieži apmeklē Rīgas centru savā brīvajā laikā ziemā?						
64. Atzīmē ar X atbilstošo ilgumu kā atbildi katram no zemāk tabulā redzamajiem jautājumiem !						
	vairāk par 9 stundām	5-6 stundām	2-4 stundas	1 stundu	Mazāk par 1 stundu	Nepavadi
1.Cik daudz sava brīvā laika pavadi Rīgas centrā dienā vasarā?						
2.Cik daudz sava brīvā laika pavadi Rīgas centrā dienā mācību gada laikā?						
3.Cik daudz sava brīvā laika pavadi Rīgas centrā dienā ziemā?						
65. Uzraksti nozīmīgāko iemeslu kāpēc tu apmeklē Rīgas centru						
66. Uzraksti 1-3 vietas (nosaukumus), kurās tu Rīgā jūties droši.				67. Uzraksti 1-3 vietas (nosaukumus), kurās tu Rīgā jūties nedroši		
Droša vieta nr.1.		Droša vieta nr.2.		Droša vieta nr.3.		
68. Uzraksti, kāpēc šīs vietas tev šķiet drošas?				69. Uzraksti, kāpēc šīs vietas tev šķiet nedrošas?		
		Raksturojums				Raksturojums
Droša vieta nr.1.				Nedroša vieta nr.1.		
Droša vieta nr.2.				Nedroša vieta nr.2.		
Droša vieta nr.3.				Nedroša vieta nr.3.		
Šajā uzdevumā gribam noskaidrot, kā valodas lietotāji izprot latviešu prievārdu un apstākļa vārdu nozīmes. Lūdzu pabeidz teikumu, ierakstot to objektu/vietu, kas pirmais ienāk prātā, domājot par aprakstīto situāciju.						
70. Mana skola atrodas PIE			71. Veikals Stockman atrodas PIE			
72. AIZ Brīvības piemineklis ir			73. Cēsis atrodas PIE			
74. Liepāja atrodas PIE			75. Centrālā stacija atrodas PIE			
76. Nacionalā Opera atrodas PIE			77. Veikals ALFA atrodas PIE			
78. Prezidenta pils atrodas PIE			79. Doma baznīca atrodas PIE			
80. Zooloģiskais dārzs atrodas PIE			81. Vanšu tilts atrodas PIE			
82. Rīgas lidosta atrodas PIE			83. Brīvības piemineklis atrodas PIE			
84. Mana skola atrodas BLAKUS			85. AIZ Bastejkalna ir			
86. Doma baznīca atrodas BLAKUS			87. AIZ Okupācijas muzeja ir			
88. AIZ manis ir			89. AIZ skolas ir			
90. AIZ skolotājas ir			91. AIZ mana krēsla ir			
92. Brīvdienās es nāku no			93. UZ skolu es eju NO			
94. Pēc skolas es eju UZ			95. NO skolas garderobes es eju UZ			
96. Brīvdienās es eju UZ						

1.att. Skolēnu aptaujas anketai pievienotās dzīvesvietas kartes piemērs (Avots: karšu izdevniecība „Jāņa sēta”).

2.att. Skolēnu aptaujas anketai pievienotās pilsētas centra kartes piemērs (Avots: karšu izdevniecība „Jāņa sēta”).

Fokusa grupu diskusijas jautājumu transkripts

Ievads

1. Vai jums patīk Rīga? Vai jūs Rīgā jūtaties labi? Pastāstiet jā/nē kāpēc un kas to nosaka?
2. Ko būtu nepieciešams mainīt, lai tā būtu pielāgota pusaudžu vajadzībām?
3. Kā jūs uztverat jums piedāvātos pakalpojumus Rīgā?:
  - Iepirkšanās iespējas;
  - Transporta un pārvietošanās iespējas;
  - Veselības aprūpe;
  - Izglītības un ārpuskolu nodarbības iespējas;

1.daļa

Pārvietošanās veidi pilsētā

4. Kā jūs nokļūvat šodien skolā?
5. Vai regulāri izmantojat minēto transporta līdzekli vai pārvietošanās veidu, lai nokļūtu uz skolu un ārpuskolas nodarbībām?
6. Kādas pozitīvas un negatīvas iezīmes ir dotajiem transporta līdzekļiem/pārvietošanās veidiem jūsu skatījumā:
  - Iešana ar kājām;
  - Braukšana ar velosipēdu;
  - Automašīna;
  - Motocikls un motorollers;
  - Sabiedriskais transports.

2.daļa

Ierobežojumi

7. Cik bieži (reizes nedēļā, stundas dienā) brīvo laiku pavadāt ārpus mājām Rīgā (uz ielas) vasarā - brīvlaikā/ mācību gada laikā?
8. Vai vasarā brīvā laika ir vairāk nekā mācību gada laikā? Vai vasaru pavadāt Rīgā?
9. Cik droši jūties Rīgā?
10. Vai vecāki atļauj vienam pašam/ar draugiem doties uz pilsētas centru?
11. Vai vecāki (kurš no vecākiem) nosaka cikos jābūt mājās pēc satikšanās ar draugiem/noteiktu vietu un pasākumu apmeklēšanas?
12. Vai vecāki nosaka, kad, ar ko un līdz cikiem jūs varat atrasties ārpus mājas?
13. Cikos visbiežāk jābūt mājās pēc pasākumiem un satikšanās ar draugiem?
14. Vai vecāki nosaka kādas vietas nedrīkst apmeklēt Rīgā?
15. Vai tu ievēro vecāku uzstādītos noteikumus (vietu apmeklēšana un laiks)?

3.daļa

Aktivitātes

16. Kādas aktivitātes un kur (dzīvesvietas tuvumā/citur pilsētā) jūs visbiežāk veicat ārpus mājām, skolas un ārpusstundas nodarbībām (brīvajā laikā) Rīgā?
17. Vai veicat minētās aktivitātes vieni paši vai kopā ar draugiem?
18. Kad jūs veicat kādas aktivitātes savā brīvajā laikā, kas ir galvenie kritēriji, pēc kuriem jūs izvēlaties veikšanas vietu?
19. Kā izturas tuvumā esošie pieaugušie pret jūsu aktivitātēm pilsētā?
20. Vai zināt vietas Rīgā, kur regulāri pulcējas daudz jauniešu? Kādas aktivitātes viņi tur veic? Vai jūs piedalāties šajās aktivitātēs?
21. Cik bieži apmeklējat pilsētas centru (dienas nedēļā/brīvdienās un uzturēšanās ilgums)?
22. Pastāstiet cik nozīmīgs ir pilsētas centrs jūsu ikdienā?
23. Vai jūsprāt pietiek vietas Rīgā, kur pusaudzīm izklaidēties un atpūsties?

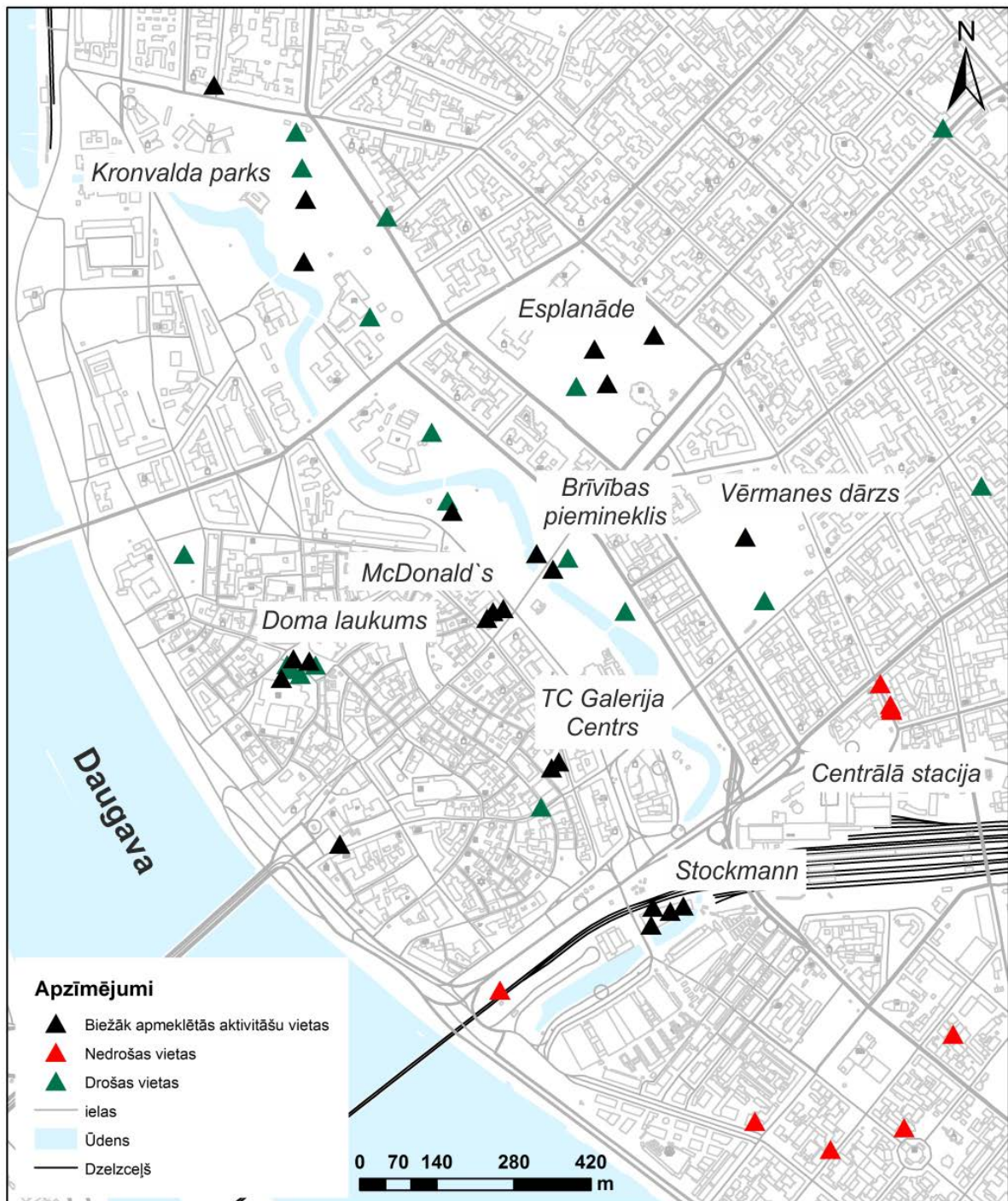
4.daļa

Karte

Atzīmējiet, lūdzu, Rīgas kartē sekojošas vietas:

1. Dzīvesvieta;
2. Trīs vietas, kuras Rīgā jums patīk, jūtaties labi un droši;
3. Trīs vietas, kuras Rīgā jums nepatīk, jūtaties slikti un nedroši;
4. Trīs vietas, kurās visbiežāk veicat aktivitātes savā brīvajā laikā.

Fokusa grupu dalībnieku norādītās biežāk izmantotās, drošās un nedrošās vietas Rīgas centrā

Eskpertinterviju dalībnieku – nepilngadīgo jauniešu policijas inspektoru norādītās
jauniešiem raksturīgās pulcēšanās un izdarīto noziegumu vietas Rīgā

